

OBSAH

BRTKO, R. Etika a právo v dielach klasických rímskych právnikov	3
ČUNDERLÍK, Ľ Európsky a národný právny rámec cezhraničnej kooperácie bankového dohľadu (s osobitosťami reorganizácie bánk)	14
GÁBRIŠ, T. – JÁGER, R. Veľká Morava medzi kmeňom a štátom : historickoprávna a historicko-lingvistická analýza.....	29
CHOVANCOVÁ, J. J. Rawls – matter of rightful institutions in theory of justice	81
LENHARTOVÁ, K. Dobromyseľnosť ako základný predpoklad vydržania v rímskom práve a jeho právna diskontinuita v platnom právnom poriadku Slovenskej republiky	93
MRVA, M. – TURČAN, M. Odporovateľnosť právnych úkonov – obsolentný inštitút?	105
NEMEC, M. Partikulárne súdy v katolíckej cirkvi a ich kompetencie	115
SLEZÁKOVÁ, A. Vybrané právne aspekty realizácie dohľadu na mieste	127
ŠURKALA, J. Internet vo svetle konkurencie právnych poriadkov: Prípady Titus Alexander Jochen Donner a ochrana autorského práva trestnoprávnymi prostriedkami pri cezhraničných spotrebiteľských zmluvách	136

RECENZIE

ĽALÍK, T. ZUPANČIČ, Boštjan M.: <i>The Owl of Minerva: Essays on Human Rights</i> . Utrecht : Eleven Publishing, 2008. 448 s.	155
--	-----

TURČAN, M.
VEČEŘA, M. – HURDÍK, J. – HAPLA, M.: *Nové trendy v soudcovské tvorbě práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2015. 343 s. ISBN 978-80-21-8074-4.... 159

Z VEDECKÉHO ŽIVOTA

BLAŽEK, R.
Medzinárodný vedecký seminár na katedre trestného práva..... 160

DUFALA, M. – ONDRÁŠIKOVÁ, S. – HAVELKOVÁ, M.
Konferencia COFOLA 2016..... 162

ETIKA A PRÁVO V DIEĽACH KLASICKÝCH RÍMSKÝCH PRÁVNÍKOV¹

doc. JCDr. PaedDr. Róbert Brtko, CSc.

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva

Etika a právo v dielach klasických rímskych právnikov

Príspevok po kritickej analýze vybraných právnych textov klasických rímskych právnikov obsiahnutých najmä v justiniánskych Digestach má ambíciu dokázať, že v klasickom období rímskeho práva etický a právny poriadok nemali tendenciu splynúť do jedného celku. Postupom času, keď na cisársky trón zasadli kresťanskí imperátori a keď sa centrum ríše presunulo na východ do Konštantínopolu, normy eticko-kresťanského charakteru mali tendenciu splyvať s normami právnymi. K úplnému splynutiu právnych a etických noriem nedošlo ani v justiniánskej kodifikácii. Zabránilo tomu praktické dôvody: princíp „*utilitas*“ (užitočnosti) zavážil viac ako „*propensio ad diligendos homines*“ (sklon milovať človeka).

Ethik und Recht in Werken der klassischen römischen Juristen

Nach einer kritischen Analyse der ausgewählten Rechtstexte von klassischen römischen Juristen, die vor allem in Justinians Digesten vorkommen, will dieser Beitrag beweisen, dass in klassischer Zeit vom römischen Recht die ethische und juristische Ordnung keine Tendenz hatte, in eine Ganzheit zu verschmelzen. Im Laufe der Zeit, als christliche Imperatoren den Kaiserthron bestiegen und als das Zentrum des Reiches in den Osten nach Konstantinopel verschoben wurde, hatten die Normen vom ethisch-christlichen Charakter Tendenz, mit den juristischen Normen zu verschmelzen. Zu einem vollen Verschmelzen der juristischen und ethischen Normen kam es auch in der Kodifikation Justinians nicht. Das verhinderten praktische Gründe: das Prinzip „*utilitas*“ (Nützlichkeit) wirkte mehr ein als „*propensio ad diligendos homines*“ (Tendenz den Menschen zu lieben).

¹ Príspevok je výstupom grantového projektu VEGA č. 1/0531/2014.

Ethics and law in the works of the classical Roman jurists

The article based on the critical analysis of selected legal texts of classical Roman jurists contained mostly in Justinian's Digest has the ambition to prove that in the classical period of Roman law the ethical and legal order did not tend to merge into one whole. Over time when Christian emperors took the imperial throne and the center of the empire was moved towards the east to Constantinople, ethical standards of the Christian nature tended to coincide with legal standards. The complete merger of legal and ethical standards did not occur even in the codification of Justinian. The practical reasons prevented it: the principle of „*utilitas*“ (utility) was much more important than „*propensio ad diligendos homines*“ (tendency to love a human being).

Kľúčové slová: jurisprudencia, klasické rímske právo, justiniánske rímske právo, etika, utilitas

Schlüsselbegriffe: Jurisprudenz, das klassische römische Recht, das römische Justiniansrecht, Ethik, utilitas

Keywords: jurisprudence, classical Roman law, Justinian Roman law, ethics, utilitas

Úvod

Pri čítaní úvodných fragmentov prvej knihy najvýznamnejšej zbierky justiniánskej kodifikácie – Digest – môžeme nadobudnúť dojem, akoby sme vstúpili do vznešeného chrámu, v ktorom sa vzdáva kult spravodlivosti a právnej vedy. V týchto fragmentoch nachádzame elegantnú a podľa všetkého aj najstaršiu zachovanú definíciu práva a právnej vedy. Rímsky právnik Celsus tu právo definoval ako „*umenie dobra a spravodlivosti*“² a Ulpianus právnu vedu ako „*znalosť vecí božských a ľudských*“ a ako „*vedu o spravodlivom a nespravodlivom*“.³ Ďalej Ulpianus vymedzil podstatu spravodlivosti ako „*nemennú a ustavičnú vôľu poskytovať každému jeho vlastné právo*“⁴ a tiež predstavil tri základné právne príkazy:

- a) „*čestne žiť*“,
- b) „*iných nepoškodiť*“,
- c) „*každému poskytovať to, čo mu patrí*“.⁵

Preto Ulpianus v zmysle vyššie uvedených textov povolanie právnikovi prirovnal ku kňazskému stavu: „*zaslúžene nás každý nazýva jeho kňazmi. Pretože si slušnosť vážime a ku znalosti dobrého a spravodlivého sa verejne hlásime, oddeľujeme slušné od neslušného, odlišujeme dovolené od nedovoleného, túžime viesť ľudí k dobru nielen prostredníctvom strachu*

² „*Ius est ars boni et aequi*“ (D. 1, 1, 1).

³ „*Juris prudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia*“ (D. 1, 1, 10, 2).

⁴ „*Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi*“ (D. 1, 1, 10).

⁵ „*Juris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere*“ (D. 1, 1, 10, 1).

pred trestom, ale aj prostredníctvom povzbudenia odmenou, zaoberáme sa, ak sa nemýlim pravou nie predstieranou filozofiou“ (D. 1, 1, 1, 1). Alebo iný rímsky právnik Paulus, keď vysvetľoval rôzne významy práva, tak prirodzené právo (*ius naturale*) opísal ako právo, ktoré sa vzťahuje na to, „čo je vždy slušné a dobré“ (D. 1, 1, 11). Je pravdou, že úvodné fragmenty Digest sa odvolávajú aj na inštitút otroctva, ktoré má svoj pôvod v práve národov (*ius gentium*). Takéto právo delilo ľudí až do troch kategórií: slobodní, otroci a prepustenci. Ale „keď bolo otroctvo neznáme“, čítame z Ulpianových inštitúcií, „tak sa všetci rodili slobodní a nebolo známe prepustenie“. „Podľa prirodzeného práva boli ľudia nazvaní jedným menom“ a nedelili sa na druhy, ako v prípade ustanovení práva národov (Ulp. D. 1, 1, 4).

Nielen v prvej knihe justiniánskych Digest, ale aj v ostatných knihách tejto zbierky, či v iných zbierkach justiniánskej kodifikácie nachádzame právne texty, ktoré sa odvolávajú na etické hodnoty, a to predovšetkým na prirodzenú spravodlivosť (*aequitas naturalis*), ale aj na dobročinnosť (*benignitas*), dobromyseľnosť (*benevolentia*), úctu, vážnosť, lásku (*caritas*), miernosť (*clementia*), ľudskosť (*humanitas*), či mravnosť (*pietas*). Uvedenú skutočnosť pozorujeme najmä v oblasti rodinného, dedičského a záväzkového práva.

Objektom nášho štúdia budú však právne texty z klasického obdobia rímskeho právneho poriadku, teda z obdobia približne od konca 1. st. pred n. l. do polovice 3. st. n. l., v ktorom v ktorom právna veda dosiahla najväčší rozkvet. Toto vrcholné obdobie rímskeho práva nespadá do doby demokratického zriadenia rímskej republiky, ale do éry rozvinutého cisárstva, v ktorej pôsobili významní pohanskí (nie kresťanskí) právnici. Neboli zákonodarcovia a nemohli vytvárať právne normy. Zákonodarnú aktivitu v tej dobe mal najmä cisár, resp. senát.⁶ Ale klasickí právnici mohli vytvárať nové právo tým spôsobom (aj keď vo veľmi obmedzenom priestore), že rímsky cisár im prepožičal „*ius publicae respondendi*“, t. j. právo verejne udeľovať dobrozdania. Preto normy platného práva interpretovali a vedecky spracovávali. Napr. účinky právnych noriem rozvádzali do všetkých možných dôsledkov, zvažovali všetky eventuality a logické vyústenia noriem, skúmali vzájomné súvislosti medzi inštitútmi, bohato využívali analógiu na zdokonalenie procesnej ochrany a v neposlednom rade i kreatívne rozvíjali niektoré princípy, ktoré boli obsiahnuté (alebo naznačené) v normách platného práva.⁷ Výňatky zo spisov týchto excelentných právnikov boli prevzaté do justiniánskych Digest.⁸

⁶ Za princípátu po odstránení ľudových zhromaždení sa senát vyjadroval k návrhom cisára. V skutočnosti si senát nedovolil na nich ničो meniť alebo ich neschváliť. Preto uznesenia senátu boli vlastne stanoviskom cisára a boli záväzné.

⁷ Porovnaj KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M.: *Římské právo*. Praha : C.H. Beck, 1995, s. 30.

⁸ BRTKO, R.: *Filozofickoprávne východiská prirodzeného práva v klasickom a justiniánskom období rímskeho práva*. Bratislava : PraF UK, 2013, s. 64.

1. Pokrvné príbuzenské vzťahy v rímskej rodine

Pokrvné príbuzenské vzťahy v kognátskej rodine mali v rímskom práve aj právne dôsledky, ktoré v procese aplikácie práva boli neraz ovplyvňované etickými hodnotami.⁹ V justiniánskych Digestach nachádzame fragment, v ktorom „spravodlivosť“ a „príbuzenská alebo prirodzená láska“ majú byť pre sudcu rozhodujúcimi argumentmi na posúdenie vyživovacích nárokov v príbuzenských vzťahoch. *„Ak niekto žiada od detí alimenty, alebo ak deti žiadajú otca, aby ich vyživoval, sudca má o tom rozhodnúť [...]. Okrem toho je nutné skúmať, či máme povinnosť poskytovať alimenty len otcovi, alebo rodičom otca, alebo praotcovi [...], alebo sme povinní dávať alimenty aj matke a ďalším pokrvným predkom po matkinej čiare. Je vhodné, aby sudca zakročil v prospech jednej a druhej strany, aby sa pohotovo a ľahšie pomohlo tým, ktorí sú v núdzi, starobe. Vychádzajúc z takejto povinnosti majúcej pôvod v spravodlivosti a príbuzenskej láske, nech sudca skúma požiadavky každého“* (Ulp. D. 25, 3, 5, 2).

Paulus v súvislosti s problematikou dedenia vo svojej knihe „o dávkach, ktoré sa udeľujú deťom odsúdených“¹⁰ nám dáva do pozornosti prirodzenoprávny princíp, ktorý neštandardne nazval „tichým zákonom“ a ktorý hovorí, že deti majú postupovať po svojich rodičoch. Uvedený princíp sa premietol do civilného a taktiež aj prétorského dedičského práva. Preto Zákon XII tabúl deti (ktoré boli podriadené otcovskej moci zosnulého) výstižne pomenoval „*sui heredes*“. Vyššie uvedený právny text sa nachádza v D. 48, 20, 7: *„Zatiaľ čo prirodzený rozum ako určitý druh tichého zákona priznával deťom dedičstvo po rodičoch, povolávajúc ich ako pri povinnej dedičskej postupnosti, tak preto aj civilné právo ich označilo za (neopomenuteľných) dedičov, ktorí nemohli byť z dedičskej postupnosti vylúčení ani z vôle ich rodičov [...], aby za delikt iného neboli tvrdo potrestaní tí, ktorí nenesú žiadnu vinu [...].“*

2. Vecné práva

Klasické rímske právo konzekventne rozlišovalo medzi vlastníckym právom (*dominium*) a držbou (*possessio*) a tiež medzi právom k vlastnej veci (*ius in re propria*) a vecnými právami k cudzej veci (*iura in re aliena*). Z právnej analýzy určitých fragmentov vyplýva, že právny poriadok buď korešpondoval s etickými normami alebo sa im aspoň približoval. Za etické

⁹ Porovnaj ALBERTARIO, E.: *Studi di diritto romano. Storia, metodologia, esegesi*. Vol. V, Roma : Giuffrè editore, 1937, s. 4.

¹⁰ PAULUS: *Lib. singulari de portionibus, quae liberis damnatorum conceduntur*.

sa považovalo také konanie vlastníka vecí¹¹, ktorý pri uplatňovaní svojich vlastníckych práv neškodil iným. Aplikáciu uvedeného princípu môžeme ilustrovať prostredníctvom tohto fragmentu: „[...] každý má právo na svojom (pozemku) zadržiavať dažďovú vodu alebo využiť pre vlastný účel vodu, ktorá tečie zo susedného pozemku za predpokladu, že činnosť sa nevykonáva na cudzom pozemku: pretože nikomu sa nezakazuje, aby si pomohol, ale len za predpokladu, že nespôsobí škodu inému“ (Upl. D. 39, 3, 1, 11)¹².

Podobnú zhodu medzi právnou a etickou normou môžeme nájsť pri požívacom práve (*ususfructus*), ktoré Paulus definoval ako „právo cudziu vec užívať a brať z nej plody pri zachovaní jej podstaty“.¹³ Uvedenú zhodu môžeme ilustrovať na fragmente (D. 7, 1, 30), v ktorom sa opisuje prípad zatienenia jednej budovy druhou. Obidve stavby boli vo vlastníctve jednej a tej istej osoby. K jednej z budov však bolo zriadené požívacie právo. Vzniká otázka, či vlastník môže vykonať nadstavbu (t.j. zvýšiť výšku) tej budovy, ktorú užíva. Tým by však zatienil budovu, ktorú užíva úzusfruktár. Marcellus píše, že nadstavba sa môže vykonať, lebo aj zatienený dom je obývatel'ný. Uvedené oprávnenie vlastníka bolo však nutné obmedziť v tom zmysle, že „budova nemôže byť zatienená celkom, ale musí mať aspoň malé množstvo svetla (*modicum lumen*), ktoré je potrebné pre tých, ktorí budovu obývajú“ (Paul. D. 7, 1, 30; Marcell. D. 8, 2, 10).

Súlady práva a etiky vidíme aj v iných prípadoch uplatňovania vecných práv. Vlastník pozemku, na ktorom bola zriadená vodná služobnosť,¹⁴ nemohol uplatniť žalobu o odrazenie dažďovej vody (*actio aquae pluviae arcendae*) proti vlastníkovi susedného pozemku, z ktorého prúdila na služobný pozemok odrazená dažďová voda. Uvedený zákaz mohol byť v istých situáciách pre majiteľa slúžiaceho pozemku dosť tvrdý a nespravodlivý, t.j. ak odrazená voda spôsobovala majiteľovi slúžiaceho pozemku nadmerné materiálne škody. V takýchto situáciách majiteľovi služobného pozemku mohla byť uvedená žaloba priznaná. Je zjavné, že výnimka bola v súlade s princípmi spravodlivosti a etiky (porovnaj Paul. 39, 3, 2, 10).

Podobnú výnimku etického charakteru nachádzame v D. 7, 8, 12, 1, ktorá sa však týkala užívacieho práva (*usus*). Užívacie právo, na rozdiel od požívacieho práva (*ususfructus*), bolo zamerané len na užívanie cudzej nespotrebitel'nej veci bez práva brať z nej plody (*usus sine fructu*). Ale klasickí rímski právnici inšpirovaní princípmi etiky dovoľovali užívateľovi

¹¹ Rímsky vlastník mal najmä tieto oprávnenia: a) *ius utendi* (právo vlastnú vec užívať), b) *ius fruendi* (právo brať z vlastnej veci plody), c) *ius possidendi* (právo vlastnú vec držať), d) právo nakladať s vlastnou vecou (*ius disponendi*).

¹² V tejto záležitosti taktiež porovnaj Paul. D. 39, 3, 2, 5.

¹³ Paul. D. 7, 1, 1.

¹⁴ Napr. mohlo ísť o právo odberu vody na služobnom pozemku alebo právo dohnať dobytok k vode na služobnom pozemku, či právo vodovodu, ktorý oprávňoval k odberu vody na služobnom pozemku.

(*usuarius*) z užívania veci získať aj určité úžitky pre svoju osobnú potrebu. Napr. užívateľ vidieckeho sídla bol podľa rímskych klasikov oprávnený aj prechádzať sa po záhrade, brať drevo, zbierať ovocie zo stromov, čerpať vodu a pod. Takto získané úžitky pomohol uzuár poskytnúť aj iným, napr. svojej rodine, služobníctvu a hosťom, a to len v obmedzenej miere a v rozsahu osobnej spotreby. Nebol však oprávnený brať poľnohospodárske produkty, ako olej, obilie a iné poľné plody.

3. Záväzkové právo

Taktiež v oblasti obligačného práva badáme snahu o isté zosúladenie etických a právnych noriem. „*Zriadenie ručného zálohu alebo hypotéky sa môže zriadiť tak, aby, ak sa v určitom čase nevyplatia peniaze, veriteľ právom kupujúceho vec držal a vtedy treba vec oceniť spravodlivou cenou*“ (Marc. D. 20, 1, 16, 9). Napriek tomu v klasickom rímskom práve sa nedodržiavalo právne pravidlo, že cena predávanej veci má byť spravodlivá (*pretium debet esse iustum*). Naopak, v tomto období cena zásadne nemusela odpovedať hodnote predávanej veci. Keď išlo o kúpnu cenu, tak sa pokladalo za prirodzené, ak sa predávajúci usiloval za menej hodnotnú vec dostať vyššiu cenu a naopak, ak sa kupujúci usiloval kúpiť hodnotnú vec za čo najnižšiu cenu: „*tak ako je pri kúpe od prírody dovolené drahšiu vec lacnejšie kúpiť alebo lacnejšiu drahšie predat', je to isté podľa práva aj pri nájme veci, pracovnej zmluve a zmluve o diele*“ (Paul. D. 19, 2, 22, 3). Až v poklasickom práve sa presadila stará myšlienka o spravodlivej cene a odklon od nej bol únosný len do určitej miery. Preto cisár Dioklecián (C. 4, 44, 2 a 8) umožnil predávajúcemu vrátiť kúpnu cenu a získať naspäť predmet kúpy, v prípade že kúpna cena nedosiahla ani polovicu spravodlivej hodnoty veci. Kupujúci mohol tomu zabrániť tým, že doplatil plnú hodnotu veci.¹⁵

Pokiaľ išlo o odplatné (onerózne) právne úkony, pri ktorých plnenie jednej strany muselo byť vyvážené protiplnením druhej strany (napr. pri kúpnej zmluve alebo pri stanovení výšky hodnoty vena a pod.) bolo nutné vyhnúť sa vážnym disproporciám. Aplikácia tohto právneho (a možno povedať, že aj implicitného) princípu bola východiskom k vzniku etických myšlienok, ktoré boli inkorporované do právnych pravidiel. V tejto súvislosti poukážeme na dva fragmenty. „*Pri odsúdení osôb, ktoré sú odsúdené na zaplatenie toho, čo môžu, nemá sa im odobrať všetko, čo majú, ale má sa brať ohľad na ich postavenie, aby sa nestali núdznymi [...]*“ (Paul. D. 50, 17,

¹⁵ LENHARTOVÁ, K.: Ostatné spôsoby zániku obligácie v klasickom a justiniánskom práve. In: *Constans et perpetua voluntas: pocta P. Blahovi k 75. narodeninám*. Trnava : Trnavská univerzita, Právnická fakulta, 2014, s. 412.

173). Druhý fragment sa týka procesnej námietky (*exceptio*), prostredníctvom ktorej žalovaný popieral nárok žalobcu a pokiaľ sa preukázalo, že tvrdenia žalovaného sú pravdivé, tak sa vylúčilo jeho odsúdenie: „*Marcellus hovorí, že prestáva byť dlžníkom ten, komu bola po práve udelená námietka, ktorá nie je v rozpore s prirodzenou spravodlivosťou*“ (Iul. D. 50, 17, 66).

Nemožno nespomenúť ďalší dôležitý princíp: „*nikto nemá mať zisk zo škody druhého*“ (*nemo ex aliena iactura lucrum facere debet*). Nespravodlivé obohatenie bolo v rímskom práve stíhané mnohými prostriedkami.¹⁶

4. Niektoré pravidlá starého práva

Na základe vyššie predstavených fragmentov z justiniánskych Digest možno konštatovať, že vo viacerých oblastiach súkromného rímskeho práva existoval harmonický súzvuk medzi právnymi a etickými normami. Z druhej strany musíme mať neustále na pamäti aj to, že Digesta sú kodifikačným dielom kresťanského cisára Justiniána, ktorý kodifikáciou oživil klasické právo pohanských rímskych právnikov a ktorý dovolil kodifikačnej komisii, aby právne texty rímskych klasických právnikov užitočne a cielene prispôbovali potrebám doby.¹⁷

Naším cieľom je však poukázať na to, že v klasickom období rímskeho práva (približne od konca 1. st. pred n. l. do polovice 3. st. n. l.) etický a právny poriadok sa nepriblížili k sebe až do takej miery, že by splynuli do jedného celku. V tomto období tieto dva poriadky existovali oddelene, jeden vedľa druhého. Tým však nechceme povedať, že by medzi nimi nebolo hlboké prepojenie, ale chceme poukázať na skutočnosť, že intenzita a kvalita tohto prepojenia boli iné v klasickom a iné v justiniánskom období. Uvedené vyplýva z niektorých textov prevažne z 50. knihy justiniánskych Digest.

„*Nie všetko čo je dovolené, je čestné*“ (Paul. D. 50, 17, 144);

„*Ten kto užíva svoje právo, (zdá sa že) nejedná so zlým úmyslom*“ (Gai. D. 50, 17, 55);

„*Škodu spôsobil ten, kto urobil niečo, čo nemá právo urobiť*“ (Paul. D. 50, 17, 151);

„*Má sa za to, že nejedná násilne ten, kto užíva svoje právo [...]*“ (Paul. D. 50, 17, 155);

¹⁶ Porovnaj Paul. D. 5, 33, 38; Triph. D. 20, 5, 12; Pomp. D. 23, 3, 6, 1.

¹⁷ *Const. Tanta*, 10. Tieto zmeny v klasických právnych textoch nazývame interpoláciami.

Hlavné potreby Východorímskej, neskôr nazývanej aj byzantskej ríše (ktorá stále viac nadobúdala grécky ráz) v období panovania Justiniána boli: obnoviť slávu rímskeho impéria, ale nie v pôvodnej, t.j. pohanskej podobe, ale v podobe kresťansko-helenistickej; upevniť pozície cirkvi; obnoviť jednotu právneho poriadku a upevniť jeho niekdajšiu vážnosť.

„Má sa za to, že neutrpel škodu, kto ju sám zaviniť“ (Pomp. D. 50, 17, 203);

„Neznalosť práva každému škodí, neznalosť skutku neškodí. [...] vedia, že je na prospech neznalosť skutku, nie práva: a nie sú zvyknutí pomôcť hlúpym, ale tým, ktorí upadli do omylu“ (Paul. D. 22, 6, 9).

Vidíme, že citované texty sú oddelené od skutkových podstat konkrétnych prípadov a že svoju zovšeobecňujúcu hodnotu (t. j. hodnotu právneho pravidla) nadobudli hlavne preto, že vyplývajú z jednotlivých právnych prípadov, ku ktorým nás privádzajú. Taktiež pozorujeme, že texty obsahujú rýdže právne výrazy klasickej rímskej jurisprudencie, ktoré majú tendenciu oddeľovať právnu normu od normy etickej a ktoré poukazujú, že etická norma je (alebo môže byť) vnímaná v širšom zmysle.

Spoločenský život každého národa (vrátane rímskeho) je a bol riadený rôznymi normami. Každý poriadok, či už ten právny alebo aj ten etický, má svoj presne stanovený cieľ. Účel právneho poriadku nikdy nedosiahne výšku toho etického. Lebo etické normy (aj keď majú podobný obsah ako právne) sú zamerané na vnútorné (duchovné) zdokonalenie človeka. Právne normy zas majú za cieľ zabezpečiť poriadok, harmonické spolužitie a stabilitu v spoločnosti (princíp „*utilitas*“)¹⁸ a teda koncentrujú sa na vonkajšiu stránku ľudského správania. Hoci právne normy nevyžadujú vnútornú dokonalosť, nerešpektovanie povinností v nich obsiahnutých je razantne vynucované. Keďže právny poriadok vychádza najmä z princípu spoločenskej a ľudskej užitočnosti, tak právna norma sa často vyjadruje prostredníctvom zákazov určitého konania.¹⁹

5. Moc hlavy rímskej rodiny (*pater familias*)

Moc otca agnátskej rodiny (*pater familias*) sa prejavovala vo viacerých smeroch. V súvislosti s našou problematikou nás bude zaujímať obsah jeho otcovskej moci (*patria potestas*) a to konkrétne právo disponovať životom a smrťou podriadených detí (*ius vitae necis*). Uvedené právo potvrdili viacerí právnici²⁰ a Grékov udivovalo do takej miery, že Dion Zlatoústy (grécky filozof, rečník a básnik, † 120) ho považoval za najtvrďší prejav otcovskej moci. Cisár Hadrián († 138) odsúdil otca rodiny na trest vyhnanstva na ostrov za to, že neoprávnene usmrtil svojho syna na poľovačke, ktorý so svojou macochou spáchal cudzoložstvo. Otec rodiny bol odsúdený nie preto, že ho usmrtil z titulu svojej otcovskej moci, ale preto, že ho zabil ako zlodēja. Lebo „*otcovská moc má byť v hraniciach afekcie a nie krutosti*“

¹⁸ Porovnaj Ulp. D. 1, 1, 1, 2 a Paul. D. 1, 3, 16.

¹⁹ Porovnaj BRTKO, R.: *Základy práva*. Bratislava : VSEMrvs, 2011, s. 73-74.

²⁰ Papianus Coll. 4, 8, 1; porovnaj Quint. *Declam.* 6, 14.

(Marc. D. 48, 9, 5). Podľa viacerých právnych romanistov táto posledná veta, ktorá uzatvára fragment, je do neho vložená až justiniánskymi kompilátormi, ktorí normu etického charakteru transformovali na právny imperatív. Odhliadnuc od tejto interpolácie, môžeme vidieť, ako etický poriadok fakticky prenikol do výkonu otcovskej moci hlavy rodiny ako zmierňujúci prvok.²¹

V antickom Ríme sa rozšírilo poskytovanie vena (*dos*) z majetkových a tiež etických dôvodov. Veno dávala manželka manželovi, ale ak bola „*alieni iuris*“, dával za ňu veno jej otec rodiny. Veno prijímal manžel, ale ak aj on bol pod otcovskou mocou svojho otca rodiny, tak ho prijímal príslušný otec rodiny, zvyčajne to bol svokor nevesty. Ak sa však manželka podriadila manželovej moci (*manus*), tak opustila vlastnú rodinu a vstúpila do novej rodiny so všetkými právnymi dôsledkami. To znamená, že z právneho hľadiska vlastníkom vena by mal byť otec rodiny, do ktorej vstúpila a nie jej manžel. Ale aj v tomto prípade etická norma fakticky prevládla nad normou právnou tým spôsobom, že v dedičskej postupnosti bolo veno pridelené manželovi (ako „*praecipuum*“).²²

Okrem manželstva rímska spoločnosť poznala aj konkubinát, ktorý v pohanskom prostredí bol mimo oblasť práva, t. j. nebol právnym ale len faktickým vzťahom. Avšak etické hľadisko ho odlišovalo od iných prechodných a dobrovoľných sexuálnych vzťahov. Konkubinát bol v etickej rovine vnímaný, ako trvalé a pohlavné spolužitie muža a ženy, ale bez povedomia žiť spolu ako manželia. Deti, ktoré porodila konkubína boli nemanželské, otcovi nad nimi nevznikla otcovská moc a príbuzenstvo sa počítalo len podľa matky.

Záver

Na základe skúmania niektorých fragmentov právnych textov klasických právnikov, možno konštatovať, že v klasickom období rímskeho práva etický a právny poriadok nemali tendenciu splynúť do jedného poriadku. Ale postupom času, keď na cisársky trón zasadli kresťanskí imperátori a keď sa centrum ríše presunulo na východ do Konštantínopolu, normy eticko-kresťanského charakteru mali tendenciu splyvať s normami právnymi a to tým spôsobom, že vonkajšie (t.j. právne) donútenie nastupovalo vždy

²¹ „*Divus hadrianus fertur, cum in venatione filium suum quidam necaverat, qui novercam adulterabat, in insulam eum deportasse, quod latronis magis quam patris iure eum interfecit: [nam patria potestas in pietate debet, non atrocitate consistere]*“ (Marc. D. 48, 9, 5); ALBERTARIO, E.: *Studi di diritto romano. Storia, metodologia, esegesi*. Vol. V, Roma : Giuffrè editore, 1937, s. 14-15.

²² V tejto súvislosti porovnaj Gai. Inst. 2, 157; Paul. 28, 2, 11, taktiež porovnaj LENHARTOVÁ, K.: Inštitút poručníctva nad ženami v rímskom súkromnom práve – druhy, formy a ich zánik. In: *Milnítky práva v stredoeurópskom priestore 2009, 1. časť*. Bratislava : UK v Bratislave, Právnická fakulta, 2009, s. 311-312.

vtedy, keď etická norma nebola dodržaná. Preto už v právnych textoch z poklasického obdobia²³ a v konštitúciách cisára Justiniána narazíme na odvolania na také hodnoty ako „benevolentia“, „benignitas“, „caritas“, „clementia“, „humanitas“, „pietas“, ktoré v Ríme nájdeme v spisoch rétorov a filozofov, ale nie v dielach klasickej jurisprudencie. Je taktiež nutné konštatovať, že aj napriek týmto snahám o splynutie dvoch poriadkov (etického a právneho) k absolútnemu splynutiu medzi nimi nedošlo ani v justiniánskej ére a ani v justiniánskej kodifikácii. Zabránili tomu praktické dôvody: „utilitas“ (užitočnosť, prospernosť) zavážila viac ako „propensio ad diligendos homines“ (sklon milovať človeka), čo môžeme demonštrovať na príklade otroctva, ktoré nezrušil ani sám Justinián, aj keď podporoval prepúšťanie otrokov na slobodu a bol za to, aby sa s nimi zhovievavejšie zachádzalo.²⁴ Nie je však možné, aby právny poriadok obsiahol celý etický poriadok, a to ani v justiniánskom období. Rozdielnosť cieľov týchto dvoch normatívnych poriadkov nepripustí, aby jeden poriadok pohltil ten druhý a to ani v tých najpriaznivejších a najpokrokovejších dobách ľudstva.

Použitá literatúra

1. *CORPUS IURIS CIVILIS. DIGESTA*, Tomus I., preklad Blaho P., Vaňková J., Bratislava : Eurokódex, 2008. 528 s.
2. *GAIUS: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2007. 326 s.
3. *IUSTINIANI AUGUSTI DIGESTA SEU PANDECTAE. DIGESTI O PANDETTE DELL'IMPERATORE GIUSTINIANO*. Testo e traduzione a cura di SCHIPANI S. con la collaborazione Lanella L., IV. volumi, Milano : Giuffrè Editore, 2005 – 2011.
4. D'AGOSTINO, F.: *Filosofia del diritto*. Torino : G. Giappichelli ed., 1996.
5. ALBERTARIO, E.: *Studi di diritto romano III. Obbligazioni*. Milano : Giuffrè editore, 1936.
6. ALBERTARIO, E.: *Studi di diritto romano. Storia, metodologia, esegesi*. Vol. V, Roma : Giuffrè editore, 1937.
7. BONFANTE, P.: *Institute římského práva*. Brno : ČS A.S. Právnik, deviate vydanie, preklad Jan Vážný (1932).
8. BRTKO, R.: *Základy práva*. Bratislava : VSEMV, 2011. 209 s.
9. BRTKO, R.: *Filozofickoprávne východiská prirodzeného práva v klasickom a justiniánskom období rímskeho práva*. Bratislava : UK v Bratislave, Právnická fakulta, 2013. 171 s.

²³ Výskumy právnych romanistov (najmä po II. svetovej vojne) poukazujú na skutočnosť, že množstvo „neklasických miest“ v klasických právnych textoch nie sú dielom až právnika Triboniána a jeho spolupracovníkov, ale že zmeny boli zrealizované už oveľa skôr, a to v poklasickom období.

²⁴ Porovnaj ALBERTARIO, E.: *Studi di diritto romano. Storia, metodologia, esegesi*. Vol. V, Roma : Giuffrè editore, 1937, s. 19-20.

10. BURDESE, A.: *Il concetto di ius naturale nel pensiero della giurisprudenza classica*. In *Rivista italiana per le scienze giuridiche* 8 (1954), p. 407-421.
11. FALCHI, G.L.: *Fragmenta iuris romani canonici*. Roma: PUL, 1998.
12. HERTZ, A.: *Il rapporto tra morale e diritto dal punto di vista del moralista*. In *Morale. Ricerca interdisciplinare*, Bologna : Dehoniane, 1976.
13. KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M.: *Římské právo*. Praha : C.H. Beck, 1995. 386 s.
14. LENHARTOVÁ, K.: Inštitút poručníctva nad ženami v rímskom súkromnom práve – druhy, formy a ich zánik. In *Mil'niky práva v stredoeurópskom priestore 2009, 1. časť*. Bratislava : UK v Bratislave, Právnická fakulta, 2009, s. 309-318.
15. LENHARTOVÁ, K.: Ostatné spôsoby zániku obligácie v klasickom a justiniánskom práve. In *Constans et perpetua voluntas: pocta P. Blahovi k 75. narodeninám*. Trnava : Trnavská univerzita, Právnická fakulta, 2014, s. 401-419.
16. SANTUCCI, G.: *Diritto romano e diritti europei. Continuità e discontinuità nelle figure giuridiche*. Bologna : Mulino, 2010.
17. SCHULZ, F.: *History of Roman Legal Science*. Traduzione di Giuliano Nocera, Firenze : Sansoni (1968).
18. TALAMANCA, M.: *Istituzioni di diritto romano*. Milano : Dott. Giuffrè Editore (1990). 608 s.

EURÓPSKY A NÁRODNÝ PRÁVNY RÁMEC CEZHraničnej KOOPERÁCIE BANKOVÉHO DOHĽADU (S OSOBITOSŤAMI REORGANIZÁCIE BÁNK)

doc. JUDr. Ľubomír Čunderlík, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Katedra finančného práva

Európsky a národný právny rámec cezhraničnej kooperácie bankového dohľadu (s osobitosťami reorganizácie bánk)

Príspevok sa zameriava na národný právny základ kooperácie bankového dohľadu NBS, európsky právny základ kooperácie bankových dohľadov v členských štátoch EÚ ako aj tretích štátov. Autor poukazuje na viaceré princípy, ktoré dominujú pri cezhraničnej spolupráci v rámci EÚ a sú vyjadrené v práve EÚ. Následne autor pomenúva niektoré formy výsledkov kooperácie a analyzuje osobitne spoluprácu pri reorganizačných opatreniach bánk.

Europäischer und nationaler Rechtsrahmen für die grenzüberschreitende Bankenaufsichtszusammenarbeit (mit den Besonderheiten der Reorganisation der Banken)

Dieser Beitrag konzentriert sich auf die nationale Rechtsgrundlage für die Zusammenarbeit der Bankenaufsicht der Nationalbank der Slowakei, eine europäische Rechtsgrundlage für die Zusammenarbeit der Aufsichtsbehörden in der EU-Mitgliedstaaten und in Drittländern. Der Autor weist eine Reihe von Grundsätzen, die innerhalb der EU in grenzüberschreitender Zusammenarbeit dominieren und in EU-Recht zum Ausdruck gebracht wurden. Anschließend identifiziert der Autor einige Rechtsformen der Zusammenarbeit. Am Ende widmet sich der Analyse der Zusammenarbeit bei Sanierungsmaßnahmen der Banken.

European and national legal framework for cross-border banking supervision cooperation (with the particularities of bank reorganization)

This paper focuses on the national legal basis for cooperation of NBS-Banking Supervision Unit, a European legal basis for cooperation of banking supervisory authorities in the EU-Member States and third countries. The

author points out a number of principles that dominated in cross-border cooperation within the EU and are expressed in EU law. Subsequently, the author identifies some legal forms of cross-border resolution and analyzes separately the cooperation in banking reorganization measures.

Kľúčové slová: Národná banka Slovenska (NBS), mikroprudenciálny dohľad, makroprudenciálny dohľad, princíp jedného bankového povolenia, reorganizácia

Schlüsselbegriffe: Nationalbank der Slowakei (NBS), die mikroprudenziale Aufsicht, die makroprudenziale Aufsicht, europäischer Bankenpass, Reorganisation

Keywords: National Bank of Slovakia, micro-prudential supervision, macro-prudential supervision, the principle of a single banking license, reorganization

Úvod

Bankový dohľad je svojím rozsahom najzložitejším druhom dohľadu nad finančným trhom spomedzi iných druhov dohľadu, ako je dohľad nad poisťovníctvom, kapitálovým trhom a dôchodkovým sporením. Jeho špecifiká vyplývajú z komplexnosti bankových vzťahov, či už medzi bankami navzájom alebo medzi bankami a ich klientmi, prípadne ostatnými finančnými inštitúciami. Keďže banky sú dominantnými správcami finančných aktív na svete, bankový dohľad získava aj dominantné postavenie v rámci dohľadu nad finančným trhom. Jeho úlohou je vyvarovať sa systémovému riziku a zabezpečiť tak stabilitu bankového systému. Bankový systém však nie je izolovaný, nie je obmedzený na určité územie alebo štát. Je bežným javom, že banky vstupujú svojimi aktivitami aj na bankový trh iných štátov vykonávaním cezhraničných aktivít (*cross-border activities*), napr. prostredníctvom zriadenia si pobočky, alebo prostým poskytovaním bankových služieb prostredníctvom distribučnej siete iných inštitúcií usídlených na území týchto štátov, a to na zmluvnom základe.¹ Od sedemdesiatych rokov 20. storočia nastal rozvoj medzinárodného bankovníctva. Táto skutočnosť viedla k novým problémom vyplývajúcim najmä z toho, že rast medzinárodného bankovníctva nebol sprevádzaný zodpovedajúcim zvýšením úrovne a rozsahu medzinárodnej bankovej regulácie a dohľadu. Potreba medzinárodnej kooperácie vyplýva predovšetkým z toho, že banky operujúce v rôznych jurisdikciách sa budú snažiť umiestniť svoje sídlo tam, kde existujú najnižšie regulačné štandardy.²

¹ Osobitne je tento jav viditeľný v Európskom hospodárskom priestore (EHP), v ktorého rámci sa uplatňuje princíp jedného bankového povolenia (europas) a jeho vzájomného uznávania členskými štátmi Európskeho hospodárskeho priestoru.

² JUROŠKOVÁ, L.: *Bankovní regulace a dohled*. Praha : Auditorium, 2012, s. 81.

Narastaním objemu cezhraničných aktivít a rôznymi finančnými inováciami možno hovoriť o globálnom bankovom systéme, ktorý pozostáva z veľkého množstva bankových inštitúcií a rôznych druhov bankových vzťahov medzi nimi. Týmto spôsobom dochádza k čoraz väčšiemu prepojeniu uvedených subjektov, a to aj s vplyvom na ďalšie podnikateľské subjekty, domácnosti a štáty. Banky pritom nevykonávajú len klasické bankové činnosti, ale svojimi aktivitami zasahujú aj do iných oblastí finančného trhu ako bankovníctva. Môžu vykonávať emisné obchody, resp. širšie činnosti súhrnne označované ako investičné služby a investičné činnosti. V takomto prípade vystupujú v pozícii investičných bánk, ktoré vstupujú na kapitálový trh. Obdobne je to s vykonávaním hypotekárnych obchodov. Môžu však plniť aj osobitné funkcie, napríklad výkon funkcie depozitára podielových fondov kolektívneho investovania, prípadne vykonávať osobitné druhy bankových obchodov (banková záruka, akreditív, bankové uloženie vecí), alebo iných obchodov (finančný lízing). Svojou činnosťou banky vážne zasahujú do svetovej ekonomiky, pričom svoje konanie permanentne inovujú. Napriek tomu sa nedarí všetky bankové aktivity regulovať a dohliadať. Ide o fenomén tzv. *shadow banking*, keď niektoré nové produkty predbiehajú vývoj regulácie v oblasti bankovníctva. Predmetom bankového dohľadu je pritom preventívne sledovanie dodržiavania podmienok obozretného podnikania bankami za účelom zníženia potenciálneho výskytu systémového rizika.

Bankový dohľad sa vyvinul do viacerých podôb, ktoré vo všeobecnosti vo svete zaviedla dohliadacia prax.³ V tejto súvislosti hovoríme o klasifikácii bankového dohľadu, ktorá vychádza z legálneho vymedzenia v zákone č. 483/2001 Z.z. o bankách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o bankách“):

- dohľad na individuálnom základe,
- dohľad na konsolidovanom základe,
- doplnujúci dohľad nad finančnými konglomerátmi.

Dohľad na individuálnom základe vznikol ako prvý druh bankového dohľadu. Ide o dohľad zameraný na jednotlivý bankový subjekt. Sleduje sa ním dodržiavanie ustanovení zákona o bankách, osobitne pravidiel obozretného podnikania banky. Sledovaním stability konkrétneho bankového subjektu sa nepriamo sleduje aj stabilita bankového systému ako celku. Za jeho synonymum možno označiť mikroprudenciálny dohľad, označovaný tiež ako dohľad na mikroúrovni, resp. mikroobozretnostný (alebo tiež zjednodušene obozretnostný) dohľad.

Dohľad na konsolidovanom základe (konsolidovaný dohľad) vznikol následne, v dôsledku narastajúcich cezhraničných aktivít bánk. Ide o dohľad zameraný na skupinu majetkovo alebo inak (napr. personálne) prepojených

³ Pozri tiež ŠIMONOVÁ, J.: *Právna regulácia finančného trhu v Slovenskej republike*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012, s. 106-112.

spoločností, medzi ktorými je aspoň jedna banka. Sledujú sa ním riziká konsolidovaného alebo subkonsolidovaného celku, ktorých súčasťou sú banky, za účelom obmedzenia rizík, ktorým je banka vystavená v dôsledku svojej účasti v takomto celku.⁴ Konsolidovaný dohľad nenahrádza bankový dohľad na individuálnom základe nad jednotlivými spoločnosťami zahrnutými do konsolidovaného alebo subkonsolidovaného celku. V našich podmienkach bol tento druh dohľadu zavedený zákonom o bankách z roku 2001.

Doplňujúci dohľad nad finančnými konglomerátmi je sledovaním a reguláciou rizík finančných konglomerátov, ktorých súčasťou sú banky, obchodníci s cennými papiermi, poisťovne, zaistovne alebo správcovské spoločnosti, na účely obmedzenia rizík, ktorým je banka alebo iná regulovaná osoba vystavená z dôvodu svojej účasti vo finančnom konglomeráte.

Konsolidované celky, subkonsolidované celky a finančné konglomeráty sú zoskupeniami finančných sprostredkovateľov, ktorým právna teória nepriznáva právnu subjektivitu. Ide o subjekty na účely výkonu dohľadu – dohliadané subjekty, ktoré predstavujú ekonomické útvary. Finančným konglomerátom je akákoľvek skupina spoločností pod spoločnou kontrolou, ktorej výhradná alebo prevládajúca činnosť spočíva v poskytovaní významných služieb v aspoň dvoch rôznych finančných sektoroch (bankovníctvo, poisťovníctvo, obchodovanie s cennými papiermi/investičné služby).⁵ Konsolidovaný celok musí naproti tomu obsahovať aspoň jeden dohliadaný subjekt z jednej finančnej oblasti (napr. v našom prípade banku). Riziká spojené s uvedenými integrovanými štruktúrami finančných služieb sú evidentné: nedostatočná transparentnosť, riziko prenosu finančných problémov, riziko vyplývajúce z neregulovaných členov zoskupenia a možnosť regulátornej arbitráže pri poskytovaní finančných služieb vo viacerých štátoch. Prístupy jednotlivých krajín môžu byť rôzne. V našich podmienkach sa pristúpilo k integrácii dohľadu, ktorá spočíva aj v dohľade nad týmito subjektmi jedným dohliadacím orgánom pre individuálny a konsolidovaný, resp. doplňujúci dohľad. V teórii finančného práva sa tento model zvykne označovať tiež ako zjednotený model výkonu dohľadu.

Okrem uvedených druhov dohľadu dochádza súčasne k výkonu obozretného dohľadu na makroúrovni (makroprudenciálny, resp. makroobzretnostný dohľad). Nejde síce o jednoznačné synonymum pre konsolidovaný dohľad a doplňujúci dohľad, ale jeho ciele sú ich cieľom veľmi podobné. Jeho bezprostredným cieľom je zachovanie stability celého finančného systému. Zvyčajne ho vykonávajú centrálné banky spolu s orgánmi dohľadu. Ide o monitorovanie vývoja finančného sektora, vypracúvanie správ o finančnej stabilite a vykonávanie stresového testovania. Možno sa stretnúť aj inými členeniami bankového dohľadu (komplexný, tematický, dosledovací),

⁴ SVITEK, M.: *Kapitálové vybavenie komerčných bánk*. Bratislava : EUROUNION, 2006, s. 54.

⁵ BAČA, J.: *Bankový dohľad*. Bratislava : Ekonom, 2001, s. 79.

ktoré však nevychádzajú z normatívnej právnej úpravy, ale z dohliadacej praxe orgánu bankového dohľadu a reflektujú na spôsoby výkonu dohliadacej činnosti, nie na spôsoby usporiadania dohľadu.

1. Princípy cezhraničnej spolupráce pri výkone dohľadu na individuálnom základe

Dohľad na individuálnom základe vychádza zo základných zásad a princípov výkonu dohľadu a osobitných procesných ustanovení, ktoré sú upravené v zákone č. 747/2004 Z.z. o dohľade nad finančným trhom a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o dohľade“). Hmotnoprávne ustanovenia o bankovom dohľade sa nachádzajú priamo v zákone o bankách. Dohľad vykonáva ako orgán dohľadu Národná banka Slovenska (NBS).

Personálna pôsobnosť dohľadu je vymedzená subjektmi, ktorými sú banky, pobočky zahraničných bánk, iné osoby a subjekty, ktorých činnosť súvisí s činnosťou alebo riadením bánk alebo pobočiek zahraničných bánk. Vecná pôsobnosť dohľadu je vymedzená prostredníctvom činností, ktoré Národná banka Slovenska dohliada. Najmä preskúmava a hodnotí organizáciu riadenia, rozdelenie zodpovednosti, prijaté stratégie, zavedené systémy a postupy pri výkone povolených bankových činností, informačné toky a bankové riziká, ktorým banka alebo pobočka zahraničnej banky je alebo môže byť vystavená, pričom súčasne overuje ich dostatočné krytie vlastnými zdrojmi financovania. Preskúmanie a hodnotenie vykoná aspoň raz ročne primerane k povahe a rozsahu vykonávaných bankových činností. Na základe vykonaného dohľadu posúdi, či organizácia riadenia banky alebo pobočky zahraničnej banky, prijaté stratégie, zavedené systémy a postupy pri výkone povolených bankových činností a vlastné zdroje zodpovedajú obozretnému riadeniu banky alebo pobočky zahraničnej banky. Súčasne posúdi dostatočnosť krytia bankových rizík vlastnými zdrojmi. Na základe tohto posúdenia oznámi banke, či jej vlastné zdroje sú dostatočné na krytie rizík. Ak vlastné zdroje nie sú dostatočné na krytie potenciálnych bankových rizík, v oznámení uvedie výšku vlastných zdrojov potrebných na krytie rizík. Banka a pobočka zahraničnej banky sú povinné umožniť účasť osôb poverených výkonom dohľadu na rokovaní valného zhromaždenia, dozornej rady, štatutárneho orgánu banky alebo vedenia pobočky zahraničnej banky. Za výkon dohľadu zodpovedá Národná banka Slovenska.

Pri výkone dohľadu v rámci Európskeho hospodárskeho priestoru sa plne uplatňuje *princíp výkonu dohľadu domovským orgánom dohľadu (home supervisor)*, ktorý je zodpovedný (a súčasne oprávnený) za výkon dohľadu nad bankami so sídlom na území domovského štátu (*home state*), t.j. štátu, kde má banka registrované sídlo. V prípade SR ide o NBS. Nositeľom

výkonu dohľadu nad pobočkou banky so sídlom v inom členskom štáte EHP, ktorá je zriadená na území SR (*host state*), je orgán domovského členského štátu EHP. Dohľad nad likviditou tejto pobočky vykonáva NBS v spolupráci s príslušným domovským orgánom dohľadu.

Pre štáty mimo rámca EHP však platí **právny režim reciprocity**. Orgán dohľadu iného štátu môže vykonávať dohľad na území Slovenskej republiky nad činnosťou pobočky zahraničnej banky a nad dcérskou spoločnosťou zahraničnej banky, ktorá je bankou, len na základe dohody uzavretej medzi NBS a orgánom dohľadu iného štátu (*Memorandum of Understanding*).⁶ Takúto dohodu môže NBS uzavrieť len *na základe vzájomnosti*. Vykonanie dohľadu na mieste na území Slovenskej republiky je orgán dohľadu iného štátu povinný vopred oznámiť NBS. Poverené osoby orgánu dohľadu iného štátu majú pri vykonávaní tohto dohľadu rovnaké oprávnenia, povinnosti a zodpovednosť ako zamestnanci NBS poverení výkonom dohľadu na mieste podľa nášho procesného predpisu – zákona o dohľade. Nemajú však povinnosť vyhotoviť písomný protokol o nimi vykonanom dohľade a povinnosť určiť a písomne oznámiť dohliadanému subjektu lehoty na prijatie a splnenie opatrení na odstránenie nedostatkov zistených pri dohľade. Pri výkone dohľadu NBS spolupracuje s orgánmi dohľadu iných štátov, so Slovenskou komorou auditorov a s audítormi. Pritom má právo vymieňať si s nimi informácie a upozorniť ich na nedostatky zistené pri vykonávaní dohľadu. V rámci NBS je ustanovený organizačný útvar na plnenie vymedzených úloh pri dohľade nad dohliadanými subjektmi v rámci finančného trhu. Tento útvar vykonáva dohľad na mieste, vykonáva dohľad na diaľku, uskutočňuje konanie a rozhodovanie v prvom stupni a pripravuje návrhy na reguláciu finančného trhu.

2. Princípy cezhraničnej spolupráce pri výkone dohľadu na konsolidovanom základe

Vo všeobecnosti konsolidovaný dohľad zahŕňa dva odlišné koncepty. *Prvý koncept* vyjadruje snahu, aby aktíva a záväzky bankovej skupiny bez ohľadu na to, v akej časti sveta sú umiestnené, *podliehali jednotnému dohľadu*. Vzťahuje sa teda na bankové skupiny, ktoré operujú na cezhraničnej báze. *Druhý koncept sa vzťahuje na finančné konglomeráty*. Jeho cieľom je sledovanie a obmedzenie rizík, ktoré na banku dopadajú v dôsledku jej začlenenia do určitej skupiny prepojených subjektov.⁷ **V európskej právnej úprave však dochádza k rozlíšeniu uvedených konceptov.**

⁶ Obdobne pozri ustanovenie § 6 ods. 10 zákona o bankách.

⁷ JUROŠKOVÁ, L.: *Bankovní regulace a dohled*. Praha : Auditorium, 2012, s. 83.

Konsolidovaný dohľad upravila prvýkrát smernica Európskeho parlamentu a Rady 95/26/ES z 29. júna 1995, ktorou sa zmenili a doplnili niektoré smernice so zreteľom na upevnenie obozretného dohľadu (tzv. tretia banková smernica Post-BCCI). Vychádzala zo skúseností z nedostatočného zabezpečenia výkonu dohľadu nad bankou Herstatt alebo Banco Ambrosiano, ale hlavným podnetom bol neefektívny dohľad nad všetkými súčasťami banky BCCI (Bank of Credit and Commerce International), založenej podľa luxemburského práva.⁸ Táto smernica bola následne prevzatá do jej právnych nástupcov (v súčasnosti je to smernica Európskeho parlamentu a Rady 2013/36/EÚ z 26. júna 2013 o prístupe k činnosti úverových inštitúcií a prudenciálnom dohľade nad úverovými inštitúciami a investičnými spoločnosťami⁹). Dohľad nad finančnými konglomerátmi (doplňujúci dohľad) upravuje smernica Európskeho parlamentu a Rady 2002/87/ES zo 16. decembra 2002 o doplnkovom dohľade nad úverovými inštitúciami, poisťovňami a investičnými spoločnosťami vo finančnom konglomeráte.¹⁰ Pravidlá týkajúce sa finančných konglomerátov sa na rozdiel od pravidiel konsolidovaného dohľadu neuplatňujú od momentu, kedy sa skupina stane finančným konglomerátom, ale *od momentu, kedy relevantný orgán dohľadu rozhodne, či daná skupina je finančným konglomerátom*. Regulácia finančných konglomerátov tak vychádza z doplnkového dohľadu, ktorý zastrešuje tzv. koordinátor. Tým je v zásade orgán dohľadu nad najvýznamnejšou regulovanou osobou v skupine.¹¹ Význam konsolidovaného dohľadu a doplnkového (doplňujúceho) dohľadu je nepopierateľný, pretože účelom oboch je, aby nedochádzalo k presunu kapitálu medzi jednotlivými spoločnosťami v rámci skupiny, a tak nedošlo k súčasnému skresľovaniu finančnej situácie jej individuálnych súčastí.

Pre samotný výkon konsolidovaného dohľadu na základe európskeho práva platí pravidlo, podľa ktorého má domovský orgán dohľadu (orgán konsolidovaného dohľadu) právo vykonať dohľad aj nad dcérskou spoločnosťou banky, založenou v inom (hostiteľskom) členskom štáte EHP. Nejde tu však o pravý hostiteľský štát v zmysle uplatnenia princípu jedného bankového povolenia, pretože ten sa vzťahuje na pobočku zahraničnej banky. Základnú zodpovednosť za výkon dohľadu nad dcérskou spoločnosťou banky má však uvedený „orgán dohľadu hostiteľského členského štátu“. Orgánom konsolidovaného dohľadu je pritom vždy orgán dohľadu toho štátu, v ktorom bolo registrované sídlo materskej spoločnosti – banky. Tento

⁸ Bližšie pozri http://en.wikipedia.org/wiki/Bank_of_Credit_and_Commerce_International [cit. dňa 18. 4. 2016]

⁹ Ú. v. EÚ L 176, 27. 6. 2013.

¹⁰ Ú. v. EÚ L 35, 11. 2. 2003.

¹¹ JUROŠKOVÁ, L.: *Bankovní regulace a dohled*. Praha: Auditorium, 2012, s. 98.

orgán vykonáva dohľad na konsolidovanej báze, teda nad konsolidovaným celkom¹² ako takým:

- priamo nad bankou so sídlom na jeho území,
- nepriamo – prostredníctvom spolupráce s inými orgánmi dohľadu v príslušných členských štátoch EHP.

Postavenie orgánu konsolidovaného dohľadu je pritom čoraz dôležitejšie. Ak NBS dospeje k záveru, že pobočka zahraničnej banky je dôležitá, podá žiadosť spolu s odôvodnením orgánu dohľadu iného členského štátu zodpovedného za výkon konsolidovaného dohľadu nad zahraničnou bankou alebo orgánu dohľadu v inom členskom štáte, ktorý vykonáva dohľad nad zahraničnou bankou, ktorá pobočku zahraničnej banky zriadila, aby určil, že pobočka tejto zahraničnej banky je dôležitá (signifikantná). Takéto označenie pobočky má potom relevantný význam pre spoluprácu dotknutých orgánov dohľadu v rámci tzv. *kolégií*. Význam označenia pobočky za významnú vychádza z praktickej roviny. Pobočka môže disponovať značnou mierou autonómie a môže vykonávať svoje obchody rozdielne od materskej banky. Táto skutočnosť má podstatné dôsledky pre výkon dohľadu. Iba zástupcovia hostiteľských členských štátov, v ktorých pôsobí významná pobočka banky, majú automaticky právo byť prizvaní na rokovanie kolégií ako ich riadni členovia. Zloženie kolégií vychádza pritom z celej štruktúry bankovej skupiny. Základom je domovský orgán, ďalšími členmi sú hostiteľské orgány, v ktorých pôsobí dcérska banka alebo významná pobočka zahraničnej banky. Kolégiá môžu byť dotvorené aj orgánmi dohľadu z nečlenských (tretích) krajín Európskej únie, v ktorých banka z členského štátu cezhranične pôsobí. Kolégiá participujú na spoločnej rozhodovacej právomoci všetkých orgánov dohľadu dotknutých členských štátov, ktorej výsledkom je užšia spolupráca medzi členmi kolégia pri výkone dohľadu nad jednotlivými časťami bankovej skupiny a vydávanie spoločných rozhodnutí (*joint decision*). Hlavným cieľom kolégií je:

- a) zefektívniť výmenu informácií, názorov a hodnotení medzi orgánmi dohľadov za účelom dosiahnutia účinnejšieho dohľadu na konsolidovanom ale aj individuálnom základe,
- b) umožniť orgánom dohľadu dosiahnuť spoločné pochopenie rizikového profilu celej bankovej skupiny,
- c) dosiahnuť koordináciu procesu dohľadu a hodnotenia rizikového profilu, vytvorenie plánov dohľadov, rozdelenie úloh pri dohľade a výkon spoločných dohľadov v jednotlivých súčiastiach celku bankovej skupiny,
- d) koordinácia prijímaných rozhodnutí jednotlivých orgánov dohľadu a snaha o dosiahnutie konsenzu pri spoločných rozhodnutiach. Tieto

¹² Ktorý tvorí materská spoločnosť (banka) a jej súčasti: pobočky v iných štátoch EHP alebo dcérske spoločnosti (banky) v iných štátoch EHP.

rozhodnutia sa kreujú na báze spolupráce na základe kolektívnych rokovaní ich zástupcov v rámci kolégií orgánov.

Ide o nasledovné druhy spoločných rozhodnutí:

- spoločné rozhodnutie o povolení používať interné modely pokročilých prístupov merania bankových rizík bankou (*joint decision on model validation*),¹³
- spoločné rozhodnutie pre stanovenie primeranosti konsolidovanej úrovne kapitálu skupiny s ohľadom na jej finančnú situáciu a rizikový profil a požadovanej úrovne kapitálu na konsolidovanom základe voči všetkým subjektom v bankovej skupine (*joint decision on risk-based capital adequacy*),¹⁴
- spoločné rozhodnutie o označení pobočky za dôležitú – významnú (*joint decision on significance of branch*).

Prijímanie spoločných rozhodnutí má svoje prepojenie aj na procesnú činnosť NBS. V postavení orgánu konsolidovaného dohľadu je pre ňu dôležité rozhodovanie v konaní podľa ustanovení § 47 ods. 11 až 15 a § 6 ods. 15 zákona o bankách, ktoré prebiehajú súčasne popri konaniach v rámci kolégia, ktorému NBS bude predsedáť ako orgán konsolidovaného dohľadu.

3. Právne aspekty reorganizácie bánk v kontexte národného a európskeho práva

Reorganizácia banky predstavuje súhrn jedného alebo viacerých reorganizačných opatrení, ktoré sú svojou povahou a cieľom zamerané na obnovenie finančnej kondície banky. Na národnej úrovni môže ísť o rôzne konkrétne opatrenia, ktoré považuje štát, v ktorom má domicil banka, za potrebné, vhodné a efektívne, aby banku priviedol do takého hospodárskeho stavu, v akom bola pred vznikom finančných problémov a zabezpečil tým kontinuitu výkonu povolených bankových činností.

Zrejmým cieľom reorganizácie je tak:

- zabezpečenie stability konkrétneho subjektu – banky,
- zabezpečenie stability bankového sektora na národnej úrovni,
- zabezpečenie záujmov klientov banky, ktorí by mohli byť úpadkom banky potenciálne ohrození.

Právne aspekty reorganizácie bánk v kontexte EÚ. Na úrovni EÚ bola za účelom minimálnej harmonizácie v tejto oblasti prijatá smernica Európskeho parlamentu a Rady 2001/24/ES zo 4. apríla 2001 o reorgani-

¹³ Interné modely pokročilých prístupov merania bankových rizík umožnia banke stanoviť fakticky nižšiu mieru kapitálovej požiadavky na banku, ako stanovujú základné prístupy merania rizika podľa zákona o bankách a príslušného opatrenia NBS.

¹⁴ Ide o stanovovanie dodatočnej kapitálovej požiadavky nad rámec minimálnej kapitálovej požiadavky, v zmysle zákona o bankách pre celú bankovú skupinu.

zácii a likvidácii úverových inštitúcií¹⁵, ktorá predstavuje súčasť rámca právnych predpisov práva EÚ ustanoveného smernicou 2000/12/ES Európskeho parlamentu a Rady z 20. marca 2000 o začatí a vykonávaní činností úverových inštitúcií.¹⁶ Z nej vyplynulo, že ak banka a jej pobočky aktívne pôsobia, tvoria jeden subjekt podliehajúci dohľadu štátu, v ktorom bolo udelené bankové povolenie uznané na celom území EÚ, resp. EHP (princíp vzájomného uznávania bankového povolenia). V zmysle zdôvodnenia prijímania smernice o reorganizácii a likvidácii úverových inštitúcií by bolo osobitne nežiaduce zrieknuť sa tejto jednoty medzi inštitúciou a jej pobočkami v situácii, keď je potrebné prijať reorganizačné opatrenia. Preto sa prijímaním zmienenej smernice sledoval posun v princípe vzájomného uznávania smerom *k vzájomnému uznávaniu reorganizačných opatrení a likvidácie*. To znamená vytvoriť právny základ na to, aby reorganizačné opatrenia prijaté príslušnými orgánmi domovského štátu (*home member state*) a opatrenia prijaté osobami menovanými týmito orgánmi na výkon týchto reorganizačných opatrení¹⁷ boli platné a účinné vo všetkých dotknutých hostiteľských členských štátoch (*host member state*), v ktorých banky pôsobia prostredníctvom svojich pobočiek.

Z uvedeného vyplývajú dva subjekty, ktorých autoritu je potrebné akceptovať pri zavádzaní a výkone reorganizačných opatrení:

- príslušné orgány domovského členského štátu a
- fyzické alebo právnické osoby menované na výkon reorganizačných opatrení (tzv. správca, „*administrator*“).¹⁸

Vo vzťahu k tretím štátom sa sledovalo dosiahnutie takého právneho stavu, ktorým by sa zabezpečila aspoň koordinácia príslušných orgánov pri aplikácii reorganizačných opatrení vzťahujúcich sa na pobočky bánk, ktorých sídlo je mimo EÚ a ktoré sa nachádzajú v jej viacerých členských štátoch. V tomto prípade sa voči každej pobočke musí uplatniť individuálny prístup. Smernica sa vzťahuje na úverové inštitúcie (najmä banky) a ich pobočky, zriadené v iných členských štátoch ako je štát, v ktorom sa nachádza sídlo úverovej inštitúcie.

Reorganizačnými opatreniami sú v zmysle článku 2 smernice opatrenia, ktoré sú určené na zachovanie alebo obnovenie finančnej situácie úverovej inštitúcie, alebo ktoré by mohli mať vplyv na predtým existujúce

¹⁵ Ú. v. ES L 125, 5. 5. 2001.

¹⁶ Ú. v. ES L 126, 26. 5. 2000. Uvedená smernica bola zrušená a nahradená smernicou Európskeho parlamentu a Rady 2006/48/ES zo 14. júna 2006 o začatí a vykonávaní činností úverových inštitúcií.

¹⁷ Vrátane opatrení spojených s možnosťou zastavenia platieb alebo všetkých ďalších opatrení, ktoré by sa mohli dotknúť existujúcich práv tretích osôb. Je tak preto potrebné informovať tieto tretie osoby o zavedení reorganizačných opatrení v relevantných členských štátoch, ak by tieto opatrenia mohli prekážať uplatneniu niektorých ich práv.

¹⁸ Uznávanie sa týka uznania platnosti a účinkov reorganizačných opatrení príslušných orgánov domovského členského štátu, u správcov musí dôjsť už k uznaniu ich právneho menovania, t.j. aktu, ktorým sa zakladá ich autorita vykonávať reorganizačné opatrenia prijaté príslušnými orgánmi.

práva tretích osôb vrátane opatrení spojených s možnosťou zastavenia platieb, zastavenia donucovacích opatrení alebo zníženia pohľadávok („haircuts“).

O reorganizačných opatreniach v úverovej inštitúcii by mali byť oprávnené rozhodnúť samostatne správne alebo súdne orgány domovského štátu, a to vrátane tých opatrení, ktoré sa dotýkajú pobočiek tejto úverovej inštitúcie, zriadených v iných (hostiteľských) členských štátoch. Na účely uplatnenia práva podať opravný prostriedok (ak je prípustný) proti rozhodnutiu o prijatí reorganizačných opatrení, aj tretími osobami v hostiteľských štátoch, musí príslušný domovský orgán zabezpečiť zverejnenie podstatnej časti takéhoto rozhodnutia¹⁹ v Úradnom vestníku EÚ a najmenej v dvoch národných periodikách v hostiteľskom štáte. Z toho možno dedukovať, že tretie osoby, ktorých práva by mohli byť dotknuté uvedeným rozhodnutím, sa majú považovať za účastníkov konania o prijatí reorganizačného opatrenia. Správne alebo súdne orgány hostiteľského štátu by mali byť oprávnené zaviesť reorganizačné opatrenia v pobočkách úverovej inštitúcie, ktorej sídlo sa nachádza mimo EHP a súčasne by mali o tejto skutočnosti informovať príslušné orgány ostatných hostiteľských štátov, v ktorých inštitúcia zriadila pobočky. Správcovia majú právo vykonávať na území všetkých dotknutých členských štátov všetky oprávnenia, ktoré sú oprávnení uplatňovať na území domovského členského štátu. Môžu tiež menovať osoby, ktoré im majú pomáhať, prípadne ich zastupujú pri výkone reorganizačného opatrenia.

Popri plánovanej reorganizácii bánk je potrebné spomenúť aj mimoriadnu pomoc, ktorú poskytne štát banke mimo rámca reorganizačných opatrení z dôvodu, že tieto nie sú postačujúce na jej záchranu. Ide o **právny režim štátnej pomoci** (*State Aid Mechanism*) podľa článkov 107 a 108 Zmluvy o fungovaní Európskej únie, ktorej poskytnutie²⁰ podlieha osobitnému notifikačnému procesu u Európskej komisie.²¹

Okrem spomínanej smernice je potrebné poukázať na iniciatívy v rámci EÚ, ktoré smerujú k vytvoreniu nadnárodného právneho rámca pre riešenie krízových situácií úverových inštitúcií, a teda sa dotýkajú aj reorganizácie bánk. Ide o **druhý pilier tzv. Bankovej únie**.²² Druhý pilier Bankovej únie má za úlohu položiť základ pre spoluprácu členských štátov (v zastúpení ich rezolučných orgánov) pri riešení krízových situácií bánk, ktoré v týchto

¹⁹ Najmä účel, právny základ prijatého rozhodnutia, lehoty na podanie opravného prostriedku, uvedenie dátumu uplynutia lehôt, úplnú adresu orgánu príslušného konať o opravnom prostriedku.

²⁰ Vo forme individuálnej štátnej pomoci alebo navrhovanej schémy štátnej pomoci.

²¹ V praxi šlo napríklad o poskytnutie štátnej pomoci (formou priamej rekapitalizácie a štátnych záruk) cezhraničnej bankovej skupine Dexia SA vo februári 2010. Bližšie pozri BOUDGHENE, Y. et al.: The Dexia restructuring decision. *Competition Policy Newsletter*, 2010, Nr. 2, p. 63-66.

²² Samotná Banková únia má pozostávať z troch pilierov: 1. jednotný mechanizmus dohľadu, (Single Supervisory Mechanism/SSM), 2. jednotný rezolučný mechanizmus (Single Resolution Mechanism/SRM), 3. spoločný rámec ochrany vkladov (Common System of Deposit Protection/CSDP).

štátoch pôsobia (majú sídlo, pobočku alebo dcérske spoločnosti) a pre možnosti financovania týchto subjektov primárne z vlastných zdrojov a zo spoločného nadnárodného rezolučného fondu, prípadne z národných rezolučných fondov, bez toho, aby boli dotknuté chránené vklady ich klientov. Predpokladá sa zavedenie rôznych reorganizačných nástrojov (napr. *bail-in inštitút* – financovanie z vlastných zdrojov banky, *bridge bank* – premostovacia inštitúcia, ktorá by prevzala nezdravé aktíva banky a ďalšie²³). Právnym základom takýchto opatrení je smernica Európskeho parlamentu a Rady 2014/59/EÚ z 15. mája 2014, ktorou sa stanovuje rámec pre ozdravenie a riešenie krízových situácií úverových inštitúcií a investičných spoločností a ktorou sa mení smernica Rady 82/891/EHS a smernice Európskeho parlamentu a Rady 2001/24/ES, 2002/47/ES, 2004/25/ES, 2005/56/ES, 2007/36/ES a 2011/35/ES, 2012/30/EÚ a 2013/36/EÚ a nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1093/2010 a (EÚ) č. 648/2012 (*Bank Recovery and Resolution Directive/BRRD*)²⁴. Zmienená smernica bola transponovaná do slovenského právneho poriadku zákonom č. 371/2014 Z.z. o riešení krízových situácií na finančnom trhu a o zmene a doplnení niektorých zákonov s účinnosťou tohto zákona od 1. januára 2015. Skutočnosť, že zavedenie smernice BRRD do národného právneho poriadku prostredníctvom tohto zákona nebolo veľmi zdarné, preukazuje aj potreba jeho rozsiahlej novelizácie zákonom č. 437/2015 Z.z. účinnej v prevažnej väčšine ustanovení od 1. januára 2016.

Právne aspekty reorganizácie bánk v SR. Oproti harmonizovanej právnej úprave na úrovni EÚ môžu jej členské štáty v konkrétnostiach rozdielne upraviť prostredníctvom svojich národných inštitútov jednotlivé aspekty reorganizácie úverových inštitúcií so sídlom na ich území. Základným pravidlom, ktoré je pre ne záväzné a musia ho dodržiavať, je, aby ich národné úpravy reorganizačných opatrení zohľadňovali spoločné princípy smernice o reorganizácii a likvidácii úverových inštitúcií. Táto smernica stanovila len minimálny harmonizačný rámec, ktorý mal stanoviť rovnaké účinky zavedenia reorganizačného opatrenia vo všetkých dotknutých členských štátoch. Naša národná právna úprava reorganizačných opatrení pritom vychádza z ešte starších prameňov ako je právna úprava EÚ. Ide o **inštitút tzv. nútenej správy**. Tento národný inštitút mal svoje korene ešte v medzivojnovvej Československej republike.²⁵ Následne bol prevzatý po

²³ Ku konkrétnym nástrojom pozri napr. ČUNDERLÍK, E.: Právny rámec riešenia krízových situácií úverových inštitúcií v EÚ ako bazálny inštrument predchádzania finančnej nestability. In HOŠOFF, B. (ed.): *Finančné a sociálne aspekty dlhovej krízy z pohľadu ekonómie a práva. Zborník vedeckých statí z konferencie 18. septembra 2014 v Bratislave*. Bratislava : Ekonomický ústav SAV, 2014, s. 204-226.

²⁴ K analýze samotnej smernice pozri napr. JANOVEC, M.: Smernice BRRD. In PAPOUŠKOVÁ, Z., a kol.: *Peníze v právu a ekonomice*. Olomouc : Juridicum Olomoucense, o.p.s., 2015, s. 119-132.

²⁵ Inštitút dôvernika a dozorná komisia podľa § 21 zákona č. 237/1924 Sb. z. a n. u. ústavov, ktorým sa poskytovala podpora zo zvláštneho fondu pre zmiernenie strát z povojnových pomerov, alebo podľa

obnovení trhových vztahov aj do zákona č. 21/1992 Zb. o bankách (§ 27 až 33) a aj do súčasného zákona o bankách (§ 53 až 62). Nútená správa je v zmysle ustanovenia § 53 ods. 3 zákona o bankách reorganizačné opatrenie, ktoré môže mať vplyv na existujúce práva tretích osôb, vrátane možnosti pozastavenia nakladania vkladateľov s ich vkladmi a pozastavenia platobných služieb a zúčtovania v banke v nútenej správe. Zaviesť nútenú správu má v kompetencii NBS ako orgán dohľadu nad finančným trhom, a to buď na základe vlastného správneho uváženia (§ 53 ods. 5) alebo ako povinnosť – *ex officio* (§ 53 ods. 4). Nútenú správu je možné zaviesť nad bankou alebo pobočkou zahraničnej banky z nečlenského štátu EHP. Nútená správa je pritom jedným z nástrojov, ktoré pozná aj smernica BRRD a zákon č. 371/2014 Z.z. o riešení krízových situácií na finančnom trhu a o zmene a doplnení niektorých zákonov na ňu odkazuje. Jej osobitná právna úprava sa preto v zákone o bankách nielenže zachovala ale aj mierne pozmenila. Naproti tomu napríklad v *Českej republike transpozíciou uvedenej smernice* zákonom č. 374/2015 Sb. o ozdravných postupech a riešení krízy na finančnom trhu došlo k zrušeniu osobitej právnej úpravy nútenej správy v zákone č. 21/1992 Sb. o bankách (a čiastočne aj pre vybrané subjekty v zákone č. 256/2004 Z.z. o podnikaní na kapitálovom trhu)²⁶ a k jej nahradeniu inštitútom dočasnej správy a inštitútom správy pre riešenie krízy (posledná z nich má dve formy – priamu správu a zvláštnu správu).

Účelom nútenej správy v zmysle zákona o bankách je najmä:

- a) znemožnenie výkonu funkcií orgánom banky zodpovedným za zhoršujúcu sa hospodársku situáciu banky,
- b) odstránenie najväčších nedostatkov v riadení a činnosti banky s cieľom zastaviť zhoršovanie sa hospodárskej situácie banky,
- c) ochrana vkladov klientov banky a iných práv klientov banky pred vznikom škody alebo narastaním škody,
- d) prijatie ozdravného programu, ak je ekonomické ozdravenie banky reálne, vrátane prijatia a vykonania organizačných a iných opatrení na postupnú stabilizáciu banky a obnovenie jej likvidity, najmä v súčasnosti s hlavnými akcionármi banky.

Nútená správa sa zavádza v konaní o zavedení nútenej správy podľa ustanovení § 12 až 34 zákona o dohľade. Zavedením nútenej správy sa

§ 19 zákona č. 238/1924 Sb. z. a n. u ústavov, ktorým sa dávala výpomoc zo všeobecného fondu peňažných ústavov, a napokon inštitút dôvernika a inštitút správneho výboru a dozorného výboru podľa bankového zákona č. 54/1932 Sb. z. a n. Ako vyplýva z dátumov uvedených zákonov, išlo o mimoriadne opatrenia na preklenutie finančných problémov v dôsledku prvej svetovej vojny alebo veľkej hospodárskej krízy. Pozri bližšie HÁCHA, E. – HOBZA, A. – WEYR, F. – HOETZEL, J. – LAŠTOVKA, K. – HAVELKA, J.: *Slovník veřejného práva československého*. Brno : nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1929, s. 529-530.

²⁶ ZRŮST, L.: Krize na finančním trhu – garanční systém finančního trhu. *Daně a finance*, roč. 23, 2015, č. 3, s. 22.

pozastavuje výkon funkcie všetkých orgánov banky a vedúcich zamestnancov banky a pôsobnosť štatutárneho orgánu a dozornej rady prechádza na tzv. správca. Nútenú správu vykonáva správca banky a jeho zástupca (ak je ustanovený), ktorých menuje a odvoláva NBS. Správcom a jeho zástupcom môže byť len fyzická osoba, ktorý spĺňa podmienky odbornej spôsobilosti²⁷ a dôveryhodnosti. Ak je správcom právnická osoba, nevymenúva sa zástupca správcu. V súvislosti s výkonom nútej správy je správca oprávnený pribrať si v záujme urýchleného riešenia závažných problémov v banke odborných poradcov. Správca a jeho zástupca disponujú viacerými dôležitými oprávneniami (napr. zvolať valné zhromaždenie, robiť opatrenia na postupnú stabilizáciu banky, predat' pobočku banky), z toho niektoré len po udelení predchádzajúceho súhlasu NBS (podat' návrh na vyhlásenie konkurzu, na odobratie bankového povolenia). Počas nútej správy môže centrálna banka poskytnúť banke finančnú pomoc na odstránenie dočasného nedostatku likvidity, ktorá musí byť dostatočne zabezpečená. V tomto prípade hovoríme o funkcii **veriteľa poslednej inštancie** („*lender of last resort*“), ktorá významne napomáha stabilizácii banky.

Nútená správa sa skončí z nasledovných zákonných dôvodov:

- a) doručením rozhodnutia Národnej banky Slovenska o skončení nútej správy, ak pominú dôvody na jej trvanie,
- b) vyhlásením konkurzu na banku,
- c) uplynutím 12 mesiacov od zavedenia nútej správy,
- d) odobratím alebo zánikom bankového povolenia.

Od reorganizácie správou je potrebné pojmovo odlišovať **tzv. reštrukturalizáciu (kapitalizáciu, transformáciu) slovenského bankového sektora** koncom 90. rokov minulého storočia. Ide o súbor opatrení, ktoré obsahovali vyčlenenie „nezdravých“ (klasifikovaných, nenávratných, problémových) úverov z bilancie banky na osobitnú inštitúciu – Slovenskú konsolidačnú, a.s., poskytnutie štátnej dotácie na posilnenie kapitálovej vybavenosti banky pred privatizáciou a následnú privatizáciu. Cieľom reštrukturalizácie (reformy) bánk malo byť zlepšenie ich hospodárenia, funkcií i celkového postavenia tak, aby ich základné funkcie získali na vitalite, bez ktorej bankový subjekt upadá.²⁸ V súčasnosti, a to aj pod vplyvom negatívnych skúseností z finančnej krízy, prevládajú názory, podľa ktorých by rekapitalizácia bánk mala vychádzať najmä z **privátnych zdrojov** (suspendovanie výplaty odmien členom orgánov, suspendovanie výplaty zisku, navyšovanie základného imania). Tento princíp sa odzrkadlil aj v novej právnej úprave smernice BRRD. Podpora pre banky v problematickej situácii by mala prichá-

²⁷ Teoretické znalosti a praktické skúsenosti v oblasti bankovníctva, resp. finančného trhu.

²⁸ Pozri BALKO, L.: Právo pri reštrukturalizácii bánk kríva. *Justičná revue*, roč. 52, 2000, č. 11, s. 1133-1139.

dzať v prvom rade od jej akcionárov (*bail-in*). Finančná podpora zo strany súkromných investorov predstavuje pritom klasickú formu rekapitalizácie.²⁹

Podpora **z verejných zdrojov** by mala byť až následná, ak nie je možné sanovať banku len prostredníctvom súkromných zdrojov. Vstupom do EÚ je pritom potrebné skúmať aj osobitný aspekt poskytovania verejnej finančnej pomoci zo strany štátu, a to mechanizmus štátnej pomoci. V tejto súvislosti bol v našich podmienkach ako reakcia na vznik svetovej finančnej krízy prijatý zákon č. 276/2009 Z.z. o opatreniach na zmiernenie vplyvov globálnej finančnej krízy na bankový sektor a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Tento zákon predstavoval osobitnú schému štátnej pomoci podľa zákona č. 231/1999 Z.z. o štátnej pomoci v znení neskorších predpisov, s obmedzenou účinnosťou (zmluvu o stabilizačnej pomoci medzi ministerstvom financií a bankou bolo možné uzavrieť najneskôr do 31. decembra 2010, resp. v zmysle § 10a tohto zákona aj po 31. decembri 2015).

Použitá literatúra

1. BAČA, J.: *Bankový dohľad*. Bratislava : Ekonóm, 2001.
2. BALKO, L.: Právo pri reštrukturalizácii bánk kríva. *Justičná revue*, roč. 52, 2000, č. 11, s. 1133-1139.
3. BOUDGHENE, Y. et al.: The Dexia restructuring decision. *Competition Policy Newsletter*, 2010, Nr. 2.
4. ČUNDERLÍK, L.: Právny rámec riešenia krízových situácií úverových inštitúcií v EÚ ako bazálny inštrument predchádzania finančnej nestability. In HOŠOFF, B. (ed.): *Finančné a sociálne aspekty dlhovej krízy z pohľadu ekonomie a práva. Zborník vedeckých statí z konferencie 18. septembra 2014 v Bratislave*. Bratislava : Ekonomický ústav SAV, 2014, s. 204-226.
5. HÁCHA, E. – HOBZA, A. – WEYR, F. – HOETZEL, J. – LAŠTOVKA, K. – HAVELKA, J.: *Slovník veřejného práva československého*. Brno : nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1929.
6. http://en.wikipedia.org/wiki/Bank_of_Credit_and_Commerce_International
7. JANOVEC, M.: Směrnice BRRD. In PAPOUŠKOVÁ, Z., a kol.: *Peníze v právu a ekonomice*. Olomouc : Iuridicum Olomoucense, o.p.s., 2015, s. 119-132.
8. JUROŠKOVÁ, L.: *Bankovní regulace a dohled*. Praha : Auditorium, 2012. 176 s.
9. SVITEK, M.: *Kapitálové vybavenie komerčných bánk*. Bratislava : EUROUNION, 2006. 154 s.
10. ŠIMONOVÁ, J.: *Právna regulácia finančného trhu v Slovenskej republike*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012.
11. ZRŮST, L.: Krize na finančním trhu – garanční systém finančního trhu. *Daně a finance*, roč. 23, 2015, č. 3, s. 20-26.

²⁹ SVITEK, M.: *Kapitálové vybavenie komerčných bánk*. Bratislava : EUROUNION, 2006, s. 83.

VEĽKÁ MORAVA MEDZI KMEŇOM A ŠTÁTOM: HISTORICKOPRÁVNA A HISTORICKO-LINGVISTICKÁ ANALÝZA

doc. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M., MA
JUDr. PhDr. Róbert Jáger, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta,
Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Právnická fakulta,
Katedra teórie štátu a práva

Veľká Morava medzi kmeňom a štátom: historickoprávna a historicko-lingvistická analýza

Štúdiá skúma organizáciu spoločnosti na území Slovenska od najstarších slovanských kmeňových útvarov cez barbarské kráľovstvá (akým bolo Samovo kráľovstvo) až k úrovni organizácie spoločnosti pod vedením kresťanskej dynastie sledujúcej civilizačný vzor kristianizovaných útvarov. Autori sa pokúšajú rekonštruovať, ako boli slovanské spoločenstvá na území stredovýchodnej Európy pôvodne vnútorne organizované, a aké zmeny možno v tomto spôsobe organizácie predpokladať s ohľadom na historický vývoj a kristianizáciu spoločnosti. Príspevok približuje najnovšie výsledky historického výskumu a zároveň obsahuje aj pokus o historicko-lingvistickú analýzu dobových textov so snahou o objasnenie niektorých základných právnych inštitútov vnútornej organizácie Veľkej Moravy.

Grossmähren zwischen Stamm und Staat: eine rechtshistorische und historisch-linguistische Analyse

Der Beitrag untersucht die Organisation der Gesellschaft (Gemeinschaft) in der Slowakei seit Ära der ältesten slawischen Stammes-Formationen, durch die barbarischen Reiche (z. B. das Reich von Samo), bis auf die Ebene der gesellschaftlichen Organisation unter der Herrschaft von christlichen Dynastien – nach dem Muster der christianisierten Machtformationen des Westens. Die Autoren versuchen zu rekonstruieren wie die slawischen Gesellschaften (Gemeinschaften) in der Mittel- und Osteuropa ehemals intern organisiert wurden, und welche Veränderungen konnten in der internen Organisation – im Bezug auf die historische Entwicklung und die

Christianisierung – stattfinden. Der Beitrag präsentiert die neuesten Ergebnisse der historischen Forschung und umfasst auch einen Versuch um eine historisch-linguistische Analyse von zeitgenössischen Texten, um einige der grundlegenden Rechtsinstitute der internen Organisation des Großmährischen Reiches zu klären.

The Great Moravia between a tribe and a state: historical legal and linguistic analysis

The paper examines the organization of society in Slovakia since times of the oldest Slavic tribal realms, through the barbaric kingdoms (such as Samo's Kingdom), up to the level of organization of society under the leadership of a Christian dynasty – pursuing the models of christianised formations of Western Europe. The authors attempt to reconstruct how the ancient Slavic communities were organized in East-Central Europe, and what changes may have taken place in their internal organization with respect to historical development and christianisation of the society. The article offers the latest results of historical research but also includes an attempt at historical linguistic analysis of extant textual sources with an aim to clarify some of the basic legal institutes of internal organization of Great Moravia.

Kľúčové slová: Veľká Morava, kmeň, štát, Samova ríša

Schlüsselbegriffe: Grossmähren, Stamm, Staat, Samo's Reich

Keywords: Great Moravia, tribe, state, Samo's Empire

Úvod

Predložená štúdia predstavuje v prvom rade reakciu na článok J. Steinhübbla nazvaný obdobne – „Veľká Morava na polceste od kmeňa ku štátu“.¹ Podľa Steinhübblého relatívne provokatívneho názoru prezentovaného v uvedenom článku Veľká Morava nikdy nedosiahla úroveň štátu, a až do svojho zániku stále zotrvala na úrovni kmeňového zriadenia. S týmto tvrdením sa pokúsime v našej štúdií vyrovnat'. Domnievame sa pritom, že hodnotiť jedným pojmom – „štát“ alebo „kmeň“ – útvar, ktorý prekonal medzi rokmi 833-906/7 taký vývoj ako Veľká Morava, určite nie je jednoduché, a možno ani možné. Máme totiž za to, že vo vymedzenom období možno predpokladať v organizácii Veľkej Moravy výrazný vývoj a posun, a tak identifikovať prinajmenšom snahu o pretvorenie Veľkej Moravy z kmeňového útvaru na dynastický kresťanský útvar (osobitne na vrchole Svätoplukovej vlády). Z tohto hľadiska sa preto s časťou názvu Steinhübblého príspevku „od kmeňa ku štátu“ môžeme stotožniť. Zároveň však kriticky preskúmame aj ostatné jeho tvrdenia o vnútornej organizácii Veľkej

¹ STEINHÜBEL, J.: Veľká Morava na polceste od kmeňa ku štátu. In *Forum Historiae*, roč. 8, 2014, č. 2. Autor citovaného príspevku zastáva názor, že Veľká Morava bola ešte len kmeňovým útvarom, kde rozhodoval snem Moravanov, a nie individuálne knieža.

Moravy, osobitne o riadení ríše kmeňovým snemom, a nie samotným kniežat'om (Svätoplukom), čo je jeho hlavným dôvodom pre odmietnutie „štátnej“ povahy Veľkej Moravy. V tejto súvislosti podľa nášho názoru možno niektoré argumenty a závery Jána Steinhübla zrelativizovať – či totiž takéto snemy v skutočnosti jestvovali alebo nie, nemožno definitívne potvrdiť; a tiež môže byť otáznym, či samotná existencia „snemu“ skutočne predstavuje prekážku existencie „kresťanského dynastického útvaru“, resp. „štátu“ (so všetkými výhradami používania tohto termínu), a či nestačí samotná „byrokratizácia“ správy mocenského útvaru v podobe zriadenia osobitných správnych orgánov. Samozrejme, odpoveď na túto otázku závisí od zvolenej definície „štátu“, resp. „kresťanského dynastického mocenského útvaru“. Na sentencii o ceste Veľkej Moravy „medzi kmeňom a štátom“ to síce veľa nezmení, môžeme však bližšie spresniť to, či vrcholné obdobie vývoja Veľkej Moravy predstavovalo na pomyslenej trase iba „polcestu“, alebo (takmer) koniec cesty.

Kým však prejdeme k samotnej Veľkej Morave, považujeme za dôležité pristaviť sa aj pri jej bezprostredne časovo predchádzajúcich slovanských mocenských útvaroch na území Slovenska. Tie pritom vo všeobecnosti prekonávajú vývoj (aj regresný) od kmeňových útvarov cez kmeňovo-teritoriálne útvary (barbarské kráľovstvá), až k snahe o vytvorenie kresťanských dynastických kráľovstiev po vzore útvarov budovaných v západnej Európe a čiastočne napodobňujúcich vzory organizácie Rímskej ríše. V tejto štúdií sa pokúsime rekonštruovať, ako boli slovanské spoločenstvá pôvodne vnútorne organizované, a aké zmeny možno v ich organizácii vzhľadom na historický vývoj a kristianizáciu spoločnosti predpokladať. Priblížime pritom jednak najnovšie výsledky historického výskumu, ale zároveň sa pokúsime aj o vlastnú historicko-lingvistickú analýzu dobových textov so snahou o objasnenie niektorých inštitútov vnútornej organizácie Slovanov na území stredovýchodnej Európy, osobitne na území Slovenska a priľahlom okolí. Pochopiteľne začneme najstaršou zmienkou o takomto organizovanom spoločenstve, resp. mocenskom útvaru – Samovom kráľovstve.

1. Časové a územné vymedzenie predmetu pojednania

Prvý mocenský útvar západných Slovanov v strednej Európe, o ktorom máme bližšie informácie, je **Samovo** (barbarské) **kráľovstvo**, v literatúre doteraz prevažne označované ako Samova ríša. Je nespochybnované, že bolo produktom vystúpenia časti západných Slovanov proti Avarom okolo roku 623.² Naopak, geografická poloha tohto útvaru je v odbornej literatúre

² Doteraz je záhadou, čo znamená označenie Slovanov ako avarských „befulkov“. Waldmüller tvrdí, že befulkovia sú dvojíty regiment, príp. že tento termín pochádza z talianskeho termínu *bifolco*, *bifolca* –

predmetom rozsiahlych polemík; za jeho teritoriálne centrum však väčšina bádateľov považuje juhozápadné Slovensko, južnú Moravu a priľahlú časť Rakúska.

Aj keď existujú autori, ktorí toto barbarské kráľovstvo označujú zo štátoprávneho hľadiska moderným výrazom štát,³ väčšinová mienka toto označenie odmieta.⁴ Oprávnené totiž možno mať pochybnosti o opodstatnenosti používania novovekého označenia „štát“ pre stredoveké reálie, a to nielen pre Samovo kráľovstvo, ale aj pre Veľkú Moravu⁵ a podľa niektorých názorov aj pre celý raný stredovek – dokonca aj pre vtedajšie najvýznamnejšie európske mocenské útvary vrátane Východofranskej ríše. Už desaťročia sa preto v západnej historickej spisbe hovorí namiesto stredovekého štátu skôr o moci, dŕžave, panstve (*lordship, Herrschaft*).⁶ To sú pritom výrazy, ktorých obdoby sú v niektorých slovanských jazykoch dodnes používané na označenie moderného štátu (napr. „państwo“ v poľskom jazyku).

Diskusia o používaní termínu štát pre označenie Samovho kráľovstva sa na stránkach vedeckých publikácií osobitne pertraktovala najmä po 2. svetovej vojne. Východoeurópski historici sa v rámci tejto diskusie snažili reagovať na hlásaný štátotvorný vplyv Normanov, resp. Škandinávcov a Germánov vo východnej Európe tým, že proti nemu zdôrazňovali vlastný

roľník, sedliak. Pozri WALDMÜLLER, L.: *Die ersten Begegnungen der Slawen mit dem Christentum und den christlichen Völkern vom VI. bis VIII. Jahrhundert*. Amsterdam : Verlag Adolf M. Hakkert, 1976, s. 296. Naproti tomu CURTA uvádza, že ide o výraz odvodený od *befehlen*, zo starého germánskeho *felhan, fah, fulgum*. V Rotharovom edikte sa obdobne vyskytuje výraz *fulcfree*. Mali by to teda byť špeciálne vojenské jednotky podliehajúce veleniu Avarov. CURTA, F.: *The Making of the Slavs*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001, s. 60.

³ ĎURICA, M. S.: *Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí*. Bratislava : Lúč, 2003, s. 22. Tiež POULÍK, J.: *Stáří Moravané budují svůj stát*. Gottwaldov : Krajské nakladatelství, 1960.

⁴ Gerard Labuda považoval Samovo kráľovstvo (ríšu) za štát, resp. v poľskom jazyku za „państwo“, Měřinský však iba za kmeňový zväz. Práve druhý uvedený názor v súčasnosti dominuje, hoci, prísne vzaté, pramene o viacerých kmeňoch v rámci tejto „ríše“ mlčia. Pozri LABUDA, G.: *Pierwsze państwo slowiańskie. Państwo Samona*. Poznań : Księgarnia akademicka, 1949; MĚŘÍNSKÝ, Z.: Grossmähren: Ein frühmittelalterlicher Staat zwischen Ost und West. In KOSCHMAL, W. a kol. (eds.): *Deutsche und Tschechen. Geschichte, Kultur, Politik*. Mnichov : C.H. Beck, 2001, s. 24 a nasl. podľa: WÜNSCH, T.: *Deutsche und Slawen im Mittelalter*. Mnichov : Oldenbourg Verlag, 2008, s. 35.

⁵ Procházka pripomína povojnové názory Deržavina a Nejedlého, kde Deržavin pokladal Veľkú Moravu za štát, ale Nejedlý nie. PROCHÁZKA, V.: Velkomoravská ríše a vývoj politickej organizácie u slovanských národů. In *Právnik*, roč. 102, 1963, s. 781-782. Macháček dnes tvrdí, že o Veľkej Morave nemožno hovoriť ako o štátnom útvere, nakoľko podľa neho dosiahla z hľadiska medzinárodnej štandardizácie vývojových stupňov organizácie spoločnosti iba stupeň kmeňového náčelníctva, čo dokazuje absentujúcou udržateľnosťou moci a absenciou daňového systému v podobe peňažných dávok. MACHÁČEK, J.: Disputes over Great Moravia: chiefdom or state? The Morava or the Tisza River? In *Early Medieval Europe*, roč. 17, 2009, č. 3.

⁶ Hoci Gadí Algazi tento termín a jeho zovšeobecnené vnímanie spochybňuje – ALGAZI, G.: *Herrngewalt und Gewalt der Herren im Späten Mittelalter: Herrschaft, Gegenseitigkeit und Sprachgebrauch*. Frankfurt nad Mohanom : Campus, 1996.

štátny charakter slovanských mocenských útvarov raného stredoveku.⁷ Šlo pritom nepochybne o dobovo podmienené snahy nájsť „štátnosť“ aj tam, kde nebola, a preto dnes môžeme otvorene konštatovať, že napriek označeniu Sama termínom *rex* vo Fredegarovej kronike ako najvýznamnejšom historickom prameni viažucom sa k tomuto organizovanému spoločenstvu, zjavne v prípade tohto útvaru ešte nešlo o ustálený mocenský systém s vlastným byrokratickým aparátom, ako by sme to očakávali od moderného štátneho útvaru. Práve preto hovoríme v prípade Samovho útvaru namiesto štátu „iba“ o barbarskom kráľovstve (ako obdobe západných barbarských kráľovstiev raného stredoveku), ktoré bolo svojou existenciou zrejme viazané primárne na osobu svojho vodcu, a jeho smrťou sa aj rozpadlo.

O pôvode Sama a o zdroji jeho moci sa vedú rozsiahle polemiky.⁸ Argumentuje sa buď jeho slovanským pôvodom, romanizovaným galským, alebo germánskym pôvodom. Existujú dokonca aj názory, podľa ktorých šlo o židovského obchodníka so zbraňami, Samuela.⁹ V súčasnosti prevažujúca mienka však vychádza z Fredegarovej kroniky a Sama pokladá za romanizovaného Gala (Kelta) z kraja kmeňa Sennonov.¹⁰ Z danej lokality a daného obdobia máme skutočne doložené dobové mená ako Samorix alebo Samotalus.¹¹

Pokiaľ ide o pôvod jeho moci nad miestnymi Slovanmi, existuje domnienka, že Samo si medzi Slovanmi získal osobitné postavenie vďaka tomu, že disponoval vlastnými zbraňami a ozbrojenou družinou. Podľa iných názorov však táto skutočnosť sama o sebe, ako ani akékoľvek hrdinstvo v boji s Avarmi nemohli byť dôvodom, prečo by si Slovania zvolili za svojho vodcu (podľa Fredegara za „kráľa“) cudzinca. Uvádza sa síce, že to mohlo byť kvôli tomu, aby ani jeden zo slovanských kmeňov nebol uprednostnený,¹² niektorí autori však odvážne predkladajú názor, že v skutočnosti mohol byť Samo zvolený práve preto, že bol Frank, a preto,

⁷ Pozri sumár napr. v PROCHÁZKA, V.: Velkomoravská ríše a vývoj politickej organizácie u slovanských národů. In *Právník*, roč. 102, 1963, s. 775 a nasl. Porovnaj tiež LÜBKE, Ch.: Strukturen früher slawischer Staaten. In POHL, W., WIESER, V. (eds.): *Der frühmittelalterliche Staat – Europäische Perspektiven*. Viedeň : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2009, s. 171 a nasl.; tiež GÖHRKE, C., KÄLIN, U.: *Frühzeit des Ostslawentums*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1992, s. 150-157.

⁸ Porovnaj *Magnae Moraviae Fontes Historici I-V. Prameny k dějinám Velké Moravy*. Praha, Brno : SPN, Masarykova univerzita, 1966-1971 – ďalej len „MMFH“, zv. IV, s. 367, kde sa odkazuje na literatúru o Samovi.

⁹ Tamže. Novšie napríklad KUČERA, M.: *Postavy Velkomoravskej histórie*. Bratislava : Perfekt, 2005, s. 17-19.

¹⁰ KUČERA, M.: *Postavy Velkomoravskej histórie*. Bratislava : Perfekt, 2005, s. 20.

¹¹ Samorix a Samotalus su doložené keltské mená; Samo teda mohol byť romanizovaný Gal, ktorý opustil kresťanstvo, keď prišiel medzi Slovanov, a oženil sa polygamne. Že nemohol byť len kupec, ale bol zrejme šľachticom vyslaným Franskou ríšou, tvrdí WALDMÜLLER, L.: *Die ersten Begegnungen der Slawen mit dem Christentum und den christlichen Völkern vom VI. bis VIII. Jahrhundert*. Amsterdam : Verlag Adolf M. Hakkert, 1976, s. 293.

¹² STEINHÜBEL, J.: *Nitrianske kniežatstvo*. Bratislava : VEDA, Rak, 2004, s. 31.

aby zabezpečil pomoc Franskej ríše v boji Slovanov proti Avarom. Samom riadený útvar dokonca podľa týchto názorov mohol predstavovať akýsi franský nárazníkový útvar na ochranu Franskej ríše – preto vraj Samo priznal, že jeho zem patrí Dagobertovi,¹³ a aj Dagobertov vyslanec Sicharius obdobne vyriekol, že Samo a jeho ľud sú Dagobertovi povinní poddanstvom (*servitium*).¹⁴ V rozpore s takýmto možným výkladom však kronikár upozorňuje na to, že tieto slová vyslanca boli pochabé.¹⁵ Navyše, Frankovia zrejme na Samovom dvore nemali dvere otvorené, nakoľko aj samotný Sicharius sa podľa Fredegara na Samov dvor dostal iba „oblečený za Slovana“. Zásadne však napriek tomu možno konštatovať, že Franská ríša si zjavne robila nároky na vedúcu pozíciu veľmoci v tomto regióne, a práve z tohto hľadiska treba zrejme vnímať aj kronikárom uvádzané Sichariové a Samove slová (a aj neskoršie snahy o zabezpečenie vernosti veľkomoravských panovníkov voči cisárovi prísahami *fidelity*¹⁶).

Samovo kráľovstvo nemalo dlhé trvanie. Rozpadlo sa po smrti zrejme jediného spojovacieho prvku tohto mocenského útvaru, ktorým bol jeho vodca Samo. Najpravdepodobnejšie je, že sa rozpadlo na menšie kniežatstvá; o akejkol'vek spojitosti či o priamom vplyve Samovho kráľovstva na tieto kniežatstvá, či na neskoršie Nitrianske kniežatstvo, alebo dokonca na Veľkú Moravu, ktorá vznikla až o dve storočia, však možno hovoriť iba ťažko.¹⁷

O vlastnej existencii ďalšieho konkrétneho mocenského útvaru na území Slovenska sa následne dozvedáme až na prelome 8. a 9. storočia, a to v súvislosti s definitívnym oslabovaním dominantnej pozície Avarov v tejto oblasti.¹⁸ V tomto období, na začiatku 9. storočia, sa totiž v prameňoch objavuje tzv. **Nitrianske kniežatstvo** pod vládou Pribinu, resp. pred ním zrejme ešte pod vládou Pribinovho otca.¹⁹

¹³ LUTOVSKÝ, M. – PROFANTOVÁ, N.: *Sámova ríša*. Praha : Academia, 1995, s. 32.

¹⁴ KUČERA, M.: *Postavy Veľkomoravskej histórie*. Bratislava : Perfekt, 2005, s. 28. V rozhovore medzi Samom a Sichariom sa hovorilo o *servitium* a *amicitia*, nie o vazalskom pomere, pre ktorý je v tomto období skutočne ešte priskoro. FRITZE, W.: *Untersuchungen zur frühslawischen und frühfrankischen Geschichte bis ins 7. Jahrhundert*. Frankfurt nad Mohanom : Peter Lang, 1994, s. 102.

¹⁵ LYSÝ, M.: *Moravia, Mojmirovci a Franská ríša. Štúdie k etnogenéze, politickým inštitúciám a ústavnému zriadeniu na území Slovenska vo včasnom stredoveku*. Bratislava : Atticum, 2014, s. 153.

¹⁶ K otázke rozlíšenia medzi lénnou závislosťou a „iba“ vernosťou panovníka porovnaj tamže, s. 199 a 213.

¹⁷ Existovali aj názory o kontinuite Samovho kráľovstva (ríše) a Veľkej Moravy. Zastával ich najmä Gerard Labuda, a podporil ho aj Hynek Bulín. Pozri PROCHÁZKA, V.: *Velkomoravská ríša a vývoj politické organizace u slovanských národů*. *Právnik*, roč. 102, 1963, s. 781-782. Na túto problematiku poukazuje aj Vaněček – VANĚČEK, V.: *Souvislost Velké Moravy se slovanským svazem Samovým?* In *Právněhistorické studie*, roč. 9, 1963, s. 211 a nasl. – zastáva však názor, že Samovo kráľovstvo bolo na západ od Čiech, vo vtedajšom východnom Nemecku.

¹⁸ STEINHÜBEL, J.: *Velkomoravské území v severovýchodnom Zadunajsku*. Bratislava : VEDA, 1995, s. 19 a nasl.

¹⁹ Bližšie pozri STEINHÜBEL, J.: *Nitrianske kniežatstvo*. Bratislava : VEDA, Rak, 2004.

Pokiaľ ide o zhodnotenie Nitrianskeho kniežatstva z hľadiska jeho vnútornej organizácie, vzhľadom na nedostatok zmienok²⁰ nie je možné jednoznačne vyhodnotiť spôsob správy tohto kniežatstva – nevieme o tom, do akej miery sa prípadne výkon moci profesionalizoval (čo by bol náznak „štátnosti“), alebo naopak spočíval na tradičných formách regulácie prítomných ešte v kmeňovej spoločnosti. Ani o podobe normatívnej úpravy spoločenských vzťahov v tomto útvare nemáme bližšie poznatky. Môžeme preto iba predpokladať pretrvávajúcu existenciu jednotného normatívneho systému, nerozlišujúceho medzi právnymi, náboženskými a inými normami, ktorý však už mohol byť narušovaný prebiehajúcou kristianizáciou.²¹

Nitrianske kniežatstvo stratilo samostatnosť v roku 833, keď bol jeho vládca Pribina porazený a vyhnaný moravským kniežaťom Mojmirom. Týmto rokom sa datuje vznik tzv. **Veľkej Moravy**.²² Nitrianski Slovania následne zrejme veľmi rýchlo prevzali moravskú identitu; v staroslovien-ských pamiatkach – Assemanovom evanjeliári a v Proložnom Živote Konštantína a Metoda – sa totiž pravidelne hovorí o dvoch Moravách, rovnako ako o dvoch Moravách hovorí aj Bavorský Geograf.²³ Napokon, i Poliaci nazývajú Moravu v pluráli – Morawy.²⁴ Má sa pritom za to, že ide práve o naznačovanie dualizmu vnútornej organizácie Veľkej Moravy zohľadňujúce dodatočné pripojenie územia Slovenska (resp. Nitrianska) po vyhnaní Pribinu, a nemyslí sa tým „druhá“ Morava, preukázateľne existujúca južnejšie – v okolí Sriemu.²⁵

Napriek niektorým pochybnostiam o polohe Veľkej Moravy (navrhujúc jej južnú, sriemsku polohu) a o tom, či táto zahŕňala aj územie dnešného Slovenska (opäť argumentujúc sriemskou Moravou),²⁶ má väčšinová

²⁰ Prameňom nám tu je neskorší Spis o obrátení Bavorov a Korutáncov.

²¹ Bližšie pozri HOMZA, M.: *Stredná Európa na začiatku stredoveku*. Bratislava : Vydavateľstvo UK, 2014, s. 82-90. Citovaný autor predpokladá už aj zárodky súkromného vlastníctva vo forme vlastníckych kostolov, obdobne ako v neskoršom Pribinovom a Kocel'ovom panónskom kniežatstve.

²² Tu je potrebné pripomenúť známu skutočnosť, že Veľká Morava sa v skutočnosti nenazývala „Veľkou“ Moravou. Nazval ju tak až po jej zániku byzantský cisár Konštantín Porfýrogenetos. Prítom preklad označenia Megalé Morabia môže znamenať nielen Veľká, ale aj Vzdialená Morava. Uvažuje sa aj nad tým, že Konštantín týmto označením vnímal, resp. mu pod ním splyvali až dve Moravy – tá, ktorú tradične považujeme za Veľkú Moravu, a druhá Morava, u južných Slovanov, v okolí Sriemu. Pozri MMFH IV, s. 111.

²³ RATKOŠ, P.: *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*. 2. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968, s. 128 a nasl.

²⁴ Naproti tomu tzv. Nestor na začiatku 12. storočia tvrdí, že Rastislavova, Svätoplukova a Kocel'ova krajina sa volá Slověnskaja zemlja, teda Slovanská krajina. VEREŠOVÁ, N.: *Povešť vremennych let a jej koncepcia Slovienskoj zemli*. In *Historia Nova*, roč. 2, 2011, č. 1. Dostupné na internete: http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/ksd/HinoII-2011-1c.pdf (navštívené dňa 4.1.2015).

²⁵ Jej existenciu preukazujú viaceré označenia odvodené od koreňa „morava, moravský“, a tiež zmienka o moravskom biskupovi Agathonovi z roku 879. Pozri MMFH IV, s. 111.

²⁶ V tejto súvislosti americký historik maďarského pôvodu, Imre Boba, predstavil odlišnú teóriu, podľa ktorej Veľká Morava bola v skutočnosti Morava situovaná u južných Slovanov – v okolí dnešného Sriemu, a je iba mylne pripisovaná k územiu dnešného Slovenska a Moravy. S týmto stanoviskom sa stotožňuje aj Bobov žiak, Charles Bowlus. Argumentujú tým, že nemeckí historici podľa nich

mienka jej lokalizáciu na dnešné moravské a slovenské územie za nepochybnú. Nasvedčujú tomu okrem archeologických nálezov aj jazykovedné analýzy cyrilometodských prameňov. Napríklad slovenský jazykovedec Ján Stanislav pri skúmaní literárnych pamiatok Pochvala Cyrilovi, Pochvalné slovo Cyrilovi a Metodovi, Služba Cyrilovi, Služba Metodovi, Služba Cyrilovi a Metodovi, Život Konštantínov, Život Metodov, Frizinská pamiatka II, či Kyjevské listy skonštatoval, že všetky tieto pamiatky obsahujú silné západoslovanské jazykové prvky – ako napríklad v podobe výrazov nepriaznik, raždie a i., ktoré sa medzi južnými Slovanmi nevyskytujú.²⁷ Aj na základe týchto filologických dôkazov o prítomnosti západoslovanských jazykových prvkov v cyrilometodských písomných pamiatkach tak považujeme zasadenie Veľkej Moravy (aj) na územie Slovenska za nepochybné.

nevhodne uprednostňujú svoje pramene pred byzantskými, z ktorých sa Boba a Bowlus snažia spolu s vlastnými prekladmi západných latinských prameňov (osobitne rôznymi alternatívnymi prekladmi latinských a gréckych predložiek – za/nad/pod) preukázať, že tiahnutie franských vojsk voči Moravanom smerovalo iným smerom než sa všeobecne uznáva. S náleziskom v Mikulčiciach sa vysporiadávajú tak, že Mikulčice boli podľa nich len avarským útočiskom po tom, ako ich Slovania vytlačili z juhu na sever. Podľa Bowlusa ani historický Brezalaurus nie je Bratislava, ale Urbs Paludarum – dnešný Zalavár – Braslavov hrad. Podobne Bowlus a Boba spochybňujú aj polohu Nitry, ale nepodarilo sa im nájsť žiadnu inú Nitru, ktorá by do ich koncepcie zapadala. Z Nemcov teóriu Bobu a Bowlusa zastáva Martin Eggers. Eggers pritom kladie Moravu viac na východ než ju kládol Boba, konkrétne na územie dnešného východného Maďarska a Rumunska. Prítom pripúšťa, že Boba sa nevyssporiadal s určením polohy Nitry a Devína, čo Eggers rieši tak, že podľa neho dnešná slovenská Nitra skutočne k Veľkej Morave patrila, tvrdí však, že bola dobytá Svätoplukom až po roku 871. Následne mal do nej Svätopluk vyslať Wichinga, aby pokresťančoval nový ľud, za ktorý sa doteraz tradične považovali severnejší Vislania v Poľsku. Eggers pritom tvrdí, že na území Slovenska žili v tomto období iba zvyšky Avarov. Spochybňuje tiež situovanie Devína na Slovensko. Devín, Dowina, môže byť podľa neho ktorkoľvek miesto v Maďarsku označované ako doba, dubana, duban a pod. Za sídlo Metoda Eggers považuje nielen nominálne Sriem (ako sídlo panónskeho arcibiskupa, nástupcu stolca sv. Andronika), ale má za to, že Metod skutočne v Srieme pôsobil, nakoľko jazyk tam bol bližší starosloviencine (s moravskými, resp. západoslovanskými prvkami staroslovienciny sa však Eggers osobitne nevyssporiadal). Eggers, Boba aj Bowlus na podporu svojich teórií upozorňujú okrem iného aj na to, že na dnešnej Morave neexistovali kláštory, peniaze ani vinice, ktoré sa spomínajú vo veľkomoravských pamiatkach, preto sa vraj Veľká Morava nemohla rozprestierať nad Dunajom. Eggers navyše dodáva, že aj používanie termínov župa a župan je doložené len u južných Slovanov. Proti tomu sa však argumentuje tým, že rovnako ani v Srieme, a ani v Eggersom preferovanom východnom Maďarsku a Rumunsku tiež nenachádzame dôkazy o existencii kláštorov, peňazí ani viníc, a navyše, nenašli sa tam ani žiadne významnejšie archeologické nálezy, ktoré by nasvedčovali existencii „Veľkej Moravy“, či akejkoľvek významnejšej správnej organizácie, či mocenského útvaru, aký by zodpovedal popisom Veľkej Moravy. Naopak, takéto náleziská sa vo veľkej miere nachádzajú práve na území dnešnej Moravy (ako súčasť dnešnej Českej republiky) a priľahlom území, vrátane Slovenska. Aj kvôli tomu sa považuje názor Bobu, Bowlusa a Eggersa za menšinový, a pre nás neprijateľný. Pozri BOBA, I.: *Moravia's History Reconsidered: A Reinterpretation of Medieval Sources*. Haag : Martinus Nijhoff, 1971; BOWLUS, Ch. R.: *Franks, Moravians, and Magyars*. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1995; EGGERS, M.: *Das Erzbistum des Method. Mnichov : Verlag Otto Sagner, 1996; EGGERS, M.: Das „Grossmährische Reich“ – Realität oder Fiktion? Stuttgart : Hiersemann, 1995. S Eggersom polemizuje WÜNSCH, T.: *Deutsche und Slawen im Mittelalter*. Mnichov : Oldenbourg Verlag, 2008, s. 37-38.*

²⁷ EVOV, A. S.: *Češko-moravská leksika v pamiatkach drevnerusskoj pismennosti. Slavianskoje jazyko-znanije*. Moskva, 1968, s. 316-338. Citované podľa STANISLAV, J.: *Starosloviensky jazyk 1*. Bratislava : SPN, 1978, s. 33. Pozri tiež SLANINKA, M. (ed.): *Assemanov evanjeliár a kalendár*. Martin : Matica slovenská, 2013, s. 23-25.

2. Slovanské mocenské útvary medzi kmeňom a dynastickým kráľovstvom: historické východiská

Najstaršie historické zmienky o spôsobe života Slovanov a ich vnútornej organizácii prinášajú najmä byzantské pramene (Prokopios, Jordanes, Pseudo-Mauríkios, Lev Múdry). Zásadne sa v nich konštatuje, že u Slovanov (mimochodom rovnako ako u všetkých obdobných spoločenstiev pred kristianizáciou a prijatím kresťanského kultúrneho modelu) predstavovala ich základný organizačný prvok, resp. riadiaci princíp, tzv. sloboda (*libertas*).²⁸ Tým zrejme chceli autori vyjadriť taký systém usporiadania, ktorý bol v protiklade k systému, aký v čase zápisu vládol v Byzancii – totiž systému kresťanského organizovaného štátu a vzťahov formálnej nadriadenosti a podriadenosti. V tomto zmysle asi treba vnímať aj neskoršiu zmienku Helmolda z Bosau o polabských Slovanoch (ale aj pohanských Sasoch²⁹), o ktorých uvádza, že bojovali za slobodu (*libertas*).³⁰ Koncept slobody tak zrejme v dobovom vnímaní (minimálne) u historiografov nadobudol charakter akéhosi základného pojmu (*Grundbegriff*),³¹ myšlienkovvej skratky pre odlišenie spôsobu organizácie nekristianizovanej spoločnosti v protiklade ku kresťanským útvarom.³² „Slobodu“ (*libertas*) v dielach dobových historiografov tak možno podľa niektorých súčasných názorov považovať za vedome používaný štátoprávny pojem, ktorý bol vraj odvodený od rímskoprávneho konceptu „kráľovskej slobody“ garantovanej pôvodne rímskym kráľom, ako garantom *ordo a pax*.³³ *Libertas, ordo a pax* tak mohli byť – podľa rímskeho vzoru – charakteristickými prvkami vystihujúcimi v očiach stredovekých historiografov spôsob organizácie pohanských, barbarských útvarov – či už slovanských alebo germánskych.

Z podobných východísk vychádzal aj moderný historik Reinhard Wenskus, ktorý sa v posledných desaťročiach zrejme najpodrobnejšie zaoberal otázkou vnútornej organizácie kmeňovej spoločnosti ranostredo-

²⁸ *Libertas* v kmeňoch bližšie rozoberá STEINHÜBEL, J.: *Kapitoly z najstarších českých dejín (531-1004)*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2012.

²⁹ *Helmold z Bosau: Kronika Slovanů*. Prel. Jan Zdíchyneček. Praha : Argo, 2012, s. 31, III. kap.

³⁰ Tamže, s. 38, VII. kap.; s. 64, kap. XXV.

³¹ Koncept slobody tak vníma SCHULZE, H. K.: *Mediävistik und Begriffsgeschichte*. In KOSSELLECK, R.: *Historische Semantik und Begriffsgeschichte*. Stuttgart : Klett-Cotta, 1978. Podrobne tiež v KANNOVSKI, B.: *Freiheit*. In *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, I. Berlín : Erich Schmidt Verlag, 2008; GRUNDMANN, H.: *Freiheit als religiöses, politisches und persönliches postulat im Mittelalter*. In *Historische Zeitschrift*, roč. 183, 1957; METZGER, F.: *Zur Frühgeschichte von Freiheit und Frieden*. In *Fragen und Forschungen im Bereich und Umkreis der germanischen Philologie*. Berlín : Akademie-Verlag, 1956; JÄKEL, K.: *Der Begriff der Freiheit in den Germanenrechten der Westgoten, Langobarden und Burgunden*. In *Geschichtliche Landeskunde und Universalgeschichte*. Hamburg : Wibag, 1950.

³² K barbarskej spoločnosti pozri SCHEIBELREITER, G.: *Die barbarische Gesellschaft*. Darmstadt : Primus Verlag, 1999.

³³ SCHOTT, C.: *Freiheit und Libertas*. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, roč. 104, 1987, s. 109.

vekého obdobia. Aj on totiž uznával, že kmeň je primárne spoločenstvom mieru (*pax, fried, mir*). Jeho učenie o kmeňoch možno stručne zhrnúť tak, že kmeň (*gens*) na rozdiel od romantických predstáv 19. storočia nepovažuje za pokrvné spoločenstvo, a dokonca ako faktor jeho vzniku neuznáva ani spoločný pôvod. Viac ako skutočný pôvod je totiž podľa neho pre kmeň dôležitý pôvod mýtický – práve mýtus totiž kmeň zjednocuje,³⁴ a, dodajme, pomáha vytvárať spoločenstvo slobody, poriadku a mieru (*libertas, ordo, pax*). Pri identite kmeňa teda podľa Wenskusa nehrá rolu pokrvné príbuzenstvo, ale bezpečie (sloboda, poriadok a mier), zaistované v rámci kmeňa.³⁵ Kmeň tak zrejme môžeme vnímať v kontexte akejsi spoločenskej zmluvy, ktorá odstraňuje stav boja každého proti každému a vytvára spoločenstvo mieru. Wenskus zrejme pod vplyvom tejto myšlienky kmeň vysvetľoval aj ako sídelné spoločenstvo,³⁶ politické spoločenstvo,³⁷ spoločenstvo tradícií,³⁸ národa (ľudu), jazyka a kultúry,³⁹ a dokonca ako právne spoločenstvo – podľa neho totiž kmene spája vlastné, spoločné právo – „*in proprio iure subsistere*“ (citujúc z Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum*, III.6).⁴⁰

Hoci zásadne možno s Wenskusom súhlasiť (napokon, do veľkej miery sa zhoduje so stredovekými autormi), niektoré jeho závery sú otáznymi. Napríklad jeho idea kmeňového „právneho spoločenstva“ je dnes spochybňovanou. Jej akceptovanie totiž závisí od toho, čo rozumieme kmeňovým „právom“ – ak ním rozumieme iba inštitúty ako sú sloboda, mier a poriadok, možno akceptovať, že kmeň mal vlastné, spoločné „právo“. Tak ešte prednedávnom zastával po vzore Wenskusa túto ideu Karol Modzelewski,⁴¹ keď vnímal spísané barbarské právo (zákonníky) ako jednotiaci prvok kmeňov (najmä u starších germánskych kmeňov).⁴² Tu však treba konštatovať, a Modzelewski si to uvedomoval tiež, že pri spisovaní práva do barbarských kódexov šlo vo svojej podstate iba o napodobňovanie tradícií písaného práva v Rímskej ríši,⁴³ pričom v praxi germánske zákoníky (*leges barbarorum*) zrejme neboli využívané. Jednotiacim prvkom kmeňa bol teda namiesto právneho obsahu zákoníkov skôr iba symbol písaného práva –

³⁴ WENSKUS, R.: *Stammesbildung und Verfassung*. Kolín : Böhlau, 1961, s. 16.

³⁵ Tamže, s. 35. Steinhübel aplikuje Wenskusuovu teóriu na kmeňovú spoločnosť na našom území – STEINHÜBEL, J.: *Nitrianske kniežatstvo*. Bratislava : VEDA, Rak, 2004, s. 9-11; STEINHÜBEL, J.: *Kapitoly z najstarších českých dejín (531-1004)*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2012, s. 8-27. Pozri LYSÝ, M.: *Moravia, Mojmirovci a Franská ríša. Štúdie k etnogenéze, politickým inštitúciám a ústavnému zriadeniu na území Slovenska vo včasnom stredoveku*. Bratislava : Atticum, 2014, s. 40-41.

³⁶ WENSKUS, R.: *Stammesbildung und Verfassung*. Kolín : Böhlau, 1961, s. 44.

³⁷ Tamže, s. 46.

³⁸ Tamže, s. 54.

³⁹ Tamže, s. 82 a 87.

⁴⁰ Tamže, s. 38.

⁴¹ MODZELEWSKI, K.: *Das barbarische Europa : Zur sozialen Ordnung von Germanen und Slawen im frühen Mittelalter*. Osnabrück : Fibre Verlag, 2011, s. 191.

⁴² Tamže, s. 115.

⁴³ Tamže, s. 125-126.

kódex – zrejme ako (rímskym právom inšpirovaný) symbol inštitútov *libertas, ordo a pax*. Ak teda kmeň predstavoval Wenskusovo a Modzelewského „právne spoločenstvo,“ predstavoval ho podľa nášho názoru iba v takomto užšom zmysle spoločenstva „verejného práva“ – garancii poriadku, mieru a slobody v rámci kmeňa. Ak by sme však spoločným kmeňovým „právom“ mali rozumieť komplexný systém noriem, mohli by sme ideu právneho spoločenstva pre kmene spochybníť – zostáva totiž otáznym, a s ohľadom na časté štiepenie a naopak zlučovanie kmeňov aj sporným, do akej miery príslušníci kmeňa vyznávali aj iné spoločné hodnoty a normy správania okrem noriem „verejnoprávných“.

Rovnako ako „právne“ kmeňové spoločenstvo možno spochybňovať, resp. zotázniť, aj Wenskusovo vysvetlenie kmeňa ako spoločenstva národa (ľudu),⁴⁴ či ako spoločenstva jazyka a kultúry.⁴⁵ Toto vnímanie je dnes zväčša tiež považované za prekonané, ako príliš etnocentrické. Spochybňované je napokon aj Wenskusovo učenie o procese vzniku kmeňov. Wenskus totiž vo všeobecnosti tvrdí, že kmeň vzniká koncentráciou z menších jednotiek – napríklad kmeň Čechov tak podľa neho vznikol koncentráciou, rovnako ako vznikli Bavori, Alemáni a iné kmene. Argumentuje pritom aj geograficky – že šlo o prirodzený proces vzhľadom na umiestnenie kmeňov – konkrétne Čechov v českej kotline.⁴⁶ Tento evolučný prístup k spájaniu kmeňov do vyššieho celku⁴⁷ sa však dnes už zväčša považuje za pochybný, resp. nie jediný správny.

Ako teda slovanské kmene v skutočnosti vznikali a ako boli vnútorne organizované? Mali spoločný pôvod a spoločný spôsob organizácie? Pri našom výklade tejto problematiky budeme postupovať netradične – retrospektívne. Zdrojom informácií pre nás budú najmä doboví kronikári a iné naratívne pramene.

Kronikár z 11. storočia, Adam z Brém, hovorí vo svojom diele rozsiahlo o Slovanoch (používa aj synonymum Winuli alebo Wenedi). Tvrdí pritom,

⁴⁴ WENSKUS, R.: *Stammesbildung und Verfassung*. Kolín : Böhlau, 1961, s. 82.

⁴⁵ Tamže, s. 87.

⁴⁶ WENSKUS, R.: Die slavischen Stämme in Böhmen als ethnische Einheiten. In GRAUS, F., LUDAT, H. (eds.): *Siedlung und Verfassung Böhmens in der Frühzeit*. Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1967, s. 40.

⁴⁷ Možno pritom vychádzať aj z neskorších príkladov – napríklad Starých Uhrov (Onogurov), ktorí vraj pôvodne predstavovali konglomerát kmeňov, v ktorom v podmienkach kristianizácie mocensky prevzali dominanciu Starí Maďari. Porovnaj KOLLER, H.: Quellenlage und Stand der Forschung zur Landnahme der Ungarn aus der Sicht des Abendlandes. In KATZINGER, W., MARCKHGOTT, G. (eds.): *Baiern, Ungarn und Slawen im Donauraum*. Lincec : Wimmer Druck, 1991, s. 93. Situácia sa tu však líši v tom, že v Uhorsku tento proces neprebíha v podmienkach kmeňovej spoločnosti, ale v rodacom sa dynastickom kresťanskom kráľovstve. Tento proces popisuje Walter Pohl tak, že viaceré *gentes* sa stali súčasťou vedúceho kristianizovaného *gensu regna*, a ich pôvodná identita sa ako sekundárna oslabuje. Kresťanské dynastické kráľovstvo teda pôsobí ako katalyzátor etnických procesov. POHL, W.: Regnum und gens. In POHL, W., WIESER, V. (eds.): *Der frühmittelalterliche Staat – Europäische Perspektiven*. Viedeň : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2009, s. 443-446.

že Slovania tvoria jeden *gens*, kmeň Slovanov. Vzápätí však toto tvrdenie sám opúšťa a rozlišuje medzi viacerými slovanskými *gentes*. Na naše dnešné počudovanie pritom chvíľu váha, či medzi slovanské *gentes* zaradiť aj Poliakov a Čechov, nakoniec ich však na základe kritérií jazyka a mravov (*lingua* a *habitus*) radí medzi Slovanov.⁴⁸ Ďalší súdobý kronikár, Helmold z Bosau, rovnako v 11. storočí vníma Slovanov najprv jednotne, ale následne hovorí o ich rôznych spoločenstvách. Pritom však – opäť pre nás možno prekvapivo – Uhrov počíta k Slovanom, a to znovu kvôli znakom označeným ako *lingua* a *habitus*.⁴⁹ Práve jazyk a kultúrny *habitus* majú teda zjavne byť kritériom spoločnej „slovanskej“ identity v podaní kronikárov 11. storočia.⁵⁰ Očividne sú však kritériom nedostatočným, vzhľadom na preukázané váhanie kronikárov ohľadom Čechov, Poliakov a Uhrov. Kronikári by zrejme neváhali, ak by sa tieto útvary a ich obyvatelia sami označovali za Slovanov – existencia ich spoločného „slovanského povedomia“ v tomto období preto musí byť otázna – kronikári totiž jednak neuvádzali, že spomenuté *gentes* sa považujú za Slovanov, ale navyše priznávali, že Slovania v skutočnosti predstavujú množstvo kmeňov, ktoré používajú rôznorodé označenia, pričom kronikári sami ich ako Slovanov s určitosťou identifikovať nevedeli. Jednoznačnú odpoveď na našu otázku, či Slovania predstavujú jeden spoločný kmeň alebo viacero kmeňov, nám teda germánski kronikári 11. storočia nedávajú. Skôr sa zdá, akoby označenie „Slovan“ nebolo etnonymom, či označením spoločného pôvodu, ale skôr označením životného štýlu a jazyka (*habitus* a *lingua*) bez nutného historického, politického či biologického súvisu medzi „Slovanmi“.

V tejto súvislosti možno hľadať odpovede na otázku slovanskej jednoty aj v arabských správach o slovanskom presvedčení o spoločnom kmeňovom pôvode Slovanov,⁵¹ prípadne v mladšom zdroji – tzv. Povesti vremennych let (Nestorovej kronike) z 12. storočia ako domácom „slovanskom“ prameni, ktorý vraj ponúka spomienku na spoločný pôvod Slovanov, a vyjadruje ideu spoločného slovanského povedomia.⁵² Najnovšie sa však v tejto

⁴⁸ SCIOR, V.: *Das Eigene und das Fremde*. Berlín : Akademie Verlag, 2002, s. 98-99.

⁴⁹ Tamže, s. 208. Slovanská jazyková stránka Uhorska môže poukazovať na už vtedy prítomné silné slovanské elementy Uhorska, ako pozostatky Veľkej Moravy a jej obyvateľstva – najmä na území Nitrianska, ako centra uhorskej štátnej moci a sídla vedľajšej vetvy, resp. nástupníkov trónu z rodu Arpádovcov.

⁵⁰ Porovnaj DZINO, D.: *Becoming Slav, Becoming Croat*. Leiden : Brill, 2010, s. 36. Termín *habitus* používal na označenie identít napr. aj súčasný sociológ a filozof Pierre Bourdieu (1930-2002).

⁵¹ Súnáležitosť by sa mohla vyvodzovať zo zmienky arabského cestovateľa al Masúdiho, ktorý tvrdil, že Slovania veria, že pôvodne tvorili jeden kmeň, nazvaný Volyňania, z ktorého sa rozčlenili, a stále považujú za najväzenejších práve Volyňanov. Pozri MMFH III, s. 408. Mohlo však ísť iba o miestnu tradíciu, či mýtus.

⁵² Doteraz sa u nás prevažne akceptuje, že Povesti vremennych let verne zachovala západoslovanskú tradíciu pôvodu Slovanov. Porovnaj VEREŠOVÁ, N.: Povesti vremennych let a jej koncepcia Slovienskej zeme. In *Historia Nova*, roč. 2, 2011, č. 1. Dostupné na internete: http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/ksd/HinoII-2011-1c.pdf (navštívené dňa 4.1.2015).

súvislosti skepticky konštatuje, že ak aj Povešť vremennych let naznačuje akési povedomie o spoločnom pôvode a následnej kmeňovej rozdrobenosti Slovanov, sú tieto tvrdenia iba dodatočným konštruktom (projekciou obrazu byzantských historikov o slovanských kmeňoch), vysvetľujúcim jazykovú a kultúrnu príbuznosť Slovanov (podobne ako tomu mohlo byť v arabských prameňoch), a preto z nich nemožno vyvodzovať žiadne závery o skutočnom spoločnom pôvode a podobe slovanských kmeňov v ranom stredoveku.⁵³ Či už tento skeptický záver budeme predbežne akceptovať alebo nie, odpoveď na otázku pôvodu a podoby slovanských kmeňov skúsime ďalej hľadať v starších prameňoch.

Vrátiac sa v čase do obdobia 9. storočia a na územie Veľkej Moravy, konštatuje sa, že obyvatelia žijúci na tomto území sa zrejme identifikovali primárne s označením „Slovania“,⁵⁴ ktoré máme doložené v cyrilometodských pamiatkach (napr. „*my Slovania, prostá čad*“ v Živote Metodovom).⁵⁵ Možno však pritom opäť skepticky tvrdiť, že ak aj u miestneho obyvateľstva, resp. elit vystupujúcich v prameňoch, existovala „slovanská“ identita, bola to v skutočnosti iba ich identita kultúrna a jazyková (resp. následne aj liturgicko-jazyková, vyhranená voči latinskej a gréckej liturgii), možno navyše opäť ovplyvnená vonkajším byzantským vnímaním Slovanov (aj s ohľadom na pôvod zachovaných prameňov); nemusela to teda byť ich identita „politická“. Politickým označením skôr môže byť druhé zachované označenie miestneho obyvateľstva – „Moravania“, pod ktorými sa však rozumejú iba „politické“ elity – vrstva bojovníkov. Práve táto elita pritom stelesňuje a zabezpečuje pretrvanie „kmeňa Moravanov“; kmeň Moravanov totiž zanikol práve po tom, ako boli jeho vojenské elity zlikvidované pod starouhorským náporom, niekedy medzi rokmi 902 a 907.⁵⁶

Kmeňová politická identita sa teda môže javiť ako nezávislá (a krehkejšia) od prípadnej slovanskej kultúrnej identity (či už internalizovanej

⁵³ GARIPZANOV, I. – GEARY, P. – URBANCZYK, P. (eds.): *Franks, Northmen and Slavs : Identities and State Formation in Early Medieval Europe*. Turnhout : Brepols, 2008, s. 4. Navyše všetky referované pohanské tradície a obyčaje zachytené v tomto prameni sú podľa kritických názorov len vernými odrazmi a spätnou projekciou zakázaného pohanského konania ako bolo zachytené v cirkevných textoch 12. storočia. Porovnaj TOLOCHKO, O. P.: *The Primary Chronicle's Ethnography revisited : Slavs and Varangians in the Middle Dnieper Region and The Origin of the Rus' State*. In Tamže, s. 177-179. Príkladmi úplne vymyslených kmeňov sú podľa autora kmene Slovenov a Poljanov.

⁵⁴ TŘEŠTÍK, D.: *Mysliti dějiny*. Praha : Paseka, 1999, s. 146, 160 a nasl.

⁵⁵ Označujú sa tak veľmoži (Život Konštantínov, kap. 11, 14; Život Metodov, kap. 17), resp. muži čestní (Život Metodov, kap. 7). Pozri MMFV, s. 24.

⁵⁶ Maďarský historik Györffy spochybňuje rok 906/907 ako rok zániku Veľkej Moravy a prikláňa sa k roku 902. Po tomto roku sa totiž už Morava ani Moravania nespomínajú. Sú síce uvedení v Raffelstettenskom colnom poriadku, ten však bol podľa Györffyho len potvrdením, konfirmáciou skoršieho dokumentu, a nemusel zohľadňovať neskorší aktuálny stav. Je pritom však nespochybniteľné, a uznáva to aj Györffy, že niektoré moravské mestá podľa archeologických nálezov existovali kontinuálne ešte aj okolo roku 950. GYÖRFFY, Gy.: *Der Donauraum zwischen Bayern, Mähren und Ungarn im 10. Jahrhundert*. In KATZINGER, W. – MARCKHGOTT, G. (eds.): *Baiern, Ungarn und Slawen im Donauraum*. Linz : Wimmer Druck, 1991, s. 44.

alebo pripisovanej zvonka). Dokazovať by to mohlo nielen považovanie Uhorska za kultúrne „slovanskú krajinu“ v 11. storočí (bez ohľadu na staromaďarské politické elity), ale tiež aj rýchle opustenie nitrianskej politickej identity po roku 833 a prijatie novej moravskej politickej identity po vzniku Veľkej Moravy. V *Opise miest a území na severnej strane Dunaja* sa totiž po spojení dvoch kniežatstiev hovorí pri obyvateľstve Veľkej Moravy už iba o Marharioch a Merehanoch, pričom blízkosť týchto dvoch označení vyjadruje, že veľkomoravský panovník mal byť vládcom Moravanov a „Tiežmoravanov“.⁵⁷ Pod druhým z týchto označení sa pritom majú skrývať pôvodní Pribinovi nitrianski Slovania. Skutočnosť, že sú označovaní ako „druhí Moravania“ sa zvykne vykladať tak, že opustili svoju pôvodnú kmeňovú politickú identitu a prijali novú politickú identitu Moravanov, hoci povedomie o pôvodnej oddelenosti ešte u nich pretrvávalo.⁵⁸ Podľa niektorých názorov pritom svoju novú politickú identitu prijali natoľko verne, že v roku 871 to mali byť práve nitrianski Slovania, ktorí prinútili člena dynastie Mojmiróvcov, Slavomíra, aby viedol z územia Nitrianska ozbrojenú výpravu proti Franskej ríši, v ktorej bol uväznený Svätopluk.⁵⁹

Nitrianski Slovania teda zrejme po roku 833, keď Mojmir vyhnal z Nitry Pribinu, zažili zmenu svojej „politickej“ kmeňovej príslušnosti – na „Tiežmoravanov“. Nevieme pritom s istotou, ako bola označovaná ich pôvodná identita – iba sa uvažuje, že to mohli byť „*Slavi Nitrienses*“. Pôvodná nitrianska elita, Pribinova družina, ktorá bola primárnym nositeľom a uchovávatelom nitrianskej politickej kmeňovej identity, už viac garantom tejto identity nemohla byť a zrejme v roku 833 opustila Nitriansko spolu so svojím vládcom. Jej politická kmeňová identita pritom mohla týmto odchodom buď definitívne zaniknúť, alebo sa naopak elita mohla pokúsiť o prenos identity na nové územie, resp. o skonštruovanie novej kmeňovej identity – v Blatnohrade. Že sa nakoniec zrealizoval druhý variant (prenosu, resp. novej konštrukcie), naznačuje skutočnosť, že Pribina sa v nasledujúcich rokoch v dobových prameňoch spomína ako (kmeňový) *dux*, a jeho syn

⁵⁷ LYSÝ, M.: Štátna forma Veľkej Moravy. In *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2009, 1. časť*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2009, s. 362-363. V neskoršom období sa stal aj vrchným vládcom Čechov a ďalších kmeňov (územi), ktoré sa mu vojensky podarilo podrobiť. Veľkomoravská ríša na vrchole svojej slávy mala podľa niektorých odhadov od 750 tisíc do 1-1,5 milióna obyvateľov. Pozri KUČERA, M.: *Postavy Veľkomoravskej histórie*. Bratislava : Perfekt, 2005, s. 152.

⁵⁸ Iný názor tvrdí, že Pribina bol v skutočnosti Mojmiróvec, a že obyvatelia Nitrianska boli už pred rokom 833 „Tiežmoravanmi“ – ako obyvatelia osobitného údelu s centrom v Nitre. V tomto údele sa pripravoval na svoju vládu aj Svätopluk, a neskôr za čias Arpádovcov aj Arpádovskí následníci trónu.

⁵⁹ LYSÝ, M.: *Moravania, Mojmiróvci a Franská ríša. Štúdie k etnogenéze, politickým inštitúciám a ústavnému zriadeniu na území Slovenska vo včasnom stredoveku*. Bratislava : Atticum, 2014, s. 101, 103-106. Kto ho pritom k prijatiu panovníckej hodnosti donútil, zrejme neboli prostí ľudia, ale miestne elity, uznávajúce vodcovskú úlohu dynastie Mojmiróvcov. Zmienka o dynastii Moimarii sa nachádza v sťažnostnom liste bavorského episkopátu pápežovi Jánovi IX. (898-900) z júla 900. In MMFH III, s. 239.

a nástupca Kocel' sa uvádza dokonca duálne ako panónske (kmeňové) kniežta a zároveň ako *comes* Slovanov – teda ako hodnostár Franskej ríše.⁶⁰ Kmeňová politická identita teda, zdá sa, mohla v Kocel'ovom Panónskom kniežatstve fungovať paralelne (a nezávisle) nielen popri slovanskej kultúrnej identite, ale tiež popri politickom začlenení do širšieho rámca Východofranskej ríše. Tento stav pritom môže predstavovať tiež istú osobitnú fázu prerodu kmeňa na dynastické kresťanské mocenské útvary.

Ak by sme sa na tomto mieste nechceli pri našom skúmaní pôvodu a fungovania slovanských kmeňov zastaviť iba v Nitrianskom a Panónskom kniežatstve, ale chceli by sme retrospektívne pokračovať hlbšie do minulosti, môžeme tak pre nedostatok zmienok o dianí na našom území v dobách pred existenciou Nitrianskeho kniežatstva urobiť napríklad analogickým porovnávaním so vznikom a vývojom kmeňových identít v iných častiach „slovanskej“ Európy. Po viac informácií o formovaní kmeňov, ich preskupovaní a o zmenách politických identít tak môžeme zájsť viac na juhovýchod – smerom k Byzancii. Wolfgang Fritze totiž upozorňuje na osobitnú príležitosť skúmať túto problematiku v diele *Miracula s. Demetrii* (Zázraky sv. Demetra). Ide o dielo zo 7. storočia, ktoré podrobne popisuje množstvo politických kmeňových identít Slovanov na Balkáne. Autor tohto diela nás informuje, že tzv. Droguviti predstavovali veľký slovanský kmeňový zväz v blízkosti Byzancie, ktorý sa skladal z kmeňov Rhynchinov a Strymonov, nazvaných podľa lokálnych riek. Usudzujúc z prevzatia kmeňových mien podľa riek, veľký kmeň Droguvitov sa podľa Fritzeho výkladu po príchode na Balkán zrejme rozpadol na menšie, pomenované podľa topografie novej vlasti.⁶¹ Rovnaký mechanizmus môžeme predpokladať aj v strednej Európe – kmene (politické identity) sa teda nemuseli na rozdiel od minulých názorov iba evolučne zlučovať od menších do väčších ako to predpokladal napríklad Wenskus (až smerom k „najvyššiemu“ vývojovému stupňu, štátu), ale mohli sa naopak aj rozpadáť, drobiť a preskupovať rôznymi smermi, pričom na svoje označenie mohli preberať lokálne zemepisné názvy, osobitne názvy riek (ako napríklad Morava, Nitra).

Neistota o smerovaní preskupovania kmeňových identít – buď smerom k jednote alebo naopak smerom k rozdrobovaniu – pritom môže zároveň znamenať, že obe súčasné konkurenčné teórie o pôvode slovanských kmeňov sú rovnako možné – totiž prvá, že aj Slovania v strednej Európe pôvodne predstavovali jeden väčší kmeň (napr. pod názvom „Slovania“⁶²), ktorý sa rozpadol na menšie kmene, resp. svoj kultúrny model šíril diasporou, ako

⁶⁰ ŠTIH, P. – SIMONITI, V. – VODOPIVEC, P.: *A Slovene history : society – politics – cultures*. Lubľana : Inštitut za novejšo zgodovino, Sistory, 2008, s. 48.

⁶¹ FRITZE, W.: *Untersuchungen zur frühslawischen und frühfränkischen Geschichte bis ins 7. Jahrhundert*. Frankfurt nad Mohanom : Peter Lang, 1994, s. 68-71.

⁶² Tézu o existencii pôvodného kmeňa Slovanov zastáva HOMZA, M.: *Stredná Európa na začiatku stredoveku*. Bratislava : Vydavateľstvo UK, 2014, s. 30 a nasl., s. 47.

aj druhá, že naopak vôbec nemusí platiť predmisa, že by Slovania pôvodne tvorili jeden veľký kmeň „Slovanov“ a že by jednotlivé „slovanské kmene“ pestovali spoločné slovanské povedomie a identitu – politická identita kmeňov totiž môže byť úplne nezávislou od kultúrnej identity, ktorá sa spoločenstvám pripisuje okolím, napríklad byzantskými historiografmi. Tento druhý, skeptickejší prístup nanovo reformuluje aj pôvodnú ideu, že predstaviteľom a garantom kmeňovej identity je elita kmeňa (*Traditionskern*).⁶³ Táto teória sa totiž niekedy vysvetľuje ponovom aj tak, že *Traditionskern* je len neskoršia manipulácia – že nie elity sú v skutočnosti nositeľmi pôvodného mýtu o spoločnom pôvode a vzniku kmeňa, ale že elity tento mýtus iba dodatočne vytvárajú za účelom stabilizovania kmeňa.⁶⁴ Príkladom tu vraj môže byť elita Chorvátov. Odkiaľ pochádza označenie elity výrazom Chorváti v skutočnosti nevieme lingvisticky rekonštruovať, bolo to však označenie novej politickej elity, ktorá podľa Dzina nahradila dovtedajších „vodcov“ (*big men*).⁶⁵ Nešlo ale pritom vraj o žiadnych prisťahovalcov, o akých v súvislosti s Chorvátmi hovorí Porfyrogenetos. Táto elita sa podľa Dzina sformovala až priamo na mieste.⁶⁶ Niektoré menšie jednotky síce podľa neho skutočne mohli v 9. storočí prísť zo strednej Európy, ale určite neprišli ako „Chorváti“, ani nepriniesli žiadnu vodcovskú elitu na územie dnešného Chorvátska.⁶⁷ Národy a elity sa totiž podľa Dzina v skutočnosti zásadne nesťahujú; vždy sa až na mieste vyformuje elita, ktorá zjednotí kmeň a na jeho udržanie vytvorí mýtus o spoločnom pôvode, najčastejšie o spoločnom príchode. *Traditionskern* teda podľa tejto teórie zásadne neputuje, ale vytvorí sa vždy až na mieste.⁶⁸

Odtiaľto je už len krok ku konštatovaniu, že ani Slovania, resp. slovanské kmene sa nemuseli v skutočnosti sťahovať z „pravlasti“ a mohlo ísť z veľkej sčasti o miestne obyvateľstvo, meniace iba politickú (a prípadne aj kultúrnu) identitu. S tým sa dokážu stotožniť oba súčasné náhľady na pôvod Slovanov – či už ich považujeme za byzantský konštrukt, alebo za výsledok diaspory slovanskej elity podmaňujúcej a „slovanizujúcej“ okolité obyvateľstvo. Aj podľa Curtu ako predstaviteľa „byzantskej teórie“ totiž Slovania do Podunajska neprišli z pravlasti, ale sčasti sídlili v Podunajsku už pred polovicou 5. storočia.⁶⁹ Následne podľa neho iba prijali kultúrnu identitu pripísanú tejto časti Európy byzantskými historikmi, a striedavo menili politickú kmeňovú identitu, či už fiktívnu, pripisovanú týmto spoločenstvám

⁶³ GARIPZANOV, I. – GEARY, P. – URBANCZYK, P. (eds.): *Franks, Northmen and Slavs : Identities and State Formation in Early Medieval Europe*. Turnhout : Brepols, 2008, s. 2-3.

⁶⁴ DZINO, D.: *Becoming Slav, Becoming Croat*. Leiden : Brill, 2010, s. 38.

⁶⁵ Tamže, s. 209.

⁶⁶ Tamže, s. 201.

⁶⁷ Tamže, s. 216.

⁶⁸ Ak totiž vznikol nový kmeň, nové „panstvo“, muselo „logicky“ odniekiaľ prísť – porovnaj PANZER, B.: *Quellen zur slavischen Ethnogenese*. Frankfurt nad Mohanom : Peter Lang, 2002, s. 40.

⁶⁹ CURTA, F.: *The Making of the Slavs*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001, s. 337.

okolím, alebo vlastnú internalizovanú politickú identitu reprezentovanú meniacimi sa elitami, ktoré sa pokúšali stabilizovať „svoj“ kmeň. Konkurénčná teória v tejto súvislosti neformuluje závery, ktoré by s týmto názorom boli nezlučiteľné. Ak totiž podľa tejto teórie existoval pôvodný kmeň „Slovanov“ (v symbióze s Gótmami, Gepidmi), ktorý sa rozpadol a jeho elity vytvorili diasporu v strednej Európe a založili nové slovanské kmene ovládnutím miestneho obyvateľstva,⁷⁰ výsledok v podobe „autochtónnosti Slovanov“ v stredovýchodnej Európe bude rovnaký. Rozdiel je iba v tom, že v tomto prípade by kultúrna slovanská identita všetkých slovanských kmeňov bola zásadne pôvodná, interná, a nie externá.

Curta sa však neuspokojuje iba s vysvetlením pôvodu slovanských kmeňov. Snaží sa preniknúť ešte hlbšie do „predkmeňovej“ minulosti, a formuluje pritom hypotézy, ktorých verifikovanie je nateraz otvoreným problémom. „Kmeňová“ fáza a označovanie kmeňovými identitami je totiž podľa Curtu až fáza neskoršia, nasledujúca po pôvodnom stave, kedy na čele spoločenstiev ešte nestála organizovaná elita, ale spočiatku iba individuálni hrdinovia (*great men*), potom vodcovia kolektívu (*big men*) a následne dediční náčelníci (*chiefs*), ktorí začnú formovať kmeňovú elitu. Pred kmeňovou spoločnosťou teda mala existovať ešte tzv. segmentárna spoločnosť, ako spoločnosť, v ktorej chýba spoločenská hierarchia. Pre tento raný spôsob organizácie spoločnosti sa pritom tradične zvyklo používať označenie „vojenská demokracia“, to je však podľa Curtu marxistický koncept, hoci prvýkrát ho použil nemarxista Lewis Morgan v diele *Ancient Society* (1877) na označenie prechodného stavu medzi rodovou spoločnosťou a štátom. Engels si mal následne tento Morganov termín osvojiť ako označenie fázy vývoja smerujúcej k triednej spoločnosti.⁷¹

Pre rôzne fázy vývoja segmentárnej spoločnosti je pritom podľa Curtu potrebné spraviť rozdiel medzi už spomínanými hrdinami – *great men* bez vodcovských ambícií, ďalej vodcami – *big men*,⁷² ktorí si svoje vodcovské postavenie v spoločnosti získali na základe vlastných schopností, a napokon náčelníkmi – tzv. *chiefs*, ktorých postavenie bolo dedičné a predstavuje zárodok vzniku kmeňového zriadenia s kmeňovými elitami a spoločným mýtom.⁷³ Curta sa túto periodizáciu snaží dokázať tým, že pred rokom 560 sa v dobových prameňoch nespomínajú žiadni slovanskí vodcovia ani kmeňoví náčelníci (čo však môže mať aj omnoho pragmatickejšie vysvetlenia). Až u Pseudo-Cesaria a v Strategikone sa objavujú mená prvých

⁷⁰ HOMZA, M.: *Stredná Európa na začiatku stredoveku*. Bratislava : Vydavateľstvo UK, 2014, s. 47-54.

⁷¹ CURTA, F.: *The Making of the Slavs*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001, s. 311-313, 319.

⁷² K termínu pozri tiež BARFORD, P. M.: *The Early Slavs : Culture and Society in Early Medieval Eastern Europe*. Ithaca : Cornell University Press, 2001, s. 125.

⁷³ CURTA, F.: *The Making of the Slavs*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001, s. 328.

vodcov.⁷⁴ V 6. storočí sa tak v prameňoch objavuje Dauritas, Ardagastus, Peiragastus, či Musocius. To je podľa Curtu práve obdobie prechodu od individuálnych *great men* k predstaviteľom kolektívu – *big men*, až k dedičným náčelnikom – *chiefs*. Bližšie tento kultúrno-antropologický systém inšpirovaný mimoeurópskymi domorodými spoločenstvami Curta vysvetľuje tak, že hrdinovia – *great men* – získavali svoje postavenie v bojových stretnutiach, kde však získavali iba prestíž, ale nie bohatstvo. Následne vstupujú do hry *big men*, a to v situáciách, kde títo hovoria a konajú v mene kolektívu, ktorý si ich opakovane ustanovuje za vodcov (sem Curta radí napr. Sama v Samovom kráľovstve) – tí podľa neho predstavujú prechod od individuálnych hrdinov k dedičným náčelnikom (*chiefs*). Náčelnikom sa napokon podľa Curtu stáva ten vodca, ktorému bola moc udelená spoločenským konsenzom dedične. Všetky tri podoby moci (*great men*, *big men*, a náčelníci – *chiefs*) existovali podľa Curtu u Slovanov práve na prelome 6. a 7. storočia (medzi rokmi 550 a 620), a to paralelne.⁷⁵ Toto obdobie tak Curta identifikuje ako obdobie, kedy sa slovanské spoločenstvá začali organizovať inak ako dovtedy.⁷⁶ Až od tohto obdobia teda vznikajú organizované kmene, v ktorých kmeňové elity tvoria alebo prijímajú mýtus spoločného kmeňového pôvodu za účelom vytvorenia stabilnejšieho politického kmeňového spoločenstva. Tieto kmeňové snahy o stabilizáciu však v mnohých prípadoch neboli v konečnom dôsledku trvalo úspešné. Až keď pod vplyvom západných a východných (byzantských) kultúrnych vzorov došlo k prechodu organizácie spoločnosti od kmeňovej *libertas*, *pax* a *ordo* k novému verejnoprávnemu modelu organizácie spoločnosti – k dynastickému kresťanskému mocenskému útvaru (kráľovstvu), nastala aj väčšia stabilizácia týchto útvarov, a tým zároveň predzvest' budúcej stabilnejšej mapy Európy. K procesu stabilizácie pritom dochádza ruka v ruke s Třeštíkovským prijatím kresťanstva,⁷⁷ pričom je však ťažko určiteľné, ktorý zo súčasne prebiehajúcich procesov bol príčinou toho druhého procesu – totiž či prijatie kresťanstva viedlo k novej organizácii spoločnosti alebo naopak, prípadne či oba procesy boli zapríčinené úplne inými, tretími dôvodmi –

⁷⁴ Tamže, s. 332-333. Pozri tiež LYSÝ, M.: *Moravia, Mojmirovci a Franská ríša. Štúdie k etnogenéze, politickým inštitúciám a ústavnému zriadeniu na území Slovenska vo včasnom stredoveku*. Bratislava : Atticum, 2014, s. 61.

⁷⁵ CURTA, F.: *Utváření Slovanů. návrat ke slovanské etnogenezi*. In URBAŇCZYK, P. (ed.): *„Neslované“ o počátcích Slovanů*. Praha : Karolinum, 2012, s. 31-32.

⁷⁶ CURTA, F.: *The Making of the Slavs*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001, s. 118.

⁷⁷ LYSÝ, M.: *Moravia, Mojmirovci a Franská ríša. Štúdie k etnogenéze, politickým inštitúciám a ústavnému zriadeniu na území Slovenska vo včasnom stredoveku*. Bratislava : Atticum, 2014, s. 9. Podľa Třeštíka kmeň charakterizuje fikcia spoločného pôvodu, pohanský mier, kmeňová demokracia a kmeňová sloboda – ako základné hodnoty, ktoré štát rozrušil kristianizáciou. TŘEŠTÍK, D.: *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530-935)*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 269-271, 297-311; TŘEŠTÍK, D.: *Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791-871*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 129-130. Prví svätci – osobitne svätí panovníci – tiež mali nahradit' predkresťanskú sakrálnu legitimitu moci.

teda či šlo o vzťah kauzality alebo korelácie.⁷⁸ V každom prípade však bol výsledok ten, že kmeň, zásadne fungujúci ako spoločenstvo, kde knieža rozhoduje vždy spolu s elitami kmeňa ako jeho súčasť, a nestojí „nad kmeňom“, sa v tejto fáze dejín, v 9.-11. storočí mení v strednej a východnej Európe na nový mocenský útvar, kresťanské dynastické kráľovstvo, s cirkvou posväteným panovníkom vyčleneným spomedzi zvyšku obyvateľstva, a s istými nekmeňovými byrokratickými prvkami správy tohto útvaru.⁷⁹

3. Slovanské mocenské útvary medzi kmeňom a dynastickým kráľovstvom: historicko-lingvistická analýza

Kým historický výskum vnútornej organizácie slovanských spoločenstiev čelí nedostatku prameňov, a preto zápasí s množstvom protichodných teórií a hypotéz, ako sme na to poukázali vyššie, významným zdrojom poznania a rekonštrukcie vnútornej organizácie slovanských mocenských útvarov na rôznych stupňoch vývoja, a pritom zdrojom doteraz plne nevyužitým, môže byť podľa najnovších metodologických náhľadov aj súvisiaca slovanská terminológia zachovaná v dobových textoch. Práve tej sa pokúsime venovať bližšiu pozornosť na nasledujúcich stranách. Tá nám totiž môže v podobe starých slovanských termínov prezradiť pôvodné, tradičné inštitúty vnútornej organizácie slovanských spoločenstiev, a zároveň nové termíny nám môžu naznačiť novovytvorené inštitúty a nové inštitúcie správy skúmaných útvarov. Takáto historicko-lingvistická metodológia termínov sa medzičasom úspešne použila v početných prácach zahraničných

⁷⁸ V tejto súvislosti sa uvádza, že prvé slovanské kniežatá kristianizáciu považovali za spôsob legitimizácie svojej moci, a pripodobnenia sa životnému štýlu franských panovníkov, aby tak jasne demonštrovali svoju prevahu nad kmeňom, i aby sa od neho definitívne odpútali a ovládli ho. Prevzatie kresťanstva panovníkom (kniežat'om) a kmeňovými elitami zreteľne dokazovalo vážne narušenie kmeňovej organizácie a jej nahradenie kresťanskou panovníckou mocou a novým rodiacim sa mocenským aparátom. ŠVECOVÁ, A. – GÁBRIŠ, T.: *Dejiny štátu, správy a súdnictva na Slovensku*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, s. 19.

⁷⁹ Podľa niektorých autorov sa tým dovršuje prerod, kedy sa z kniežat'a sa stáva dynastický kráľ, a z príslušníkov kmeňa, *gensu* sa stáva štátotvorný národ. *Pax regis, fied* sa vraj pritom zmenil na *mund* – z abstraktného na konkrétny spôsob zabezpečenia poriadku, vynútiteľný panovníkom. HARDING, A.: *Medieval Law and the Foundations of the State*. Oxford : Oxford University Press, 2002, s. 30. Kráľovstvo v tejto podobe je pritom vraj rímskym modelom organizácie spoločnosti. Názor o význame rímskych vzorov zastáva aj Stefan Esders – ESDERS, S.: *Rechtliche Grundlagen frühmittelalterlicher Staatlichkeit : der allgemeine Treueid*. In POHL, W. – WIESER, V. (eds.): *Der frühmittelalterliche Staat – Europäische Perspektiven*. Viedeň : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2009, s. 423 a nasl. Pozri tiež GEARY, P. J.: *Europäische Völker im frühen Mittelalter. Zur Legende vom Werden der Nationen*. Frankfurt nad Mohanom : Fischer, 2002. Ten tvrdí, že *populus* je konštitutívny a konštitučný pojem, kým *gens* je len etnický pojem.

autorov, avšak zatiaľ zásadne iba vo vzťahu k terminológii pochádzajúcej z iného územia než je územie Slovenska, resp. dobovo Veľkej Moravy.⁸⁰

Už v 60. rokoch 20. storočia tak slovinský právny historik Sergij Vilfan zhromaždil niektoré základné slovanské termíny štátoprávneho významu, a to osobitne vzťahujúce sa k územiu Slovinska:⁸¹

- a) *last, oblast* – v zmysle vlastníctvo, moc⁸²
- b) *pojezda* – v zmysle putovnej správy krajiny⁸³
- c) *država* – krajina, štát⁸⁴
- d) *starešina*
- e) *vojvoda*
- f) *vladika/vladyka*
- g) *vládnut', vladati*
- h) *veča* – ľudové zhromaždenie (tento termín odvodzuje od slova *vetit'*, podobne ako sa odvodzuje parlament od *parlare*).

Na druhej strane, Vilfan uznával, že termín knieža pochádza z germánskeho *kuning*, titul kráľ z mena *Karl*, a titul cisár z *Kaisar/Caesar*.

Podobne Poliak Przemyslaw Urbańczyk⁸⁵ zastáva názor, že termíny označujúce vedúcich predstaviteľov Slovanov – župan, kráľ a pod. – pochádzajú zväčša z cudzích jazykov, čo vykladá ako prejav toho, že Slovania sa tradične prispôbovali cudziemu veleniu, ako sme to videli aj v prípade Samovho kráľovstva pod vedením cudzinca – Sama.

Ďalší slovinský autor, Radoslav Katičič, tiež samostatne identifikoval niektoré štátoprávne termíny slovanskej terminológie, na rozdiel od Vilfana sa však pritom neobmedzil len na Slovinsko. Konkrétne tak vymenúva nasledovné termíny:⁸⁶

- a) *ljudbje* – v zmysle *populus*, ako štátotvorné obyvateľstvo, s poukazom na názov diela Súdny zákonník pre ľud, ktorý (nepresne) prekladá ako „občiansky súdny poriadok“
- b) *jezykь* – v zmysle *ethnos-gens*; jeho synonymom je „rod“

⁸⁰ Vnútornej organizácii Veľkej Moravy v kontexte ostatných slovanských útvarov sa síce venuje veľká pozornosť v českej a slovenskej historickej spise, avšak je to prevažne z historického, nie historicko-lingvistického hľadiska: GRAUS, F.: Říše velkomoravská, její postavení v současné Evropě a vnitřní struktura. In *Konferencia o Velké Morave a Byzantské misii. Brno – Nitra 1. – 4. X. 1963 (referáty)*. Nitra : Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied v Nitre, 1963; HAVLÍK, L. E.: *Morava v 9. a 10. století. K problematice politického postavení, sociální a vládní struktury a organizace*. Praha : Academia, 1978; HAVLÍK, L.: *Velká Morava a středoevropsí Slované*. Praha : SPN, 1964; TŘEŠTÍK, D.: *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530-935)*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1997.

⁸¹ VILFAN, S.: *Rechtsgeschichte der Slowenen bis zum Jahre 1941*. Graz : Leykam Verlag, 1968.

⁸² Tamže, s. 38.

⁸³ Tamže, s. 66.

⁸⁴ Tamže, s. 39.

⁸⁵ URBAŇCZYK, P.: *Herrschaft und Politik im Frühen Mittelalter*. Frankfurt nad Mohanom : Peter Lang, 2007, s. 154-155.

⁸⁶ KATIČIČ, R.: Die Verfassungsterminologie der frühmittelalterlichen Slawenherrschaften. In *Slavica Slovaca*, roč. 31, 1996, č. 1, s. 3 a nasl.

- c) *město, zemlja* – v zmysle patria
- d) *volsti, volděti* – vládnuť
- e) *volst' slovenska* – vlasť slovanská, moc slovanská (v ruštine termín *volost'* označoval úradný obvod)
- f) *věte* – zhromaždenie obyvateľstva
- g) *stari, starešina* – ako preklad termínov *dux* a hegemón
- h) *кнѣзь* – v zmysle knieža alebo *dux*
- i) *dvorъ, кнѣзь dvorъ* – najvyšší súd
- j) *družina* – význam tohto termínu podáva široko – od blízkych, cez rodinu až k vojenskej družine (ide vraj o odvodeniny od baltsko-slovanského slova *drug*).

Poliak Karol Modzelewski⁸⁷ sa síce nevenoval priamo historicko-lingvistickej analýze, ale predsa istým lingvistickým spôsobom skúmal termíny označujúce spôsob organizácie ranostredovekých spoločností – konkrétne organizáciu spoločnosti do stotín na čele so stotníkmi, čo sa vykladá ako vojenský rímsky vplyv, ktorý si mali osvojiť barbari slúžiaci v rímskej armáde.⁸⁸ U Germánov sa pritom vraj zachoval inštitút „stotiny“ („centena“) aj v doloženom germánskom termíne *hundred*, u Slovanov však Modzelewski neidentifikoval žiadnu priamu súvislosť medzi slovom stotina a možno príbuznými slovanskými konceptmi ako sú *opole*,⁸⁹ či *verv*. Ich princíp však bol podľa neho rovnaký ako v prípade rímskej a germánskej stotiny – kolektívna zodpovednosť podľa rímskeho vojenského vzoru.⁹⁰ Rovnako ako *centena* boli tiež podľa neho tieto slovanské jednotky súdnym obvodom a spoločenstvom, ktoré si organizuje vlastné zhromaždenia.⁹¹

Okrem Modzelewského sa problematikou stotín zaoberal osobitne aj Nemeč Wolfgang Fritze, ktorý v tejto súvislosti poukazuje špeciálne na slovanský (chorvátsky) termín *soтник* (identifikovaný ako „stotník“).⁹² Okrem toho však identifikoval aj ďalšie termíny súvisiace s organizáciou slovanskej spoločnosti:⁹³

⁸⁷ MODZELEWSKI, K.: *Das barbarische Europa: Zur sozialen Ordnung von Germanen und Slawen im frühen Mittelalter*. Osnabrück : Fibre Verlag, 2011.

⁸⁸ Tamže, s. 288.

⁸⁹ Barford pritom konštatuje, že *opole* u Poliakov je totožné so župou u južných Slovanov. BARFORD, P. M.: *The Early Slavs : Culture and Society in Early Medieval Eastern Europe*. Ithaca : Cornell University Press, 2001, s. 129.

⁹⁰ MODZELEWSKI, K.: *Das barbarische Europa : Zur sozialen Ordnung von Germanen und Slawen im frühen Mittelalter*. Osnabrück : Fibre Verlag, 2011, s. 295.

⁹¹ Tamže, s. 299. V Litve sa podľa neho takéto zhromaždenie označuje kopa, ale len v prípade dedinských zhromaždení. Tamže, s. 323.

⁹² FRITZE, W.: *Untersuchungen zur frühslawischen und frühfrankischen Geschichte bis ins 7. Jahrhundert*. Frankfurt nad Mohanom : Peter Lang, 1994, s. 8. Vyskytuje sa v Codex Zagrabienis. Porovnaj tiež KUČERA, M.: Desatinná a stotinná organizácia obyvateľstva v ranostredovekom Slovensku. In *Historické štúdie*, IX, 1966.

⁹³ FRITZE, W.: *Untersuchungen zur frühslawischen und frühfrankischen Geschichte bis ins 7. Jahrhundert*. Frankfurt nad Mohanom : Peter Lang, 1994, s. 25 a nasl. Zo súkromnoprávných

- a) *pleme* – v zmysle kmeň
- b) *starosta*
- c) *župan*⁹⁴
- d) *voevoda*
- e) *gordu* – hrad.⁹⁵

Okrem týchto autormi identifikovaných termínov a inštitútov nachádzame v prameňoch a literatúre aj niektoré ďalšie termíny, ktoré môžu mať význam osobitných úradov, resp. správnych funkcií. Ide napríklad o tzv. *vethenikov*, ktorých kronikár Thietmar nazýva aj *slavonici milites* (preto sa tento termín vykladá aj ako víťazi, v zmysle „rytieri“).⁹⁶ Spomínajú sa však až v neskoršom období (v 11. storočí), a v skutočnosti popravde nevieme, aké mali postavenie a úlohy – iba hypoteticky sa uvažuje, že mohli byť členmi tzv. večí.⁹⁷

Obdobne Lužickí Srbi vraj poznali skupinu obyvateľov nazývanú *widhasii a rithmanni*,⁹⁸ a Korutánci zase skupinu obyvateľov označovaných ako *kazazi* (*kazag?*, *kosez?*). Či pritom ide o privilegované obyvateľstvo,⁹⁹ alebo či tieto osoby vykonávali nejaké správne a súdne funkcie, zostáva iba v rovine dohadov.¹⁰⁰

Z uvedenej celkovej množiny termínov a inštitútov (inštitúcií) sa doteraz v historickej a právnohistorickej vede najväčšia pozornosť venovala najmä inštitúcii kráľov, resp. panovníkov, a inštitúcii tzv. večí, ľudových zhromaždení. Osobitný záujem o ich podrobnejší historický a historicko-lingvistický výskum pritom súvisí s už zmienými správami o Slovanoch ako demokratických kmeňoch, ktoré vraj nemajú panovníka (bez ohľadu na jeho označenie), resp. ak ho aj majú, všetky podstatné otázky vraj aj tak rozhodujú na ľudových zhromaždeniach, čo je topos, ktorý sa o Slovanoch objavuje už od čias najstarších byzantských správ.

termínov je v jeho diele zaujímavá úvaha o termíne dediči – t.j. nástupcovia po dedovi, čo podľa neho poukazuje svojim etymologickým pôvodom ešte na veľkorodiny.

⁹⁴ Už v listine vojvodu Tassila, spisanej v Kremsmünsteri v roku 777, sa spomína „iopan“ (župan). Pozri tiež MMFH III, s. 16.

⁹⁵ FRITZE, W.: *Untersuchungen zur frühslawischen und frühfrankischen Geschichte bis ins 7. Jahrhundert*. Frankfurt nad Mohanom : Peter Lang, 1994, s. 64.

⁹⁶ KADLEC, K.: *Introduction a l'Etude comparative de l'Histoire du droit public des peuples slaves*. Paríž : Librairie Ancienne Honoré Champion, 1933, s. 44.

⁹⁷ Tento názor zastáva KAHL, H.-D.: *Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und Karolingischer Epoche: Der Staat der Karantanen*. Lubľana : Narodni muzej Slovenije, 2002, s. 205.

⁹⁸ Z neskoršieho obdobia sa navyše referujú ako ďalšie termíny – smurdi alebo zmurdi (ako najnižšia vrstva obyvateľstva), gastii (hospites) a deditzen (dediči). SCHLESINGER, W.: Die Verfassung der Sorben. In LUDAT, H. (ed.): *Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder*. Giessen : Wilhelm Schmitz Verlag, 1960.

⁹⁹ Tento názor zastávajú ŠTIH, P. – SIMONITI, V. – VODOPIVEC, P.: *A Slovene history : society – politics – cultures*. Lubľana : Inštitut za novejšo zgodovino, Sistory, 2008, s. 34.

¹⁰⁰ KAHL, H.-D.: *Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und Karolingischer Epoche: Der Staat der Karantanen*. Lubľana : Narodni muzej Slovenije, 2002, s. 205.

Už z 8. storočia pritom máme zachované zmienky o viacerých slovanských reguloch (malých kráľoch).¹⁰¹ Tí však zjavne nemali postavenie zodpovedajúce neskoršiemu pojmu kráľa, a titul kráľ im určite nepatrilo ani v slovanských jazykoch, keďže tento titul (hodnosť) sa zrodil až v súvislosti s vládou Karola Veľkého (odvodením od jeho krstného mena), a aj potom bol u Slovanov primárne využívaný na označovanie franského panovníka. Predpokladá sa preto, že v prípade týchto regulov ide iba o lokálnych veľmožov, ktorým mohol v domacom jazyku patriť titul kniežatá, *kunedzi*,¹⁰² či *knęzъ*. Neskôr u Thietmara z Merseburgu v jeho kronike z 11. storočia zrejme zodpovedajú latinským označeniam *primates* a *priores*, ktorí sa podľa Thietmara zúčastňovali aj ľudových zhromaždení – *placitum*.¹⁰³ Obdobne sa v rovnakom období aj o Lužických Srboch referovalo, že sa delia na malé „*regna*“ – menšie útvary, na čele s *reges, duces, primores*, či *seniores*.¹⁰⁴

V 9. storočí nájdeme iba ojedinelú zmienku o slovanskom panovníkovi s pripísaným titulom *rex* (ide pritom o iného panovníka než je Svätopluk veľkomoravský, o ktorého hodnosti *rex*, resp. kráľ sa v súčasnosti na Slovensku polemizuje). Katja Škrubej tu upozorňuje na Anály kráľovstva Frankov, ktoré k roku 823 konštatujú, že Veleti si zvolili „*regem, secundum ritum gentis*“.¹⁰⁵ Dodatok by mal pritom podľa nej naznačovať, že proces voľby panovníka bol tradičným, resp. mal svoj zaužívaný postup.

Inak však u Slovanov zväčša termín *rex* skutočne nenachádzame; až v 11. storočí Helmold z Bosau konštatuje, že „*ako jediní zo Slovanov majú Rujanci kráľov (reges, pozn. aut.) a bez ich vedomia nie je povolené medzi Slovanmi podniknúť nič vo verejných záležitostiach. Sú totiž obávaní pre svoje dôverné vzťahy s bohmi, či skôr s démonmi, ktorých uctievať je horlivejšie než ostatní Slovania*“.¹⁰⁶ Zároveň však referuje, že svojho kňaza si ctia rovnako ako panovníka,¹⁰⁷ a neskôr dokonca uvádza, že kňaz u nich požíva ešte väčšiu úctu než panovník, a že svoje vojsko posielajú tam, kam ukáže kňazova veštba; a keď zvíťazia, zlato a striebro prinesú do pokladnice

¹⁰¹ HELLMANN, M.: Grundzüge der Verfassungsstruktur der Liutizen. In LUDAT, H. (ed.): *Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder*. Giessen : Wilhelm Schmitz Verlag, 1960, s. 105.

¹⁰² FRITZE, W. H.: Probleme der abodritischen Stammes- und Reichsverfassung und ihrer Entwicklung vom Stammesstaat zum Herrschaftsstaat. In Tamže, s. 151.

¹⁰³ HELLMANN, M.: Grundzüge der Verfassungsstruktur der Liutizen. In Tamže, s. 105, 109. Obdobne FRITZE, W. H.: Probleme der abodritischen Stammes- und Reichsverfassung und ihrer Entwicklung vom Stammesstaat zum Herrschaftsstaat. In Tamže, s. 180.

¹⁰⁴ Porovnaj príspevok SCHLESINGER, W.: Die Verfassung der Sorben. In: Tamže.

¹⁰⁵ ŠKRUBEJ, K.: *Pravo v zgodovini*. Lubľana : Založba, 2010, s. 92. Cituje zmienku z Análov kráľovstva Frankov k roku 823. In *Monumenta Germaniae Historica SS rer. Germ.* Hannover, 1895, s. 160.

¹⁰⁶ *Helmold z Bosau: Kronika Slovanů*. Prel. Jan Zdichynec. Praha : Argo, 2012, s. 31, II. kap.

¹⁰⁷ Tamže, s. 37, VI. kap.

svojho boha a iba zvyšok si rozdelia.¹⁰⁸ Javí sa teda, že títo slovanskí „králi“ nemali ešte postavenie kráľa v kresťanskom dynastickom zmysle.

„Tradičnejším“ inštitútom než panovník je naproti tomu u Slovanov podľa väčšiny autorov zaoberajúcich sa organizáciou slovanských spoločností inštitúcia ľudového zhromaždenia, na ktorom sa mala realizovať už zmienená kmeňová „demokracia“. Thietmar tak v tomto duchu v 11. storočí konštatuje o slovanských Luticoch, že nemajú jedného panovníka („*dominus specialiter non presidet ullus*“), ale namiesto toho chodia „*ad placitum*“, kde sa „*unanimi consilio*“ dohovoria na dôležitých spoločných otázkach. Vyžaduje sa pritom jednomyselnosť, a to až do takých podôb, že kto nesúhlasí s názorom väčšiny, je vraj zbitý palicami („*fistibus verberatur*“).¹⁰⁹ Podobne, u Obodritov Helmold z Bosau referuje o tom, že spory sa u nich rozhodovali pri posvätných duboch zasvätených bohu Prove, pričom sa súdilo skupinovo, „*cum regulo et flamine*“ – s kniežat'om a kňazom.¹¹⁰

Skupinové rozhodovanie však pritom nemuselo byť typické len pre slovanské spoločenstvá. Naopak, má sa za to, že bolo typické pre všetky predkresťanské spoločenstvá; v prameňoch sa napríklad udáva aj pre Sasov.¹¹¹ Podľa správ starších kronikárov a analistov sa dokonca mali takéto zhromaždenia v minulosti konať u všetkých Germánov.¹¹²

U Slovanov sa týmto zhromaždeniam v literatúre tradične pripisuje aj presný slovanský názov – *veče*, resp. *veča*. Využívanie tohto termínu sa pritom často automaticky rozširuje na celý slovanský svet, bez ohľadu na to, kde sú skutočne takéto termíny prameňmi doložené, čo v odbornej literatúre kritizoval osobitne Klaus Zernack. U Srbov, Luticov, Obodritov a Raňancov totiž síce o ľudových zhromaždeniach nachádzame drobné zmienky, ale nikdy nie pod názvom *veče*, či *veča*.¹¹³ Kriticky tu tiež musíme priznať, že ani na Veľkej Morave sa takýto termín v prameňoch nepoužíva, a dokonca vo veľkomoravských prameňoch v skutočnosti nenájdeme ani výslovné zmienky o žiadnom ľudovom zhromaždení – predpoklady o ich konaní sa vyvodzujú iba nepriamo zo zmienok, podľa ktorých sa knieža „poradil“,¹¹⁴

¹⁰⁸ Tamže, s. 81, XXXVI. kap.

¹⁰⁹ *Dětmar z Merseburku: Kronika*. Prel. Božek Neškudla, Jakub Žbytek. Praha : Argo, 2008, Kniha 6., 25, s. 174.

¹¹⁰ *Helmold z Bosau: Kronika Slovanů*. Prel. Jan Zdichynec. Praha : Argo, 2012, s. 149, kap. LXXXIV. Porovnaj ŠKRUBEJ, K.: *Pravo v zgodovini*. Lubľana : Založba, 2010, s. 93.

¹¹¹ HOFMEISTER, A.: Vita Lebuini antiqua. In *Monumenta Germaniae Historica SS XXX/2*. Lipsko, 1934, s. 793: Stari Sasi mali obyčaj (*morisque erat*) konať *generale consilium*, kde sa schádzali predstavitelia 12 rodov, a zúčastňovali sa ich slobodní aj poloslobodní. Na nich „*renovabant leges, praecipuas causas adiudicabant, a communi consilio statuebant, sive in bello, sive in pace*.“

¹¹² MODZELEWSKI, K.: Culte et justice: Lieux d'assemblée des tribus germaniques et slaves. In *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, roč. 54, 1999, č. 3.

¹¹³ ZERNACK, K.: *Die burgstädtischen Volksversammlungen bei den Ost- und Westslaven*. Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1967, s. 3.

¹¹⁴ STEINHÜBEL, J.: Veľká Morava na počeste od kmeňa ku štátu. In *Forum Historiae*, roč. 8, 2014, č. 2.

či z termínu *съвѣтъ* (rada, porada) v diele Život Konštantínov (kap. 14).¹¹⁵ Istou výnimkou sú tu len správy o synode v neskoršej (a pre účely rekonštrukcie veľkomoravských reálií spochybňovanej) kronike popa Dukljanina. Keď sa pritom predsa len poukazuje na existenciu termínov označujúcich snem či zbor vo veľkomoravských prameňoch, treba upozorniť, že tieto termíny sa tu vždy vyskytujú iba v zmysle cirkevného zhromaždenia, synody. Napokon, ojedinele sú síce na území Slovenska prítomné topografické označenia, ktoré sa odvodzujú od slova veča, napr. pri Šali, skutočnú istotu o konaní večí v tejto lokalite však nemáme.

Vo svetle týchto reálií Zernack poukazuje na to, že aj historicko-lingvistická metodológia sa v tomto prípade používa nekriticky – totiž fakt, že veča je starý slovanský termín ešte samo o sebe nie je podľa neho zárukou, že tento inštitút museli využívať všetky slovanské spoločenstvá, a už vôbec z neho nemožno vyvodzovať, že tento termín mal všade rovnaký obsah.¹¹⁶ Vo svojej kritike konceptu večí pritom Zernack zachádza až tak ďaleko, že ich ideu označuje až za „skreslenú romanticko-slavofilným pohľadom, potom liberálno-právnickým, a napokon marxisticko-sociologickým pohľadom“.¹¹⁷ Nikto z moderných historikov si podľa neho nepoložil najdôležitejšiu otázku – čo vlastne veča bola, a kde sa skutočne v prameňoch vyskytuje? Sám totiž argumentuje tým, že tento *terminus technicus* sa dobovo vyskytuje len a výlučne v ruských prameňoch – a aj tam pritom tento termín označuje iba ľudové zhromaždenie v mestách. Pripúšťa síce, že aj inde vo východnej Európe sa konali ľudové zhromaždenia, nikde však podľa neho nie sú v prameňoch označené ako veče (zväčša sú označené latinsky ako *placita*).¹¹⁸ Preto vyvodzuje, že veča ako termín a inštitút mohli v skutočnosti vzniknúť až v Rusku v 11. storočí, a nemuseli mať vôbec staré slovanské korene.¹¹⁹ Extrapolovanie Prokopiových správ o zhromaždeniach paušálne na všetkých Slovanov a pripísanie im názvu *veča* je tak podľa Zernacka čistá špekulácia.¹²⁰ A napokon, aj keď uznáva, že Thietmar z Merseburgu spomína termín *vethenici*, popravde si podľa neho musíme priznať, že dnes nevedno, akú mali *vethenici* funkciu a postavenie; tvrdiť, že sú to účastníci veče, je podľa Zernacka iba špekulácia.¹²¹

¹¹⁵ MMFH II, s. 98.

¹¹⁶ ZERNACK, K.: *Die burgstädtischen Volksversammlungen bei den Ost- und Westslaven*. Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1967, s. 11

¹¹⁷ Tamže, s. 12.

¹¹⁸ Tamže, s. 13.

¹¹⁹ Tamže, s. 18.

¹²⁰ Tamže, s. 201.

¹²¹ Taktó odvodil veče od *vethenikov* SCHMID, H. F.: *Die Meissner Vethenici bei Thietmar von Merseburg*. In *Zeitschrift für slavische Philologie*, roč. 7, 1930. Podobne VYKYPĚL, B.: *Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 163. Podľa Zernacka to však boli skôr vojenski obrancovia, teda vojaci. ZERNACK, K.: *Die burgstädtischen Volksversammlungen bei den Ost- und Westslaven*. Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1967, s. 204, 206.

Nekritický prístup pritom podľa Zernacka viedol mnohých autorov až k takým neoveriteľným záverom, že napríklad z toho, že sa v prameňoch spomínajú slovansko-franské placita, Wachowski¹²² vyvodil, že Samova moc bola obmedzená večou. Labuda¹²³ však v tomto prípade podľa Zernacka správne poukázal na to, že o veči v Samovom kráľovstve nemáme v skutočnosti žiadne zmienky, a dokonca ani o tom, že by mal Samo akúkoľvek družinu, ktorá sa tiež v literatúre uvádza.¹²⁴

Obdobne Wachowski v súvislosti s Luticmi, ktorí podľa Thietmara a tiež Adama z Brém nemali panovníka a žili vo federácii viacerých kmeňov na čele s drobnými miestnymi kniežatami (regulmi), špekuluje, že veča musela voliť a odvolávať takýchto regulov. Argumentuje tu zmienkou o tom, že Milegastus bol nahradený Caeladragom tak, že ho zosadil „celý národ“. To však Zernack považuje iba za rečnícku figúru.¹²⁵ V súčasnosti pritom z obdobných rečníckych obratov ako Wachowski rekonštruje existenciu „snemov“ na Veľkej Morave J. Steinhübel – dôvodiac, že Slavomíra mohol zvoliť iba snem Moravanov.¹²⁶

Napokon, Zernack kriticky prehodnocuje nielen používanie termínu veča, ale aj správy od Thietmara a Helmolda z Bosau o konaní ľudových zhromaždení vo všeobecnosti. Konkrétne, keď u Luticov Thietmar aj Helmold hovoria o zhromaždení, na ktorom sa zúčastňujú rôzne vrstvy obyvateľstva, Zernack má za to, že to bolo zrejme iba stretnutie predstaviteľov jednotlivých kmeňov lutickej kmeňovej federácie, teda akýsi nadkmeňový snem. Nemáme pritom podľa neho správy o tom, že by sa aj v jednotlivých kmeňoch tejto federácie (zväzu) konali akékoľvek zhromaždenia. Navyše, toto zhromaždenie bolo podľa neho iba výlučne politické, nie normotvorné ani súdne.¹²⁷

Podobne, keď sa u Rujancov (podľa Saxa Grammatica) referuje o tom, že biskup Absalon z Roskilde v roku 1164 v *urbs Archon* (Arkona) žiadal o vojenskú pomoc a videl pritom zhromaždených veľa ľudí, Zernack tu navrhuje, že vôbec nemuselo ísť o ľudové zhromaždenie, ale mohlo ísť len o zvedavé miestne obyvateľstvo a návštevníkov svätýň, ktoré sa u Rujancov

¹²² WACHOWSKI, K.: *Słowiańszczyzna Zachodnia. Studya historyczne*. Varšava : Księgarnia E. Wende i S-ka, 1902.

¹²³ LABUDA, G.: *Pierwsze państwo słowiańskie. Państwo Samona*. Poznań : Księgarnia akademicka, 1949.

¹²⁴ ZERNACK, K.: *Die burgstädtischen Volksversammlungen bei den Ost- und Westslaven*. Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1967, s. 202.

¹²⁵ Tamže, s. 209. To isté ako Wachowski tvrdí Hynek Bulín na s. 23 svojho diela BULÍN, H.: Počátky státu veletského. In *Právněhistorické studie*, roč. 5, 1959. Na sklonku 10. storočia možno podľa neho akceptovať veče v zmienkach Thietmarovej kroniky, lebo vtedy už vraj miestne kmene nemali ústrednú kniežaciu vládu. Podobne opakuje na s. 31 v BULÍN, H.: Počátky státu obodrického. In *Právněhistorické studie*, roč. 4, 1958.

¹²⁶ STEINHÜBEL, J.: Veľká Morava na polceste od kmeňa ku štátu. In *Forum Historiae*, roč. 8, 2014, č. 2.

¹²⁷ ZERNACK, K.: *Die burgstädtischen Volksversammlungen bei den Ost- und Westslaven*. Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1967, s. 212-213.

nachádzali. Medzi účastnými sa totiž nespomínajú žiadni *primores* ani *nobiles*.¹²⁸

Jedine u Pomorancov v Štetíne Zernack uznáva, že sa u nich konalo mestské ľudové zhromaždenie, ani pri ňom však vraj nevieme nič bližšie o jeho funkciách a úlohách, a preto nedokážeme ani zhodnotiť, či je to predchodca ruských mestských večí.¹²⁹

Zernack preto konštatuje, že existenciu tzv. večí ako starého slovanského inštitútu sa žiadnemu autorovi nepodarilo preukázať. Ak sa aj nejaké ľudové zhromaždenia u Slovanov konali, mali podľa neho rôzne funkcie a podoby v rôznych končinách strednej a východnej Európy, pričom napríklad na Veľkej Morave sa podľa neho nespomínajú vôbec.¹³⁰ Ak aj je ochotný akceptovať ich existenciu (ale nie pod názvom veče), tak len v podobe stretnutí kmeňových kniežat, ktoré boli organizované v nadkmeňovom zväze Luticov a Obodritov,¹³¹ prípadne v podobe mestských zhromaždení u Pomorancov.

Zernackove závery tak predstavujú pre každého historika a právneho historika, osobitne tých, ktorí pracujú s historicko-lingvistickou metodológiou, zdvihnutý varovný prst – termíny, z ktorých sa „slovanské právo“ rekonštruje, a ani závery takejto rekonštrukcie, nemožno nekriticky prenášať do iných časových období ani do iných zemepisných končín.

4. Veľká Morava: historické východiská a historicko-lingvistická analýza

Napriek značnej rozpracovanosti problematiky vnútornej organizácie najstarších slovanských útvarov,¹³² ohľadom Veľkej Moravy stále nebolo na túto tému povedané posledné slovo.¹³³ Naznačujú to napríklad aj súčasné diskusie v odbornej obci na tému Svätoplukovho kráľovského alebo kniežacieho titulu.¹³⁴ Vo veľkomoravských pamiatkach bol totiž panovník

¹²⁸ Tamže, s. 223-224.

¹²⁹ Tamže, s. 227, 236.

¹³⁰ Tamže, s. 257.

¹³¹ Tamže, s. 262-263.

¹³² HELLMANN, M.: Grundfragen slavischer Verfassungsgeschichte des frühen Mittelalters. In *Beiträge zur Geschichte des östlichen Europa im Mittelalter. Gesammelte Aufsätze*. Amsterdam : Verlag Adolf M. Hakkert, 1988; HELLMANN, M.: Herrschaftliche und genossenschaftliche Elemente in der mittelalterlichen Verfassungsgeschichte der Slawen. In Tamže; HELLMANN, M.: Slawisches, insbesondere ostslawisches Herrschertum des Mittelalters. In Tamže.

¹³³ Najnovšie kritické náhľady na túto problematiku prináša LYSÝ, M.: *Moravania, Mojmirovci a Franská ríša. Štúdie k etnogenéze, politickým inštitúciám a ústavnému zriadeniu na území Slovenska vo včasnom stredoveku*. Bratislava : Atticum, 2014.

¹³⁴ HOMZA, M.: O kráľovskom titule Svätopluka I. († 894). In *Historický časopis*, roč. 4, 2013, s. 655; STEINHÜBEL, J.: Bol alebo nebol Svätopluk kráľom? In Tamže, s. 671. O kráľovskom titule u Germánov pozri BYSTRICKÝ, P.: Kráľovská hodnosť u Germánov. In *Forum Historiae*, roč. 8, 2014, č. 2.

označovaný najčastejšie ako *knežъ* (*moravskij* – v Živote Konštantína, kap. 14), ale v Živote Metodovom sa vyskytuje označenie *korolъ* (Život Metodov, kap. 9, 16); to však má podľa prevažujúcej mienky označovať Arnulfa a nie Svätopluka.¹³⁵ V súdobej (roky 846-847) arabskej relácii od ibn Churdádbiho sa pritom v jeho diele Kniha ciest a kráľovstiev tiež výslovne konštatuje, že panovník Slovanov (bez špecifikácie) sa nazýva *k.náz*.¹³⁶ Ale naopak, v niektorých zahraničných prameňoch západnej alebo pápežskej proveniencie opäť v súvislosti so Svätoplukom nájdeme aj titul *rex*. Spolu so zmienkou o pozdvihnutí do kráľovskej hodnosti v kronike Reginona z Prumu k roku 890 ide pritom o základ názorov, ktoré prezentujú Svätopluka ako skutočného „kráľa“.¹³⁷ Medzi historikmi však panuje spor o výklad uvedeného miesta Reginovej kroniky – totiž či bol do kráľovskej hodnosti pozdvihnutý Arnulf alebo Svätopluk.¹³⁸ Rovnaký spor sa viaže aj k textu analistu Saxa, ktorý časť historikov vykladá tak, že pozdvihnutý bol Svätopluk.¹³⁹ Spolu s legendou o vládcovi Svätoplukovi, prežívajúcou nasledujúce stáročia, dokonca s aureolou blízkou svätosti, sa tak má dnes týmto zástojom historikov za pravdepodobné, že Svätopluk mal nielen dodatočnú povesť, ale aj dobové postavenie, ktoré zodpovedá titulu kráľa, resp. dokonca že priamo používal titul kráľ, resp. *rex*, ktorým ho oslovuje aj pápež.¹⁴⁰

Tieto spory a nejednoznačná terminológia súvisia s už vyššie naznačeným prerodom veľkomoravskej spoločnosti konca 9. storočia od kmeňovej, resp. kmeňovo-teritoriálnej jednotky k dynastickému kresťanskému kráľovstvu, pričom postavenie Svätopluka aj jeho súčasníci zrejme vnímali ako kdesi na pomedzí medzi kmeňovým kniežaťom a dynastickým kresťanským panovníkom (na označenie akého sa následne zaužíval termín *kráľ*, či *rex*, osobitne ak bol tento titul uznaný alebo udelený pápežom alebo cisárom). Bol to vývoj, ktorý potenciálne mohol smerovať až k stabilizácii kráľovskej hodnosti v dynastii Mojmirovcov, Svätoplukových potomkov, čo sa však napokon kvôli skorému rozvratu Veľkej Moravy nepodarilo domácej slovanskej dynastii, ale až jej pokračovateľom z dynastie maďarských Arpádovcov, hrdiacich sa následne aj na tzv. svätoštefánskej korune titulom „*krales*“.

Otázka kráľovskej hodnosti Svätopluka pritom nie je jedinou spornou otázkou v súvislosti s touto osobnosťou. Podobne ako na titul Svätopluka, aj na jeho postavenie v európskej politike, resp. v medzinárodných vzťahoch

¹³⁵ MMFH V, s. 23. Má sa za to, že tento titul patrí Arnulfovi a nie veľkomoravskému panovníkovi, a že opačné čítanie je len dôsledkom ťažkopádnosti textu.

¹³⁶ MMFH III, s. 326.

¹³⁷ MMFH I, s. 138.

¹³⁸ HOMZA, M. a kol.: *Svätopluk v európskom písomníctve*. Bratislava : Post Scriptum, 2013, s. 157.

¹³⁹ MMFH I, s. 249.

¹⁴⁰ HOMZA, M. a kol.: *Svätopluk v európskom písomníctve*. Bratislava : Post Scriptum, 2013, s. 15, pozn. 6: V polovici 80. rokov 9. storočia získal titul *rex Sclavorum*, ktorým mu udelil pápež aj cisár.

existujú v súčasnej historiografii protichodné, aj keď nie až tak radikálne vyhranené názory – od možných úvah pápeža zveriť Svätoplukovi cisársky titul,¹⁴¹ až po konštatovanie, že rovnaké postavenie ako Svätoplukovi priznával pápež aj anglosaským kráľom¹⁴² a chorvátskemu Branimírovi, ktorý bol v roku 879 tiež prijatý pod ochranu pápeža.¹⁴³

V súčasnosti sa tiež prehodnocujú aj niektoré staršie závery ohľadom ďalších aspektov vnútorného usporiadania Veľkej Moravy. Najnovšie názory sa napríklad kriticky vysporiadávajú s tradične vysvetľovaným nástupníckym poriadkom vo veľkomoravskej panovníckej dynastii Mojmírovcov. Aktuálne sa tak konštatuje, že baviť sa o nástupníckom poriadku na Veľkej Morave (či ním bol princíp seniorátu, avunkulátu, alebo iný) nemá v podstate zmysel, keďže do nástupníctva snád' s výnimkou nástupu posledného panovníka vždy zasahovala Franská ríša.¹⁴⁴ Dôležitým je však napriek tomu neopomenúť nespochybniteľne uznávané osobitné postavenie panujúcej dynastie, ktoré sa prejavilo napríklad donútením Slavomíra v roku 871, aby sa, hoci kňaz, avšak stále príslušník rodu Mojmírovcov, postavil na čelo výpravy proti Franskej ríši.¹⁴⁵ Malo sa zrejme za to, že najvyššia moc alebo prinajmenšom najvyššie velenie patrí práve tejto dynastii, a práve jej členovia sú Bohom predurčení na víťazné vedenie moravského vojska.¹⁴⁶ Z uvedených dvoch čiastočne protikladných skutočností – osobitného postavenia dynastie, a zároveň zasahovania ríše do nástupníckeho poriadku – pritom niektorí autori vyvodzujú, že práve tieto dva prvky v skutočnosti kumulatívne predstavujú rozhodujúce pravidlá vlastného, špecifického nástupníckeho poriadku na Veľkej Morave.¹⁴⁷ To môže zároveň naznačovať odklon od tradičného „kmeňového“ nástupníckeho systému k systému príznačnejšiemu pre dynastické systémy odvodzujúce svoje postavenie od kresťanského Boha.

Už menej rozpracované a menej diskutované sú niektoré iné aspekty vnútornej organizácie Veľkej Moravy – najvyššie úrady, správne orgány, či spôsob vyberania dávok (daní). Pri týchto sa zvyčajne stále tradujú dávnejšie závery. Domnievame sa však, že aj v tejto oblasti je ešte stále priestor

¹⁴¹ KUČERA, M.: *Kráľ Svätopluk (830? – 846 – 894)*. Martin : Matica slovenská, 2010, s. 108.

¹⁴² MACHÁČEK, J.: Disputes over Great Moravia: chiefdom or state? The Morava or the Tisza River? In *Early Medieval Europe*, roč. 17, 2009, č. 3.

¹⁴³ LYSÝ, M.: *Moravia, Mojmírovci a Franská ríša. Štúdie k etnogenéze, politickým inštitúciám a ústavnému zriadeniu na území Slovenska vo včasnom stredoveku*. Bratislava : Atticum, 2014, s. 206. Porovnaj tiež MMFH III, s. 198-199.

¹⁴⁴ LYSÝ, M.: *Moravia, Mojmírovci a Franská ríša. Štúdie k etnogenéze, politickým inštitúciám a ústavnému zriadeniu na území Slovenska vo včasnom stredoveku*. Bratislava : Atticum, 2014, s. 132.

¹⁴⁵ MMFH I, s. 104. Dokonca Slavomírovi hrozili smrťou, ak neprijme vládu nad nimi, ako referujú Fuldské anály. Iba z prinútenia vraj túto úlohu prijal.

¹⁴⁶ Skutočnosť, že moc pochádza od Boha, formuluje Život Konštantína v kapitole 14.

¹⁴⁷ HOMZA, M.: *Stredná Európa na začiatku stredoveku*. Bratislava : Vydavateľstvo UK, 2014, s. 132-135.

pre ďalší výskum a prehodnocovanie alebo dopĺňanie starších tvrdení – osobitne ak sa uberieme doteraz zásadne nevyužitou cestou historicko-lingvistickej analýzy zachovaných textových pamiatok. V nich totiž môžeme identifikovať viaceré stabilné termíny naznačujúce na spôsob vnútornej organizácie veľkomoravskej ríše, a prípadne na ich základe rekonštruovať aj niektoré ešte staršie prvky organizácie slovanských spoločenstiev na území dnešného Slovenska. Za týmto účelom sme zostavili pomerne početnú množinu termínov, ktorým sa dá pripísať právny význam z hľadiska skúmania vnútornej organizácie slovanských mocenských útvarov. Pre väčšiu prehľadnosť sme pritom identifikované termíny zoradili do viacerých kategórií:

- a) termíny označujúce panovníka (v zátvorke uvedené zdroje termínov sú vždy iba jedným, najreprezentatívnejším príkladom spomedzi často vysokého počtu použítí v rôznych prameňoch):

knęzъ – knieža (Anonymná homília, ods. 4)

vladykъ – vladyka (Anonymná homília, ods. 11)

cęsarъ – cisár¹⁴⁸ (Nomokánon, čl. 13)

korolъ – kráľ (Život Metodov, kap. 9)

silny – panovník (Nomokánon, čl. 2)

V prípade titulu *cęsarъ* pritom zjavne nejde o pôvodom slovanský výraz, ale o prispôsobenie latinského *Caesar*, rovnako ako v prípade titulu *korolъ*, vychádzajúceho z mena Karola Veľkého. Ak aj termín *knęzъ* má pritom pôvod germánsky (pozri nižšie), jediným skutočne slovanským označením vládcu (odhliadnuc od preneseného významu slova silný) sa javí všeobecný výraz *vladykъ*. Uvažovať možno prípadne ešte o termíne *gospodъ* – tento termín sa však používa osobitne vo význame Boha (napr. v čl. 1 a 18 Zákonníka), alebo v tvare *gospodinъ* vo význame pána domu (Nomokánon, čl. 33).

- b) základné štátoprávne termíny označujúce útvar, jeho obyvateľstvo a atribúty najvyššej moci:

cęsarъstvo – kráľovstvo, ríša, Božie kráľovstvo (Kánon na počesť Dimitra Solúnskeho)

zemlъ – krajinu (Zákonník, čl. 21)

otъčъstvo – otcina, domovina (Nomokánon, čl. 19)

językъ – národ, ľud (Nomokánon, čl. 2)

narodъ zlovezky – slovanské etnikum, ľud (Frizinská pamiatka II)

vlastъ – moc (Zákonník, čl. 17)

sila vlastъlska – moc vládarov (Nomokánon, čl. 11)

čadъ – ľud (Život Metodov, kap. 5)

¹⁴⁸ Tento termín sa používal aj na označenie byzantského panovníka (cisára). Antický rímsky cisár sa v ojedinelom preklade sv. písma uvádza ako *kesar*. Pozri VYKYPĚL, B.: *Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 122.

ljudь – ľud (Nomokánon, čl. 10)

Všetky tieto termíny sa javia ako pôvodom slovanské. Pôvodný právny význam však môžeme spochybníť osobitne u termínov *języкъ*, *narod*, *otъčьstvo*, ktoré predstavujú skôr prenos významu z pôvodného neprávneho zmyslu na sekundárny, štátprávny význam.

c) termíny označujúce štátny a správny aparát:

knęzъ – knieža (Život Konštantínov, kap. 14)

vladušti – pán (Nomokánon, čl. 42)

naměstьnikъ – nástupca (Nomokánon, čl. 6)

nastolnikъ – nástupca (Život Metodov, kap. 17)

prisъnnii – verní, v zmysle *fideles*, veľmoži, ako členovia predpokladanej družiny (Zákonník, čl. 31)

свѣтникъ – radca (Život Metodov, kap. 11)

свѣтъ – rada, porada (Život Konštantínov, kap. 14)

be-cvęta – porada (Nomokánon, čl. 1)

drugъ – druh, vo viacerých možných významoch, od príbuzenského, priateľského, susedského, až po členov družiny (Život Metodov, kap. 11)

podrugъ – druh, vo viacerých možných významoch, od príbuzenského, priateľského, susedského, až po členov družiny (Kyjevské listy)

sborъ – snem, cirkevné zhromaždenie (Nomokánon, čl. 2, čl. 10)

veliki sborъ – veľký cirkevný snem, synoda (Nomokánon, čl. 14)

сѣпът – zasadnutie, cirkevná synoda (Anonymná homília, ods. 5)

narodъ – zhromaždenie ľudu (Nomokánon, čl. 7)

župan – župan (Zákonník, čl. 3, čl. 20)

kmetъ – kmeť (Zákonník, čl. 3)

sloužьby – úrady (Nomokánon, čl. 10)

starěišina – starešina (Nomokánon, čl. 2)

sodii zemli – sudca krajiny (Zákonník, čl. 8)

Všetky tieto termíny sú zjavne nositeľmi špecifického (a očividného) právneho sémantického významu.

d) vojenská terminológia:

ljutъ voiny – námahy vojny (Kánon na počesť Dimitra Solúnskeho¹⁴⁹)

plěn – korisť (Zákonník, čl. 3)

pluk – pluk (Zákonník, čl. 3)

ratъnychъ – vojakov; rota znamená u južných Slovanov aj prísaha, čo sa vykladá v zmysle, že prísaha nahradzuje fyzickú silu roty mužov (Zákonník, čl. 21)

vojevodьstvo – vojvodstvo (Kánon na počesť Dimitra Solúnskeho)

¹⁴⁹ ŽIGO, P., KUČERA, M. a kol.: *Na písme zostalo : Dokumenty Veľkej Moravy*. Bratislava : Perfekt, 2012, s. 94.

vojnъ – vojak (Nomokánon, čl. 5)

vojnъctva sebe iskati ni sana – uchádzať sa o vojenskú službu a hodnosť (Nomokánon, čl. 14)

vojnъstvo dъrѣa – vojenská služba (Nomokánon, čl. 14)

e) cirkevnoprávna terminológia:

сѣркѣвѣноје устројеније – cirkevný poriadok (Nomokánon, čl. 20)

сборъ – cirkevné zhromaždenie (Život Metodov, kap. 12)

сѣркѣвѣноје сѣнѣмишѣ – cirkevné zhromaždenie (Nomokánon, čl. 32)

сѣркѣвѣнѣи законъ – cirkevný zákon (Nomokánon, čl. 2)

сѣркѣвѣнѣмъ епитиміямъ – cirkevným trestom (Nomokánon, čl. 8)

да будеть безъ обѣštenija – nech je vyobcovaný (Nomokánon, čl. 19)

Termíny použité na označenie náboženských, kresťanských a cirkevných inštitútov môžu byť prevzaté z ešte predkresťanskej terminológie, ako sa to javí najmä pri termínoch *ustrojenije*, *сѣнѣмишѣ*, *законъ*.

f) terminológia na označenie výkonu správy, právomoci:

имѣти vlastъ – mať moc (Nomokánon, čl. 34)

stroiti – spravovať (Nomokánon, čl. 5)

strojenija – úkony (Nomokánon, čl. 1)

strojenija choditi – prechádzať hranice (Nomokánon, čl. 3)

stvoriti – spravovať (Nomokánon, čl. 1)

vlastelъ – svetská moc (Nomokánon, čl. 2)

въ своичѣхъ мѣрѣчѣхъ бѣдуште – držia sa vo svojich medziach (Nomokánon, čl. 23)

oblastъ – územie, moc, kompetencia (Zákonník, čl. 8)

въ инои области – do iného kraja (Ustanovenia sv. otcov, čl. 1)

от зlodѣине области – od moci zlého (Spovedná formula z Frizinských pamiatok)

окръстѣнѣи чѣхъ – okolitých v obvode (Zákonník, čl. 15)

preděl – hranica, územie (Nomokánon, čl. 2, čl. 3)

choditi – vchádzať (Nomokánon, čl. 1)

stenene – hodnosť (Nomokánon, čl. 2)

vlastъ – hodnosť, moc (Nomokánon, čl. 4)

podъ nimi sutъ – podliehať (Nomokánon, čl. 2)

provinovati – podriadení (Nomokánon, čl. 22)

predъrѣaštago – podliehajúceho (Nomokánon, čl. 3)

sluѣzati – slúžiť (Nomokánon, čl. 5)

миръскѣчѣхъ in ѣудьскѣчѣхъ вѣсприимати pečalii – prijímať svetské a verejné funkcie (Nomokánon, čl. 14)

izbranija tvoriti – voliť (Nomokánon, čl. 7)

izverѣeny – zbavený hodnosti (Nomokánon, čl. 17)

Za zmienku tu stojí použitie výrazu *choditi* v zmysle nedovoleného vstupu do cudzieho administratívneho obvodu a výkonu právomoci

v tomto nepríslušnom obvode.¹⁵⁰ V tomto prípade však môže ísť iba o opisné označenie pre skutočnosť, pre ktorú predtým neexistoval vhodný výraz. Podobné môže platiť aj pre opisný výraz *predel* (hranica, územný obvod). Spôsoby ustanovovania a zbavovania funkcie môžu byť tiež novinkou zavedenou až v rámci novobudovanej cirkevnej správy – výrazy tu použité sú totiž primárne popisné, s preneseným významom (*izbraniija tvoriti, izverženy*). Naproti tomu termín *vlastь* môže byť starší a zrejme pôvodne označoval moc vo všeobecnosti – vlastnícku, ako aj vyplývajúcu z postavenia, hodnosti. Na samotný výkon správy sa používajú konzekventne výrazy *stroiti a strojenija*, ktoré môžu byť tiež ešte staršieho pôvodu.

g) termíny označujúce správne jednotky:

grada – mesto, hrad (Nomokánon, čl. 10)

grada oblasti – metropolitné mesto (Nomokánon, čl. 13)

strana – vidiek (Nomokánon, čl. 7)

vesь, vsь – obec (Nomokánon, čl. 7, čl. 3)

sěle – dedina (Zákonník, čl. 15)

Tieto termíny vo všeobecnosti nejavia právny obsah mimo toho, že označujú istý územný celok, resp. komunitu.

Uvedený prehľad základných termínov nám už sám osebe aj bez ďalšej podrobnej etymologickej a lingvistickej analýzy jednotlivých termínov umožňuje doplniť sumár doterajších poznatkov o vnútornej organizácii veľkomoravskej spoločnosti.¹⁵¹ Napriek tomu však po poskytnutí takéhoto doplneného sumáru následne ponúkneme aj príklady na bližšiu analýzu a rekonštrukciu pôvodného obsahu niektorých vybraných termínov a inštitútov z vyššie uvedeného bohatého zoznamu – a to termínov *knęзь, vladyka, cęsarь, korolь*, župan a župa.

Máme teda za to, že z dobových textových prameňov je možné rekonštruovať základnú „štátoprávnu“ a „administratívnoprávnu“ terminológiu a príslušné inštitúty vnútornej organizácie Veľkej Moravy, a to možno odrážajúce ešte stav zo staršieho obdobia. Glosy svätoemerámske nám tak napríklad dokladajú, že termín *jazyk* sa zrejme používal v zmysle vyjadrenia kultúrnej identity spoločenstva – ako obdoby dnešného etnika, resp. národa.¹⁵² Práve pre tento koncept sa zrejme používa v prameňoch synonymum „*my Slovania*“. Vlastná „štátotvorná“ vrstva obyvateľov Veľkej Moravy, obdoba „nositeľov občianskych práv“, je pritom nazývaná *Moravljane* – *Moravania*,¹⁵³ čo predstavuje označenie kmeňových elít. Výhľadovo, v chronologicky bezprostredne nasledujúcej fáze, sa pritom toto označenie

¹⁵⁰ V Živote Metoda, kapitola 9. In MMFH II, s. 152. Porovnaj MMFH IV, s. 223.

¹⁵¹ Vychádzame čiastočne z MMFH V, s. 23 a nasl.

¹⁵² MMFH IV, s. 234 – *gentium singularum* sa tu prekladá ako *isiku komusdo* (každému jazyku/národu).

¹⁵³ Označujú sa tak veľmoži (Život Konštantína, kap. 11, 14; Život Metoda, kap. 17), resp. muži čestní (Život Metoda, kap. 8). Pozri MMFH V, s. 24.

mohlo stať aj potenciálnym označením všetkého slobodného obyvateľstva tvoriacej sa kresťanskej dynastickej monarchie, moravského „štátu“ – či už vo forme kniežatstva alebo kráľovstva. Termín *Moravljane* sa tak potenciálne mohol rozšíriť od označenia kmeňovej elity na označenie kategórie *populus (ľud)*. O dosiahnutí tohto záverečného kroku na Veľkej Morave nemáme priame dôkazy.

Na označenie samotného mocenského útvaru sa používal slovanský termín *drъžava*, alebo *zemlja*,¹⁵⁴ z ktorých termín *zemlja* zrejme mohol označovať aj menšie územné jednotky v rámci kniežatstva.

Panovnícka moc sa v prameňoch označovala zásadne ako *vlastь* alebo *sila vlastььska* (Nomokánon, čl. 2, čl. 34). Jej nositeľom bol primárne panovník (*knęzь, vladьkь*), ale ako orgány vykonávajúce najvyššiu moc na lokálnej úrovni (napr. na úrovni územných súčastí Veľkej Moravy) nájdeme aj iné kniežatá, tiež označované ako *knęzь* (Život Konštantínov, kap. 14), či *vladьkь*¹⁵⁵ (Zákonník, čl. 17). Uvažuje sa, že to mohli byť jednak vedľajší členovia Mojmirovskej dynastie, iné druhostupňové kniežatá, ale tiež vládcovia závislých území z iných, miestnych dynastií.¹⁵⁶

Veľmoži okolo panovníka (jeho druhovia – *drug*, prípadne verní – *prisnii*) zrejme vytvárali panovníkovu radu (*свѣтъ* – zmienku o nej nájdeme v Živote Konštantínovom v kap. 14, a v Živote Metodovom v kap. 10), príp. panovník mohol zvolávať aj poradný *sborь*, tento termín sa však v prameňoch vyskytuje iba v zmienke v súvislosti s riešením cirkevných otázok (Život Metodov, kap. 12).¹⁵⁷ Nomokánon tiež iba v podobnej cirkevnej súvislosti spomína termín snem (*снѣмиштѣ* – Nomokánon, čl. 32), ako cirkevnú synodu.¹⁵⁸ Obdobne je tomu aj v prípade termínu *снѣми* v Anonymnej homílii (ods. 5). O organizácii Steinhüblom predpokladaných kmeňových „snemov“ teda nemáme priame dôkazy, hoci on ich existenciu pokladá za základný argument v prospech „kmeňového“, teda „predštátneho“ charakteru Veľkej Moravy.

Z maďarčiny, resp. neskorších maďarských a latinských zmienok výrazov so slovanským koreňom sa tiež spätne rekonštruujú niektoré byrokratické funkcie predpokladaných úradníkov panovníckeho dvora – „nádvorný župan“, „stolník“, „pohárnik“, „tovarník“ (taverník)¹⁵⁹ – čo by mohlo naznačovať skôr „štátnu“ než „kmeňovú“ úroveň organizácie Veľkej Moravy – ani tieto úrady a úradníkov však v žiadnom súdobom prameni z obdobia Veľkej Moravy doložené nemáme; ich obdoby nachádzame iba

¹⁵⁴ Grécke *en te politeia* je preložené ako *v svoju zemlju a grad*. MMFH IV, s. 191.

¹⁵⁵ Označenie *vladьka* sa však používalo aj pre byzantského cisára, ktorého inak pramene výslovne označujú aj ako *česar*. *Vladьka* je teda zrejme všeobecným označením pre panovníka, vládára.

¹⁵⁶ MMFH V, s. 24. Porovnaj LYSÝ, M.: Druhostupňové kniežatá na Morave v 9. storočí. In *Byzantinoslovaca*, roč. V, 2014, s. 123-127.

¹⁵⁷ MMFH V, s. 24.

¹⁵⁸ MMFH IV, s. 222.

¹⁵⁹ Tamže.

v prameňoch z Chorvátska,¹⁶⁰ pričom však silný predpoklad pre ich existenciu aj na Veľkej Morave nám môže dávať osobitne apelatívna koncovka „-nik“, príznačná práve pre podunajských Slovanov.

Vojenské funkcie mohla na Veľkej Morave plniť panovníkova družina, ale namiesto tohto výrazu¹⁶¹ nájdeme na Morave skôr termín *čadъ*, alebo *muži* – napr. *čestna čadъ*, *muži čestní* (Život Konštantínov, kap. 6; Život Metodov, kap. 8).¹⁶² Podľa niektorých názorov do tejto družiny patrili, a teda *čadъ* tvorili primárne veľmoži, ale aj panovníkovi *slugi* a *otroci* (vychádzajúc zo Života Metodovho, kap. 5, 8, 11). Družina/*čadъ* pritom zrejme predstavovala jadro vojska (*pluk* spomínaný v Zákonníku, čl. 3), zloženého z jednotlivých vojakov (*voinъ*, v Živote Metodovom, kap. 11), na čele s *vojevodom* (Život Konštantínov, kap. 8).

Miestne administratívne funkcie v jednotlivých oblastiach ríše, okresoch, pravdepodobne okrem miestnych kniežat vykonávali osobitne *župani* (Zákonník, čl. 3, čl. 20). Tento termín poznajú aj súdobé arabské pramene pojednávajúce o Svätoplukovej ríši.¹⁶³ Konkrétne, v diele Ibn Rustu sa uvádza: „*Svojho vládcu nazývajú subandžom; sú mu poslušní. Sídlo vládcu je v prostriedku slovanského územia. Najvznešenejší a najznámejší je ten, ktorému prislúcha titul knieža kniežat a volajú ho Swjatubulk; má väčšiu moc než subandž, ktorý je jeho zástupcom.*“¹⁶⁴ V tejto zmienke teda môžeme (s prihliadnutím na rôzne možnosti čítania arabských rukopisov) dešifrovať jednak vládcu Veľkej Moravy, Svätopluka, ako aj označenie jeho hodnosti, a takisto hodnosť, resp. úrad županov.

Jednotliví župani stáli zrejme na čele ohraničených (*prědel*) obvodov (*zemlja*, *oblastъ*, *okres*), ktorých strediskom bol *grad* (*civitas*, hrad alebo mesto). V týchto obvodoch vykonávali správu – *strojenija*. V hradoch pritom nemuseli sídlieť iba župani, ale aj už spomenuté iné, druhostupňové kniežatá.¹⁶⁵ Všetky hrady pritom zrejme mali správnu funkciu, čo sa vyvodzuje z toho, že v Živote Metodovom sa uvádza, že Svätopluk odovzdal Metodovi kostoly a klerikov na „všetkých“ hradoch; zrejme teda Svätopluk týmito hradmi mohol disponovať.¹⁶⁶

¹⁶⁰ RATKOŠ, P.: *Slovensko v dobe veľkomoravskej*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1990, s. 87. Pozri tiež HOMA, M.: *Stredná Európa na začiatku stredoveku*. Bratislava : Vydavateľstvo UK, 2014, s. 139.

¹⁶¹ Ktorý môže mať množstvo iných významov – od rodiny, po blízkych.

¹⁶² MMFH V, s. 25.

¹⁶³ MMFH IV, s. 179. V chorvátskom prostredí sa župan neskôr stotožňuje s *comesom*, *knezom*. Aj Konštantín Porfýrogenetos uvádza, že Slovania v Dalmácii majú na čele županov, rovnako ako Srbi. Podrobnejšie VILFAN, S.: *Uvod v pravno zgodovino*. 2. vyd. Ľubľana : Založba, 2002, s. 44.

¹⁶⁴ PAULÍNÝ, J.: *Arabské správy o Slovanoch (9. – 12. storočie)*. Bratislava : VEDA, 1999, s. 330. Tiež MMFH III, s. 346.

¹⁶⁵ STEINHÜBEL, J.: Veľká Morava na polceste od kmeňa ku štátu. In *Forum Historiae*, roč. 8, 2014, č. 2, s. 80.

¹⁶⁶ LYSÝ, M.: *Moravia, Mojmirovci a Franská ríša. Štúdie k etnogenéze, politickým inštitúciám a ústavnému zriadeniu na území Slovenska vo včasnem stredoveku*. Bratislava : Atticum, 2014, s. 134.

Uvažuje sa tiež, že kniežatám a županom mohli byť na nižšej administratívnej úrovni podriadení *kmeti* (ako obdoba chorvátskych *sotnikov* – stotníkov), ktorí sa spomínajú napríklad v Zákonníku v čl. 2, 7a, 8. Ich presné funkcie a úlohy však nie sú známe – ako jedna z možností sa uvádza, že mohli pôsobiť ako sudcovia, a že označenie *judices* v pápežskom liste *Industriae tuae* sa vzťahuje práve na kmeťov. V stredovekej češtine sa totiž výraz kmeť používal primárne vo význame sudcu;¹⁶⁷ projektovať však tento význam do veľkomoravského obdobia bez ďalšieho výskumu nemôžeme. Iný názor presadzuje, že termín *judices* sa v danom liste vzťahuje na županov, alebo Svätoplukových „verných“, či „kniežatá“.¹⁶⁸

Kmeti mohli vystupovať ako správne orgány pre miestne obyvateľstvo, ktoré žilo v mestách, obciach, či dedinách (*grad, ves, sěle*). Nomokánon síce používa aj osobitné výrazy *starěišina* a *glava*, avšak tieto využíva zásadne iba na označenie biskupskej hodnosti. Nevieme pritom, či pôvodný význam týchto výrazov mohol byť aj iný, svetský, a dokonca správnoprávny – napríklad v zmysle akýchsi predstaviteľov obcí; takúto svetskú funkciu v prameňoch doloženú nemáme.¹⁶⁹

Napokon, osobitne významnou je aj finančná správa, resp. organizácia hospodárskeho zabezpečenia mocenského útvaru. V tejto súvislosti pramene (Zákonník, čl. 3) uvádzajú, že pri delení vojnovéj koristi kniežaťu patril šestinový podiel, ktorý si však knieža nenechával sám pre seba, ale odmeňoval z neho županov – v preklade J. Steinhübel: „*lebo dostačuje županom kniežacia časť (dobljajetъ bo žjupanomъ knežza časť) a príjem z obroku ľudského (patri) im (pribytъкъ obroku ljudьskomu imъ)*“.¹⁷⁰ Upozorniť tu pritom musíme na nejednotné prekladanie termínu *obrok* (v Zákonníku v zmysle dávka, plat, poplatok alebo žold), ktorý mal patriť županom. Doterajší preklad vychádzal z toho, že ide o žold patriaci vojakom.¹⁷¹ Ján

¹⁶⁷ Porovnaj VYKYPĚL, B.: *Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 171.

¹⁶⁸ MMFH V, s. 24. Uvažuje sa nad termínom *komis* (lat. *comes*) alebo *komitis* (dedinčan). Porovnaj VYKYPĚL, B.: *Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 170-171. Označenie kmeť sa pritom možno používalo v oboch významoch (podobne ako neskôr v Uhorsku *jobagión* – na označenie výsadného obyvateľstva, a následne na označenie poddaných). Máme tiež dochovanú zmienku „*kmeti(šti) ili prostryje ljudije*“, čo by mohlo naznačovať, že kmeti nie sú považovaní za prostý ľud. Pozri MMFH IV, s. 179. V tejto súvislosti omnoho neskorší český prameň – Kosmas, kniha II, kapitola III – uvádza, že obvinení z vraždy majú byť súdený štátom – kmeťom.

¹⁶⁹ V pasáži, ktorá je použitá aj v glosách svätoemeránskych – „*episkopom kogoždo jazyka věděti dostoit svojego starěišinu, iměti i jako glavu i bez volě jeho ničtože tvoriti*“ MMFH IV, s. 234.

¹⁷⁰ Pozri STEINHÜBEL, J.: Veľká Morava na polceste od kmeňa ku štátu. In *Forum Historiae*, roč. 8, 2014, č. 2, s. 82.

¹⁷¹ „*Taže bogu dajoštu pobědъ (dz –jъ) šestъjъ čestъ dostoitъ izzimatî knězju a pročeje vsě čislo vъzimati vъsěmъ ljudemъ, vъ ravъnojъ čestъ razdeliti velikajego i malejogo. Dobljajetъ bo županomъ čestъ knězъja i pribytъкъ obroku ljudьskujemu imъ*“ MMFH uvádza preklad: „*Dá-li tedy Bůh vítězství, šestý díl at' si vezme kníže a celou ostatní částku at' si vezme všecken lid a rozdělí rovným dílem velcí i malí. Neboť županům stačí díl knížecí a přírůstek žoldu jejich mužstva*“ Pozri MMFH IV, s. 180. Žigo a Kučera uvádzajú úplne iný preklad: „*Lebo je dostačujúci županom kniežací díl*

Steinhübel má však zjavne za to, že ide o tribút vybraný od obyvateľstva, a to vzhľadom na termín „*obroku ljudьskomu*“, kde termín *ljudьskomu* zrejme neoznačuje vojakov, rovnako ako samotný Zákonník (*Zakon sudnyj ljudem*) nie je určený iba vojakom. K takémuto prekladu a interpretácii J. Steinhübela sa prikláňame aj my; obrok zrejme skutočne predstavuje skôr dávky vyberané od miestneho obyvateľstva. Ak by však aj nakoniec malo ísť o vojenský žold, ten sa zrejme tak či onak fakticky financoval práve z dávok obyvateľstva. Na základe archeologických nálezov sa pritom predpokladá, že spomínaný *obrok* sa nevyberal v podobe peňazí, resp. hrivien,¹⁷² ale zrejme priamo v naturáliách.¹⁷³

Napokon, Život Konštantínov pozná aj termín *danь*, avšak tento sa v spomenutom prameni nepoužíva v súvislosti s Veľkou Moravou. Je však možné, že aj tento termín mohol v miestnom slovanskom jazyku označovať isté dávky, a je teda prípustné, že šlo o ďalší druh dávok vybraných popri obroku.¹⁷⁴ Jednotlivým druhom dávok u Slovanov sa podrobnejšie venoval osobitne Vladimír Procházka, avšak iba na príklade polabsko-pobaltských kmeňov. Nevychádzal pritom síce z lingvistickej analýzy, upozorňoval však napríklad na to, že vybrané dávky sa zhromažďovali v komorách (krčmách) nazývaných *tabernae more gentis slavorum*, ktoré slúžili ako strediská zhromaždených vybraných dávok.¹⁷⁵ Z písomných prameňov tiež historicky abstrahuje, že ním skúmaní Obodriti, Veleti, Raňanci a Pomoranci poznali viaceré druhy dávok a platieb – od vlastného obyvateľstva vyberali kultové platby pre chrám, porazený nepriateľ im platil vojenské poplatky, a domáce najnižšie vrstvy obyvateľstva vykonávali služobné a pracovné úkony a poskytovali platby kniežaťu. Osobitne identifikuje tiež clá, regály a v rámci kristianizácie už aj desiatky.¹⁷⁶ Tento systém je však už podstatne neskorší

a ďalšia korist' (nech sa rozdá) ich ľudom.“ ŽIGO, P., KUČERA, M. a kol.: *Na písme zostalo (dokumenty Veľkej Moravy)*. Bratislava : Perfekt, 2012, s. 107. Rovnako o prídavku k žoldu hovorí v nemeckom preklade OROŠAKOFF, H.: Ein Denkmal des bulgarischen Rechtes (Zakon Sudni Ljudem). In *Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft*. Bd. 33. Stuttgart : Ferdinand Enke, 1916, s. 204-205.

¹⁷² Macháček tvrdí, že dane sa na Veľkej Morave vo forme peňazí nevyberali. MACHÁČEK, J.: Disputes over Great Moravia: chiefdom or state? The Morava or the Tisza River? In *Early Medieval Europe*, roč. 17, 2009, č. 3, s. 267.

¹⁷³ Arabské pramene referujú, že Slovania ako daň vyberajú šaty. Pozri MMFH III, s. 348. Ibrahim ibn Jakub dokonca udáva, že Slovania platia šatkami. Pozri MMFH III, s. 413. Z toho sa tiež niekedy vyvodzuje, že aj samotný termín platiť je odvodený od „plátno“, a teda že skutočne majetkovou hodnotou so všeobecnou výmennou hodnotou mohli byť plátene výrobky (prípadne popri hrivnách). Pozri SATURNÍK, T.: *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě*. Praha : Nákladem vlastním, 1945, s. 37. Písomné pramene z Veľkej Moravy nám však nič v tomto smere nenaznačujú.

¹⁷⁴ STEINHÜBEL, J.: Veľká Morava na polceste od kmeňa ku štátu. In *Forum Historiae*, roč. 8, 2014, č. 2, s. 93. V podriadených pripojených územiach vraj miestny vládca mohol platiť osobitnú daň – táto úvaha sa však zakladá len na zmienke z 11. storočia v Thietmarovej kronike, kap. VI, 99.

¹⁷⁵ PROCHÁZKA, V.: Daňová a jiná břemena u polabsko-pobaltských Slovanů. In *Právněhistorické studie*, roč. 1, 1955, s. 187.

¹⁷⁶ Tamže, s. 188-195.

než veľkomoravský, a nemôžeme ho preto bez ďalšieho automaticky aplikovať na situáciu na Veľkej Morave.

Podobne sa zvykne odmietať aj v tejto práci už viackrát spomenutý iný neskorší prameň – tzv. kronika popa Dukljanina z prelomu 11. a 12. storočia.¹⁷⁷ Tento prameň sa zväčša odmieta akceptovať ako relevantný pre rekonštrukciu správy Veľkej Moravy, hoci výslovne hovorí o Svätoplukovi, a to z dôvodu, že kronika pochádza až z neskoršieho obdobia, pričom navyše správy v nej zachytené môžu byť kontaminované inými panovníckymi vzormi. Aj keby to však bola pravda, Dukljaninov popis fungovania Svätoplukovej ríše sa predsa len pomerne dobre zhoduje s predstavami historikov o fungovaní dobového veľkomoravského útvaru, ako aj s výsledkami našej vlastnej historicko-lingvistickej analýzy prameňov. Posúdme citujúc z textu *in extenso* (tučným písmom niektoré pasáže v texte zvýraznili autori tejto štúdie):

*„(...) Keď teda prišli kardináli do Ilýrie, našli kráľa, ktorý sa zdržiaval na rovine Dalma a prijal ich s veľkou poctou a úctou a rozkázal, aby celé jeho kráľovstvo sa zhromaždilo práve na tej rovine Dalma. A zatiaľ čo sa oni schádzali, prišli aj vyslanci Ján a Lev, ktorí boli išli ku Konštantínovi; aj oni boli, tak ako kardináli, s poctou prijatí. Potom všetci, tí čo boli latinského jazyka, ako aj ilýrskeho, podľa príkazu a na rozkaz Honória, pápežského vikára i kráľa Svatopeleka, **po dvanásť dní slávilí snem; z toho osem strávili rokujúc o veciach cirkevných a ostatné štyri o autorite kráľovej a o tom, ako usporiadať kráľovstvo.** Na tomto sneme pred všetkými obyvateľmi, čo tam boli, t. j. časti provincií a území čítali staré latinské a grécke výsady, poslané rímskym veľkňazom a cisárom, ako boli dávnymi cisármi opísané a usporiadané. A páčilo sa to kráľovi i celému množstvu, tak že po ukončení snemu **kráľa korunovali a pomazali podľa zvyku Rimanov.** To sa stalo rukou Honóriovou a ostatných jeho druhov; a z toho vznikol veľký sviatok a radosť v celom kráľovstve.*

*Potom rozkázal kráľ, aby vysvätili dvoch arcibiskupov, jedného v Salone a druhého v Diokleji. Podobne boli vysvätení mnohí iní biskupi; aj kostoly, ktoré súc zničené boli znesvätené a teraz opäť postavené, oni vysvätili. Okrem toho vydal kráľ rozkaz, aby nikto v nijakom prípade nezapríčinil v cirkvi neporiadok, ani v nej nemal moc alebo právo súdiť okrem jeho arcibiskupa alebo inej osoby, ktorej právom podliehal. A kto by konal proti tomu, považoval by sa za človeka, čo urazil kráľovu korunu. Potom dal napísať výsady podľa ich obsahu a tie boli verejne čítané; a **rozdělil provincie svojho kráľovstva, pridel'ujúc každej hranice.** Tie miesta, ktoré rozdeľujú rieky, čo tečú z hôr a obracajúc sa k juhu vlievajú sa do mora,*

¹⁷⁷ HOMZA, M.: *Stredná Európa na začiatku stredoveku*. Bratislava : Vydavateľstvo UK, 2014, s. 244 a nasl.

nazval Primorským krajom. Avšak onen kraj, rozdelený riekami, čo tečú na sever a vlievajú sa do Dunaja, nazval Surbia (Srbsko)...

A každej z oných provincií ustanovil zo svojich príbuzných bána alebo vojvodu; a dal bánom oprávnenie, aby mali pod sebou sedem prísediacich, ktorí by podľa práva súdili ľud, vyberajúc dane a odovzdávajúc ich rečenému bánovi. Ten polovicu dával kráľovi a druhú si nechával pre vlastné použitie. I županom nariadil, aby mali pri sebe prísediaceho, s ktorým by súdili spoločne ľud, ako káže spravodlivosť. A zapáčilo sa mu, aby spomenutí župani dali dve časti kráľovi a zvyšok si ponechali a aby žiadny bán nemal ani nevykonával nijakú právomoc v provincii iného, ale aby sa staral o provinciu mu zverenú a aby báni boli povinní podávať účty z vlády iba kráľovi a nie iným. Okrem toho vydal mnoho iných dobrých zákonov a zaviedol veľmi dobré obyčaje. Kto to túži vedieť, nech si prečíta knihu o Slovanoch, ktorá má titul Metód, a v nej uvidí, aké a koľko dobrých vecí vtedy ustanovil tento veľmi láskavý kráľ.

Keď boli všetky tie veci hotové, kráľ prepustil kardinálov, biskupov i vyslancov, ktorí mu vzdali vďaka a s úctou a darmi sa vrátili domov. Podobne i báni, župani, starci a iní, ktorí odznova dostali účasť na vláde, najvyššiu chválu vzdali Bohu a keď pozdravili svojho kráľa, odobrali sa do provincií im pridelených.

Potom Svatopelek vládol 40 rokov a 4 mesiace a mal veľa detí, tak synov, ako aj dcér. Konečne 17. (dňa) mesiaca marca prešiel do lepšieho života a bol pochovaný v kostole Panny Márie v meste Diokleja. Ľud zhromaždený po jeho smrti ho veľmi oplakával. A jeho syn Sfetolik bol pomazaný a korunovaný za kráľa v tom istom kostole. A od tých čias vždy dbali, aby v tom kostole volili a pomazali kráľov. Jeho syn Svätopluk vládol podľa úprav svojho otca 12 rokov; mal synov a dcéry. Po ňom nastúpil syn Vladislav.¹⁷⁸

Okrem podrobného popisu správneho aparátu v ríši (župani, starci), rozdelenia ríše hranicami (predelmi) na správne obvody (provincie, oblasti), a financovania správneho aparátu (z daní), kronika poukazuje aj na niektoré najvyššie mocenské orgány – na snem, resp. synodu, ktorá riešila cirkevné aj svetské záležitosti, ale tiež na to, že panovník mal byť korunovaný a pomazaný podľa zvyku Rimanov. Mnohé zaznamenané informácie pritom až prekvapivo zapadajú do nami vyššie rekonštruovanej predstavy o správe Veľkej Moravy – stále však platí, že nevieme s istotou, či v kronike ide skutočne o informácie vychádzajúce z veľkomoravských prameňov, alebo ide iba o neskoršiu kontamináciu inými, ale obdobnými vzormi organizácie spoločnosti.

¹⁷⁸ Tamže, s. 244-246.

5. Termíny „knežъ“, „vladyka“, „česarъ“ a „korolъ“

Už vyššie sme poukázali na to, že súčasná historická aj právnohistorická spisba venujú nemalú pozornosť titulu vládcov Veľkej Moravy, a tiež tomu, ako boli v dokumentoch daného obdobia označovaní domáci a zahraniční panovníci. Staroslovienčina pritom používala niekoľko termínov, prostredníctvom ktorých označovala vládnuce osoby; na tomto mieste sa pokúsime o ich systematizáciu. Ide primárne o termíny *knežъ*, *vladyka*, *česarъ* a *korolъ* (termíny *gospodъ* a *gospodinъ* sa v prameňoch nepoužívali na označenie panovníka, ale skôr na označenie „pána“ – Boha alebo domáceho pána; ich pôvodný význam a používanie ponecháme nateraz otvorené). V ďalšom texte poukážeme v duchu historicko-lingvistickej analýzy na to, ako boli tieto termíny používané v dobových dokumentoch veľkomoravského obdobia písaných staroslovienčinou, ako aj na etymologický pôvod uvedených termínov a ich približný dobový význam.

Starosloviensky termín *knežъ* a z neho odvodené tvary sú hojne sa vyskytujúcimi termínmi v normatívnych textoch veľkomoravského obdobia. V Anonymnej homílii možno identifikovať dve použitia tohto termínu, v Zákonníku desať použití, v Živote Konštantína štyri použitia, a v Živote Metoda sedem použití termínu *knežъ* a z neho odvodených tvarov. Vo všetkých prípadoch je pritom starosloviensky termín *knežъ* v literatúre prekladaný vo význame knieža.¹⁷⁹ Pôvod tohto termínu však nie je interpretovaný jednoznačne. Napríklad Machek v Etymologickom slovníku jazyku českého stroho konštatuje, že slovo knieža a jeho formy sú všeslovanské, odvodené od praslovanského *k^hnedъzъ* s pôvodným významom vládca, dnes kňaz. Praslovančina podľa Macheka prebrala toto slovo zo starohornonemeckého *kuning* (v súčasnej nemčine *König*). Na tento pôvod sa odvolávajú aj ďalší jazykovedci či historici.¹⁸⁰ Naopak, inú (ojedinelú a zároveň často odmietanú¹⁸¹) teóriu predstavil Šimon Ondruš, ktorý, aplikujú teóriu sémantickej motivácie, konštatuje, že termín *knežъ* je odvodený z praslovanského slova *konъ* vo význame začiatok (od ktorého je taktiež odvodený už vyššie spomenutý termín *zakonъ* a jeho derivát *zakonъnikъ*). Od základu *kon-* vo význame začiatok s deriváciou podobnou ako v predponovanom *za-kon-in-ik*, ale bez predpony *za-* bolo podľa Ondruša odvodené *kъn-in-g*, po palatalizácii *g* na *dz* a vzniku nosovej samohlásky

¹⁷⁹ Porovnaj s ĎYAČENKO, G.: *Polnyi cerkovno-slavyansky slovar*. Moskva : Vydavateľské oddelenie Moskovského patriarchátu, 1993, s. 255. Dyačenko tvrdí, že termín *knjēzъ* je porovnateľné s hebrejským *Schebet*, vo význame žezlo, ako symbol vladárskej moci. Uvedenú paralelu však autor bližšie nerozvádza.

¹⁸⁰ MACHEK, V.: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha : ČSAV, 1957, s. 262. Porovnaj VYKYPĚL, B.: *Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 133.

¹⁸¹ VYKYPĚL, B.: *Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 132.

v konečnej forme *кѣнеNdz-*. Motivácia bola podľa Ondruša rovnaká ako v slove *zakonьnikъ*, teda ochranca zákona. Až v neskoršom vývine začalo podľa neho slovo *кѣeNdzъ* označovať duchovnú osobu.¹⁸² Ondruš pritom na rozdiel od Macheka a prevažujúcej mienky¹⁸³ vyslovene odmieta germánsky pôvod tohto termínu, a tvrdí, že naopak pragermánčina prebrala koreň svojho termínu *kuning* z praslovanského *кѣn-in-g-*. Odhliadnuc však od toho, Ondruš aj Machek (a Machekovi nasledovníci) sa zhodujú, že staroslovienske *knęzъ* má zrejmy ešte praslovanský pôvod, a teda hoci aj bolo prevzaté z pragermánskeho jazyka, bolo medzi Slovanmi používané už pred 5.-6. st. n. l. Archaickosť kniežacieho titulu u Slovanov je teda bez ohľadu na skutočný pôvod tohto termínu považovaná za dokázanú. Dokladať to majú aj pramene zo 7. a 8. storočia, ktoré skutočne spomínajú viaceré slovanské kniežatá (mimo územia Veľkej Moravy): Dervan u polabských Srbov, korutánske kniežatá, chorvátsky Porga a jeho otec, Vonomír v Sávií, Dragovít u Veletov, Vlčan u Obodritov a pod.¹⁸⁴ V čase príchodu Konštantína a Metoda na Veľkú Moravu teda nepochybne bolo slovo *knęzъ* na Veľkej Morave už dlhodobo udomácnené.¹⁸⁵

Termín *vladyka* vo význame vládár bol starosloviencinou veľkomoravského obdobia taktiež často používaným. Vo veľkomoravských normatívnych textoch tento termín možno nájsť najčastejšie v Anonymnej homílii (kde už samotný názov normatívneho textu „*Vladykamъ zemlę*“ obsahuje použitie tohto termínu). V Anonymnej homílii sa nachádza termín *vladyka* celkovo sedemkrát,¹⁸⁶ pričom text homílie obsahuje aj použitie derivátu *vladyčьstvie* vo význame vláda, panstvo. Zákonník obsahuje dve použitia termínu *vladyka* (obe sa nachádzajú v čl. 17), Život Konštantína obsahuje tiež dve použitia tohto termínu (v kap. 8 a kap. 14) a Život Metoda obsahuje rovnako dve použitia (v kap. 5 a kap. 16). Slová odvodené od rovnakého základu obsahuje aj Nomokánon v čl. 11 a 42.

Použitím termínu *vladyka* v Živote Konštantína a Živote Metoda – na oslovenie byzantského cisára – sa zaoberali osobitne Vavřínek a Marečková. Podľa Vavřínka má pritom termín *vladyka*, ktorým Konštantín oslovuje cisára, celkom všeobecný význam – označuje panovníka bez konkrétneho vymedzenia.¹⁸⁷ Marečková iba dopĺňa Vavřínkovu argumen-

¹⁸² ONDRUŠ, Š.: *Odtajnené trezory slov*. Martin : Matica Slovenská, 2000, s. 89.

¹⁸³ ERHART, A.: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*. Praha : ČSAV, 1997, s. 393.

¹⁸⁴ LYSÝ, M.: *Moravia, Mojmirovci a Franská říša. Štúdie k etnogenéze, politickým inštitúciám a ústavnému zriadeniu na území Slovenska vo včasnóm stredoveku*. Bratislava : Atticum, 2014, s. 133.

¹⁸⁵ Na tom sa zhodnú aj Vykypěl a Steinhübel – VYKYPĚL, B.: *Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 131-133; STEINHÜBEL, J.: Slovanské „gentes“ a ich vladykovia, kniežatá a kagani od sťahovania národov po Svätopluka. In KOVÁČ, D. (ed.): *Slovenské dejiny v dejinách Európy : vybrané kapitoly*. Bratislava : Historický ústav SAV, Veda, 2015.

¹⁸⁶ V názve, a ďalej v texte čl. 1, 2, 8, dve použitia v čl. 9, a jedno v čl. 11.

¹⁸⁷ Porovnaj VAVŘÍNEK, V.: Ugrьrskiy korolъ dans la Vie vieux-slave de Méthode. In *Byzantinoslavica*, 25. Praha : AVČR, 1964.

táciu o použití tejto titulatúry v tom zmysle, že ako v Živote Konštantína kap. 8, tak aj v Živote Konštantína kap. 14 a Živote Metoda kap. 5 oslovenie cisára vokatívom *vľadyko* presne zodpovedá byzantským zvyklostiam.¹⁸⁸

Machek vysvetľuje termín *vľadyka*¹⁸⁹ v rámci slovníkového hesla *vľádnouti*. Oba termíny odvádza od praslovanského *vold*, *volsti* vo význame vládnuť, mať v majetku. Machek pritom poukazuje na to, že často sa tvrdí, že praslovanský základ bol prebratý z germánskeho jazyka, avšak toto konštatovanie považuje za málo pravdepodobné, a konštatuje, že termín *volod-* je domáceho pôvodu už od najdávnejších dôb.¹⁹⁰

K podobným záverom sa dopracoval aj Šimon Ondruš – termín *vľadyka* v staroslovienčine zodpovedal gréckemu *despotés* alebo latinskému *dominus*. Staroslovienskemu *domu vľadyka* tak zodpovedalo latinské *pater familias* alebo slovenské *pán domu*. Ondruš poukazuje aj na bohatú deriváciu – *vľadyčica* bola *despoina*, *vľadyčestvije* zodpovedalo gréckemu *arché* a latinskému *imperium*. Vľadyčovstvo zasa zodpovedalo gréckemu *hégemonia* a latinskému *principatus*. Ondruš poukazuje aj na to, že u súčasných pravoslávnych Slovanov je termín *vľadyka* používaný na označenie arcibiskupa.¹⁹¹

Najnovšie Vykypěl zastáva obdobný názor – v prípade vľadyku podľa neho ide o domáce označenie predstaviteľa kmeňa a označuje držiteľa zvrchovanej moci.¹⁹² Machek, Ondruš aj Vykypěl teda zhodne konštatujú starší slovanský základ termínu *vľadyka*; je uznávané, že sa jedná o slovo so starým slovanským pôvodom. Slovania žijúci na našom území týmto termínom označovali (svojich, výnimočne aj cudzích) vladárov nielen v období veľkomoravskom, ale zrejme už aj v období pred vznikom Veľkej Moravy.

Staroslovienčinou písané dokumenty veľkomoravského obdobia obsahujú tiež mnohé použitia termínu *čěsarь* (vo viacerých formách písomného zápisu napr. aj *čьsar'ь*, *car'ь*). Machek pritom konštatuje, že koreň staroslovienského *čěsarь* pochádza z latinského adjektíva *caesarius*. Uvádza však, že iní autori sa prikláňajú k prebratiu tohto slova nie z latinčiny, ale skôr sprostredkované z gótskeho slova *kaisar* (ktoré bolo prebraté z latin-

¹⁸⁸ MAREČKOVÁ, D.: Rostislavovo poselství v Životech Konstantinově a Metodějově ve světle středověkých řeckých listů a listin. In *Listy filologické*, 1968, č. 91, s. 405.

¹⁸⁹ Machek poukazuje na príponu termínu *vľadyka* ako celkom ojedinelú u Slovanov, ale častejšiu vo švédčine.

¹⁹⁰ MACHEK, V.: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha : ČSAV, 1957, s. 693. Pri výklade termínu *vľadyka* a jeho slovného koreňa je na mieste poukázať aj na ďalší, etymologicky blízky termín, *vľastь*. Naproti súčasnému významu tohto termínu v zmysle krajiny, domoviny, pôvodným významom termínu *vľastь* vraj bolo „to, čomu sa vládne“, „okolie hradu, ktoré je pod mocou hradného pána“. Termín je teda odvodený od slova vlastný, a rovnako vraj vznikol aj termín vlastník.

¹⁹¹ ONDRUŠ, Š.: *Odtajnené trezory slov II*. Martin : Matica Slovenská, 2002, s. 34.

¹⁹² VYKYPĚL, B.: *Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 133-134.

činy).¹⁹³ Etymologický slovník jazyka staroslověnského naproti tomu iba stručne uvádza, že daný termín je prebratý z latinského *caesar*.¹⁹⁴ Ondruš sa zasa prikláňa ku gréckemu slovu *kaisar*, ktoré malo pôvod v latinskom *Caesar*.¹⁹⁵ Napokon, najnovší názor B. Vykypěla hovorí v prospech latinského *caesar*, a to prostredníctvom germánskeho sprostredkovania.¹⁹⁶ Vykypěl pritom tiež upozorňuje na výnimočné použitie termínu *česarь* v staroslovienských pamiatkach – na preloženie novozákonného termínu *basileus* (Jn 19, 15 – „Nemáme kráľa, iba cisára“), ktorým termínom sa dobovo označoval byzantský panovník, kým na označenie antického cisára sa v preklade ponechal pôvodný grécky novozákonný výraz *kaisar*.¹⁹⁷ Vedľa seba sa tak v texte nachádzajú termíny *česarь* a *kaisar* – raz na označenie byzantského cisára (*bazilea*) a raz na označenie antického rímskeho cisára. Hoci nás teda zvädza prekladať termín *česarь* vo význame súčasného slovenského „cisár“, musíme upozorniť, že takýto preklad by nebol pre starosloviencinu presný. Aj Etymologický slovník jazyka staroslověnského totiž uvádza pri termíne *česarь* jeho primárny význam súčasného slova kráľ, na druhom mieste vládár, a až na treťom mieste je uvedený význam cisár.¹⁹⁸

Preklady termínu *česarь* v dokumentoch veľkomoravského obdobia sú zásadne dvojaké. Niektoré použitia staroslovienskeho *česarь* sa prekladajú do súčasného slovenského významu kráľ, niektoré do súčasného slovenského cisár. Preklady do súčasného slovenského cisár sú pritom obsiahnuté v najmä Živote Konštantína¹⁹⁹ a v Živote Metoda,²⁰⁰ teda v tých staroslovienských textoch, ktoré popisujú byzantských vládcov – v prípade Života Konštantína a Života Metoda totiž ide o použitia, ktoré sú priamo alebo nepriamo späté s udalosťami v Byzantskej ríši a označenie *česarь* je v týchto prípadoch používané na označenie byzantského vládu. V ostatných prípadoch sú termíny *česar* a jeho deriváty prekladané zvyčajne vo význame kráľ, kráľovstvo atď., a to najmä vo význame Božieho kráľovstva. Slovenské preklady veľkomoravských dokumentov tak obsahujú nemálo použití súčasného slovenského termínu kráľ, hoci väčšina pôvodných staroslo-

¹⁹³ MACHEK, V.: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha : ČSAV, 1957, s. 87.

¹⁹⁴ HAVLOVÁ, E. a kol.: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*. 2. díl. Praha : Academia, 1990, s. 93.

¹⁹⁵ ONDRUŠ, Š.: *Odtajnené trezory slov II*. Martin : Matica Slovenská, 2002, s. 35.

¹⁹⁶ VYKYPĚL, B.: *Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 117.

¹⁹⁷ Tamže, s. 122.

¹⁹⁸ HAVLOVÁ, E. a kol.: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*. 2. díl. Praha : Academia, 1990, s. 93.

¹⁹⁹ Život Konštantína, kap. 3: *Lebo o jeho kráse, múdrosti a vytrvalom učení, do ktorého bol ponorený, sa totiž dozvedel cisárov správca, ktorý sa nazýva logotét. Poslal poňho, aby sa učil s cisárom.*

²⁰⁰ Život Metodov, kap. 2: *Pochádzal po oboch rodičoch z rodu nie nevznešeného a veľmi dobrého a čestného, známeho predovšetkým Bohu a cisárovi a celej solúnskej krajine, ako o tom svedčila i jeho telesná podoba. Preto aj právnici, ktorí ho od detstva milovali, úctivo o ňom hovorili, až cisár, keď spoznal jeho bystrosť, zveril mu do držby slovanské kniežatstvo.*

vienskych textov nepoužívala v origináli termín *korolb* ale termín *cěsar*. Len Život Metodov v kap. 9 pri formulácii „nepriateľa moravského kráľa“²⁰¹ a v kap. 16 vo formulácii „keď prišiel do krajín dunajských uhorský kráľ, chcel ho vidieť“²⁰² použil termín *korolb*.

Pri poslednom skúmanom staroslovienskom termíne slúžiacom na označenie panovníka, *korolb* (Život Metodov, kap. 9 a 16), sa dnes všeobecne uznáva, že tento termín je odvodený od mena Karola Veľkého, s ktorým mali Slovania, najmä polabskí Slovania, mnoho dočinenia, a pre ktorých bol „strašným nepriateľom“ – Machek tu odkazuje na Dobrovského, ktorý bol vraj prvý, kto toto vysvetlenie pôvodu termínu *korolb* skonštatoval.²⁰³ Aj Šimon Ondruš rovnako tvrdí, že v 9. storočí Slovania prevzali meno východofranského panovníka Karla na pomenovanie vládárskej hodnosti; meno Karl pritom podľa neho prešlo premenou v podobe *karlb*, *karolb*, *korolb*.

Z prevzatia slov *korolb* a *cěsar* z cudzích jazykov Ondruš tiež vyvodzuje osobitný záver, že v Byzancii a vo Východofranskej ríši bola štátna organizácia na vyššej úrovni ako u Slovanov v období do 9. storočia. Podľa Ondruša to však neznamená, že Slovania dovtedy nemali vlastné pomenovania svojich vodcov. *Kralb* a *cěsar* boli podľa neho hodnosťami najvyššej kategórie (na medzinárodnej úrovni), naproti tomu *gospodb*, *kuning-*, *kňeňdzb*, *starosta*, *vojevoda*, *županb* boli podľa Ondruša hodnosťami lokálnej úrovňovej kategórie, ktorí boli Slovanom dobre známi.²⁰⁴ Na základe tohto možno dedukovať, že už pred príchodom Konštantína a Metoda mali Slovania obývajúci územie Veľkej Moravy vytvorenú vlastnú terminológiu na označenie svojich vládcov a hodnostárov; možný praslovanský základ termínov *vladyka* a *kňeňzb*, či iných nižších hodnostárov pritom posúva ich používanie až do obdobia 5. – 6. st. n. l. Už pred Pribinom a Mojmirom teda zrejme muselo na území neskoršej Veľkej Moravy existovať

²⁰¹ *Po semь že starъii vragъ, zavidьlivi i dobro i protivъnikъ istině, vьzdviže sr(ь)d(ь)ce vragu moravьskago koroljě na nъ sъ vьsěmi ep(i)s(ko)py...* MMFH uvádza preklad: *Potom však starý nepriateľ nenávidiaci dobro a odporujúci pravde podnietil proti nemu nepriateľa moravského kráľa se všemi biskupy*. Pozri MMFH II, s. 151. Všetky preklady uvádzajú preklad predmetného *vragu moravьskago koroljě* s použitím identických slov (nepriateľ, moravského, kráľa) poradie slov, resp. použitie interpunkčných znamienok v prekladoch však môže diametrálne zmeniť význam prekladu. Zásadne sa pritom v literatúre má za to, že sa tu hovorí o kráľovi, ktorý je nepriateľ moravský. Moravský panovník nie je teda titulovaný ako kráľ, ale titul kráľ je určený pre moravského nepriateľa. Tým sa podľa prevažujúcej mienky myslel Ľudovít Nemec. Porovnaj VAŠICA, J.: *Literární památky epochy velkomoravské 863 – 885*. Praha : Lidová demokracie, 1966, s. 247.

²⁰² *Prišьdьbъju že na strany dunaiskьja korolju ugrьskomu, vьschotě i viděti*. MMFH uvádza preklad: *Když přišel do dunajských krajín uherský kráľ, chtěl jej vidět*. MMFH II, s. 160. Má tu ísť o omyl v texte, resp. opise – kráľom sa mal myslieť cisár Karol III., s ktorým Svätopluk rokoval v roku 884 vo Viedenskom lese (v Tullne), kde Svätopluk zložil cisárovi sľub vernosti (fidelity). Pozri MMFH II, s. 161.

²⁰³ MACHEK, V.: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha : ČSAV, 1957, s. 289.

²⁰⁴ ONDRUŠ, Š.: *Odtajnené trezory slov II*. Martin : Matica Slovenská, 2002, s. 35.

niekoľko generácií iných osôb, ktoré boli nositeľmi titulu *vľadyka*, *knęzъ*, či iných nižších hodností, ale ktorých mená bohužiaľ nepoznáme.

6. Termíny „župan” a „župa”

Staroslovienčina veľkomoravského obdobia dokázateľne poznala a používala aj termín *županъ*. Okrem zmienok arabských cestovateľov,²⁰⁵ dve použitia tohto termínu možno nájsť aj v normatívnych textoch veľkomoravského obdobia – obe sa nachádzajú v Zákonníku (čl. 3 a čl. 20). V čl. 3 tak čítame: „... *Dobljajetъ bo županomъ čęstъ knęzъja i pribytkъ obroku ljudъskujemu imъ.*“²⁰⁶ V preklade MMFH: „*Neboť županům stačí díl knížecí a přírůstek žoldu jejich mužstva.*“²⁰⁷ Čl. 20 zase obsahuje ustanovenie: „*Svěditele odъ slucha da ne svěditelъstvujotъ glagoljotъ jako slyšaachomъ otъ kogo sego dlъžnika ili ino čto svěditelъstvujotъ otъ slucha, ašte i župani sotъ iže svěditelъstvujotъ.*“ MMFH tu uvádzajú preklad: „*Svědkové z poslechu at' nesvědčí a neřikají: slyšeli jsme od někoho, že tento je dlužník, nebo něco jiného svědčí z poslechu, i když jsou to župani, kteří svědčí.*“²⁰⁸

Termín *župan*²⁰⁹ terminologicky súvisí s termínom *župa*; ten však vo veľkomoravských prameňoch doložený nemáme. Machek pritom tvrdí, že slovo *župa* pôvodne označovalo územnú jednotku kmeňa, a ďalej uvádza, že existujú tri rôzne názory na pôvod termínu *župa*: prvý odvádza jeho pôvod od starohornonemeckého *gawi*, *gewi* (súčasný *Gau*), druhý odvádza jeho pôvod od staroanglického *gē t/v* a *grēp* vo význame široký, rozľahlý, a napokon tretí od latinského *pagus*.²¹⁰ Machek však zároveň uvádza, že všetky vyššie uvedené formy môžu byť prebraté od staršieho spoločného praindoeurópskeho zdroja.²¹¹ Ondruš naopak vo svojom diele vyvracia Machekom uvedené názory na eventuálny starohornonemecký, staroanglický či latinský pôvod termínu *župa*. Ondruš uvádza vlastný (opäť však ojedinelý) výklad, podľa ktorého termín *župa* má rovnakú motiváciu ako slová *okres* a *kraj*. *Kraj* podľa neho jasne súvisí so slovesom *krájať*, a *okres* so slovesom

²⁰⁵ V diele Ibn Rustu. Pozri PAULÍNY, J.: *Arabské správy o Slovanoch (9. – 12. storočie)*. Bratislava : VEDA, 1999, s. 330. Tiež MMFH III, s. 346.

²⁰⁶ MMFH IV, s. 180.

²⁰⁷ Tamže.

²⁰⁸ Tamže, s. 191.

²⁰⁹ Osobitne sa termínu *župan* venoval vo svojich štúdiách Ján Doruľa. Jeho štúdie sa však vzťahujú k obdobiu postveľkomoravskému, preto im na tomto mieste nebudeme venovať bližšiu pozornosť. Pozri bližšie DORUĽA, J.: O niektorých starých slovenských slovách a právnych termínoch. In *Československý terminologický časopis*, 1966, č. 5, s. 302. Pozri aj DORUĽA, J.: Slováci a ich reč (príspevok k starším dejinám slovenčiny). In *Jazykovedný časopis*, 1972, č. 2.

²¹⁰ *Pagus*, i m 1. kolík, medzník, 2. župa, kraj, okres, 3. obec, dedina, chotár, 4. dedinčania. ŠPAŇÁR, J. -HRABOVSKÝ, J.: *Latinsko/slovenský – slovensko/latinský slovník*. Bratislava : SPN, 1998, s. 417.

²¹¹ MACHEK, V.: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha : ČSAV, 1957, s. 731.

kresat'. Termín župa je tak podľa neho obdobne odvodený od indoeurópskeho slovesného základu *geu-*, v praslovančine *žu-* a to v jeho všeobecnom starom význame *sekať, rezať*.²¹²

Existujú však napokon aj iné teórie o pôvode župy a župana – také, ktoré predpokladajú ich avarsko-protobulharský pôvod (osobitne v prípade funkcie župana), a nevidia nevyhnutný súvis medzi existenciou župana ako funkcionára a župy ako územného celku (vo veľkomoravských prameňoch nedoloženého).²¹³

Záver

Veľká Morava sa v období, ktoré zachytávajú zachované cyrilometodské pramene, nachádzala na medzistupni medzi kmeňovo-teritoriálnym útvarom a ranostredovekým dynastickým kresťanským kráľovstvom, čo ovplyvňovalo aj jej správny a celkový právny systém. Bohatá štátová a správno-právna terminológia cyrilometodských a súvisiacich prameňov veľkomoravského obdobia nám pritom umožňuje pomerne obsiahlo rekonštruovať základné právne inštitúty, ako aj sústavu orgánov, úradov, či správnych jednotiek, ktoré poznala staroslovienčina zachovaných pamiatok.

Výsledkom našej lingvistickej analýzy prameňov je tak nastolenie viacerých hypotéz o základných štátových termínoch novobudovaného kresťanského dynastického útvaru – *vlastь, ľudь, języкъ, народ, дръžava* a *zemlja*. V prípade najvyšších orgánov – kniežat'a alebo vladyky – máme pritom za úplne nepochybné, že šlo o termíny vlastné miestnemu obyvateľstvu na označenie jeho vládcov. Na druhej strane, aj keď máme doloženú existenciu termínov označujúcich zhromaždenia, zbory, snemy, kladieme otázku k reálnej existencii snemov na Veľkej Morave v zmysle ľudových zhromaždení, nakoľko s výnimkou neskoršej Dukljaninovej kroniky nemáme historické zmienky o konaní takýchto stretnutí; ak aj nejaké zmienky o nich v prameňoch nachádzame, ide zásadne o cirkevné zhromaždenia a synody.

Na základe historicko-lingvistickej analýzy poukazujeme ďalej aj na možnú existenciu osobitných administratívno-právnych úradov, právomocí a inštitútov – *свѣтъ, чадь, drugь, плук, воинь, vojevoda, strojenija, obrok, danь*. Situácia je však komplikovaná vo vzťahu k administratívno-právnomu termínu župa, ktorý sa vo veľkomoravských prameňoch nevyskytuje (skôr sa používajú termíny *oblastь, zemlja* alebo *okres*), hoci príbuzný termín župan máme doložený v staroslovienských a aj v arabských prameňoch.

²¹² ONDRUŠ, Š.: *Odtajnené trezory slov II*. Martin : Matica Slovenská, 2002, s. 27.

²¹³ VYKYPĚL, B.: *Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 193.

Nadalej zostávajú spornými aj pôvod a funkcia kmeťov, a existencia iba predpokladaných funkcií pohárikov, stolníkov, či tovarníkov (taverníkov), ktoré mohli mať pôvod v inštitúciách prevzatých z Franskej ríše.

Napriek tomu, že sme mnohé nastolené otázky nedokázali uspokojivo zodpovedať, pokiaľ ide o výhradu Jána Steinhübla k „štátnemu“ charakteru Veľkej Moravy, javí sa nám, že minimálne v rovine veľkomoravských písomných prameňov a v nich zachytených konceptov, termínov, inštitútov a inštitúcií, sa Veľká Morava nenachádzala na trase medzi kmeňom a štátom iba na polceste. Hoci sa Mojmirovcom nepodarilo vytvoriť stabilný kristianizovaný dynastický útvar, zdá sa, že všetky predpoklady pre vytvorenie kresťanskej monarchie boli na Morave prítomné a dokonca v istej fáze tento vývoj mohol byť dočasne aj úspešne zavŕšený. Neočakávané historické udalosti však tento vývoj prerušili, resp. dosiahnutý status destabilizovali, a k úspešnému zavŕšeniu tohto vývoja tak došlo až po storočnej prestávke – avšak to už v podmienkach Uhorska pod vedením Arpádovskej dynastie.

Použitá literatúra

1. ALGAZI, G.: *Herrengewalt und Gewalt der Herren im Späten Mittelalter: Herrschaft, Gegenseitigkeit und Sprachgebrauch*. Frankfurt nad Mohanom : Campus, 1996.
2. BARFORD, P. M.: *The Early Slavs : Culture and Society in Early Medieval Eastern Europe*. Ithaca : Cornell University Press, 2001.
3. BOBA, I.: *Moravia's History Reconsidered: A Reinterpretation of Medieval Sources*. Haag : Martinus Nijhoff, 1971.
4. BOWLUS, Ch. R.: *Franks, Moravians, and Magyars*. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1995.
5. BULÍN, H.: Počátky státu veletského. In *Právněhistorické studie*, roč. 5, 1959.
6. BULÍN, H.: Počátky státu obodrického. In *Právněhistorické studie*, roč. 4, 1958.
7. BYSTRICKÝ, P.: Kráľovská hodnosť u Germánov. In *Forum Historiae*, roč. 8, 2014, č. 2.
8. CURTA, F.: *The Making of the Slavs*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001.
9. CURTA, F.: Utváření Slovanů. Návrat ke slovanské etnogenezi. In URBAŇCZYK, P. (ed.): *„Neslované“ o počátcích Slovanů*. Praha : Karolinum, 2012.
10. *Dějmar z Merseburku: Kronika*. Prel. Bořek Neškudla, Jakub Žbytek. Praha : Argo, 2008.
11. DORUĽA, J.: O niektorých starých slovenských slovách a právnych termínoch. In *Československý terminologický časopis*, 1966, č. 5.
12. DORUĽA, J.: Slováci a ich reč (príspevok k starším dejinám slovenčiny). In *Jazykovedný časopis*, 1972, č. 2.

13. ĎURICA, M. S.: *Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí*. Bratislava : Lúč, 2003.
14. DYÁČENKO, G.: *Polnyi cerkovno-slavyansky slovar*. Moskva : Vydavateľské oddelenie Moskovského patriarchátu, 1993.
15. DZINO, D.: *Becoming Slav, Becoming Croat*. Leiden : Brill, 2010.
16. EGGERS, M.: *Das „Grossmährische Reich“ – Realität oder Fiktion?* Stuttgart : Hiersemann, 1995.
17. EGGERS, M.: *Das Erzbistum des Method*. Mnichov : Verlag Otto Sagner, 1996.
18. ERHART, A.: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*. Praha : ČSAV, 1997.
19. ESDERS, S.: Rechtliche Grundlagen frühmittelalterlicher Staatlichkeit : der allgemeine Treueid. In POHL, W., WIESER, V. (eds.): *Der frühmittelalterliche Staat – Europäische Perspektiven*. Viedeň : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2009, s. 423 a nasl.
20. FRITZE, W. H.: Probleme der abodritischen Stammes- und Reichsverfassung und ihrer Entwicklung vom Stammesstaat zum Herrschaftsstaat. In LUDAT, H. (ed.): *Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder*. Giessen : Wilhelm Schmitz Verlag, 1960.
21. FRITZE, W.: *Untersuchungen zur frühslawischen und frühfrankischen Geschichte bis ins 7. Jahrhundert*. Frankfurt nad Mohanom : Peter Lang, 1994.
22. GARIPZANOV, I. – GEARY, P. – URBANCZYK, P. (eds.): *Franks, Northmen and Slavs: Identities and State Formation in Early Medieval Europe*. Turnhout : Brepols, 2008.
23. GEARY, P. J.: *Europäische Völker im frühen Mittelalter. Zur Legende vom Werden der Nationen*. Frankfurt nad Mohanom : Fischer, 2002.
24. GÖHRKE, C. – KÄLIN, U.: *Frühzeit des Ostslawentums*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1992.
25. GRAUS, F.: Říše velkomoravská, její postavení v současné Evropě a vnitřní struktura. In *Konferencia o Velkej Morave a Byzantskej misii. Brno – Nitra 1. – 4. X. 1963 (referáty)*. Nitra : Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied v Nitre, 1963.
26. GRUNDMANN, H.: Freiheit als religiöses, politisches und persönliches postulat im Mittelalter. In *Historische Zeitschrift*, roč. 183, 1957.
27. GYÖRFFY, Gy.: Der Donauraum zwischen Bayern, Mähren und Ungarn im 10. Jahrhundert. In KATZINGER, W. – MARCKHGOTT, G. (eds.): *Baiern, Ungarn und Slawen im Donauraum*. Linec : Wimmer Druck, 1991.
28. HARDING, A.: *Medieval Law and the Foundations of the State*. Oxford : Oxford University Press, 2002.
29. HAVLÍK, L. E.: *Morava v 9. a 10. století. K problematice politického postavení, sociální a vládní struktury a organizace*. Praha : Academia, 1978.
30. HAVLÍK, L.: *Velká Morava a středoevropští Slované*. Praha : SPN, 1964.
31. HAVLOVÁ, E. a kol.: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského. 2. díl*. Praha : Academia, 1990.

32. HELLMANN, M.: Grundfragen slavischer Verfassungsgeschichte des frühen Mittelalters. In *Beiträge zur Geschichte des östlichen Europa im Mittelalter. Gesammelte Aufsätze*. Amsterdam : Verlag Adolf M. Hakkert, 1988.
33. HELLMANN, M.: Grundzüge der Verfassungsstruktur der Liutizen. In LUDAT, H. (ed.): *Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder*. Giessen : Wilhelm Schmitz Verlag, 1960.
34. HELLMANN, M.: Herrschaftliche und genossenschaftliche Elemente in der mittelalterlichen Verfassungsgeschichte der Slawen. In *Beiträge zur Geschichte des östlichen Europa im Mittelalter. Gesammelte Aufsätze*. Amsterdam : Verlag Adolf M. Hakkert, 1988.
35. HELLMANN, M.: Slawisches, insbesondere ostslawisches Herrschertum des Mittelalters. In *Beiträge zur Geschichte des östlichen Europa im Mittelalter. Gesammelte Aufsätze*. Amsterdam : Verlag Adolf M. Hakkert, 1988.
36. *Helmold z Bosau: Kronika Slovanů*. Prel. Jan Zdichynec. Praha : Argo, 2012.
37. HOFMEISTER, A.: Vita Lebuini antiqua. In *Monumenta Germaniae Historica SS XXX/2*. Lipsko, 1934.
38. HOMZA, M. a kol.: *Svätopluk v európskom písomníctve*. Bratislava : Post Scriptum, 2013.
39. HOMZA, M.: O kráľovskom titule Svätopluka I. († 894). In *Historický časopis*, roč. 4, 2013, s. 655.
40. HOMZA, M.: *Stredná Európa na začiatku stredoveku*. Bratislava : Vydavateľstvo UK, 2014.
41. JÄKEL, K.: Der Begriff der Freiheit in den Germanenrechten der Westgoten, Langobarden und Burgunden. In *Geschichtliche Landeskunde und Universalgeschichte*. Hamburg : Wibag, 1950.
42. KADLEC, K.: *Introduction a l'Etude comparative de l'Histoire du droit public des peuples slaves*. Paríž : Librairie Ancienne Honoré Champion, 1933.
43. KAHL, H.-D.: *Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und Karolingischer Epoche: Der Staat der Karantanen*. Lubľana : Narodni muzej Slovenije, 2002.
44. KANNOWSKI, B.: Freiheit. In *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, I. Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2008.
45. KATIČIĆ, R.: Die Verfassungsterminologie der frühmittelalterlichen Slawenherrschaften. In *Slavica Slovaca*, roč. 31, 1996, č. 1, s. 3 a nasl.
46. KOLLER, H.: Quellenlage und Stand der Forschung zur Landnahme der Ungarn aus der Sicht des Abendlandes. In KATZINGER, W., MARCKHGOTT, G. (eds.): *Baiern, Ungarn und Slawen im Donauraum*. Linec : Wimmer Druck, 1991.
47. KOSCHMAL, W. a kol. (eds.): *Deutsche und Tschechen. Geschichte, Kultur, Politik*. Mnichov : C.H. Beck, 2001.
48. KUČERA, M.: Desatinná a stotinná organizácia obyvateľstva v ranostredovekom Slovensku. In *Historické štúdie*, IX, 1966.

49. KUČERA, M.: *Kráľ Svätopluk (830? – 846 – 894)*. Martin : Matica slovenská, 2010.
50. KUČERA, M.: *Postavy Veľkomoravskej histórie*. Bratislava : Perfekt, 2005. 233 s.
51. LABUDA, G.: *Pierwsze państwo słowiańskie. Państwo Samona*. Poznań : Księgarnia akademicka, 1949.
52. LÜBKE, Ch.: Strukturen früher slawischer Staaten. In POHL, W., WIESER, V. (eds.): *Der frühmittelalterliche Staat – Europäische Perspektiven*. Viedeň : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2009, s. 171 a nasl.
53. LUTOVSKÝ, M. – PROFANTOVÁ, N.: *Sámova říše*. Praha : Academia, 1995.
54. EVOV, A. S.: *Češko-moravská leksika v pamiatkach drevnerusskoj pismennosti. Slavianskoje jazyko-znanije*. Moskva, 1968.
55. LYSÝ, M.: Druhostupňové kniežatá na Morave v 9. storočí. In *Byzantinoslovaca*, roč. 5, 2014, s. 123-127.
56. LYSÝ, M.: *Moravia, Mojmirovci a Franská ríša. Štúdie k etnogenéze, politickým inštitúciám a ústavnému zriadeniu na území Slovenska vo včasnóm stredoveku*. Bratislava : Atticum, 2014.
57. LYSÝ, M.: Štátna forma Veľkej Moravy. In *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2009, 1. časť*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2009.
58. *Magnae Moraviae Fontes Historici I – V. Prameny k dějinám Velké Moravy*. Praha, Brno : SPN, Masarykova univerzita, 1966 – 1971.
59. MACHÁČEK, J.: Disputes over Great Moravia: chiefdom or state? The Morava or the Tisza River? In *Early Medieval Europe*, roč. 17, 2009, č. 3.
60. MACHEK, V.: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha : ČSAV, 1957.
61. MAREČKOVÁ, D.: Rostislavovo poselství v Životech Konstantinové a Metodějově ve světle středověkých řeckých listů a listin. In *Listy filologické*, 1968, č. 91.
62. MĚŘÍNSKÝ, Z.: Grossmähren: Ein frühmittelalterlicher Staat zwischen Ost und West. In KOSCHMAL, W. a kol. (eds.): *Deutsche und Tschechen. Geschichte, Kultur, Politik*. Mnichov : C.H. Beck, 2001, s. 24 a nasl.
63. METZGER, F.: Zur Frühgeschichte von Freiheit und Frieden. In *Fragen und Forschungen im Bereich und Umkreis der germanischen Philologie*. Berlín : Akademie-Verlag, 1956.
64. MODZELEWSKI, K.: Culte et justice: Lieux d'assemblée des tribus germaniques et slaves. In *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, roč. 54, 1999, č. 3.
65. MODZELEWSKI, K.: *Das barbarische Europa: Zur sozialen Ordnung von Germanen und Slawen im frühen Mittelalter*. Osnabrück : Fibre Verlag, 2011.
66. ONDRUŠ, Š.: *Odtajnené trezory slov II*. Martin : Matica Slovenská, 2002.
67. ONDRUŠ, Š.: *Odtajnené trezory slov*. Martin : Matica Slovenská, 2000.
68. OROSHAKOFF, H.: Ein Denkmal des bulgarischen Rechtes (Zakon Sudni Ljudem). In *Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft*. Bd. 33. Stuttgart : Ferdinand Enke, 1916.

69. PAULÍNÝ, J.: *Arabské správy o Slovanoch (9. – 12. storočie)*. Bratislava : VEDA, 1999.
70. POHL, W.: Regnum und gens. In POHL, W., WIESER, V. (eds.): *Der frühmittelalterliche Staat – Europäische Perspektiven*. Viedeň : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2009.
71. POULÍK, J.: *Starí Moravané budují svůj stát*. Gottwaldov : Krajské nakladatelství, 1960.
72. PROCHÁZKA, V.: Daňová a jiná břemena u polabsko-pobaltských Slovanů. In *Právněhistorické studie*, roč. 1, 1955.
73. PROCHÁZKA, V.: Velkomoravská říše a vývoj politické organizace u slovanských národů. In *Právník*, roč. 102, 1963, s. 775 a nasl.
74. RATKOŠ, P.: *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*. 2. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968.
75. RATKOŠ, P.: *Slovensko v dobe veľkomoravskej*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1990.
76. SATURNÍK, T.: *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě*. Praha : Nákladem vlastním, 1945.
77. SCIOR, V.: *Das Eigene und das Fremde*. Berlín : Akademie Verlag, 2002.
78. SCHEIBELREITER, G.: *Die barbarische Gesellschaft*. Darmstadt : Primus Verlag, 1999.
79. SCHLESINGER, W.: Die Verfassung der Sorben. In LUDAT, H. (ed.): *Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder*. Giessen : Wilhelm Schmitz Verlag, 1960.
80. SCHMID, H. F.: Die Meissner Vethenici bei Thietmar von Merseburg. In *Zeitschrift für slavische Philologie*, roč. 7, 1930.
81. SCHOTT, C.: Freiheit und Libertas. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, roč. 104, 1987.
82. SCHULZE, H. K.: Mediävistik und Begriffsgeschichte. In KOSSELLECK, R.: *Historische Semantik und Begriffsgeschichte*. Stuttgart : Klett-Cotta, 1978.
83. SLANINKA, M. (ed.): *Assemanov evanjeliár a kalendár*. Martin : Matica slovenská, 2013. 354 s.
84. STANISLAV, J.: *Starosloviensky jazyk I*. Bratislava : SPN, 1978. 370 s.
85. STEINHÜBEL, J.: Bol alebo nebol Svätopluk kráľom? In *Historický časopis*, roč. 4, 2013, s. 671.
86. STEINHÜBEL, J.: *Kapitoly z najstarších českých dejín (531 – 1004)*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2012.
87. STEINHÜBEL, J.: *Nitrianske kniežatstvo*. Bratislava : VEDA, Rak, 2004.
88. STEINHÜBEL, J.: Veľká Morava na polceste od kmeňa ku štátu. In *Forum Historiae*, roč. 8, 2014, č. 2.
89. STEINHÜBEL, J.: *Veľkomoravské územie v severovýchodnom Zadunajsku*. Bratislava : VEDA, 1995.
90. ŠKRUBEJ, K.: *Pravo v zgodovini*. Lubľana : Založba, 2010.
91. ŠPAŇÁR, J. – HRABOVSKÝ, J.: *Latinsko/slovenský – slovensko/latinský slovník*. Bratislava : SPN, 1998.
92. ŠTIH, P. – SIMONITI, V. – VODOPIVEC, P.: *A Slovene history : society – politics – cultures*. Lubľana : Inštitut za novejšo zgodovino, Sistory, 2008.

93. ŠVECOVÁ, A. – GÁBRIŠ, T.: *Dejiny štátu, správy a súdnictva na Slovensku*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009.
94. TOLOCHKO, O. P.: The Primary Chronicle's Ethnography revisited : Slavs and Varangians in the Middle Dnieper Region and The Origin of the Rus' State. In GARIPZANOV, I. – GEARY, P. – URBANČZYK, P. (eds.): *Franks, Northmen and Slavs: Identities and State Formation in Early Medieval Europe*. Turnhout : Brepols, 2008.
95. TŘEŠTÍK, D.: *Mysliťi dějiny*. Praha : Paseka, 1999.
96. TŘEŠTÍK, D.: *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530 – 935)*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1997.
97. TŘEŠTÍK, D.: *Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791 – -871*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2001.
98. URBANČZYK, P.: *Herrschaft und Politik im Frühen Mittelalter*. Frankfurt nad Mohanom : Peter Lang, 2007.
99. VANĚČEK, V.: Souvislost Velké Moravy se slovanským svazem Samovým? In *Právněhistorické studie*, roč. 9, 1963, s. 211 a nasl.
100. VAŠICA, J.: *Literární památky epochy velkomoravské 863 – 885*. Praha : Lidová demokracie, 1966. 287 s.
101. VAVŘÍNEK, V.: Угърьскыи корољ dans la Vie vieux-slave de Méthode. In *Byzantinoslavica*, 25. Praha : AVČR, 1964.
102. VEREŠOVÁ, N.: Povešť vremennych let a jej koncepcia Slovienskoj zemli. In *Historia Nova*, roč. 2, 2011, č. 1. Dostupné na internete: http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/ksd/HinoII-2011-1c.pdf (navštívené dňa 4.1.2015).
103. VILFAN, S.: *Rechtsgeschichte der Slowenen bis zum Jahre 1941*. Graz : Leykam Verlag, 1968.
104. VILFAN, S.: *Uvod v pravno zgodovino*. 2. vyd. Ljubana : Založba, 2002.
105. VYKYPĚL, B.: *Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011.
106. WACHOWSKI, K.: *Ślowiańszczyzna Zachodnia. Studya historyczne*. Varšava : Księgarnia E. Wende i S-ka, 1902.
107. WALDMÜLLER, L.: *Die ersten Begegnungen der Slawen mit dem Christentum und den christlichen Völkern vom VI. bis VIII. Jahrhundert*. Amsterdam : Verlag Adolf M. Hakkert, 1976.
108. WENSKUS, R.: Die slavischen Stämme in Böhmen als ethnische Einheiten. In GRAUS, F. – LUDAT, H. (eds.): *Siedlung und Verfassung Böhmens in der Frühzeit*. Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1967.
109. WENSKUS, R.: *Stammesbildung und Verfassung*. Kolín : Böhlau, 1961.
110. WÜNSCH, T.: *Deutsche und Slawen im Mittelalter*. Mnichov : Oldenbourg Verlag, 2008.
111. ZERNACK, K.: *Die burgstädtischen Volksversammlungen bei den Ost- und Westslawen*. Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1967.
112. ŽIGO, P. – KUČERA, M. a kol.: *Na písme zostalo: dokumenty Veľkej Moravy*. Bratislava : Perfekt, 2012. 157 s.

J. RAWLS – MATTER OF RIGHTFUL INSTITUTIONS IN THEORY OF JUSTICE

doc. PhDr. Jarmila Chovancová, CSc.

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Katedra teórie práva a sociálnych vied

J. Rawls – Matter of Rightful Institutions in Theory of Justice

The aim of the article is understanding justice institutions by J. Rawls in his Theory of justice, concretely he defines institution as public system of rules. These rules divide forms activities as those which are permissible and others which are prohibited. J. Rawls talks especially of just institutions in good society.

J. Rawls – spravodlivé inštitúcie v teórii spravodlivosti

Cieľom príspevku je analýza spravodlivých inštitúcií u J. Rawlsa v jeho Teórii spravodlivosti ako slušnosti, ktorých základnou vlastnosťou je spravodlivosť. V príspevku analyzujem podstatu spravodlivých inštitúcií a ich optimálneho fungovania v dobre usporiadanej spoločnosti. Z metodologického hľadiska využívam metódu analýzy a syntézy.

J. Rawls – Die gerechten Institutionen in der Theorie der Gerechtigkeit

Im Beitrag wurden die gerechten Institutionen von J. Rawls Theorie der Gerechtigkeit als Anständigkeit, deren Grundeigenschaft die Gerechtigkeit ist, ihr Wesen und ihr optimales Funktionieren in einer gut organisierten Gesellschaft, analysiert. Aus methodologischer Sicht wurden die Methoden der Analyse sowie der Synthese angewendet.

Keywords: justice, freedom, equality, law, institution, good society, election, democracy, rule, principles, virtue

Kľúčové slová: spravodlivosť, sloboda, rovnosť, právo, inštitúcie, dobrá spoločnosť, demokracia, princípy

Schlüsselbegriffe: Gerechtigkeit, Freiheit, Gleichheit, Recht, Institutionen, gute Gesellschaft, Demokratie, Grundsätze

We would like to pay our attention to the matter of rightful institutions.

In 20th Century there was J. Rawls who had played an important role in this matter and who had seen optimum functioning society mainly through the well functioning institutions.

Rawls defines Institution as „*Public system of rules defining offices and their authorities, rights and obligations, duties and privileges.*“¹ These rules divide forms of activities as those which are permissible and others which are prohibited. He has two views on the institutions namely (1) „*as an abstract object, i.e. as a possible form of behaviour reflected in the system of rules and (2) as an execution of proceedings defined by these rules in particular persons' thinking and behaviour in certain period of time.*“² According to Rawls Institutions are more beneficial only if these justice institutions are kept within the well-organized society and everyone strives for their persistence and acts for their favour and benefit. It is obvious that everyone would like the basic institutions to be 'justice and effectively designed in order the objectives and interests needed for their persistence to be supported.

In terms of Justice as a Virtue the Justice is a basic natural duty and obligation requiring us to respect and support for us mandatory and justice institutions. „*Human nature according to Rawls depends on social institutions; if we declare it is good, that means nation has been growing within the terms of sensible and 'justice institutions*“.³ Nation accepts existing institutions as 'justice and usually there is no intention to breach or again re-negotiate terms and conditions of the social cooperation provided that their current and future social position has been defined.

In the plural liberal society people do not have jointly shared ethical ideas of Goodness, however they can advocate same concept of Justice. For Rawls this means that they can have certain common basic objective such as support of rightful institutions and complying with this objective they can behave fair to each other. Preserving these rightful institutions can be then understood as Goodness which can be jointly shared also by people having different concepts of Goodness. „*Nation has capacity of having concept of Goodness as they are able to create them, follow them rationally and test them critically; they also have a sense for Justice as they are able and willing to understand it, apply it in their activities and they are also able to consider rules of Justice.*“⁴

¹ RAWLS, J.: *Teorie spravodlnosti*. Praha : Victoria Publishing, 1995, s. 10.

² RAWLS, J.: *Teorie spravodlnosti*. Hlavná idea spravodlnosti. In *O slobode a spravodlnosti*. Bratislava : ARCHA, 1993, s. 96.

³ HOHOŠ, L.: *Globálna nerovnosť: Spravodlnosť a právo v podmienkach globalizácie*. [online]. FILUK, Bratislava. Dostupné na: <http://www.akademickyrepozitar.sk/Ladislav-Hohos/globalna-nerovnost-spravodlnost-a-pravo-v-podmienkach-globalizacie>.

⁴ VELEK, J.: *Spravodlnosť a dobro v politickém liberalizme Johne Rawlse*. In *Filozofický časopis*, 1994, č. 6, s. 934.

According to Rawls a primary issue of Justice is a basic structure of the society or better said how key social institutions fit into one system of social cooperation and how the basic rights and obligations are applied, how the thereby generated benefits and advantages are distributed within the society. In terms of Justice as Virtue the Justice is deemed to be basic natural duty requiring all of us to respect and support for us mandatory and valid justice institutions.

As one of the most important institutions Rawls ranks „*political establishment and key economic and social mechanisms*.“⁵ Basic structure creating background of the social system within which various activities of associations, fellowships as well as individuals operate is, according to Rawls, political establishment with independent judge courts and with by law respected forms of ownership and economic structure such as competitive markets and private ownership, monogamous family and most of all legal protection of freedom of thinking and conscience.

Key institutions of the basic structure of society are institutions of constitutional democracy. „*Liberal constitutional democracy should ensure freedom and equality for each individual and protect his basic rights and freedoms*.“⁶ Within the constitutional regime the Power is a Power of Public, i.e. power of free and equal individuals as a collective body. Institutions of basic structure have deep and long term social impact and they play significant role by forming nature and objectives of people, i.e. what they are and what they want to become.

According to Rawls if people in the constitutional regime follow rational reasons by their actions, we can say that regardless their comprehensive doctrines they wish justice for everyone. They jointly attempt to ensure justice for each particular individual.

Rawls advocates opinion that we accept and apply principles of Justice in four-steps sequence. Four-steps sequence is most of all scheme how the principles of Justice shall be applied within institutions and we can say that it is even the only one and best procedure. In this case even concept of Justice as Virtue would be really justified. Each of these principles directs institutions in certain sphere, not only in terms of basic rights, freedoms and opportunities but also in terms of requirements of equality. Second part of the second principle then underlines importance of these institutional guarantees.

Both principles together whereby the first one has priority direct activities of basic institutions through which aforementioned values are implemented. Priority of freedom means that primary principle of Justice assigns special status to basic freedoms as they are given. For example,

⁵ RAWLS, J.: *Teorie spravedlnosti*. Praha : Victoria Publishing, 1995, s. 19.

⁶ PRUSAK, B.: Interview časopisu [Commonweal](#) s Johnom Rawlsom. In *Kritika a kontext*, 1997, s. 62.

same political freedoms cannot be refused to certain social groups because of the fact that if they would have these freedoms they could block processes needed for economical effectiveness and growth. In terms of priority of basic freedoms, we must distinguish between their limiting and directing. Priority of these freedoms is not breached if they are only directed and they must be directed in order to be combined within one system and in order to adjust to certain social conditions which are necessary for their permanent implementation. If that what Rawls calls „central scope of application” of basic freedoms is ensured, then principles of Justice are followed.

On the first grade of the scheme the Parties accept principles of Justice in their original state behind the veil of unknowingness. From how Rawls implements original state covers the fact that this implementation itself represents act of choice. Original state must be, compared to other options, accepted as the best starting position for decisions on moral rules to be made.

Other grades include grade of constitutional treaty, legislation grade where the laws are approved in compliance with the constitution and then the last grade in which rules are applied and implemented by their administrators such as judges and people must follow them and adhere to.

Once the principles of justice were accepted the contractual parties come to constitutional assembly where they must decide on fair and justice political forms. They shall suggest system of constitutional authorities granted to the Government and system of basic civil rights. One of the most important tasks is that they must work out the Constitution. Rawls makes a statement that „*Contractual Parties should, referring to their theoretical knowledge and average common facts of their society, select effectively the most fair and justice Constitution that meets principles of Justice and that is most suitable for fair, justice and effective legislation.*”⁷ Such accepting of Constitution is to be governed by universal knowledge how political and social institutions work as well as by general facts about existing social terms and conditions.

In the first case the Constitution is deemed to be a fair and justice procedure containing same freedoms and attempting to ensure their fair values in order in the decision making process these to be accessible under the same terms and conditions for everyone. Constitution must also guarantee freedom of thinking if the implementation of these freedoms should be free and based on informing. Primary emphasis is given to the Constitution which defines fair, rightful and feasible procedure though without any explicitly expressed constitutional limitations of the legislative outcome. It is understood these limitations are results of implementation of the first principle of Justice within the Constitutional Assembly.

⁷ RAWLS, J.: *Teorie spravdnosti*. Praha : Victoria Publishing, 1995, s. 126.

It is obvious that fair and justice legislation can be reached by ensuring politeness in representing and by the means of other constitutional instruments. Such a Constitution meets traditional idea of a democratic Government and simultaneously it creates space for institution of examining constitutionality of legal and jural decisions. According to this concept the Constitution is not based firstly on the principles of justice or on basic and natural rights. Rather it is based on concepts of individuals and social cooperation in order to meet public culture of modern democratic society. Ideal case would happen if the fair and rightful constitution results from a fair and rightful process by the means of which fair and rightful results would be achieved. Justice process would also lead to constitutional directing of political issues through the set of adopted laws.

Main role of Justice is to prepare safer and more acceptable base for constitutional laws, basic rights and freedoms. All freedoms most of all freedom of equal citizenship would be included in the Constitution and by this Constitution also guaranteed. These freedoms inherently include equal political freedoms as freedom of speech, freedom to assemble etc. Those are inevitable for developing and implementing civil sense of justice and they are necessary mostly if citizens shall evaluate adopting of fair and rightful political objectives and executing effective social policy. Political system in the constitutional democracy would not be a fair and rightful process without these freedoms.

In the society there are no such political procedural rules which would guarantee no unjust and unfair laws to be adopted. Political injustice can be eliminated only by implementation of basic justice institutions. In the constitutional regime there is not possible to implement perfect procedural justice. The best option to be achieved is an imperfect procedural justice.

Other important freedoms we ought to mention are equal civil freedoms such as freedom of conscience, right to assemble, right to employ. They are necessary for nation to be able to develop and apply concept of Goodness, i.e. their ability to form, evaluate and reasonably to apply anything individual considers be important in a human life.

In the legislative level the key and primary role is to work out such a Constitution which most likely will lead to an effective and fairly organized society which will be prerequisite of fair, rightful laws and political programs. Laws and political programs are fair, rightful when they are implemented legislatively and in compliance with the justice and fair Constitution. Laws must not only follow principles of Justice but they also must meet all constitutional conditions. Since there is not only perfect procedural justice in the constitutional regime the most important issue is at least to assume that the laws and political programs are not visibly unjust and unfair.

Both principles of justice are applied within different levels and define different tasks of basic structure. In the constitutional regime the laws and regulations must comply with fundamental rights and freedoms covered by the first principle of justice. These freedoms are in general specified in the Constitution which requires these to be protected and political process as a whole to be fair and justice. The first principle is applied and implemented within the constitutional agreement and whether constitutional bases are guaranteed is visible mostly in relation with the constitution, political establishment and in their functioning in practice.

On the other side, the second principle is implemented and applied within legislation and it refers to all types of social and economic legislation and therewith related issues. It requires social and economic policy to maximize long term perspectives of least advantaged individuals under terms and conditions of equal opportunities whereby same freedoms shall be kept and maintained for everyone. We can state that priority assigned to the first principle rather than to the second is undoubtedly reflected in preferring constitutional assembly prior legislation.

The last stage for general, universal rules to be applied within the particular cases by the respective administrators is the one where everyone has full access to all facts. In this stage there was adopted an entire system of rules which has been applied to individuals according to their character and circumstances.

Scheme of four-levels sequence belongs to the theory of justice as virtue but it does not apply to how constitutional assembly and legislation really work; it only applies to how the particular problems of justice are to be solved whereby all of them depends on terms and conditions which had been applied within the particular stages. Rawls's idea of fair, justice constitution is based on being accepted by sensible members of parliament under the terms and conditions of the second level. Similarly, the laws and political programs adopted on the legislation level are to be fair and justice. Content of a liberal concept of justice as virtue are rules justice institutions must respect and adhere to.

1. *„Political authority must respect lawful state and concept of universal wealth which includes Good for everyone.*
2. *Freedom of thinking and conscience must be guaranteed.*
3. *Equal political rights must be guaranteed.*
4. *Fair equality and freedom in employment selection must be ensured.*
5. *Fair share on material sources must be secured in order people to be independent enough and in order to be able to use their equal basic rights, freedoms and chances in their favour.*⁸

⁸ CHOVANCOVÁ, J.: *Liberalistické koncepcie spravodlivosti 20. storočia*. Bratislava : PraF UK, 1994. s. 22.

Prerequisite for these rules to be applied and implemented within the constitution is to create harmonious and fair society which shall be governed by these fair and justice institutions.

Rawls assumes that in the constitutional regime people as one should prefer basic political and civil freedoms and rights and they should also consider they could get into worst social and economic position within the society and therefore they should choose such norms and standards which would at least reduce these inequalities as these cannot be completely eliminated. Result of these fair conditions was in adopting fair principles of justice in the society.

Under polite and virtuous societies Rawls understands such societies „which though not accepting democratic ideal in the politics still respect basic human rights of their citizens and provide them at least limited option to participate on decision-making process in forms of consultations held between government and representatives of various corporations or associations to which people belong to.“⁹ States which do not breach human rights and which are not outwardly aggressive can be considered to be tolerant.

Civil societies must ensure maximum security and justice for everyone rather than interfering into individual spheres which remains sacred. Only limitation of freedom is allowed in the name of freedom. On the other side Rawls requires everybody to behave in compliance with the fair basic structure of the society which cannot be a set of individual desires. *Individual is addressed by challenge to evaluate interests which are different from his own and rather to follow justice and public wealth than his individual inclinations.*¹⁰

Only value which is worth of free consent with certain limitations of our own freedoms is pleasure or happiness from which freedom is inseparable. It is because we do not attempt to be free for being free but for being happy. That means that in the name of Justice we ought to agree with limitations of our desires even those rational.

In the constitutional regime it is the Constitution which shall satisfy certain basic principles and secure democratic election procedures for political rivalry to be reduced. In addition to it secures and guarantees basic rights, freedoms and fair opportunities for individuals and at least relevant share on multi-purpose material sources in order citizens it represents to be able to apply these rights and utilize advantages of secured opportunities.

Constitution should be a fair procedure meeting requirements of equal freedom for everyone and leading to fair, rightful and effective legislation. Principle of equal freedom for everyone that is applied within the political

⁹ ŠKABRAHA, M.: Rawlsův „večný mír“ bez politiky. In *Filosofický časopis*, 2010, č. 1, s. 97.

¹⁰ AUDARDOVÁ, C.: John Rawls a pojetí političina. In *Filosofický časopis*, 1993, č. 2, s. 258.

processes defined by the Constitution Rawls named to be Participation Principle relating only to institutions. He does not define any ideal of citizenship nor any duty to participate in political affairs. If this principle is met then everyone has general status of equal citizens. Thanks to this principle people have right to participate and co-decide in constitutional process upon which laws are construed. Everyone can participate in the political processes and every voter has one vote, i.e. each vote has same weight and importance for the result of elections. Elections take place regularly and they are free and righteous.

In the constitutional regime according to Rawls there is accepted a principle of loyal opposition, i.e. conflict of political interests and constitutional rules which specify and protect and without which any democratic politics can duly operate. We can say that most comprehensive political freedom is Constitution itself which uses majority rule for all important political decisions according to which minority cannot control the majority. If certain people have more votes than other, then political freedom is unequal and the same is valid for the case if the votes of some people have greater importance than those of others or if certain part of the society has not any voting rights. This is one of samples of unequal freedom. Nevertheless, here Rawls opinion gets to confrontation with the John Mill's opinion who states that wiser and more sensible individuals with higher intelligence and education should have more votes in order their opinions and judgments to have more significant impact. Only under these conditions the unequal voting would be fair.

Political freedoms not only enable individuals to vote, apply for political positions, act on the political scene, express their opinion on public, assemble, make proposals in connection with the constitution and/or laws, they also empower and improve their self-confidence, their intellectual and moral sensibility and they also balance the base of their sense of duties and obligations on which depend the stability of justice institutions.

All human rights are protected by law. Under lawfulness we understand proper and equitable application of public regulations if these are applied within the system of laws. Rawls consider proper and equitable application of laws to be formal justice. Justice of laws refers to ratio between individuals and groups and social whole having in mind general wealth. It is mostly based on common Goodness and willingness to contribute to general wealth and goodness by the means of provisions of law. Individuals should have positive attitude to political duties and obligations, i.e. such an attitude which exceeds only their willingness to adhere to laws. In general, there is prevailing a thought that people accept laws when people respect laws and these can be executed.

All laws adopted by legislators must be in compliance with both principles of justice as well as with the Constitution. In this frame there is a

limited freedom. Legislators, judges as well as other authorities must be convinced and sure that laws are to be obeyed and they should presume that all orders and decrees will be met. Their persuasions must be accepted also by those by whom they refer to. They mustn't act in good faith, this also limits their freedom. Lawfulness requires certain form of a due process control and management aimed at securing the truth.

Dominating component of the lawful State which we attempt to reach and which is also advocated by Rawls is an independent judiciary. Judges are supposed to comprehend social concept of political justice deeper than others and that they will better apply its principles and adopt reasonable decisions mainly in hard cases. Judges' capabilities depend on acquired wisdom and they require special training. In a well organized society has everyone his own real task and status including status of equal citizenship. Then in terms of what is expected from everyone their sense of justice is equally sufficient. In original state everyone is represented equally. In this perspective everyone is then provided with same protection of public principles. Judges must be independent and nobody can judge only according to his/her own considerations or make obviously and indisputably unfair decisions in favour or detriment of somebody. Their decisions must be fair, rightful and must not be affected by the public. This is precluded and prevented by the Principle of Legality upon which similar cases shall be judged equally.

Principle that same cases shall be judged equally limits freedom of judges as well as that of principals. Another principle limiting freedom of judges is a principle that „*without law there is no crime (Nullum crimen sine lege)*“.¹¹ This principle is based on the requirement the laws to be known and always expressly announced and promulgated. Their meaning must be clearly and understandably expressed in the act of law itself in order to prevent judges from their own interpretations; this prevents unjust and unrighteous decisions which could damage certain persons. This principle should also guarantee that Acts of Law must not have retroactive validity.

Rawls aims at the objective political processes and judicial decisions and resolutions fall under requirements of the theory of Justice in order to prevent judges to make their own interpretations of law and this leads at least to real doubts concerning valid legislation. Of course even by application of these rules and principles we cannot avoid injustice and unfair, unjust decisions. Injustice for example can be find in failures of judges or other authorities if these apply inappropriate regulations or if they interpret them wrongly. Regardless the fact that regulations guarantee only impartial, objective and proper application and implementation of any regulations they still can be reconciled and connected with injustice.

¹¹ RAWLS, J.: *Teorie spravedlnosti*. Praha : Victoria Publishing, 1995, s. 147.

Lawfulness, legality is closely related with freedom. Should we implement principle of legality we must consider rights and obligations as a whole determining freedoms and regulating respective claims. Principle of legality therefore represents solid grounds in consensus of reasonably thinking sensible persons with the aim to secure as equal freedom as possible. However, if any of basic freedoms such as equal freedom for everyone or virtuous equality of opportunities would be seriously breached, civil disobedience can be justified under these circumstances. Civil disobedience can be characterized as public illegal act that is nevertheless not violent and conscious and its aim is to cause change of law or governing politics. Justifiable civil disobedience is usually reasonable and effective form of the dissent if the society is ruled mostly by the sense for Justice. Democratic society recognizes that any individual who acts according to his/her own conscience and consciousness is liable for his/her own interpretation of principles of justice and for his/her behaviour.

Rawls considers the most suitable regimes of the society to be a democracy based on ownership and liberal socialism because these regimes are aimed at implementation of two principles of justice. Rawls states that *„both these regimes apply constitutional framework for the democratic policies, guarantee basic freedoms with fair value of political freedoms and equal opportunities, they regulate economic and social inequalities if not upon the principle of difference then upon the principle of reciprocity and interdependence“*¹² Business and Entrepreneurship in the liberal socialism shall be performed through system of a free and real competitive market. Social system shall be planned in such a manner for final distribution to be fair and justice under all circumstances. This justice can be, according to Rawls, ensured only by competitive markets which prevent monopolies, price wars and also other wars for the control over market to be gained. Government regulates economic environment e.g. by controlling total amount of investments, interest rate or total amount of cash. Advantage of this system is its compatibility with same and equal freedoms for everyone and with virtuous equality of chances.

Free market system shall be determined within political and legal institutions which regulate long term trends in economic powers in order to prevent excessive concentration of ownership and property, namely of that leading to political supremacy. Market system also decentralize execution of political power, maintains reasonable competitiveness in prices and prevents excessive economic power to control and overwhelm the market. Individual households and companies can decide independently. There is also equality of opportunities for entrepreneurs applied and free choice of employment and certain level of living are guaranteed too.

¹² RAWLS, J.: *Spravodlivost' ako ferozost'*. Bratislava : KALLIGRAM, 2007, s. 213.

Basic rights also include right to own and use private property arbitrarily. Rawls cannot imagine Market mechanism without private property. This freedom's role is to provide sufficient material base for personal, individual independence and self-esteem/self-respect to be secured because both these factors are crucial for moral values to be developed and applied. One of social grounds of self-esteem/self-respect is just this right and ability to use it effectively.

Principles of justice relate to family which Rawls considers to be „*part of basic structure of the society because one of their basic roles is ensure regular generating and reproducing of the society and its culture for generations.*“¹³ Justice as fairness declares that in view of constitutional base and issues of basic justice and under presumption that there is a well organized constitutional regime the family represents basic political values which express its principles and ideals and this provides family with sufficient power to outweigh all other values it usually gets into conflict with.

Institutions of basic social structure as being defined by aforementioned principles are fair and everyone recognizes that in full. Justice as virtue is not determined by theoretician of constitutional law but rather by the individual citizen in the constitutional regime. Its role is people to create their own idea of common and guaranteed status as equal citizens and it attempts to connect certain understanding of freedom and equality with certain concept of individual who according to Rawls' assumption meets common ideas and basic convictions and beliefs resulting from public culture of a democratic society.

References

1. HAYEK, F. A.: *Právo, zákonodárství a svoboda*. Praha : Academia, 1994. 558 s.
2. CHOVANCOVÁ, J. – FILO, O. – VALENT, T.: *Vybrané kapitoly z filozofie pre poslucháčov Právnickej fakulty*. Bratislava: PraF UK, 1992. 152 s.
3. CHOVANCOVÁ, J.: *Liberalistické koncepcie spravodlivosti 20. storočia*. Bratislava: PraF UK, 1994. 54 s.
4. CHOVANCOVÁ, J.: *Liberalistické koncepcie spravodlivosti 20. storočia*. Bratislava: PraF UK, 1996. 88 s.
5. CHOVANCOVÁ, J.: *Liberalizmus verzus komunitarizmus*. Bratislava: PraF UK, 2006. 163 s.
6. RAWLS, J.: *Spravodlivosť ako férovosť*. Bratislava: KALLIGRAM, 2007. 336 s.
7. RAWLS, J.: *Politický liberalizmus*. Prešov: Slovacontact, 1997. 310 s.

¹³ RAWLS, J.: *Spravodlivosť ako férovosť*. Bratislava : KALLIGRAM, 2007, s. 248.

8. RAWLS, J.: *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995.
9. VELEK, J.: Spravedlnost a dobro v politickém liberalismu J. Rawlse. In *Filosofický časopis*, 1994, č. 6, s. 925-937.

DOBROMYSEĽNOSŤ AKO ZÁKLADNÝ PREDPOKLAD VYDRŽANIA V RÍMSKOM PRÁVE A JEHO PRÁVNA DISKONTINUITA V PLATNOM PRÁVNOM PORIADKU SLOVENSKEJ REPUBLIKY¹

JUDr. Katarína Lenhartová, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva

Dobromyseľnosť ako základný predpoklad vydržania v rímskom práve a jeho právna kontinuita v platnom právnom poriadku Slovenskej republiky

Príspevok sa zameriava na analýzu inštitútu vydržania v prameňoch rímskeho práva, najmä na jednotlivé predpoklady vydržania, vedúce k nadobudnutiu vlastníckeho práva. Príspevok analyzuje i právnu úpravu nadobudnutia vlastníckeho práva vydržaním v predpisoch platného práva na území Slovenskej republiky.

Guter Glaube als Voraussetzung Rezept direkt im römischen Recht und seine rechtliche Kontinuität in den geltenden Rechtsvorschriften der Slowakischen Republik

Dieser Beitrag konzentriert sich auf die Analyse der Verschreibung Recht des Instituts in den Quellen des römischen Rechts, insbesondere die verschiedenen Annahmen und Rezept, mit dem Erwerb von Eigentumsrechten führt. Das Papier analysiert die aktuelle Gesetzgebung und den Erwerb von Eigentumsrechten in dauerhaften Prinzipien allgemein zu Recht in der Slowakischen Republik angenommen.

Good faith as a condition of usucaption in Roman law and its legal continuity in the applicable legislation of the Slovak Republic

This paper deals with the analysis of the institute of usucaption in the sources of Roman law, in particular the various assumptions and prescription, leading

¹ Tento príspevok je výstupom grantového projektu VEGA č. 1/1006/15 pod názvom „Koncept prirodzeného práva a jeho princípov vo vývoji práva, so zameraním na procesnoprávne princípy a procesnú spôsobilosť v rímskom a v kánonickom práve“.

to the acquisition of property rights. The paper analyzes the current legislation and the acquisition of property rights in enduring principles generally accepted law in the Slovak Republic.

Kľúčové slová: vydržanie, držba, dobromyseľnosť, vlastnícke právo, predpoklady, tempus, iustus titulus, res habilis

Schlüsselbegriffe: Ausdauernd, Besitz, Treu und Glauben, das Recht auf Eigentum, Annahmen, tempus, iustus titulus, res habilis

Keywords: usucaption, possession, good faith, right to property, assumptions, tempus, iustus titulus, res habilis

Úvod

Inštitút vydržania bol známy ako originárny spôsob nadobudnutia vlastníckeho práva už v rímskom práve. V priebehu storočí prešiel zložitým vývojom. Podľa Zákona XII. tabúl na vydržanie veci do vlastníckeho práva stačilo splniť dve podmienky a to *possessio* a *tempus* v trvaní dvoch rokov pri pozemkoch a jedného roku pri ostatných veciach.² Nadobudnúť vlastnícke právo vydržaním bolo možné iba pri tzv. *res habiles*, čím sa stanovil tretí predpoklad vydržania. Výhradne k *res habiles* bolo totiž možné nadobudnúť *dominium ex iure Quiritum*. Vecami nespôsobilými na vydržanie potom boli *res furtivae* a *res extra commercium* a veci patriace peregrínom³.

Tento inštitút sa v pôvodnom znení spomína v literatúre ako *usus auctoritas*, čo sa neskôr, pôsobením jurisprudencie zmenilo na *usucapio*, zložené zo slov *usus* v zmysle užívať a *capere* v zmysle brať, získavať.

Význam tohto inštitútu Rimania chápali v kontexte právnej istoty a zosúladenia právneho stavu zo stavom faktickým a to v tom zmysle, že pokiaľ niekto nenadobudol k veci hneď vlastnícke právo ale len držbu, mal vec vo faktickej moci a tento dlhodobý faktický stav, ktorým držba veci bola, bolo vhodné zosúladiť zo stavom právnym, teda nájsť spôsob, na základe ktorého sa dá z držby, za splnenia prísne stanovených podmienok, získať vlastníctvo.

1. Predpoklady vydržania v rímskom práve

S ohľadom na neustále sa rozrastanie Rímskej ríše bolo nutné, k pôvodne jednoduchým predpokladom vedúcim k vydržaniu, pripojiť ďalšie predpoklady. Popri nepretržitom čase a neprerušenej držbe pribudli ďalšie dva

² URFUS, V.: *Římské právo soukromé*, Brno: UJEP, 1979, s. 37.

³ BOHUSLAV, P.: *Vydržení v českém právu*. Praha: C.H.Beck, 2008, s. 4.

predpoklady a to *bona fides* na strane držiteľa a *iustus titulus*, alebo *iusta causa*, teda právny dôvod nadobudnutia.

Počet predpokladov vydržania sa následne v justiniánskej kodifikácii ustálil na už v texte spomenutých piatich predpokladoch:

1. *possessio*
2. *bona fides*
3. *res habilis*
4. *iustus titulus*
5. *tempus*.⁴

1.1 Possessio

Prvým predpokladom vydržania, ktorému sa budeme venovať bolo *possessio*. Držba musela vzniknúť u držiteľa *corpore et animo*, teda musel okrem faktickej moci nad vecou mať aj *animus possidendi*, teda vôľu vec držať.

Držba bola vlastne základnou podmienkou vydržania. Pre vydržanie bola potrebná tzv. civilná držba, teda držiteľ musel mať vec vo fyzickej moci a musel chcieť vec držať pre seba, nie pre iného. Naturálna držba, alebo detencia, teda nemohla byť predpokladom vydržania. Strata držby mala za následok stratu vydržania, pretože bez držby niet vydržania.

1.2 Bona fides

Druhým predpokladom vydržania v rímskom práve bola *bona fides*⁵ na strane držiteľa. Dobromyseľný držiteľ bol takým držiteľom, ktorý si z ospravedliteľného omylu myslel, že nadobudol vlastnícke právo, pretože napríklad svojho predchodcu považoval za vlastníka veci, hoci tento vlastníkom veci nebol.⁶ Dobromyseľný držiteľ si myslel, že pri nadobudnutí držby nespôsobil nikomu ujmu, takže sa nevyžadovalo dokázateľné presvedčenie dobromyseľného držiteľa o jeho vlastníctve.

Práve tu sa dokonale prejavilo, že rímske právo bolo právom dobra a spravodlivosti, nakoľko pokiaľ dobromyseľný držiteľ sám seba bez pochybností pokladal za vlastníka veci a tým spôsobom aj s vecou nakladal, teda ju užíval, staral sa o ňu, vynakladal na ňu náklady (na jej údržbu, opravu), prípadne vec zveľadil, čím zvýšil jej hospodársku hodnotu, a skutočný vlastník veci o vec nejavil záujem, alebo bol neprítomný alebo

⁴ Just. Inst. 2.6.0.-14.

⁵ K problematike *bona fides* bližšie pozri: ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, V: *Bona fides* ako jeden z princípov rímskeho záväzkového práva. In *Milníky práva v stredo európskom priestore 2015* [elektronický zdroj] Bratislava : Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2015. s. 462-469; ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, V. *Bona fides* v zákone č. 99/1963 Zb. Občianskom súdnom poriadku a novom Civilnom sporovom poriadku. In *Soudobé reflexe rímskeho práva : rímské právo v moderných kodifikáciách*. Praha : Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2015. s. 202-210.

⁶ BLAHO, P.: *Justiniánske inštitúcie*. Trnava: Iura Edition, 2000, s. 91, pozn. pod čiarou č. 272.

zomrel bez dedičov⁷, rímske právo dalo dobromyseľnému držiteľovi možnosť stať sa, s ohľadom na jeho vzťah k veci, vlastníkom veci.

1.3 Res habilis

Tretím predpokladom vydržania v rímskom práve bola *res habilis*. Gaiove inštitúcie vylučovali z vydržania veci ukradnuté (*res furtivae*) a ulúpené (*res vi possessae*)⁸ ako aj provinčné pozemky⁹.

Justiniánske inštitúcie rovnako na viacerých miestach ustanovujú, ktoré veci neboli spôsobilé na vydržanie. Obsahujú teda negatívny výpočet tzv. *res non habilis*. Predmetom vydržania nemohli byť:

1. slobodný človek¹⁰, hoci bol držaný dobromyseľne, ale v omyle, že je to otrok,¹¹
2. sakrálna, religiózna alebo posvätná vec,¹²
3. ušlý otrok,¹³
4. *res furtivae*- vec ukradnutá, čo vylučoval už Zákon XII. tabuľ a *Lex Atinia*¹⁴,
5. veci násilím vzaté do držby, čo vylučoval *Lex Iulia Plautia*¹⁵,
6. *fiskus*- veci patriace štátnej pokladnici¹⁶,
7. vec, na ktorej ľpie vada¹⁷.

1.4 Iustus titulus

Štvrtým predpokladom vydržania v rímskom práve bol právny dôvod nadobudnutia, tzv. *iusta causa* alebo *iustus titulus*. Justiniánske inštitúcie uvádzajú výpočet právnych dôvodov nadobudnutia nasledovným spôsobom. Kto dobromyseľne od niekoho, kto nebol vlastníkom, ale koho za vlastníka pokladal:

1. kúpil nejakú hnutel'nú vec¹⁸,
2. získal na základe darovania hnutel'nú vec¹⁹,
3. získal na základe iného právneho dôvodu dostal hnutel'nú vec²⁰.

⁷ Just.Inst.2.6.7.

⁸ Gai.Inst.2.45.

⁹ Gai.Inst.2.46.

¹⁰ Objektom práva v rímskom práve mohol byť len neslobodný človek.

¹¹ Just.Inst.2.6.1.

¹² Just.Inst.2.6.1. Pozn.: Sakrálnne, religiózne alebo posvätné veci nemohli patriť nikomu, pretože čo je podľa božského práva, nenachádza sa v majetku nikoho. Bližšie pozri: Just.Inst.2.1.7. Sakrálnymi vecami boli veci posvätené Bohu- chrámy, dary, služby, miesta, kde bol postavený chrám, aj keď sa zbúral a pod. Posvätnými vecami boli napr. mestské múry a brány podrobené božskému právu.

¹³ Just.Inst.2.6.1.

¹⁴ Just.Inst.2.6.2.

¹⁵ Just.Inst.2.6.2.

¹⁶ Just.Inst.2.6.9.

¹⁷ Just.Inst.2.6.10.

¹⁸ Just.Inst.2.6.0., Zák.XII.Tab.(tab.6,3).

¹⁹ Just.Inst.2.6.0., Zák.XII.Tab.(tab.6,3).

Právnym dôvodom nadobudnutia držby bol taký dôvod, ktorý rímske právo uznalo ako dôvod nadobudnutia civilnej držby (subjekt má vôľu držať pre seba, nie pre iného) a zároveň i ako dôvod nadobudnutia vlastníckeho práva.²¹ Takýmto dôvodom bola teda každá kauza totožná s kauzami pri tradícii (kúpna zmluva, zriadenie vena, darovanie, zaplatenie dlhu, zmier atď.).²² K vydržaniu potom dochádzalo z titulu *pro dote, pro donatio, pro transacto*.

Dôležité je uviesť, že právnym dôvodom zvyčajne nadobudnutia nebol tzv. putatívny, teda domnelý titul nadobudnutia. Nadobúdateľ mal teda mylný názor o neexistujúcom právnom dôvode. Išlo o prípad, ak niekto držal v presvedčení, že kúpil, hoci nekúpil alebo ak niekto držal na základe domnelého darovania, hoci sa mu nedarovalo.²³ Výnimočne sa pripúšťal ako titul i *error facti probabilis* (ospravedlniteľný skutkový omyl), v dôsledku ktorého osoba nadobudla držbu, nie však vlastnícke právo k veci.²⁴

1.5 Tempus

Piatym a posledným predpokladom vydržania bol *tempus*. Práve ten prešiel pomerne veľkými zmenami. Z počiatočných dvoch rokov u nehnuteľných vecí a jedného roka pri hnutelnostiach (pri italských pozemkoch), ktoré ustanovil Zákon XII. tabúl²⁵, sa cisárskou konštitúciou zmenil čas na tri roky pri hnutelnostiach a pri nehnuteľnostiach desať rokov medzi prítomnými a dvadsať rokov medzi neprítomnými.²⁶ Pod pojmom prítomný sa myslel skutočný vlastník, ktorý sa nachádzal v blízkosti nehnuteľnosti, naopak pod pojmom neprítomný sa myslel vlastník, ktorý sa nenachádzal v blízkosti nehnuteľnosti, bol napr. odcestovaný.

Justiniánskou kodifikáciou bolo upravené i to, kto si mohol čas trvania držby započítať od svojho právneho predchodcu. Do držby porúčiteľa mohol vstúpiť jeho dedič ako univerzálny sukcesor (to sa netýka singulárnej sukcesie) a rovnako aj držiteľ dedičstva (*bonorum possessor*).²⁷ To neplatí v prípade ak zomretý nenadobudol držbu počas svojho života riadnym spôsobom- „nezačal poriadne držať“²⁸. Ďalej sa započítavala aj držba predávajúceho a kupujúceho.²⁹

Všetky v texte špecifikované predpoklady vydržania museli byť splnené. Nesplnenie ktoréhokoľvek z nich indikovalo nemožnosť získať vlastnícke

²⁰ Just.Inst.2.6.0., Zák.XII.Tab.(tab.6,3).

²¹ BLAHO, P.: *Justiniánske inštitúcie*. Trnava: Iura Edition, 2000, s. 91, pozn. pod čiarou č. 266.

²² BOHUSLAV, P.: *Vydržení v českém právu*. Praha: C.H.Beck, 2008, s. 5.

²³ Just.Inst.2.6.11.

²⁴ BARTOŠEK, M.: *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1981, s. 317.

²⁵ Just.Inst.2.6.0.

²⁶ C.7.31.1.

²⁷ C.7.31.1.

²⁸ Just.Inst.2.6.12.

²⁹ Just.Inst.2.6.13.

právo k veci vydržaním. V Justiniánskej kodifikácii, v dôsledku vplyvu z provincií, došlo k vytvoreniu dvoch samostatných foriem vydržania a to: riadneho a mimoriadneho.

Riadne justiniánske vydržanie vyžadovalo pre vydržanie dobu, ustanovenú cisárskou konštitúciou, ktorú sme už spomenuli. Mimoriadne vydržanie uzrelo svetlo sveta v roku 528 n.l. a to v podobe premlčania vlastníckej žaloby, pričom sa vyžadovala doba v trvaní tridsať rokov u *res habiles* a štyridsať rokov pri cirkevnom majetku, pričom bolo nutné dodržať požiadavku dobromyseľnosti.³⁰

K piatim predpokladom vydržania je potrebné uviesť najmä to, že museli byť splnené všetky súčasne a všetky sa i v prípade začatého vlastníckeho sporu skúmali a preukazovali. Neexistuje možnosť, že by sa na ktorýkoľvek z nich z nejakého dôvodu neprihliadalo, teda, že by sa neskúmalo, hoci niektoré z nich nebolo jednoduché preukázať.

2. Problematika vydržania v platnom práve Slovenskej republiky

Vydržanie je aj podľa platného práva Slovenskej republiky osobitným spôsobom nadobudnutia vlastníckeho práva, ktorý upravujú ustanovenia Občianskeho zákonníka (ďalej len „OZ“). K zákonným predpokladom vydržania patrí:

1. existencia spôsobilého predmetu vydržania,
2. oprávnenosť držby
3. nepretržitosť držby
4. uplynutie vydržacej doby.

Po splnení zákonom stanovených podmienok sa oprávnený držiteľ stáva vlastníkom veci. Na preukázanie vlastníctva je však potrebné dodržať zákonom stanovený procesný postup a nový právny stav deklarovat verejnou listinou, ktorou je:

1. rozhodnutie v spore o určenie vlastníctva v občianskom súdnom konaní,
2. osvedčenie vyhlásenia o vydržaní vlastníckeho práva k nehnuteľnosti alebo o vydržaní práva zodpovedajúceho vecnému bremenu vo forme notárskej zápisnice,
3. rozhodnutie správneho orgánu podľa zákona o niektorých opatreniach na usporiadanie vlastníctva k pozemkom v znení neskorších predpisov (zák. č. 180/1995 Z. z.).

Vo svojom článku sa chcem venovať najmä druhému z troch, v texte uvedených, procesných postupov nadobudnutia veci vydržaním a to osved-

³⁰ BOHUSLAV, P.: *Vydržení v českém právu*. Praha: C.H.Beck, 2008, s. 6.

čenu o vyhlásení o vydržaní vlastníckeho práva k nehnuteľnosti alebo o vydržaní práva zodpovedajúceho vecnému bremenu. Práve toto sa totiž v zmysle právnej komparácie s rímskym právom a druhým predpokladom vydržania uvedenom v Občianskom zákonníku, teda oprávnenosťou držby, javí ako najkontroverzejšie.

3. Oprávnená držba a osvedčenie o vyhlásení o vydržaní vlastníckeho práva k nehnuteľnosti

Na úvod si dovoľíme ozrejmiť štandardný postup, ktorý musí účastník, neskôr nadobúdateľ absolvovať, pokiaľ chce vec v súlade s platným právnym poriadkom vydržať do vlastníctva.

Náležitosti notárskej zápisnice k vyhláseniu o vydržaní sú uvedené v §63 písmeno a) až c) zákona č. 323/1992 o notároch a notárskej činnosti (Notársky poriadok).

Podľa § 63 písm. a) musí notárska zápisnica obsahovať vyhlásenie účastníka, že splnil podmienky vydržania podľa osobitného predpisu, najmä však okolnosti odôvodňujúce začatie oprávnenej držby, trvanie a nepretržitosť držby.

V súlade s uvedeným sa za okolnosti odôvodňujúce začatie oprávnenej držby považujú také skutočnosti, ktoré konkrétne nasvedčujú, že držiteľ mohol nehnuteľnosť objektívne považovať za svoje vlastníctvo. Ide o okolnosti odôvodňujúce začatie, trvanie a nepretržitosť držby a uvedenie dňa, ktorým účastník nadobudol vydržaním vlastnícke právo k nehnuteľnosti alebo právo zodpovedajúce vecnému bremenu.³¹ Nadobúdateľ, resp. držiteľ teda musí preukázať kedy začal držať, že držba bola neprerušená a trvala po zákonom stanovený čas.

Začatie oprávnenej držby sa odvodzuje od tzv. právneho (nadobúdacieho) titulu. Tým je napríklad právny úkon neplatný pre nedodržanie predpísanej formy alebo z iných dôvodov, ktorý však v držiteľovi mohol vyvolať stav dobromyseľnosti, že mu vlastnícke právo patrí.

Konštatovanie splnenia desaťročnej vydržacej doby je založené na nepretržitom trvaní oprávnenej držby, ktorú možno chápať len tak, že po celý čas držiteľ nehnuteľnosť fakticky ovládal a trvali okolnosti zakladajúce oprávnenosť držby.

K vyhláseniu o vydržaní účastník dokladá:

1. vyjadrenia osôb, ktorým posledný zápis v katastri nehnuteľností preukazuje vlastnícke právo k nehnuteľnosti alebo právo zodpovedajúce vecnému bremenu, alebo ich právnych nástupcov, ak sú tieto osoby známe, že nemajú k vzniku vlastníckeho práva alebo práva zodpove-

³¹ § 63 ods. 1 písm. b) a c) zákona č. 323/1992 Zb. o notároch a notárskej činnosti (Notársky poriadok).

dajúceho vecnému bremenu výhrady; pravosť podpisu osôb na vyjadrení musí byť úradne osvedčená,

2. vyjadrenie obce, v ktorej katastrálnom území sa nehnuteľnosť nachádza, že vznikom vlastníckeho práva alebo práva zodpovedajúceho vecnému bremenu nie sú dotknuté jej oprávnené záujmy,
3. vyjadrenie právnickej osoby, ktorá je príslušná na správu nehnuteľností podľa osobitného predpisu alebo má právo nakladať s nehnuteľnosťami podľa osobitného predpisu, že nemá k vzniku vlastníckeho práva alebo práva zodpovedajúceho vecnému bremenu výhrady, ak ide o nehnuteľnosti mimo zastavaného územia obce.³²

Pokiaľ účastník preukáže a doloží všetky náležitosti, ktoré ustanovil zákon, a nie je ich málo, považuje sa za vlastníka veci.³³

Právna úprava zaznamenala dve významné etapy vývoja. Prvá etapa, ktorou sa chceme zaoberať začala účinnosťou novely č. 505/1991 Zb. a to 1. januárom 1992. Osvedčenie sa vydávalo na návrh držiteľa nehnuteľnosti, pričom v návrhu okrem označenia nehnuteľnosti a identifikačných údajov držiteľa bola povinnosť označiť skutočnosti preukazujúce spôsob získania nehnuteľnosti ním alebo jeho právnym predchodcom, v prípade ak navrhovateľ nebol bezprostredným právnym nástupcom posledného vlastníka zapísaného v pozemkovej knihe.

K písomnému návrhu sa prikladali čestné vyhlásenia dvoch, vo veci nezajatých svedkov znalých miestnych pomerov, ktorí sa vyjadrili k spôsobu získania nehnuteľnosti navrhovateľom – držiteľom. Zároveň sa prikladalo vyjadrenie obce, v územnom obvode, ktorej sa takáto nehnuteľnosť nachádzala, k okolnostiam dôležitým na vydanie osvedčenia. Po podaní návrhu notár vyhotovil oznámenie, ktoré sa po dobu 60 dní zverejnilo na vývesnej tabuli notára a v obci, v mieste na to obvyklom. V prípade, ak v stanovenej lehote tretia osoba vzniesla námietky k návrhu na vydanie notárskeho osvedčenia, notár vyzval túto osobu, aby v lehote 30 dní podala na príslušnom súde žalobný návrh o určenie, že navrhovateľ nesplnil podmienky na vydanie notárskeho osvedčenia, resp. o určenie, že navrhovateľ nie je oprávneným držiteľom nehnuteľnej veci.

V prípade, že takýto žalobný návrh podaný nebol, alebo v stanovenej lehote neboli podané žiadne námietky, notár vydal navrhovateľovi notárske osvedčenie, v ktorom osvedčil navrhovateľovi existenciu oprávnenej držby vecného práva k nehnuteľnej veci.³⁴

³² § 63 ods. 1 písm. a) zákona č. 323/1992 Zb. o notároch a notárskej činnosti (Notársky poriadok).

³³ V evidencii nehnuteľností sa na základe osvedčenia zapíše za vlastníka osoba uvedená v osvedčení na základe § 2 ods. 1 zákona č. 293/1992 Zb. o úprave niektorých vlastníckych vzťahov k nehnuteľnostiam.

³⁴ SEREK, D.: Notárske osvedčenie o držbe podľa zákona č. 293/1992 Zb. v znení účinnom do 30.11.2000 a právna úprava podľa Občianskeho zákonníka. In *Bulletin slovenskej advokácie*, 2014, č. 1. s. 5.

Podľa § 6, ods. 1 citovaného zákona však notár pravdivosť obsahu dokladov pripojených k návrhu, ani náležitosti vôle navrhovateľa ani iných osôb, nepotvrdzoval. V praxi a ani podľa právnej úpravy notár neskúmal naplnenie podmienok na nadobudnutie oprávnenej držby tak, ako boli upravené v § 130 OZ č. 40/1964 Zb. v znení novely č. 509/1991 Zb. s účinnosťou od 1.1.1992. Pravdivosť týchto údajov bola daná len čestným prehlásením dvoch svedkov, vyhlásením navrhovateľa a potvrdením príslušnej obce. Zákon neukladal notárovi posudzovať okolnosti držby, jej oprávnenosť, či neoprávnenosť tak, ako to predpokladalo citované ustanovenie OZ a predpokladá aj v súčasnosti.

V súvislosti s predmetnými notárskymi osvedčeniami o držbe však notár neskúmal ani existenciu oprávnenosti držby a citovaný zákon mu navyše túto povinnosť výslovne neukladal. Podľa § 3, ods. 2 citovaného zákona notárske osvedčenie bolo možné vydať len držiteľovi nehnuteľnosti.

Vyššie uvedený kiks vznikol v dôsledku chýbajúcej smernice, ktorou sa mohlo Ministerstvo spravodlivosti SR vyhnúť účelovému výkladu §63 a aplikácii ustanovení o osvedčovaní nadobudnutia vlastníctva k nehnuteľnostiam titulom vydržania zo strany niektorých notárov a práve tieto okolnosti spôsobili, že zákonná úprava bola v Notárskom poriadku novelizovaná zákonom č. 397/2000 Z. z.. Nesprávny postup notárov vznikol totiž nepresným legislatívnym znením príslušného ustanovenia. Ustanovenie totiž obsahovalo len dve vety: „V notárskej zápisnici o osvedčení vyhlásenia o vydržaní vlastníctva k nehnuteľnosti alebo o vydržaní práva zodpovedajúceho vecnému bremenu spíše notár vyhlásenie účastníka k zákonom ustanoveným podmienkam vydržania,“ podľa §134 OZ, „najmä o okolnostiach, dobe a nepretržitosti držby nehnuteľnosti alebo práva zodpovedajúceho vecnému bremenu, prípadne vyhlásenie dotknutého vlastníka nehnuteľnosti a obecného úradu, v obvode ktorého je nehnuteľnosť, že nemajú ku vzniku uvedeného práva občana výhrady. Ďalej v nej uvedie dôkazy, ktoré mu boli predložené na potvrdenie skutočností.“

Medzi príkladmo vymenované právne významné skutočnosti, ktoré notári majú osvedčovať bolo a je zaradené aj vyhlásenie o vydržaní.³⁵ Notári vnímali pod vyhlásením, na základe úpravy pred novelou 327/2000 Z. z. vyjadrenie osoby o určitej skutočnosti za určitým cieľom, teda právny úkon, ktorý notár síce spisuje, ale na ňom nemá čo osvedčovať a skúmať pravdivosť takéhoto vyhlásenia.

Takáto však vôľa zákonodarcu v žiadnom prípade nebola a z pôvodného znenia § 63 vyplývalo, že pod osvedčením o vydržaní treba rozumieť všetky právne skutočnosti (vyhlásenie je len jednou z nich), ktoré sú podmienkou vzniku vlastníckeho práva vydržaním. Tie teda nemá posudzovať ten, kto vyhlásenie robí, ale notár. Vychádza sa z toho, že účastník zväčša nemá

³⁵ V §56 ods. 1 písm. g) Notárskeho poriadku.

kvalifikáciu na to, aby vedel posúdiť existenciu podmienok pre vznik tohto právneho vzťahu.³⁶

Tým, že novelou č. 393/2000 Z. z. boli ustanovenia Notárskeho poriadku precizované v § 63 prostredníctvom stanovenia prísnejších podmienok, boli notári pri vydaní osvedčenia formou notárskej zápisnice prinútení skúmať, či žiadateľ preukáže splnenie podmienok vydržania podľa OZ. V praxi pred novelou boli totiž osvedčenia o držbe predmetom častých špekulatívnych usporiadaní vlastníckych vzťahov k nehnuteľnostiam a ich navrhovatelia v rozpore s právnym postavením držiteľa a obmedzením držiteľa disponovať s vecou ako vlastníci, mohli túto ďalej ako vlastníci scudzovať bez ohľadu na plynutie alebo uplynutie vydržacej doby. Na túto skutočnosť poukázavala aj dôvodová správa k citovanému zákonu č. 393/2000 Z.z., ktorá výslovne sledovala legislatíve zamedzenie možnosti získavania nehnuteľnosti vydržaním podvodným spôsobom.

Právna úprava teda aktuálne dáva notárovi povinnosť posúdiť všetky predpoklady vydržania, ktoré stanovil OZ a teda aj tzv. oprávnenosť držby.

V kontexte komparácie z rímskym právom platné občianske právo istým spôsobom v sebe kumuluje, hoci v zmysle teórie rímskeho práva nesprávne, všetky rímsko-právne predpoklady vydržania, nakoľko pod pojmom oprávnená držba, ako vyplýva z judikatúry súdov a aj z § 130 ods. 1 OZ, chápe prax nie držbu, ktorá je v súlade s právnym poriadkom, čo je oprávnená držba v zmysle rímsko-právnom, ale rozumie pod týmto pojmom držbu dobromyseľnú, resp. terminologicky v zmysle platného práva, držbu v dobrej viere.

„Dobromyseľnosťou sa v tomto zmysle rozumie presvedčenie nadobúdateľa, že nekoná bezprávne, keď si prisvojuje určitú vec. Ide teda o psychický stav, o vnútorné presvedčenie subjektu, ktoré samo o sebe nemôže byť predmetom dokazovania. Týmto môžu byť okolnosti, z ktorých možno vyvodíť presvedčenie nadobúdateľa o dobromyseľnosti, že mu vec patrí.“³⁷

Oprávnenosť (dobromyseľnosť) držby ako jeden zo základných predpokladov, sa v zmysle platného práva, posudzuje vždy z objektívneho hľadiska, teda či držiteľ bol vzhľadom na všetky okolnosti v dobrej viere, že mu držané právo patrí, alebo že ho vykonáva pre seba. Musí teda naplniť predpoklady existencie držby, ktorými sú „*corpus*“ teda faktická moc nad vecou, ktorá sa nemusí prejavovať iba ako skutočné faktické uchopenie alebo ovládanie veci alebo práva, ale aj ako tzv. právne panstvo nad vecou, teda správanie sa k veci alebo vykonávanému právu ako vlastníci alebo oprávnený z práva a ďalej „*animus*“ teda existencia držobnej vôle spočívajúcej v presvedčení, že právo držiteľ vykonáva ako vlastníci alebo ako osoba oprávnená na trvalý alebo opätovný výkon.

³⁶ ŠTEFANKO, J.: Vydržanie ako právny titul nadobudnutia vlastníctva k nehnuteľnosti v nesporovom konaní. In *ARS NOTARIA*, 2001, č. 4, s.23.

³⁷ R 45/1986.

Komparatívne vzaté, naše platné občianske právo nesprávne používa pojem oprávnená držba a malo by ho nahradiť pojmom držba dobromyseľná alebo držba v dobrej viere. Oprávnenosť držby totiž pojmovo subsumuje a evokuje skôr právny titul nadobudnutia, prípadne súlad držby a právneho poriadku, nie to, či osoba síce fakticky vykonáva držbu ale myslí si, že s vecou nakladá ako vlastník.

V rímskom práve, ktoré prísne oddeľovalo držbu dobromyseľnú (*possessio bonae fidei*) a držbu oprávnenú (*possessio iusta*) mohla totiž nastať aj situácia, že držba dobromyseľného držiteľa bola neoprávnená. Je to napríklad vtedy, ak niekto v kúpeľoch vzal omylom šaty patriace inému v domnení, že sú jeho. Bol dobromyseľný, ale jeho držba nebola oprávnená, hoci nevedel, že porušuje svojim konaním právo iného.

Rímske právo totiž za oprávnenú držbu považovalo držbu, ktorá bola v súlade s právnym poriadkom a každá držba, ktorá taká nebola, nazývalo protiprávnou. Tieto pojmy, oprávnená a neoprávnená držba sa chápali ako objektívne, nezávislé od vedomia daného držiteľa.³⁸

Za dobromyseľného držiteľa rímske právo, na rozdiel od platného práva, považovalo toho, ktorý žil v presvedčení, že vec, ktorú má v držbe, mu patrí a že jeho držba nenaruša právo iného (nezávisle od toho, že to tak nemuselo byť). Príklad sme uviedli už vyššie. Každá iná držba bola nedobromyseľná a to napr. vtedy, ak o nedostatku svojho práva k veci vedel alebo o ňom z hrubej nedbanlivosti nevedel. V prípade ak sa dobromyseľný držiteľ o nedostatku svojho práva k veci dozvedel, stával sa nedobromyseľným.³⁹

Záver

Je pravdou, že vydanie notárskeho osvedčenia o vydržaní podľa citovanej právnej úpravy platného práva umožnilo založiť nové vecno-právne vzťahy k nehnuteľnostiam a tým umožniť oprávnenému držiteľovi stať sa vlastníkom na základe splnenia zákonom stanovených podmienok. Je na posúdení notára, či predložené listiny a vyhlásenia zhodnotí ako preukázateľne postačujúce na to, aby vydal osvedčenie a tým konštituoval vznik vlastníckeho práva u oprávneného držiteľa. Otázkou ostáva ako notár hodnotí tzv. oprávnenosť držby, ktorú naše občianske právo vníma v zmysle dobromyseľnosti a ktorá by mala vyjadrovať vnútorný subjektívny postoj držiteľa k výkonu práva.

V zmysle princípu právnej istoty by sa však v budúcnosti mohlo uvažovať nad tým, že sa pojem oprávnená držba, ktorá indikuje to, že osoba

³⁸ Viac pozri v: REBRO, K. – BLAHO, P.: *Rímske právo*. Bratislava-Trnava: Iura Edition, 2003, s. 228.

³⁹ Podrobnejšie pozri v: REBRO, K. – BLAHO, P.: *Rímske právo*. Bratislava-Trnava: Iura Edition, 2003, s. 228.

výkonom držby neporušuje ustanovenia platného práva, mohol nahradiť pojmom dobromyseľná držba, alebo držba v dobrej viere, ktorá zakladá vnútorný vzťah osoby k veci, ktorá je samozrejme preukázateľná prostredníctvom vonkajšieho pôsobenia držiteľa tým, že sa k veci správa a nakladá s ňou ako vlastník, *ergo* je o sebe presvedčený, že je vlastník veci.

Tým, že rímske právo v predpokladoch vydržania obsahovalo *iustus titulus*, teda spravodlivý nadobúdaci dôvod, ktorý samozrejme nesmel byť v rozpore s právnym poriadkom a dobromyseľnú držbu, nebolo pochyb, že o tom, že trvajúca dobromyseľná držba po zákonom stanovený neprerušovaný čas, nadobudnutá na základe spravodlivého titulu k veci, ktorá bola spôsobilá na vydržanie spôsobila vznik vlastníckeho práva.

Použitá literatúra

1. Zákon XII. tabúl.
2. Justiniánske inštitúcie.
3. Zákon č. 40/1962 Zb. Občiansky zákonník.
4. Zákon č. 95/1963 Zb. o štátnom notárstve a konaní pred štátnym notárstvom.
5. Zákon č. 293/1992 Zb. o úprave niektorých vlastníckych práv k nehnuteľnostiam.
6. Zákon č. 323/1992 Zb. o notároch a notárskej činnosti (Notársky poriadok).
7. Zákon č. 162/1995 Z. z. o katastri nehnuteľností a o zápise vlastníckych a iných práv.
8. BARTOŠEK, M.: *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1981. 507 s.
9. BLAHO, P.: *Justiniánske inštitúcie*. Trnava: Iura Edition, 2000. 439 s.
10. BOHUSLAV, P.: *Vydržení v českém právu*. Praha: C.H.Beck, 2008. 241 s.
11. ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, V.: Bona fides ako jeden z princípov rímskeho záväzkového práva. In *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2015* [elektronický zdroj] Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2015, s. 462-469.
12. ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, V.: Bona fides v zákone č. 99/1963 Zb. Občianskom súdnom poriadku a novom Civilnom sporovom poriadku. In *Soudobé reflexe římského práva : římské právo v moderních kodifikacích*. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2015, s. 202-210.
13. REBRO, K. – BLAHO, P.: *Rímske právo*. Bratislava-Trnava: Iura Edition, 2003. 497 s.
14. SEREK, D.: Notárske osvedčenie o držbe podľa zákona č. 293/1992 Zb. v znení účinnom do 30.11.2000 a právna úprava podľa Občianskeho zákonníka. In *Bulletin slovenskej advokácie*, 2014, č. 1, s. 5.
15. ŠTEFANKO, J.: Vydržanie ako právny titul nadobudnutia vlastníctva k nehnuteľnosti v nesporovom konaní. In *ARS NOTARIA*, 2001, č. 4, s. 18-27.
16. URFUS, V.: *Římské právo soukromé*. Brno: UJEP, 1979.

ODPOROVATEĽNOSŤ PRÁVNÝCH ÚKONOV – OBSOLENTNÝ INŠTITÚT?

JUDr. Mgr. Michal Mrva, PhD. LL.M

JUDr. Mgr. Martin Turčan, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta,
Katedra teórie práva a sociálnych vied

Odporovateľnosť právnych úkonov – obsolentný inštitút?

Autori príspevku sa pokúšajú nájsť odpoveď na otázku, či je inštitút odporovateľnosti právnych úkonov v rámci právneho poriadku SR skutočne využiteľný. Daným problémom sa zaoberajú najmä s ohľadom na § 39 Občianskeho zákonníka. Príspevok reflektuje úpravu tohto inštitútu v Občianskom zákonníku a tiež v zákone o konkurze a reštrukturalizácii. Autori prichádzajú k záveru, že odporovateľnosť právnych úkonov predstavuje v oblasti konkurzného práva v zásade aplikovateľný inštitút, no v oblasti občianskeho práva sa tento inštitút javí ako obsolentný.

Anfechtbarkeit von Rechtsakten – obsolet Institut?

Die Autoren versuchen eine Antwort auf die Frage, ob das Institut von Anfechtbarkeit von Rechtsakten im Rahmen des slowakischen Gesetzes tatsächlich nutzbar zu finden ist. Sie adressieren das Problem hauptsächlich von der Perspektive von § 39 des slowakisches BGB. Beitrag reflektiert das Institut im Bürgerlichen Gesetzbuch und auch im Gesetz über die Insolvenz und Restrukturierung. Die Autoren kommen zu dem Schluss, dass Anfechtbarkeit im Gesetz Konkurs grundsätzlich anwendbar Institut ist, aber im Zivilrecht es scheint obsolet.

Defeasibility of legal acts – obsolete institute?

Authors of the paper try answer question whether defeasibility of legal act is an applicable institute within Slovak legal order. They deal with the issue mainly with respect to § 39 of the Slovak Civil Code. The paper reflects regulation of the institute in the Civil Code and also in law on bankruptcy and restructuralization. Authors come to conclusion that in the area of Bankruptcy Law defeasibility of legal acts is basically applicable, but in the area of Civil Law it seems to be obsolete.

Kľúčové slová: právny úkon, platnosť, účinnosť, neúčinnosť, odporovateľnosť

Schlüsselbegriffe: Rechtsakt, Wertigkeit, Wirkungskraft, Wirkungslosigkeit, Anfechtbarkeit

Key words: legal act, validity, efficiency, inefficiency, defeasibility

Úvod

Účelom inštitútu odporovateľnosti právnych úkonov je chrániť veriteľa proti konaniu dlžníka ukracujúcemu ho na jeho pohľadávkach. Ide o zákonný prostriedok, ktorým sa voči tretej osobe veriteľ domáha neúčinnosti úkonov dlžníka vo vzťahu k sebe samému.

Do Občianskeho zákonníka bol tento inštitút zavedený zákonom č. 509/1991 Zb., ktorým sa mení dopĺňa a upravuje Občiansky zákonník v súvislosti so spoločenskými, politickými a ekonomickými zmenami, ktoré nastali po roku 1989. Napriek tomu, že zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník (ďalej aj „OZ“) neobsahoval nikdy predtým ustanovenia o odporovateľnosti právnych úkonov, nešlo v slovenských (resp. československých) podmienkach o nový inštitút. Na našom území bola odporovateľnosť zavedená už zákonom č. 64/1931 Sb., ktorým bol vydaný poriadok konkurzný, odporovací a vyrovnací. Tento zákon bol po nástupe komunistického režimu zrušený a odporovateľnosť nanovo upravil Občiansky zákonník z r. 1950. V roku 1963 sa inštitút odporovateľnosti dostal aj do zákonníka medzinárodného obchodu. Je teda zrejmé, že novelou OZ v roku 1991 nešlo o zavedenie úplne nového a neznámeho inštitútu. Napriek tomu sa v aplikáčnej praxi od okamihu jeho uzákonenia vyskytovali problémy.

V súčasnosti je odporovateľnosť okrem OZ upravená aj zákonom č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii. Tento zákon predstavuje vo vzťahu k OZ *lex specialis*. V nasledovnom texte sa zaoberáme úpravou odporovateľnosti v oboch uvedených predpisoch a kladieme si otázku, či ide skutočne o aplikovateľný inštitút, alebo či máme dočinenia s inštitútom, ktorý je vzhľadom na celkový kontext OZ v skutočnosti nevyužitelný (obsolentný).

1. Odporovateľnosť právnych úkonov v občianskom práve

Ustanovenie § 42a OZ hovorí o možnosti veriteľa domáhať sa, aby súd určil, že dlžníkove právne úkony sú voči nemu neúčinné, lebo ukracujú uspokojenie jeho vymáhateľnej pohľadávky. V právno-aplikačnej praxi v minulosti neexistoval jednotný pohľad slovenských a českých súdov na

interpretáciu pojmu *vymáhateľná pohľadávka*. S ohľadom na účel právnej úpravy sa každopádne zdá správne prikloniť sa k výkladu podanému Najvyšším súdom SR v rozhodnutí č. R 44/2001, v ktorom súd uviedol, že danému pojmu zodpovedá pohľadávka, ktorú možno úspešne vymáhať pred súdom v základnom konaní. Podmienkou uplatnenia odporovateľnosti teda nie je, aby šlo o právoplatné a vykonateľné súdne rozhodnutie, aspoň nie v čase podania odporovacej žaloby.¹ Podľa OZ patria medzi predpoklady úspešnej odporovateľnosti právneho úkonu aj tieto skutočnosti:

- právny úkon musel byť vykonaný dlžníkom v posledných troch rokoch predchádzajúcich podaniu žaloby,
- právny úkon musel byť vykonaný s úmyslom ukrátiť veriteľa a tento úmysel musel byť druhej strane známy (ustanovenie § 42a OZ predpokladá, že ak ide o blízku osobu dlžníka, úmysel jej známy bol a dôkazné bremeno existencie dobrého úmyslu sa prenáša na blízku osobu dlžníka).

Dôvodom neúčinnosti odporovaného právneho úkonu je súdne rozhodnutie, ktoré má konštitutívny charakter. To znamená, že neúčinným sa právny úkon nestáva priamo zo zákona, ale až na základe rozhodnutia súdu, ktorým sa neúčinnosť právneho úkonu voči konkrétnemu veriteľovi založí. Aktívne legitimovaným v tomto konaní je veriteľ disponujúci vymáhateľnou pohľadávkou, ktorú logicky musel mať už v čase, keď došlo k úkonu, ktorým mal byť veriteľ na tejto pohľadávke ukrátený. Pasívne legitimovanou je osoba, ktorá mala z odporovateľného právneho úkonu prospech. Výsledkom úspešnej žaloby veriteľa je, že súd v rozsudku vysloví relatívnu neúčinnosť konkrétneho právneho úkonu voči konkrétnemu veriteľovi, ktorý túto neúčinnosť oprávnené a predpísaným spôsobom namietol. Právny úkon tak zostáva aj po úspešnom odporovaní konkrétnym veriteľom platný a dôsledky odporovateľnosti sa uplatňujú iba v relatívnom právnom vzťahu medzi veriteľom a osobou, ktorá mala z odporovateľného právneho úkonu prospech.

Odporovateľnosť právneho úkonu sa teda môže javiť ako užitočný nástroj ochrany veriteľa pred konaním dlžníkov, ktorí ho ukracujú na vymáhateľných pohľadávkach. Treba však podotknúť, že predpokladom pre vyslovenie neúčinnosti právneho úkonu je jeho platnosť.² Odporovať nemožno neplatnému právnenému úkonu. Ak je právny úkon neplatný, nemôžu nastať právne účinky a hľadá sa naň, akoby vôbec neexistoval. Z uvedeného vyplýva, že pred tým, než súd vysloví neúčinnosť právneho úkonu voči konkrétnemu veriteľovi, musí skúmať, či je tento právny úkon vôbec

¹ Pozri aj uznesenie NS ČR sp. zn. 30 Cdo 1662/2004, uznesenie NS ČR sp. zn. 21 Cdo 1058/2014 a uznesenie NS SR sp. zn. č. 6 Cdo 253/2012.

² Účinnosť zmluvy znamená „skutočnosť, že zmluva začala spôsobovať zamýšľané právne následky (...).“ (LAZAR, J. a kol.: *Občianske právo hmotné. Všeobecná časť*. Bratislava : Iuris libri, 2014, s. 121). Neplatná zmluva nemôže spôsobovať žiadne zo zamýšľaných právnych následkov.

platný.³ Všeobecné podmienky platnosti právneho úkonu stanovuje § 39 OZ. Podľa tohto ustanovenia právny úkon, ktorý svojím obsahom alebo účelom odporuje zákonu alebo ho obchádza, alebo sa prieči dobrým mravom, je neplatný.

Ak je predpokladom neúčinnosti právneho úkonu podľa § 42a OZ konanie dlžníka *in fraudem creditoris*, ponúka sa otázka, či vôbec môže ísť v zmysle § 39 OZ o platný právny úkon. Aj keď dlžníkovovo počínanie nemusí priamo napĺňať skutkovú podstatu trestného činu poškodzovania veriteľa podľa § 239 Trestného zákona (teda nemusí vždy ísť o konanie *contra legem*), možno sa dôvodne nazdávať, že vždy pôjde zo strany dlžníka o konanie, ktoré je prinajmenšom v rozpore s dobrými mravmi. Preto sa zdá, že právna úprava odporovateľnosti právneho úkonu je nevyužitelná.

V prípade, že veriteľ chce v zmysle § 42a OZ úspešne odporovať právnenému úkonu dlžníka voči osobe, ktorá s dlžníkom tento právny úkon urobila, musí preukázať nielen to, že dlžník tento úkon urobil v úmysle ukrátiť svojho veriteľa, ale aj to, že tento úmysel musel byť druhej strane známy (okrem prípadu blízkych osôb dlžníka, u ktorých sa znalosť tohto dlžníkovho úmyslu predpokladá). Domnievame sa, že ak veriteľ preukáže úmysel dlžníka ukrátiť ho na pohľadávke ako aj znalosť tohto dlžníkovho úmyslu na strane osoby, ktorá s dlžníkom daný úkon urobila, s ohľadom na ustanovenie §39 OZ pôjde o neplatný právny úkon, pretože dlžník aj tretia strana konajú v rozpore s dobrými mravmi.

Je zaujímavé, že česká judikatúra (ktorú v tejto oblasti nasledujú aj slovenské súdy) sa vyslovuje v prospech uprednostnenia neplatnosti právneho úkonu pred vyslovením jeho relatívnej neúčinnosti. V rozsudku vo veci sp. zn. 31 Cdo 417/1999 Najvyšší súd ČR vyslovil názor, že „v prípade, ak je právny úkon neplatný, jeho právne účinky vôbec nenastávajú a na právne vzťahy sa hľadí rovnako, ako keby vôbec nebol učinенý. V prípade právneho úkonu, ktorý je neplatný, nie je možné vysloviť jeho odporovateľnosť. Neplatnosť právneho úkonu má prednosť pred jeho odporovateľnosťou a odporovať je možné iba platnému právnenému úkonu.“ Podobne sa vyjadril aj Najvyšší súd ČR v rozsudku vo veci sp. zn. 21 Cdo 2662/1999, keď uviedol, že „určením právnej neúčinnosti právneho úkonu (vyslovením odporu) v zmysle § 42a OZ nastáva stav tzv. relatívnej neúčinnosti predmetného právneho úkonu. Odporovateľný právny úkon zostáva platným právnym úkonom, avšak v pomeroch účastníkov sa naň hľadí tak, akoby nenastali jeho účinky. V prípade, ak je právny úkon neplatný (či už absolútne alebo relatívne), jeho právne účinky vôbec nenastávajú; na právne vzťahy

³ „Medzi podmienky odporovateľnosti patrí platnosť odporovateľného právneho úkonu, ktorý sa má odporom napadnúť. Ak je právny úkon, ktorým dlžník ukrátil pohľadávku veriteľa, absolútne neplatný, ukrátený veriteľ sa voči účastníkovi právneho úkonu môže dovolať len jeho neplatnosti.“ (FEKETE, I.: *Občiansky zákonník. Veľký komentár. I. zväzok. Všeobecná časť. § 1 – § 122.* Bratislava: Eurokódex, 2014, s. 429).

sa hľadí tak, akoby vôbec nebol urobený. Pri právnom úkone, ktorý je neplatný, nemožno vysloviť jeho odporovateľnosť; neplatnosť právneho úkonu má prednosť pred jeho odporovateľnosťou a odporovať možno len platnému právnenému úkonu.“

Má teda inštitút odporovateľnosti právnych úkonov nejaké využitie? Je vôbec z pohľadu OZ možné úspešne odporovať nejakému právnenému úkonu? Ak áno, za akých podmienok? Odpoveď na tieto otázky sa pokúsil dať Najvyšší súd ČR, ktorý v rozsudku vo veci sp. zn. 20 Cdo 2886/2006 uviedol: *„Právne úkony urobené v úmysle ukrátiť veriteľa, avšak v súlade so zákonom, sú v závislosti na konkrétnych okolnostiach buď neplatné pre rozpor s účelom zákona alebo pre jeho obchádzanie (§39 OZ), alebo sú síce platné, avšak odporovateľné (§42a OZ). Pre posúdenie, o ktorý z týchto následkov ide v konkrétnom prípade, je rozhodujúce, či právny úkon uzatvárali obaja jeho účastníci v úmysle ukrátiť veriteľa alebo či mal tento úmysel len dlžník. V prvom prípade ide o úkon neplatný, v druhom prípade (iba) o úkon odporovateľný.“* Najvyšší súd ČR teda skonštatoval, že ak na strane dlžníka ako aj na strane osoby, ktorá s dlžníkom právny úkon robí, ide o úmyselné vôľové konanie s cieľom ukrátiť veriteľa, jedná sa o neplatný právny úkon. Ak však bude na strane osoby, ktorá s dlžníkom daný úkon robí absentovať úmysel ukrátiť veriteľa (no osoba o tomto úmysle dlžníka bude vedieť), pôjde podľa názoru NS ČR o odporovateľný právny úkon.

Dá sa však takéto konanie dlžníka a tretej osoby kvalifikovať ako konanie v súlade s dobrými mravmi? Predpokladom odporovateľnosti právneho úkonu je, že daným úkonom dochádza k úbytku majetku dlžníka, z ktorého by mohol byť veriteľ uspokojený. Musí teda jednoznačne ísť o neekvivalentný právny úkon. Osoba robíaca s dlžníkom právny úkon teda týmto úkonom získava určitú výhodu (napr. získava majetok bezodplatne alebo za cenu nižšiu, ako je obvyklá). Ak má táto osoba nenáležitý majetkový prospech na úkor osoby veriteľa z právneho úkonu urobeného s dlžníkom a okrem toho vie, že úmyslom dlžníka je ukrátiť svojho veriteľa, nazdávame sa, že nemôže ísť o konanie v súlade s dobrými mravmi. I keď, samozrejme, na strane tejto osoby nemusí ísť o úmysel poškodiť veriteľa. Z tohto uhla pohľadu sa azda môže jednať o vedomú nedbanlivosť. Ak ale tá istá osoba koná s vedomím toho, že získava majetkový prospech na úkor osoby, ktorá má na uspokojenie svojej pohľadávky z tohto majetku nárok, zrejme len ťažko možno konštatovať, že ide o konanie, ktoré v zmysle § 39 OZ nezakladá neplatnosť tohto právneho úkonu pre rozpor s dobrými mravmi. A to najmä s ohľadom na skutočnosť, že dotyčný získava majetkový prospech na úkor osoby, ktorej pohľadávka mala byť týmto majetkom uspokojená.

Možno preto zhodnotiť, že i keď Najvyšší súd ČR v rozsudku zo dňa 25.4.2007 vo veci sp. zn. 20Cdo 2886/2006 rozhodol v snahe zachovať koncepciu inštitútu odporovateľnosti právneho úkonu v občianskom práve živú

a účinnú, s ohľadom na zákonné požiadavky obsiahnuté v § 42a OZ a v § 39 OZ je ťažké sa s týmito závermi stotožniť. Domnievame sa preto, že odporovateľnosť právnych úkonov je v OZ obsolentným právnym inštitútom a predstavuje problémom *per se*.

Za problematický považujeme aj názor Najvyššieho súdu SR vyjadrený vo veci sp. zn. 6 Cdo 223/2010, keď súd uviedol, že „*pokiaľ ide o vzťah medzi ustanoveniami § 42a a 39 OZ, dovolací súd poznamenáva, že odporovateľným môže byť len platný právny úkon. Ak však zákon určité konanie dlžníka za ustanovených podmienok sankcionuje odporovateľnosťou, nemôže byť to isté konanie za tých istých podmienok sankcionované neplatnosťou právneho úkonu. Inak by sa totiž nemohol prakticky uplatniť inštitút odporovateľnosti právnych úkonov, čím by bol popretý jeho účel a zmysel, ktorým je občianskoprávna ochrana veriteľa pred účinkami takých právnych úkonov dlžníka, ktoré sú vykonávané na ukrátenia veriteľa (právne úkony in fraudem creditorum).*“ Najvyšší súd SR chcel zrejme v tomto vyjadrení poukázať na princíp vylúčenia redundancie,⁴ čo prakticky znamená, že nech už rozpor s dobrými mravmi v zmysle § 39 OZ znamená čokoľvek, nemôže ho predstavovať situácia ukračovania veriteľa popísaná v § 42a. Zúžené chápanie dobrých mravov špeciálne pre prípad odporovateľnosti právnych úkonov sa nám však javí pochybné. Domnievame sa, že ani poukaz na „racionálneho zákonodarcu“, ktorý nevytvára obsolentné ustanovenia, nie je v tomto prípade bezvýhradne presvedčivý. Zákonodarca predsa nie je vždy dôsledne „racionálny“. Po novembri 1989 napríklad ponechal v OZ ustanovenie § 47, ktoré je podľa porevolučnej judikatúry aj odbornej literatúry obsolentné.⁵ V zásade nemožno úplne vylúčiť možnosť (a to ani interpretačne), že zákonodarca obsolentné ustanovenie v zákone nielen ponechá, ale že ho doň aj zavedie; a my sa prikláňame k záveru, že § 42a OZ predstavuje takýto prípad.

Na záver chceme vo vzťahu k odporovateľnosti právnych úkonov v oblasti občianskeho práva poukázať aj na skutočnosť, že už dôvodová správa k pôvodnému návrhu OZ zo šesťdesiatych rokov uvádzala, že „*osnova nepreberá ustanovenie doterajšieho občianskeho zákonníka o tzv. odporovateľnosti právnych úkonov. Pokiaľ by šlo o úkony učinené v úmysle vyhnúť sa splneniu povinnosti voči spoločnosti alebo voči inému občanovi alebo o úkony, ktorými má byť niekto neoprávnene zvýhodnený alebo znevýhodnený, pri ktorých aplikácia doterajších predpisov o odporovateľnosti prichádzala najčastejšie do úvahy, treba považovať tieto úkony za neplatné, lebo sa priečia záujmom spoločnosti.*“⁶ Podotýkame, že výraz *záujmy*

⁴ K princípu vylúčenia redundancie pozri WINTR, J.: *Metody a zásady interpretace práva*. Praha: Auditorium, 2013, s. 80-86.

⁵ Pozri napr. LAZAR, J.: *Občianske právo hmotné. 1. zväzok*. 1. vyd. Bratislava: Iuris libri, 2014, s. 121.

⁶ Dôvodová správa k vládnu návrhu Občianskeho zákonníka.

spoločnosti, ktorý je podľa citovanej dôvodovej správy dôvodom neplatnosti právneho úkonu, bol spolu s výrazom *pravidlá socialistického spoluzitia* v danom období náhradou za pojem *dobré mravy*.⁷ Autori OZ teda z predpisu pôvodne vedome odstránili inštitút odporovateľnosti právnych úkonov, pretože následok konania v úmysle ukrátiť veriteľa videli v neplatnosti právneho úkonu pre jeho rozpor s dobrými mravmi.

2. Odporovateľnosť právnych úkonov v konkurznom práve

Špeciálnu právnu úpravu odporovateľných právnych úkonov obsahuje v slovenskom právnom poriadku zákon č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii (ďalej aj „ZKR“), a to konkrétne v ustanoveniach § 57 až § 66. Oproti úprave odporovateľnosti podľa OZ je úprava ZKR precíznejšia. Aj tu každopádne platí, že odporovať možno iba právnym úkonom, ktoré sú platné, keďže neplatný právny úkon nemá žiadne právne účinky. Vzhľadom na skutočnosť, že ZKR neobsahuje osobitné ustanovenia o platnosti právnych úkonov, pri jej posudzovaní treba aplikovať ustanovenia OZ.

Podľa ZKR sú podmienkami úspešnej odporovateľnosti právneho úkonu:

- právny úkon dlžníka,
- účinnosť právneho úkonu dlžníka,
- ukrátenie uspokojenia pohľadávky veriteľa,
- vyhlásenie konkurzu,
- právny úkon dlžníka sa týka jeho majetku,
- ukrátenie pohľadávky veriteľa, ktorý si prihlásil pohľadávku.⁸

Len pre úplnosť treba dodať, že odporovateľnosť sa podľa ZKR viaže na **prekluzívnu lehotu. Znamená to, že** ak sa neuplatní u povinnej osoby alebo na súde v stanovenej lehote od vyhlásenia konkurzu, právo odporovať právnomu úkonu zanikne.

Pri hľadaní odpovede na otázku, či v zmysle ZKR je možné úspešne odporovať právnomu úkonu, alebo či by sme mali aj ustanovenia tohto zákona o odporovateľnosti chápať ako obsolentné, je potrebné poukázať na nasledovné: Úprava ZKR rozoznáva viaceré skupiny právnych úkonov, ktorými dochádza k zmenšovaniu majetku dlžníka, pri ktorých umožňuje správcovi alebo veriteľovi ako aktívne legitimovaným subjektom domáhať sa vyslovenia neúčinnosti daných úkonov. Ide konkrétne o právo odporovať právnomu úkonu bez primeraného protiplnenia podľa § 58 ZKR, právo odporovať právnomu úkonu zvýhodňujúcemu niektorého veriteľa podľa

⁷ Pozri TURČAN, M.: Dobré mravy a judeo-kresťanská tradícia. In *Dny práva 2011*. Brno : Masarykova univerzita, 2012, s. 245.

⁸ ĎURICA, M.: *Konkurzné právo na Slovensku a v Európskej únii. 2. prepracované a doplnené vydanie s európskou a národnou judikatúrou*. Bratislava : Eurokódex, 2010, s. 527- 528.

§ 59 ZKR, právo odporovať ukracujúcemu právnomu úkonu podľa § 60 ZKR a právo odporovať právnomu úkonu urobenému po zrušení konkurzu podľa § 61 ZKR.

Podľa § 58, § 59 a § 61 ZKR sa pre úspešnú odporovateľnosť právnych úkonov nevyžaduje úmysel dlžníka ani znalosť druhej strany o úmysle dlžníka ukrátiť veriteľa, pokiaľ ide o uspokojenie jeho prihlásenej pohľadávky. Takýto úmysel (a znalosť úmyslu dlžníka) na strane osoby, ktorá s dlžníkom právny úkon robí sa vyžaduje iba pri ukracujúcich právnych úkonoch podľa § 60 ZKR. V zmysle § 60 ods. 2 sa existencia úmyslu dlžníka ako aj vedomosť druhej strany o tomto úmysle predpokladá v prípade, že ide o úkon urobený v prospech osoby spriaznenej s dlžníkom (za spriaznenú osobu sa považuje osoba podľa § 9 ZKR). S ohľadom na podmienky úspešnej odporovateľnosti ukracujúceho právneho úkonu vyjadrené v hypotéze právnej normy obsiahnutej v ustanovení § 60 ods. 1 ZKR platí rovnaký záver ako v prípade § 42a OZ. Ak správca alebo veriteľ preukáže úmysel dlžníka ukrátiť veriteľa riadne prihlásenej pohľadávky ako aj znalosť tohto dlžníkovho úmyslu na strane osoby, ktorá s dlžníkom daný úkon urobila, s ohľadom na ustanovenie § 39 OZ by malo ísť o neplatný právny úkon, a to z rovnakých dôvodov, aké boli uvedené vo vzťahu k inštitútu odporovateľnosti v OZ. Ak je predpokladom neúčinnosti právneho úkonu podľa § 60 ZKR konanie dlžníka *in fraudem creditoris*, nemôže ísť o platný právny úkon.

Pokiaľ ide o ostatné skutkové podstaty uvedené v § 58, § 59 a § 61 ZKR, zákon nevyžaduje pre ich úspešnú odporovateľnosť úmyselné konanie dlžníka ukrátiť svojich veriteľov a logicky ani to, aby osoba, ktorá s dlžníkom daný právny úkon robí, vedela o zlom úmysle dlžníka. „*Jediným predpokladom pre odporovateľnosť je len objektívny ekonomický dôsledok takých právnych úkonov, ktorý sa prejaví v ukrátení uspokojovania pohľadávok veriteľov.*“⁹ V prípade rozhodovania súdu o vyslovení neúčinnosti právnych úkonov bez primeraného protiplnenia podľa § 58 ZKR; právnych úkonov zvýhodňujúcich niektorého veriteľa podľa § 59 ZKR a právnych úkonov urobených po zrušení konkurzu podľa § 61 ZKR sa však nevyhnutne vyžaduje, aby súd v každom z týchto prípadov posudzoval platnosť právnych úkonov podľa § 39 OZ. Ak by dospel k záveru, že dlžník úkonom bez primeraného protiplnenia naplnil podmienky neplatnosti právneho úkonu v zmysle §39 OZ, nemôže vysloviť neúčinnosť takéhoto právneho úkonu. Obdobne platí pre posudzovanie odporovateľnosti právnych úkonov zvýhodňujúcich niektorého veriteľa alebo pre úkony urobené po zrušení konkurzu.

Keďže predmetom článku je analýza obsolentnosti ustanovení o odporovateľnosti právnych úkonov, možno konštatovať, že v ZKR nie sú

⁹ Tamtiež, s. 541.

obsolentné ustanovenia § 58, § 59 a § 61, podľa ktorých možno úspešne odporovať právnym úkonom. Pokiaľ však ide o § 60 ZKR, prikláňame sa k záveru, že ide o obsolentné ustanovenie, ktoré je vzhľadom na § 39 OZ neaplikovateľné. Len pre úplnosť dodávame, že aj ustanovenia § 58, § 59 a § 61 ZKR je vždy nutné aplikovať s ohľadom na § 39 OZ. Len ak sa podarí preukázať, že právny úkon je platný, možno vysloviť jeho neúčinnosť podľa § 58, § 59 a § 61 ZKR.

Záver

Naším cieľom v tomto príspevku bolo nájsť odpoveď na otázku, či inštitút odporovateľnosti právnych úkonov dnes predstavuje aplikovateľný inštitút, alebo či ide o obsolentnú právnu úpravu. Problém v rovine občianskeho práva, na ktorý sme poukázali, spočíva v tom, že OZ vyžaduje pre úspešnú odporovateľnosť splnenie podmienky, ktorá robí celý úkon neplatným. Platnosť je pritom nevyhnutným predpokladom účinnosti, a teda aj odporovateľnosti právneho úkonu. Domnievame sa preto, že inštitút odporovateľnosti právnych úkonov je v OZ v skutočnosti neaplikovateľným (obsolentným).

V príspevku sme sa rovnako venovali problematike odporovateľnosti právnych úkonov v oblasti konkurzného práva. Dospeli sme k záveru, že úprava ZKR v zásade umožňuje úspešne odporovať právnym úkonom dlžníka, avšak nie v zmysle všetkých skutkových podstát odporovateľnosti vymedzených týmto zákonom. Úspešne možno odporovať právnym úkonom dlžníka (ktorými došlo k ukráteniu veriteľov na ich pohľadávkach prihlásených v konkurze) podľa ustanovení § 58, § 59 a § 61 ZKR. Pokiaľ ide o ustanovenie § 60 ZKR, dospeli sme k záveru, že ide o obsolentné ustanovenie, ktoré je s ohľadom na § 39 OZ neaplikovateľné rovnako ako ustanovenie § 42a OZ.

Cieľom nášho príspevku nebolo poukázať na nezmyselnosť inštitútu odporovateľnosti právnych úkonov ako takého, ale len na nie celkom správnu (logicky nekonzistentnú) podobu platnej právnej úpravy. Inštitút odporovateľnosti považujeme za principiálne vhodný nástroj ochrany veriteľov a pre jeho korektné využívanie navrhujeme primeranú zmenu zákona.¹⁰ Jednou z ciest by mohlo byť formulovanie odporovateľnosti v OZ spô-

¹⁰ Pokiaľ je pre veriteľa výhodnejšie domáhať sa odporovateľnosti právneho úkonu než neplatnosti, domnievame sa, že momentálny stav pôsobí trochu paradoxne, prípadne až absurdne: Podľa citovaného názoru českého súdu totiž možno odporovať právnemu úkonu, len ak na strane tretej osoby absentuje zlý úmysel. To znamená, že ak konajú zle obaja účastníci (teda aj dlžník aj tretia osoba, ktorí majú zlý úmysel poškodiť veriteľa), bude ochrana veriteľa menšia, než keď koná zle len jeden z nich (dlžník). Veriteľ sa totiž pri nemorálnom konaní oboch môže domáhať už len neplatnosti právneho úkonu, zatiaľ čo pri nemorálnom konaní len jedného z nich (dlžníka) môže úkonu odporovať.

sobom, ako to robí ZKR v § 58, 59 a 61 (teda bez podmienky úmyslu dlžníka ukrátiť svojho veriteľa). Inou mysliteľnou alternatívou (a zrejme lepšou) by bolo vytvorenie špeciálneho ustanovenia, ktoré by sa neorientovalo na dosiahnutie neúčinnosti právneho úkonu (ktorý dlžník vykonal v úmysle poškodiť svojho veriteľa, pričom tretej strane musel byť tento úmysel známy), ale tretiu stranu, ktorá vedela o zlom úmysle dlžníka, by toto ustanovenie sankcionovalo povinnosťou uspokojiť pohľadávku veriteľa až do výšky získaného prospechu. Zákonodarca by sa tým vyhol problémom, ktoré vyplývajú z viazania (ne)účinnosti právneho úkonu na jeho platnosť.

Použitá literatúra

1. ĎURICA, M.: *Konkurzné právo na Slovensku a v Európskej únii*. 2. prepracované a doplnené vydanie s európskou a národnou judikatúrou. Bratislava : Eurokódex, 2010. 816 s.
2. FEKETE, I.: *Občiansky zákonník. Veľký komentár. I. zväzok. Všeobecná časť. § 1 – § 122*. Bratislava : Eurokódex, 2014. 816 s.
3. HORŇÁK, P. (ed.) *Judikatúra. Odporovateľnosť právnych úkonov*. Bratislava : Iuris libri, 2016. 336 s.
4. LAZAR, J. a kol.: *Občianske právo hmotné. Všeobecná časť*. 1. vyd. Bratislava : Iuris libri, 2014. 698 s.
5. TURČAN, M.: *Dobré mravy a judeo-kresťanská tradícia*. In *Dny práva* 2011. Brno : Masarykova univerzita, 2012, s. 244-254.
6. WINTR, J.: *Metody a zásady interpretace práva*. Praha : Auditorium, 2013. 232 s.
7. *Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona č. 40/1964 Zb. Občianskeho zákonníka*.

PARTIKULÁRNE SÚDY V KATOLICKEJ CIRKVI A ICH KOMPETENCIE

doc. JUDr. Matúš Nemeč, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Katedra rímskeho práva, cirkevného a kánonického práva

Partikulárne súdy v katolíckej cirkvi a ich kompetencie

Štruktúra súdov v katolíckej cirkvi sa opiera o hierarchický princíp. Na vrchole súdnej sústavy je v dôsledku neho pápež (Rímsky veľkňaz), ktorý súdi prostredníctvom svojich súdov, uvedených v Kódexe kánonického práva 1983. Súčasne sú tieto súdy aj odvolacími inštanciami. Na partikulárnej úrovni existuje v Katolíckej cirkvi sústava súdov prvej a druhej inštancie, základom ktorej je súd diecézneho biskupa. Ten je popri zákonodarnej a výkonnej moci nositeľom aj súdnej moci. Kánonické právo zveruje cirkevným súdom právomoc, ktorá je analogická voči právomoci sekulárnych súdov (civilné a trestné súdnictvo). Osobitným predmetom cirkevného súdnictva je hriech, ak je súčasne deliktom (trestným) činom podľa Kódexu kánonického práva. Osobitným súdnictvom, vymedzený personálne, disponujú rehoľné inštitúty.

Structure of the tribunals in the catholic church

Structure of the tribunals in the catholic church is based on the hierarchical principle. On the top of the structure is pope (Roman pontiff), who renders judicial decisions through his tribunals, that are listed in the Code Of Canon Law 1983. These tribunals are also appellate tribunals. In the particular churches perform judicial function tribunals of first and second instance, base on the tribunal of diocesan bishop, which is a subject of legislative, administrative and judicial power. Canon law provides to church tribunals competences, which are analogical to the competences of secular judicial tribunals (civil and penal). The special matter of the church judicial system is a sin, if it is also mentioned in the Code of Canon Law as a delict (criminal offence). The special part of judicial system is represented by tribunals of the religious institutes. The jurisdiction of them is based not on the territorial principle, but personal.

Die Struktur der Gerichte in der katholischen Kirche

Die Struktur der Gerichte in der katholischen Kirche stützt sich auf das hierarchische Prinzip. In Folge dessen steht an der Spitze des Gerichtssystems der Papst (römischer Pontifex), der mittels seiner Gerichte, die im Kodex vom kanonischen Recht 1983 angeführt werden, richtet. Zugleich sind diese Gerichte auch Berufungsinstanzen. Auf der partikulären Ebene existiert in katholischer Kirche das System der Gerichte von der ersten und der zweiten Instanz, deren Grundlage das Gericht vom Diözesanbischof bildet. Der ist neben der gesetzgebenden und vollziehenden Macht auch Träger der Gerichtsmacht. Das kanonische Recht vertraut den Kirchengerichten die Gerichtsbarkeit an, die analogisch gegenüber der Gerichtsbarkeit von säkularen Gerichten ist (Zivil- und Strafrechtswesen). Ein besonderes Objekt vom kirchlichen Rechtswesen ist die Sünde, wenn sie zugleich auch ein Delikt (Straftat) nach dem Kodex vom kanonischen Recht ist. Mit einem besonderen, personell begrenzten Rechtswesen disponieren Ordensinstitutionen.

Kľúčové slová: Diecézny súd, privilegium fori, interdiecézny súd, metropolitný súd, súd rehoľného inštitútu, súdne konanie, dišpens, súdna príslušnosť

Keywords: Diocesan tribunal, privilegium fori, interdiocesan tribunal, tribunal of religious institute, metropolitan tribunal, trial, dispensation, the competent forum

Schlüsselbegriffe: Bischöfliches Gericht, privilegium fori, Interdiözesan-gericht, Klosterverbandesgerichte, Metropolitangericht, Prozess, Dispens, kompetente Gerichtshof

Úvod

Katolícka cirkev vykonávajúca sa kánonickoprávnymi účinkami pre svojich členov riadiacu moc (zákonodarnú, výkonnú a súdnu), rešpektuje situáciu, že jej členovia žijú na celom svete v štátoch s rôznymi politickými štruktúrami a systémami a často s veľmi odlišnými princípmi právneho poriadku. Preto sa vyskytujú aj také kauzy, ktoré sa označujú ako zmiešané (mixtae)¹, t. j. také, na ktoré si uplatňujú kompetenciu štátna moc aj cirkevná moc² a kauzy, v ktorých sa uplatňovalo súdne privilégium (*privilegium fori*) pre klerikov.³ Uplatňovanie súdneho privilégia sa v celom rozsahu definitívne uplatnilo v 12. storočí. Jeho zrieknutie sa kvalifikovalo ako neplatné a bolo sankcionované cirkevným trestom. Pápež Alexander III.

¹ Porov. KEMP, J.: *Systém súdov katolíckej cirkvi latinského obradu*. Bratislava : Weltprint, 2012, s. 9.

² Apoštolská Signatúra v roku 1993 potvrdila právomoc katolíckej cirkvi rozhodovať o nulite manželstva dvoch nekatolíkov, ak jeden z nich chce uzavrieť manželstvo s katolíckou stránkou. (porov. KEMP, J.: *Systém súdov katolíckej cirkvi latinského obradu*, s. 9.)

³ Už v roku 318 cisár Konštantín konštitúciou *Episcopalís definitiōne* (Cod. Theod 1,27,1) priznal rozsudkom súdu biskupa účinky podľa právneho poriadku štátu a súčasne umožnil stranám sporu preniesť svoj spor na tento súd a to v ktoromkoľvek štádiu sporu.

(1159 – 1181) v dekretále *Ex parte Ade* potvrdzuje zákaz podávania žalovania klerikov laikmi na cirkevných súdoch.⁴

Ešte v roku 1912 pápež Pius X. vydal motu proprio *Quantavis diligentia*, v ktorom uviedol, že porušovanie privilégia súdnej príslušnosti je ťažkým hriechom, ktorý zákonodarcu a žalobcu sankcionuje exkomunikáciou.⁵

V súčasnosti platný Kódex kánonického práva z roku 1983 (ďalej len „CIC 1983“) sa však už o zmiešaných kauzách nezmieňuje a zaniklo aj *privilegium fori*.⁶ Rovnako už CIC 1983 neobsahuje „*locus praeventioni*“ (pravidlo predstihu vo vzťahu cirkevného a svetského súdu), ktoré upravoval predchádzajúci Kódex kánonického práva (CIC 1917).⁷ Text kánona 1401 CIC 1983 (*Ecclesia iure proprio et exclusivo cognoscit ...*) je potrebné interpretovať v tom zmysle, že do výlučnosti (exkluzivity) dnešného cirkevného súdnictva patria duchovné veci, ktoré touto svojou povahou nie sú objektom ochrany a záujmu štátnej moci.⁸

Vlastným a výlučným právom rozhoduje katolícka cirkev kauzy, ktoré možno rozdeliť do troch oblastí.

Prvú oblasť tvoria spory, v bežnej terminológii nazývané sporové kauzy (iudicia contentiosa), v ktorých sa žalobca domáha ochrany svojich práv alebo žiada určiť právny stav. Sú to kauzy, ktoré sa vzťahujú na veci duchovné a s duchovnými vecami súvisiace⁹. Predmet týchto káz sa vyznačuje tým, že:

- má čisto duchovnú povahu (kauzy, týkajúce sa viery a morálky, kultu, udeľovania sviatostí, cirkevných úradov), t. j. ide o entity, ktoré napriek absencii hmotného substrátu sú spôsobilé byť predmetom subjektívnych práv, pretože sú nositeľmi duchovných hodnôt alebo sú na ne zamerané¹⁰, alebo
- ide o veci hmotné, ktoré sú s vecami duchovnými spojené (oltár, kostol, beneficium); rozsúdenie v týchto kauzách sa nedá oddeliť od

⁴ VLADÁR, V.: *Remedia spolii v stredovekom kánonickom práve*. Praha : Leges, 2014, s. 141-142.

⁵ Porov. PEJŠKA, J.: *Privilegium fori v nově právní upravě*. In *Časopis katolického duchovenstva*, 1912, č. 1, s. 1-3.

⁶ *Privilegium fori* v prospech biskupov upravil cisár Konštantín v roku 355 (Cod. Theod. 16,2,2). Prevzaté a rozšírené bolo počas cisára Justiniána (Novella 123, cap. 8, 21 a 22). Synoda v Orléans (r. 538) ustanovila, že spor laika s klerikom môže byť na civilný (svetský) súd vznesený len so súhlasom biskupa. Cisár Chlothar II. rozšíril v roku 614 *privilegium fori* na všetkých klerikov. V Rakúsko-Uhorsku zrušil *privilegium fori* Jozef II. v roku 1783. Ríšsky konkordát v roku 1855 ešte čiastočne oživil *privilegium fori* (čl. XIV). Prostredníctvom povinného informovania cirkevného predstaveného o trestnom stíhaní klerika a osobitných podmienkach výkonu väzby bolo v analogickej podobe upravené aj v § 29 zákona č. 50/1874 r. z. o vonkajších pomeroch cirkvi katolíckej.

⁷ Kán. 1553 § 2 CIC 1917: *V kauzách, na ktoré majú rovnakú kompetenciu Cirkev aj svetská moc a ktoré sa označujú ako kauzy zmiešaného fóra, platí pravidlo predstihu*.

⁸ Porov. HRDINA, A.: *Kánonické právo*. Praha : Eurolex Bohemia, 2002, s. 356.

⁹ Kán. 1401 bod 1 CIC 1983.

¹⁰ Porov. HRDINA, A.: *Kánonické právo*, s. 355.

rozhodnutia vo veci výlučne duchovnej a je vo vzťahu k veci duchovnej kauzou vedľajšou.¹¹

V bežnej terminológii ide o sporové kauzy (*iudicia contentiosa*).

Do druhej skupiny patria kauzy, ktoré sa týkajú porušenia cirkevných zákonov a všetkého, čo má povahu hriechu, ale len v prípadoch, ak je možné za také konanie uložiť alebo vyhlásiť cirkevný trest (*iudicium poenale*).¹² V bežnom zmysle ide o trestné súdnictvo, ktoré sa však v katolíckej cirkvi vyznačuje aj jedným zvláštnym predmetom súdneho konania, ktorým je hriech (*ratio peccati*)¹³. Nie však každý hriech¹⁴, ale len ten, ktorý považuje kánonické právo za trestný čin.¹⁵

Tretiu skupinu káuz tvoria kontroverzie vzniknuté na základe aktu (úkonu) orgánu správnej moci. t. j. správne súdnictvo. Do roku 1967 neexistoval v Katolíckej cirkvi správny (administratívny) súd. Až v tomto roku totiž pápež Pavol VI. zriadil konštitúciou *Regiminis Ecclesiae universae* (o Rímskej kúrii) na Apoštolskej Signatúre druhú sekciu, ktorá bola poverená výkonom „... rozhodovať spory, ktoré vznikli pri z úkonov administratívnej moci cirkvi“.¹⁶ Na partikulárnej úrovni, t. j. v diecézach, správne súdnictvo neexistuje.

Výkon správneho súdnictva je v kompetencii Apoštolskej Signatúry (na univerzálnej úrovni).¹⁷

Je potrebné uviesť aj to, že na rozdiel od štátnej moci, ktorej štruktúra sa opiera o princíp del'by (dekoncentrácie) moci v spojení so systémom „vzájomných brzď a protiváh“ je moc v katolíckej cirkvi chápaná len na podklade tzv. del'by práce v rámci jedinej moci (princíp koncentrácie moci). S ohľadom na súdnu moc to znamená, že popri zákonodarnej a výkonnej

¹¹ Porov. KEMP, J.: *Systém súdov katolíckej cirkvi latinského obradu*, s. 10.

¹² Kán. 1401 bod 2 CIC 1983.

¹³ Kán. 1401 bod 2 CIC 1983 (kán. 1553 CIC 1917); výraz *ratio peccati* prvýkrát použil pápež Inocent III. v roku 1204 v dekretále *Novit*. Zasiahol do sporu francúzskeho a anglického panovníka, s tým, že nechce zasahovať do moci panovníka, ale keďže v kauze došlo k spáchaniu hriechu, musí intervenovať, pretože súdnictvo v teakejto veci patrí Cirkvi.

¹⁴ Zásada „*de internis non iudicat praetor*“, ktorá sa v modifikovanej podobe nachádza už v Dekretáliách pápeža Gregora IX (Decr. Lib. V, Titulus III, Capitulum 33): „*Ecclesia non iudicat (in foro externo) de occultis*“. Na druhej strane je iná významná zásada trestného práva (*nullum crimen sine lege*) prelomená v kánone 1399 CIC 1983 dikciou: *Okrem prípadov stanovených v tomto zákone alebo v iných zákonoch za vonkajšie porušenie božského alebo kánonického zákona možno totiž len vtedy potrestať spravodlivým trestom, keď zvláštna závažnosť porušenia vyžaduje potrestanie a nalieha na nevyhnutnosť, aby sa pohoršeniam predišlo alebo sa napravili*.

¹⁵ CIC 1917 aj CIC 1983 používajú terminológiu „delictum“, ktorá má bližšie k porušeniu práva súkromnoprávnej povahy a nie pojem „crimen“, ktorým rímske právo aj súčasné právo pomenávajú protiprávny čin v oblasti trestného (verejného) práva.

¹⁶ § 106 konštitúcie; In AAS 59 (1967), s. 885-928; porov. BEAL, John, P. – CORIDEN, James, A. – GREEN, Thomas, J. (ed.): *New Commentary on the Code of Canon Law (Study Edition)*. Mahwah : Paulist Press, 2002, s. 1615.

¹⁷ Kán. 1400 § 2 CIC 1983.

moci je aj súdna moc koncentrovaná v rukách jednej autority na úrovni univerzálnej (Rímsky veľkňaz) a partikulárnej (diecézny biskup).¹⁸

1. Druhy súdov v katolíckej cirkvi

Podľa kánonického práva je možné rozlíšiť viaceré kritériá delenia súdov. Pre naše účely je dôležité delenie súdov na partikulárne a univerzálne. Toto delenie vyplýva z hierarchickej štruktúry katolíckej cirkvi. Súdny na partikulárnej (miestnej) úrovni sa označujú ako „riadne“ (nie celkom presne), keďže sú v partikulárnych cirkvách všeobecne vecne príslušné na rozhodovanie všetkých káuz, pokiaľ univerzálne kánonické právo neurčuje ako osobitne vecne príslušný iný súd¹⁹. Ak ide o kauzy, vyhradené Rímskemu veľkňazovi, je akýkoľvek iný súd (sudca) absolútne bez kompetencie.

Súdny Apoštolskej Stolice (označované aj ako „apoštolské tribunály“) sú z hľadiska teritoriálneho univerzálnymi súdmi v katolíckej cirkvi, prostredníctvom ktorých vykonáva svoju najvyššiu moc na celou cirkvou Rímsky veľkňaz.²⁰ Rímsky veľkňaz, ktorý je pre celú katolícku cirkev najvyšším sudcom, môže na rozhodovanie akejkoľvek kauzy delegovať *ad hoc* aj iných sudcov, ktorých vybral sám.²¹

Do systému cirkevného súdnictva patria aj súdy rehoľných inštitútov. CIC 1983 nepodáva systematicky ich úpravu. Právomoc rehoľných predstavených je podľa kán. 1427 § 1 CIC 1983 daná vtedy, ak vznikne spor medzi rehoľníkmi (členmi tej istej rehole) alebo medzi rehoľnými domami tej istej rehole.

V nasledujúcom výklade sa budem zaoberať len súdmi na partikulárnej úrovni.

2. Súdny prvej inštalencie

Súdny prvej inštalencie je ten, ktorý je podľa zákona príslušný konať v určitej veci, ktorá ešte súdne nebola rozhodovaná, ako prvý. Riadnymi súdmi prvej inštalencie na partikulárnej úrovni sú:

¹⁸ HRDINA, A.: Soudcovská nezávislost v platném kánonickém právu. In *Revue církevního práva*, 2005, č. 3, s. 205.

¹⁹ Podľa čl. 129 konštitúcie *Pastor bonus* o Rímskej kúrii prislúcha Rímskej rote (ktorý nie je súdom partikulárnej cirkvi) rozhodovanie v určitých kauzách v prvej inštalencii a rozhodovanie v tých kauzách, ktoré jej zveril Rímsky veľkňaz; kán. 1405 § 1 CIC 1983 zase zveruje výlučnú vecnú pôsobnosť Rímskemu veľkňazovi v určitých vymenovaných veciach (najvyšší predstavitelia štátov, kardináli, legáti Rímskeho veľkňaza) a vo veciach, ktoré sám Rímsky veľkňaz prevzal na rozhodovanie (*ad hoc*); čl. 52 *Pastor bonus* zveruje osobitnú vecnú príslušnosť Kongregácii pre náuku viery, ak ide o delikty proti viere, mravom a proti sláveniu sviatostí (konkrétne vymedzenie deliktov vyhradených tejto Kongregácii je ustanovené v motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z roku 2001.)

²⁰ Kán. 1442 CIC 1983.

²¹ Kán. 1442 CIC 1983.

- diecézny súd, resp. arcidiecézny súd (ak je diecéza sídlom metropolitu cirkevnej provincie),
- interdiecézny súd (zriadený pre viacero diecéz, resp. pre viacero partikulárnych cirkví).

Avšak napriek existencii vyššie uvedených súdov riadnej prvej inštancie, má v súlade s primátom Rímskeho veľkňaza každý katolícky veriaci právo svoju kauzu, bez ohľadu na to, v ktorom štádiu sporu je a na ktorom stupni rozhodovania sa nachádza, predložiť ju Apoštolskej Stolicy na rozsúdenie.²² Ak Apoštolská Stolica oznámi súdu, ktorý je v danej kauze kompetentný, že kauzu týmto spôsobom prevzala, alebo ak ide o odvolanie, právomoc tohto súdu v tejto kauze spočíva. Ak však Apoštolská Stolica príslušnému súdu prevzatie kauzy neoznámila, jurisdikcia tohto súdu rozhodnúť kauzu sa nepozastavuje a trvá až do vynesenia právoplatného rozsudku.²³

Mimoriadnymi súdmi prvej inštancie sú Rímsky veľkňaz ako najvyšší sudca celej cirkvi²⁴ a Rímska rota v prípadoch, na ktoré sa vzťahuje jej výlučná vecná príslušnosť. Rímska rota je však inak zásadne odvolacím súdom druhej, resp. tretej inštancie. Osobitným súdom prvej inštancie je súd rehoľného inštitútu. Jeho kompetencia je vymedzená personálne, nie územne. Jeho jurisdikcii podliehajú len členovia príslušnej rehole.

2.1. Súd diecézneho biskupa

Podľa kán. 1419 § 1 CIC je príslušným súdom v každej diecéze pre všetky kauzy, ktoré nie sú vyhradené Apoštolskej Stolicy a v ktorých nejde o práva majetok právnickej osoby reprezentovanej biskupom, súd diecézneho biskupa, t. j. diecézny súd.

Diecézny súd je najnižším stupňom súdu v Katolíckej cirkvi. Keďže diecézny biskup je v súlade s hierarchickým princípom na čele diecézy, je aj nositeľom súdnej moci. Ak diecézny biskup nemôže z určitých príčin zriadiť vo svojej diecéze tribunál a nie je možné zriadiť v tomto prípade interdiecézny súd, v súlade s jeho úlohou vykonávať súdnu moc musí určiť súd prvej inštancie inej diecézy, ktorý bude rozhodovať kauzy, inak príslušné do jeho kompetencie, na prvom stupni. Takto určenému súdu však musí Apoštolská Signatúra na základe kán. 1445, § 1, bod 1. rozšíriť kompetenciu, pretože tento súd by inak nebol absolútne príslušný (kompetentný), t. j. neexistuje žiadne kritérium jeho príslušnosti v tomto prípade.

Súd diecézneho biskupa je podľa kán. 1427 § 3 príslušný na prvom stupni aj v sporoch medzi:

²² Porov. kán. 1417 § 1 CIC 1983; kán. 1059 § 1 CCEO.

²³ Kán. 1417 § 2 CIC 1983.

²⁴ Kán. 1442 CIC 1983.

- subjektami odlišných rehoľných inštitútov diecézneho práva²⁵,
- subjektami toho istého rehoľného inštitútu diecézneho práva,
- rehoľnou osobou a diecéznou fyzickou, resp. právnickou osobou (napr. spor medzi rehoľníkom na jednej strane a diecéznym klerikom, laikom alebo súkromným združením veriacich na druhej strane).²⁶

Každý diecézny biskup je povinný vymenovať súdneho vikára (oficiála), ktorý je jeho zástupcom vo výkone súdne moci a spolu s biskupom tvorí jeden tribunál. Diecézny súd (tribunál) je totiž súdom len diecézneho biskupa a každý sudca, vrátane súdneho vikára koná v jeho mene a jeho autoritou. Biskup (len diecézny, nie pomocný) je za diecézny súd zodpovedný.²⁷ Súdna moc, ktorú vykonávajú súdny vikár a ostatní sudcovia, je svojou povahou síce riadna (je ipso iure spojená s uvedeným úradom), ale len zastupiteľská (sudcovia vykonávajú súdnu moc v mene diecézneho biskupa a pod jeho autoritou).

Súd diecézneho biskupa (arcibiskupa), ktorý pôsobí v arcidiecéze určitej cirkevnej provincie, sa nazýva arcidiecézny. Je súdom príslušným na prvom stupni pre kauzy tejto arcidiecézy a na jeho čele je diecézny biskup s titulom arcibiskup – metropolita (cirkevnej provincie). Súd v arcidiecéze je však aj súdom druhej inštancie a vtedy pôsobí ako metropolitný súd.

Na tej istej právnej úrovni môžu byť zriadené súdy aj v iných jednotkách partikulárnej cirkvi (územné opátstvo, územná prelatura, osobný ordinariát²⁸).

Viacerí diecézni biskupi môžu spoločným rozhodnutím, ktoré je schválené Apoštolskou Stolicou vo forme „*nihil obstat*“ prostredníctvom Apoštolskej Signatúry²⁹ zriadiť interdiecézny súd.³⁰ Apoštolská Stolica však aj sama môže takýto súd zriadiť, ktorý potom pôsobí ako súd prvej inštancie namiesto diecéznych súdov v daných diecézach. Prostredníctvom neho vykonávajú títo diecézni biskupi svoju sudcovskú úlohu kolégiovým spôsobom

²⁵ Rehoľa je subjektom diecézneho práva v prípade (rehoľný inštitút diecézneho práva) ak ju zriadil diecézny biskup bez toho, aby dostala schvaľovací dekrét od Apoštolskej Stolice.

²⁶ Kán. 1427 § 3 CIC 1983.

²⁷ GROCHOLEWSKI, Z.: O zriadení a úlohe tribunálov v Cirkvi s prihliadnutím na administratívnu spravodlivosť. In *Štúdie z procesného kanonického práva*. Spišské Podhradie – Spišská kapitula : Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka, 1995, s. 49.

²⁸ Osobný ordinariát pre anglikánov, vstupujúcich do plného spoločenstva s Katolíckou cirkvou, ktorý zriadil pápež Benedikt XVI. v roku 2009, je síce právne na úrovni diecézy, ale nemá vlastný súd a pre jeho veriacich je kompetentný vždy súd tej diecézy, v ktorej má jedna stránka kauzy svoje trvalé bydlisko; porov. čl. 1, § 3 a čl. 12 apoštolskej konštitúcie *Anglicanorum coetibus*. In *Acta Apostolicae Sedis*, vol. 101 (2009), s. 990.

²⁹ Apoštolská Signatúra vykonáva zverenú kompetenciu (čl. 124, bod. 4.) v dvoch etapách. Najprv vo forme predchádzajúceho „*nihil obstat*“ (nič neprekáža) a potom schválením dekrétu zainteresovaných biskupov o zriadení interdiecézneho súdu. Do roku 1967 mali právo schváliť zriadenie interdiecézneho súdu aj vtedajšia Kongregácia pre disciplínu sviatostí a Kongregácia pre šírenie viery, túto právomoc naopak nemali do toho roku diecézni biskupi; porov. GROCHOLEWSKI, Z.: *O zriadení a úlohe tribunálov v Cirkvi s prihliadnutím na administratívnu spravodlivosť*, s. 52-53.

³⁰ V Českej republike bol dekrétom Apoštolskej Signatúry z 11. 3. 1982 zriadený interdiecézny súd v Prahe pre všetky diecézy českej cirkevnej provincie.

alebo poveria jedného spomedzi zainteresovaných biskupov úlohou moderátora. Ten má potom súdnu právomoc diecézneho biskupa, v tomto prípade však pre viacero diecéz.

Interdiecézny súd môže byť zriadený ako všeobecný, t.j. pre všetky druhy káuz alebo ako osobitný (len pre vymedzený druh, resp. druhy káuz). Jeho špeciálna kompetencia (zväčša na manželské kauzy) však môže byť neskôr rozšírená na všeobecnú, v súčasnosti najmä z úsporných dôvodov. Z praktických dôvodov (veľké vzdialenosti) môžu byť v diecézach, ktoré podliehajú interdiecéznemu súdu, zriadené vyšetrovacie (inštrukčné) oddelenia interdiecézneho súdu, ktoré však nemajú súdnu rozhodovaciu moc³¹. Interdiecézny súd môže byť v určitých prípadoch zriadený aj ako súd druhej inštancie, resp. už existujúci môže na plnenie tejto funkcie dostať od Apoštolskej Signatúry dišpenz.³²

Interdiecézny súd môže vykonávať svoju činnosť tak, že výkon súdnej moci prislúcha viacerým diecéznym biskupom spoločne alebo tak, že biskupi diecéz, v ktorých pôsobnosti je interdiecézny súd, poveria jedného spomedzi seba, ktorý bude vykonávať všetky práva, ktoré má diecézny biskup vo vzťahu k svojmu tribunálu.³³

Môže nastať aj situácia, že niektorý diecézny biskup nemôže z vážnych dôvodov zriadiť vlastný súd. Ak navyše neexistujú podmienky na zriadenie interdiecézneho súdu, musia sa postarať o to, aby veriaci jeho diecézy mali prístup k súdu. V takomto prípade by mal diecézny biskup požiadať iný blízky súd prvej inštancie, aby rozhodoval kauzy z jeho diecézy. Apoštolská signatúra na žiadosť tohto diecézneho biskupa rozšíri kompetenciu (miestnu príslušnosť) požiadaného súdu podľa kán. 1445 § 3 bod 2.³⁴

2.2. Súd rehoľneho inštitútu

V sporoch medzi rehoľnými osobami alebo kláštormi v rámci toho istého klerického rehoľného inštitútu pápežského práva³⁵ je sudcom prvej inštancie predstavený rehoľnej provincie, ak stanovy rehole neurčujú niečo iné. Ak má kláštor právnu subjektivitu, je sudcom prvej inštancie miestny opát kláštora.³⁶

³¹ Porov. GROCHOLEWSKI, Z.: *O zriadení a úlohe tribunálov v Cirkvi s prihliadnutím na administratívnu spravodlivosť*, s. 55.

³² FILO, M. V.: Stupně, druhy a kompetence soudů v církvi. In *Adnotatio iurisprudentiae*, VI/2006, s. 5. [online]: http://www.cic.biskupstvi.cz/soubory/AI-MMVI_157-175.pdf (1. 5. 2016)

³³ Kán. 1423 § 1 CIC 1983. Porov. POLÁŠEK, F.: *Procesní právo*. Olomouc: Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého, 2003, s. 16.

³⁴ Porov. GROCHOLEWSKI, Z.: *O zriadení a úlohe tribunálov v Cirkvi s prihliadnutím na administratívnu spravodlivosť*, s. 56.

³⁵ Klerický rehoľný inštitút pápežského práva je ten, ktorý Apoštolská Stolica zriadila alebo ho formálnym dekrétom schválila (kán. 589 CIC 1983).

³⁶ Kán. 1427 § 1 CIC 1983.

Ak je spor medzi dvoma rehoľnými provinciami toho istého rehoľného inštitútu, je sudcom prvej inštancie generálny predstavený rehole. V prípade sporu dvoch právne samostatných kláštorov je sudcom prvej inštancie opäť – predstavený mnišskej kongregácie.³⁷

3. Súdny druh inštancie

Súdny druh inštancie rozhoduje o opravných prostriedkoch, ktoré boli podané voči rozhodnutiam súdov prvej inštancie, čiže v súlade so zákonom koná vo veci v poradí ako druhý. Súdnymi druhmi inštancie sú:

- metropolitný súd cirkevnej provincie (pre kauzy sufragánnych diecéz danej provincie),
- určený diecézny súd (pre kauzy rozhodnuté na prvom stupni arcidiecéznym súdom),
- Rímska Rota (všeobecný odvolací súd Apoštolskej Stolice).

3.1. Metropolitný súd

Metropolitný súd je odvolacím súdom, t.j. súdom druhého stupňa, pre kauzy, ktoré boli rozhodnuté na prvom stupni súdom diecézneho biskupa v sufragánnych diecézach danej provincie.

Metropolita musí určiť pre kauzy arcidiecézy, v ktorej pôsobí ako diecézny biskup, odvolací súd, t.j. súd druhého stupňa. Môže vybrať iný diecézny súd (najčastejšie zo sufragánnej diecézy danej provincie), alebo metropolitný súd inej provincie. Rozhodnutie diecézneho biskupa v tejto veci musí schváliť Apoštolská Signatúra.

3.2. Súdnosť rehoľného inštitútu

Odvolacím súdom pre kauzy rozhodnuté na prvom stupni predstaveným rehoľnej provincie je tribunál najvyššieho moderátora (generálneho predstaveného) tohto rehoľného inštitútu. Ak vec na prvej inštancii rozhodoval miestny opäť, v odvolacom konaní rozhoduje opäť – predstavený mnišskej kongregácie.³⁸

4. Súdnosť tretieho stupňa

Podľa noriem univerzálneho práva Katolíckej cirkvi neexistujú na partikulárnej úrovni miestne súdnosť tretieho stupňa. Výnimočne však dostali

³⁷ Kán. 1427 § 2.

³⁸ Kán. 1438 bod 3 CIC 1983.

v minulosti niektoré partikulárne cirkvi povolenie zriadiť súdy tretej inštan- cie, resp. možnosť rozhodovať kauzy na miestnej úrovni na treťom stupni pred určeným súdom prvej, resp. druhej inštan- cie (napr. súd apoštolskej nunciatúry v Španielsku, súd prímasa v Poľsku, súd prímasa (ostrihomského arcibiskupa) v Maďarsku, v Litve, diecézny súd vo Freiburgu v Nemecku ako súd tretej inštan- cie pre kauzy kolínskej arcidiecézy³⁹.

Podľa platného práva môže Apoštolská Stolica prostredníctvom Apoštol- skej Signatúry v jednotlivých prípadoch udeliť podľa čl. 124, bod 1. apoštolskej konštitúcie *Pastor bonus* povolenie, aby určitý miestny súd prvej, resp. druhej inštan- cie rozhodol určitú kauzu na treťom stupni⁴⁰.

Určený súd nemôže konať v žiadnej kauze z vlastného popudu, konať môže až vtedy, ak Apoštolská Stolica udelí milosť žiadajúcej stránke. V tejto situácii ide totiž o dišpenz (milosť) udelený kompetentnou autoritou pre konkrétnu stránku sporu od ustanovenia rýdzo cirkevného (ľudského) zákona obsiahnutom v čl. 128, § 2 konštitúcie *Pastor bonus*⁴¹. V súlade s tým sa vyžaduje, aby žiadajúca stránka uviedla oprávnené dôvody žiadosti o milosť⁴² a potrebný je súhlas druhej stránky sporu. Ak totiž ona nesúhlasí, Apoštolská Signatúra obvykle milosť tretej inštan- cie miestnemu tribunálu neudelí, aby dobrom jednej strany nebola poškodená druhá strana proti jej vôli.⁴³

Záver

Významný poľský kánonista a dlhoročný pracovník Rímskej kúrie Zenon Grocholewski⁴⁴ píše: „... *moc, ktorú vykonávajú cirkevné tribunály, patrí k posvätnej moci, ktorú Kristus Pán zveril apoštolom a ich nástup- com.*“⁴⁵ Úloha biskupa súdiť je preto významnou zložkou jeho riadiacej moci v diecéze, ktorú musí chápať nielen ako moc, ale aj ako povinnosť poskytovať veriacim diecézu službu rozhodovania o ich porušených prá- vach. Kresťania majú možnosť, ktorú im poskytuje právo ich cirkvi, aby si práva, ktoré v Cirkvi majú, zákonne vymáhali a obhajovali na kompetent- nom cirkevnom fóre podľa normy práva.⁴⁶ Samo svedomie by ich malo

³⁹ GROCHOLEWSKI, Z.: *O zriadení a úlohe tribunálov v Cirkvi s prihliadnutím na administratívnu spravodlivosť*, s. 57-58.

⁴⁰ Týmto spôsobom v podstate dôjde k rozšíreniu kompetencie daného súdu ad hoc.

⁴¹ Jediným súdom tretej inštan- cie v rámci univerzálnej cirkvi je totiž podľa uvedeného ustanovenia Rím- ska rota.

⁴² Kán. 90 § 1 CIC 1983.

⁴³ Porov. FILO, M. V.: Stupně, druhy a kompetence soudů v církvi. In *Adnotatio iurisprudentiae VI*, s. 5.

⁴⁴ V rokoch 1982 – 1998 bol tajomníkom Apoštolskej Signatúry a v rokoch 1998 – 1999 stál na čele Apoštolskej Signatúry ako jej prefekt.

⁴⁵ GROCHOLEWSKI, Z.: *O zriadení a úlohe tribunálov v Cirkvi s prihliadnutím na administratívnu spravodlivosť*, s. 85.

⁴⁶ Kán. 221 § 1 CIC 1983.

viest' ku snahe usporiadať svoj život v súlade s disciplínou cirkvi, ku ktorej sa hlásia.⁴⁷ A pri výkone súdnej moci zase sudcovia cirkevných súdov musia postupovať v súlade s kánonickou miernosťou a dbať na spásu dušu, ktorá je v katolíckej cirkvi najvyšším zákonom (salus animarum est suprema lex ecclesiae).⁴⁸

Pramene

- Anglicanorum coetibus*. Apoštolská konštitúcia o zriaďovaní a činnosti osobných ordinariátov pre anglikánov, ktorí vstupujú do plného spoločenstva s Katolíckou cirkvou (r. 2009).
- Codex iuris canonici – Kódex kánonického práva 1983. Latinsko-slovenské vydanie. Bratislava : Spolok sv. Vojtecha, 1996.
- Codex iuris canonici – Kódex kánonického práva 1917. (súkromný, nepublikovaný slovenský preklad).
- Císařský patent z. 5. listopadu 1855 č. 195 ř. z., kterým se vyhlašuje úmluva (konkordát) uzavřená mezi Svatou Stolicí a rakouským císařstvom r. 1855.
- Decretalium Gregorii papae IX compilationis (r. 1234).
- Pastor bonus*. Apoštolská konštitúcia pápeža Jána Pavla II. o Rímskej kúrii (r. 1988).
- Regiminis Ecclesiae universae*. Apoštolská konštitúcia pápeža Pavla VI. o Rímskej kúrii (r. 1967).
- Sacramentorum sanctitatis tutela*. Motu proprio pápeža Jána Pavla II., ktorým sa vydávajú predpisy o vážnejších trestných činoch vyhradených Kongregácii pre náuku viery (r. 2001).

Použitá literatúra

1. BEAL, J. P. – CORIDEN, J. A. – GREEN, T. J. (ed.): *New Commentary on the Code of Canon Law (Study Edition)*. Mahwah : Paulist Press, 2002. 1952 s.
2. FILO, M. V.: Stupně, druhy a kompetence soudů v církvi. In *Adnotatio iurisprudentiae*, VI/2006, s. 3-21.
3. GROCHOLEWSKI, Z.: O zriadení a úlohe tribunálov v Cirkvi s prihliadnutím na administratívnu spravodlivosť. In *Štúdie z procesného kánonického práva*. Spišské Podhradie – Spišská kapitula : Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka, 1995.
4. HRDINA, A.: *Kánonické právo*. Praha : Eurolex Bohemia, 2002. 436 s.
5. HRDINA, A.: Soudcovská nezávislost v platném kánonickém právu. In *Revue církevního práva*, 2005, č. 3, s. 203-215.
6. KEMP, J.: *Systém súdov katolíckej cirkvi latinského obradu*. Bratislava : Weltprint, 2012. 127 s.

⁴⁷ PŘIBYL, S.: Specifika rozhodování církevních soudů v manželských kauzách. In *Revue církevního práva*, 2014, č. 3, s. 17.

⁴⁸ Porov. kán. 1752 CIC 1983.

7. PEJŠKA, J.: Privilegium fori v nové právní úpravě. In *Časopis katolického duchovenstva*, 1912, č. 1, s. 1-6.
8. PŘIBYL, S.: Specifika rozhodování církevních soudů v manželských kauzách. In *Revue církevního práva*, 2014, č.3, s. 9-20.
9. POLÁŠEK, F.: *Procesní právo*. Olomouc : Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého, 2003. 120 s.
10. VLADÁR, V.: *Remedia spolií v stredovekom kánonickom práve*. Praha : Leges, 2014. 240 s.

VYBRANÉ PRÁVNE ASPEKTY REALIZÁCIE DOHĽADU NA MIESTE

JUDr. Andrea Slezáková, LL.M.

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Katedra finančného práva

Vybrané právne aspekty realizácie dohľadu na mieste

Autorka venuje pozornosť vybraným právnym aspektom vzťahujúcim sa na realizáciu dohľadu na mieste, ktoré považuje za kľúčové vo vzťahu k predmetnému spôsobu dohľadu. Medzi nevyhnutné predpoklady korektného priebehu dohľadu radíme absenciu zaujatosti u osôb poverených výkonom dohľadu na mieste a v prípade jej existencie zakotvenie efektívnych mechanizmov slúžiacich na jej odbúranie, ako aj reguláciu povinností dohliada

Ausgewählte rechtliche Aspekte der Realisation von On-site-Aufsicht

Die Autorin beschäftigt sich mit ausgewählten rechtlichen Aspekten der Realisation von On-site-Aufsicht, die sie in Beziehung zur Durchführung der Aufsicht für ausschlaggebend hält. Zu den notwendigen Voraussetzungen eines korrekten Aufsichtsverlaufs gehört die Unbefangenheit der mit der Aufsicht beauftragten Personen. Falls diese gegeben ist, bedarf es der Existenz und Verankerung von Mechanismen, die zur Abschaffung der Befangenheit dienen. Weiter ist es im Interesse einer Aufsichtsrealisation notwendig die Pflichten des beaufsichtigten Finanzmarktsubjekts zu regulieren.

Selected legal aspects of realization of on-site-supervision

The author focuses on selected legal aspects of realization of on-site-supervision which she considers as key factors in relation to the performance of supervision. The essential presumption of a correct supervision procedure is the absence of bias of persons who are authorized to carry out on-site-supervision. In case their bias is given, it should be dismantled through effective mechanisms. Another key factor in the process of on-site-supervision is the regulation of the supervised financial market subject's duties.

Kľúčové slová: oznámenie o námietke zaujatosti, osoba poverená výkonom dohľadu na mieste, povinnosti dohliadaného subjektu finančného trhu

Schlüsselbegriffe: Benachrichtigung über den Befangenheitseinwand, die mit der On-site-Aufsicht beauftragte Person, die Pflichten des beaufsichtigten Finanzmarktsubjekts

Keywords: notice about a bias-objection, a person who is authorized to carry out on-site-supervision, the duties of a supervised financial market subject

Úvod

Finančný trh pozostáva z rôznych segmentov, v ktorých pôsobia špecifické subjekty navzájom sa odlišujúce, avšak zároveň vykazujúce jeden spoločný charakteristický prvok, a to potrebu regulácie a dohľadu nad ich činnosťou.¹

Podľa V. Babčáka patrí dohľad vykonávaný Národnou bankou Slovenska medzi jeden z druhov finančnej kontroly, pričom za kritérium diferenciácie volí okruh finančných vzťahov, v ktorých sa kontrola vykonáva.² Taktiež existuje názorová skupina, ktorá dospela k pojmovému prieniku „dohľadu“ a „dozoru“. M. Karfíková a P. Kotáb vidia v dohľade formu štátneho dozoru, ktorá je špecifická tým, že samotný výkon tohto dozoru nie je vykonávaný štátom, ale je zverený subjektom odlišným od štátu, verejnoprávnym i súkromnoprávnym korporáciám či samosprávnym inštitúciami.³ Rovnako i J. Šimonová definuje dohľad ako určitú formu štátneho dozoru, ktorého špecifickosť spočíva v tom, že uvedený dozor neuskutočňuje štát, resp. jeho orgány, ale je zverený do pôsobnosti subjektov odlišných od štátu.⁴

1. Absencia zaujatosti ako základný predpoklad výkonu dohľadu na mieste

Základným a nevyhnutným predpokladom uskutočňovania supervízie je absencia zaujatosti u osôb poverených výkonom dohľadu na mieste. Môžeme konštatovať, že zaujatosť predstavuje vnútorný psychický stav konkrétnej fyzickej osoby znemožňujúci objektívny úsudok, vyúsťujúci v správanie v prospech či v neprospech dohliadaného subjektu.

¹ BARRI, I. – SLEZÁKOVÁ, A. – TKÁČ, P.: Vybrané aspekty neoprávneného podnikania na finančnom trhu. In *Biatec*, roč. 23, 2015, č. 6, s. 27.

² BABČÁK, V. a kol.: *Finančné právo na Slovensku a v Európskej únii*. Bratislava : Eurokódex, 2012, s. 173.

³ BAKEŠ, M. a kol.: *Finanční právo*. 4. aktualizované vydání. Praha : C. H. Beck, 2006, s. 52.

⁴ ŠIMONOVÁ, J.: *Právna regulácia finančného trhu v Slovenskej republike*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012, s. 69.

Zákonodarca v právnej úprave zakotvuje nasledovné okruhy v nadväznosti na riešenie situácie, ak vznikajú pochybnosti o nezaujatosti:

- I. Spôsob notifikácie Národnej banky Slovenska o pochybnostiach o nezaujatosti – z podstaty veci vyplýva, že ak má byť zabezpečený korektný priebeh dohľadu na mieste, je nutné, aby i dohliadaný subjekt disponoval právom písomne oznámiť Národnej banke Slovenska svoje pochybnosti o nezaujatosti. Aby však zákonodarca vylúčil zneužívanie tohto zákonného ustanovenia na vytváranie obštrukcií, presne definuje náležitosti oznámenia o námietke zaujatosti, v podobe označenia fyzickej osoby, dôvodu zaujatosti, časového okamihu kedy sa subjekt dozvedel o predpojatosti, spolu so zadefinovaním dôkazov preukazujúcimi tvrdenie a ich súčasným predložením.⁵ Právna úprava požaduje sebareflexiu aj od osôb poverených výkonom dohľadu na mieste, ktoré sú povinné o pochybnostiach o nezaujatosti bezodkladne písomne upovedomiť fyzickú osobu udeľujúcu písomné poverenie Národnej banky Slovenska na výkon dohľadu na mieste (ďalej spravidla len „písomné poverenie Národnej banky Slovenska“)⁶ spolu s uvedením dôvodov vylúčenia a doručením dôkazov. Pokiaľ ide o fyzickú osobu v riadiacej funkcii – člena Bankovej rady Národnej banky Slovenska, či vedúceho zamestnanca útvaru dohľadu nad finančným trhom Národnej banky Slovenska, notifikuje o pochybnostiach o nezaujatosti Bankovú radu Národnej banky Slovenska. Zákonodarca označuje podanie dohliadaného subjektu za oznámenie o námietke zaujatosti. Podanie fyzickej osoby poverenej výkonom dohľadu na mieste neoznačuje príslušná regulácia konkrétnym termínom, zakotvuje povinnosť písomne oznámiť skutočnosti nasvedčujúce vylúčeniu z dohľadu na mieste.⁷ V oboch prípadoch ide o podania obsahujúce argumenty prečo je zotrvanie konkrétnej fyzickej osoby v dohliadacom tíme neprípustné, obsahujúce dôkazné prostriedky. Účel oboch podaní je identický, môžeme konštatovať, že finálny výstup, v podobe rozhodnutia nadriadeného, bude mať rovnaké obsahové náležitosti či už bude určený dohliadanému subjektu alebo fyzickej osobe poverenej výkonom dohľadu.
- II. Postup pri vylúčení z dohľadu na mieste – v záujme zabezpečenia kontinuity úkonov i po doručení oznámenia o námietke zaujatosti, či

⁵ Porovnaj ustanovenie § 7 ods. 2 zákona č. 747/2004 Z. z. o dohľade nad finančným trhom a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, pričom zákonodarca zamedzuje šikanóznemu výkonu práva, keďže nepripúšťa, aby sa opätovne prihládalo na identické skutočnosti a dôvody vylúčenia, o ktorých sa už rozhodlo.

⁶ *De lege lata* je touto osobou oprávnený vedúci zamestnanec útvaru dohľadu nad finančným trhom, ktorý v mene Národnej banky Slovenska udelil toto poverenie.

⁷ Je nutné, aby predmetné podanie obsahovalo dôvody a dôkazy preukazujúce, že má dôjsť k vylúčeniu.

notifikovaní nadriadeného udeľujúceho písomné poverenie Národnej banky Slovenska, pokračuje dohľad na mieste. Fyzická osoba, u ktorej potenciálne existujú pochybnosti o nezaujatosti je vylúčená zo zhotovovania protokolu o vykonanom dohľade na mieste alebo čiastkového protokolu. V tejto súvislosti je vhodné venovať pozornosť úvahe, či by mala byť fyzická osoba, voči ktorej smeruje oznámenie o námietke zaujatosti (t. j. sú dané pochybnosti o nezaujatosti), vylúčená zo všetkých úkonov dohľadu na mieste alebo iba z finalizácie v podobe vyhotovovania protokolov. U dohliadaného subjektu, ktorý doručil oznámenie o námietke zaujatosti voči konkrétnej fyzickej osobe, vnímame ako hypoteticky problematické poskytovanie súčinnosti tomuto členovi dohliadacej skupiny. Máme za to, že v danej situácii môže byť kooperácia v podobe poskytovania rôznych dokladov potenciálne zložitá. Právna úprava nehovorí o tom z akých úkonov je vylúčená osoba poverená výkonom dohľadu na mieste, ak písomne oznámila skutočnosti nasvedčujúce jej vylúčeniu z dohľadu na mieste. V tomto kontexte máme za to, že by malo dôjsť k analogickému uplatňovaniu ustanovenia § 7 ods. 4 zákona č. 747/2004 Z. z. o dohľade nad finančným trhom a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o dohľade nad finančným trhom“). Konštatujeme, že ak by zákonodarca zakotvil do právnej úpravy dočasné absolútne vylúčenie dotknutej fyzickej osoby⁸ z dohľadu na mieste došlo by k oslabeniu, i možnému personálnemu poddimenzovaniu aktivít zo strany orgánu dohľadu. V takejto regulácii by sa skrýval vysoký potenciál jej zneužitia, ak by mal dohliadaný subjekt záujem na realizácii obštrukcií počas supervízie. A preto sme názoru, že vylúčenie z úkonov, t. j. zhotovovania príslušných protokolov, do rozhodnutia o námietke zaujatosti, predstavuje korektne nastavený regulačný mechanizmus. Dodávame, že o vylúčení rozhoduje nadriadený v zákonnej lehote desiatich pracovných dní odo dňa doručenia podania. Z čoho vyplýva, že podanie dohliadaného subjektu, či fyzickej osoby poverenej výkonom dohľadu na mieste, je posudzované na manažérskej úrovni.⁹ Podkladom pre rozhodovanie v prípade, ak smeruje námietka od dohliadaného subjektu voči členovi dohliadacieho tímu, je i jeho vyjadrenie sa k jej obsahu, nakoľko zákonodarca určuje povinnosť vyjadriť sa k nej.

⁸ Či už na základe podania osoby poverenej výkonom dohľadu na mieste alebo dohliadaného subjektu.

⁹ V prípade, ak situácia vyžaduje posúdenie zaujatosti viacerých osôb, rozhoduje ich spoločný nadriadený. Pri rozhodovaní o vylúčení vedúceho zamestnanca útvaru dohľadu nad finančným trhom Národnej banky Slovenska či člena Bankovej rady Národnej banky Slovenska, rozhoduje Banková rada Národnej banky Slovenska, samozrejme, že daná fyzická osoba sa nepodieľa na decíznej činnosti.

- III. Rozhodnutie o vylúčení z výkonu dohľadu na mieste/ Rozhodnutie o zamietnutí námietky zaujatosti – nejasnosti právnej úpravy vnímane z hľadiska výstupu, ktorým je subjekt upovedomený o zaujatosti, resp. nezaujatosti. Zákonodarca užíva termín rozhodovanie, zároveň však vylučuje predovšetkým aplikáciu ustanovení regulujúcich konanie vo veciach dohľadu, § 12 – § 34 zákona o dohľade nad finančným trhom, ako aj použitie zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (Správny poriadok) v znení neskorších predpisov.¹⁰ Rovnako však zákonodarca hovorí o tom, že proti rozhodnutiu v predmetnej veci nemožno podať opravný prostriedok.¹¹ Z čoho možno jednoznačne gramatickým výkladom odvodiť, že ide o individuálny správny akt, ktorého obsahovou náležitosťou je poučenie o opravnom prostriedku. A preto máme za to, že je nevyhnutné, aby rozhodnutie o zamietnutí námietky zaujatosti či o vylúčení z dohľadu na mieste obsahovalo i ďalšie náležitosti, a to výrok a odôvodnenie. Samozrejme, že výrok sa bude opierať o ustanovenie § 7 zákona o dohľade nad finančným trhom. Z dôvodu právnej istoty považujeme odôvodnenie za nevyhnutnosť, nakoľko sú v ňom „odkryté“ argumenty vedúce ku konkrétnemu rozhodnutiu. Náš návrh *de lege ferenda* na tomto mieste znie do ustanovenia § 7 zákona o dohľade nad finančným trhom priamo inkorporovať náležitosti rozhodnutia v podobe výroku, odôvodnenia a poučenia o opravnom prostriedku. Taktiež dávame do pozornosti, že individuálny správny akt nezakladá alebo neruší zaujatosť *ex nunc* (od okamihu rozhodnutia), naopak má deklaratórny charakter pôsobiac *ex tunc* (od počiatku), pretože zaujatosť je nutné vnímať ako stav, ktorý v určitom postupe existuje alebo neexistuje.¹² A preto, ak sa rozhodlo o vylúčení, budú podniknuté opatrenia zabezpečujúce riadne pokračovanie a finalizáciu dohľadu na mieste.
- IV. Dôvody vylúčenia z dohľadu na mieste – zákonodarca zakotvuje tri okruhy, prvý z nich je vecný súvisiaci s predmetom supervízie. Objekt dohľadu tvorí najmä dodržiavanie povinností vyplývajúcich z európskej i národnej legislatívy vzťahujúcej sa na predmet podnikania dohliadaného subjektu finančného trhu (ďalej spravidla len „dohliadaný subjekt“), ako aj na predmet podnikania nadväzujúce činnosti a s ním súvisiace aktivity. Objektom dohľadu je taktiež sledovanie a vyhodnocovanie plnenia opatrení uložených právoplatnými rozhodnutiami Národnej banky Slovenska, ako aj dodržiavanie kondícií určených právoplatnými povoleniami vydanými v súlade s osobitnými zákonmi vzťahujúcimi sa na príslušné podnikanie

¹⁰ Pozn. V čase redakčnej uzávierky bol predmetný právny predpis ešte platný a účinný.

¹¹ Porovnaj ustanovenie § 7 ods. 5 posl. veta. zákona o dohľade nad finančným trhom.

¹² JEMELKA, L. – VETEŠNÍK, P. – LIBOSVÁR, O.: *Zákon o kontrole. Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2014, s. 43.

v oblasti finančného trhu. Máme za to, že v tomto kontexte predstavujú pochybnosti o nezaujatosti vzťahujúce sa na predmet dohľadu zaujatosť súvisiacu s meritom dohliadacieho procesu, t. zn. s vyhodnocovaním dodržiavania hore uvedených okruhov (napr. ak osoba poverená výkonom dohľadu na mieste má záujem na výsledku, tak aby sa nenašli žiadne nedostatky v činnosti). Ďalšie dva dôvody spolu súvisia. Ide o pochybnosti o nezaujatosti voči dohliadanému subjektu alebo jeho zamestnancom, t. zn. voči nositeľovi oprávnenia podnikat' na finančnom trhu a fyzickým osobám v subordinačnom vzťahu voči subjektu. Pre naplnenie pojmu pochybnosti o nezaujatosti voči dohliadanému subjektu a jeho zamestnancom, ktorý zákonodarca nedefinuje, je potrebné vychádzať z logického výkladu. Podľa nášho názoru predstavuje pochybnosť neistotu týkajúcu sa vzťahu k subjektu či jeho zamestnancom. Je daná tam, kde absentuje nezávislosť a nestrannosť.¹³ Nezávislosť vnímame ako slobodnú možnosť výkonu svedomitej supervíznej činnosti, a to samostatne bez ingerencie dohliadaného subjektu a jeho zamestnancov. Nestrannosť ako zdržanie sa osobných prejavov vo vzťahu ku konkrétnemu dohliadanému subjektu a jeho zamestnancom. Osoba poverená výkonom dohľadu na mieste je teda povinná postupovať neutrálne. Zároveň nezaujato vyhodnotiť všetky informácie, skutočnosti získané predmetným spôsobom výkonu dohľadu a zhotoviť objektívny písomný výstup v podobe protokolu o vykonanom dohľade na mieste.

V praxi sa môžu vyskytnúť situácie kedy vzniknú dôvodné pochybnosti o nezaujatosti (napr. osoba poverená výkonom dohľadu na mieste je bývalým zamestnancom dohliadaného subjektu finančného trhu, alebo bývalým nespokojným klientom). Na tomto mieste však zdôrazňujeme, že nemôže dôjsť k šikanóznemu výkonu práva v podobe zneužitia oznámenia o námietke zaujatosti. Objektívnu nezaujatosť nemožno vnímať tak, že ľubovoľný fakt „vrhajúci tieň podozrenia“ na osobu poverenú výkonom dohľadu na mieste, predstavuje automatický dôvod na vylúčenie. Pri rozhodovaní, či sú dané dôvody zaujatosti, je potrebné posudzovať existenciu okolností objektívnej povahy a posúdenie uvedených dôvodov vylúčenia vždy závisí od okolností konkrétneho prípadu.

2. Regulácia povinností dohliadaného subjektu

Právny rámec vytvára predpoklady, aby došlo k vyváženiu vzájomných práv a povinností dohliadaného subjektu finančného trhu a osôb poverených

¹³ BURGI, M. – EHLERS, D. – GRZESZICK, B. – GURLIT, E. – JESTAEDT, M.- MÖSTL, M. – PAPIER, H., J. – PÜNDEr, H. – REMMERT, B. – RUFFERT, M. – SCHERZBERG, A.: *Allgemeines Verwaltungsrecht*. 13. Auflage, Berlin : De Gruyter, 2006, s. 397.

výkonom dohľadu na mieste. Zároveň je potrebné si uvedomiť, že dohliadaný subjekt je vzhľadom k ústavne zakotvenej zásade, v zmysle ktorej každý môže činiť všetko čo mu zákon nezakazuje, voči osobám povereným výkonom dohľadu na mieste, ktoré môžu konať čo im zákon dovoľuje, v určitom výhodnejšom postavení.¹⁴ Dodávame však, že osoby poverené výkonom dohľadu na mieste disponujú nielen právami výslovne zakotvenými, ale i oprávneniami vyplývajúcimi z výkladu zákonných ustanovení, tieto vyplývajú z povahy vecí, i keď vzhľadom na istú mieru všeobecnosti právnych predpisov nie sú detailne popísané.¹⁵

Z právnej úpravy je zjavné, že s právami osôb poverených výkonom dohľadu na mieste korešpondujú povinnosti dohliadaného subjektu. Tieto možno kategorizovať do nasledovných oblastí:

- I. Zabezpečenie vhodných technických a materiálnych podmienok na realizáciu dohľadu na mieste – sem patrí úplne zjednodušene povedané najmä vyhradenie kancelárskych priestorov s možnosťou zapojenia výpočtovej techniky pre členov dohliadacieho tímu, celkovo môžeme zhrnúť, že ide o vytváranie vhodných a primeraných hmotných podmienok.
- II. Umožnenie uplatňovania práv osôb poverených výkonom dohľadu na mieste – platné právo priznáva právnu subjektivitu právnickým osobám.¹⁶ Národná banka Slovenska je právnickou osobou *sui generis*, ktorá pri plnení svojich úloh prejavuje vôľu fyzickými osobami na to oprávnenými. Pri dohľade na mieste sú nimi osoby poverené výkonom dohľadu na mieste uskutočňujúce svoje práva. Právny štát chráni dôveru občanov v právo.¹⁷ Na uvedené reflektuje i zákonodarca. Konkrétne pri predmetnom spôsobe výkonu dohľadu dbá o to, aby posilnil dôveru osôb poverených výkonom dohľadu na mieste v realizáciu ich práv. A preto zakotvuje zodpovedajúcu povinnosť dohliadaného subjektu.
- III. Poskytovanie súčinnosti – máme za to, že predmetná zákonná povinnosť korešponduje s právom členov dohliadacieho tímu. Sme názoru, že zákonodarca pôsobí cielene na predchádzanie situáciám, v ktorých odmieta dohliadaný subjekt spoluprácu. Členovia dohliadacieho tímu majú v rukách nástroj ako efektívne pôsobiť a už sama autorita zákona by mala na dohliadaný subjekt vplývať a legislatív-

¹⁴ DVORSKÁ, O.: *Kontrolní řád. Poznámkové vydání zákona s úryvky důvodové zprávy, vzory a vybranou judikaturou*. Praha : Linde, 2013, s. 104.

¹⁵ DVORSKÁ, O.: *Kontrolní řád. Poznámkové vydání zákona s úryvky důvodové zprávy, vzory a vybranou judikaturou*. Praha : Linde, 2013, s. 105.

¹⁶ PRUŠÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava : VO PF UK Bratislava, 1995, s. 281.

¹⁷ ŠTENGLOVÁ, I. – PLÍVA, S. – TOMSA, M. a kol.: *Obchodní zákonník. Komentář*. 13. vydání. Praha : C. H. Beck, 2010, s. 62.

- ny potenciál vynucovania (napr. poriadkovou pokutou) ho viesť k súčinnosti.
- IV. Participácia na prerokovaní výstupov, ktoré vyvstali z predmetnej formy supervízie alebo námietkam proti nim – zákonodarca kladie nároky na dohliadaný subjekt, akcentuje dôležitosť protokolov, tým, že zakotvuje nie právo, ale povinnosť účasti na ich prerokovaní. V prípade odmietnutia účasti sa spolu s dôvodmi táto skutočnosť vyznačí.
- V. Implementácia opatrenia na odstránenie a nápravu zistených nedostatkov a to bezodkladne, najneskôr v lehote určenej v zákonných medziach, následné upovedomenie orgánu dohľadu – orgán dohľadu má možnosť určovať lehoty na prijatie opatrenia na odstránenie a nápravu zistených nedostatkov, avšak nedisponuje zákonným oprávnením, aby konkrétne zasahoval do chodu či organizácie dohliadaného subjektu a určoval aké kroky majú byť vykonané na korekciu daného stavu.¹⁸ Máme za to, že touto zákonnou konštrukciou zákonodarca rešpektuje slobodu podnikania dohliadaného subjektu a zároveň z nej rezultuje znášanie zodpovednosti za nastavenie činností. Zjednodušene povedané dohliadaný subjekt má najlepšie vedomosti o vonkajších i vnútorných procesoch, má niest' následky za svoje podnikateľské rozhodnutia a optimalizovať procedúry.
- VI. Plnenie ďalších povinností v súlade s osobitnými právnymi predpismi.

Záver

Podľa V. Knappa predstavuje moc možnosť donútenia k určitému chovaniu, ktorá sa prejavuje ako vynútiteľnosť práva a taktiež ako možnosť stanovenia všeobecne záväzných pravidiel správania.¹⁹ Národná banka Slovenska ako orgán dohľadu nesporne disponuje mocou. Dohľad na mieste predstavuje efektívny mechanizmus ako preveriť či adresáti právnych noriem tieto dodržiavali pri podnikaní na finančnom trhu. Dohľad na mieste a vykonávanie úkonov v rámci neho sú taktiež nástrojom na detekovanie nedostatkov v činnosti dohliadaného subjektu finančného trhu. Jednou zo základných zákonných podmienok riadneho priebehu dohľadu na mieste je absencia zaujatosti u osôb poverených jeho výkonom. Našu pozornosť sme venovali právnej úprave kladúcej nároky na manažment, tak aby senzitívne vyberal osoby poverené výkonom dohľadu na mieste v záujme predchádzania situáciám, v ktorých vznikajú pochybnosti o nezaujatosti. „Zauja-

¹⁸ KAŠPAROVSKÁ, V. a kol.: *Řízení obchodních bank – vybrané kapitoly*. Praha : C. H. Beck, 2006, s. 64.

¹⁹ KNAPP, V.: *Teorie práva*. Praha : C. H. Beck, 1995, s. 43.

tosťou nezaťažený“ dohliadací tím je predpokladom na výkon dohľadu na mieste. Za účelom poskytnutia komplexného obrazu sme sa zamerali tiež na povinnosti dohliadaného subjektu finančného trhu.

Použitá literatúra

1. BABČÁK, V. a kol.: *Finančné právo na Slovensku a v Európskej únii*. Bratislava : Eurokódex, 2012. 832 s.
2. BAKEŠ, M. a kol.: *Finanční právo*. 4. aktualizované vydání. Praha : C. H. Beck, 2006. 741 s.
3. BARRI, I. – SLEZÁKOVÁ, A. – TKÁČ, P.: Vybrané aspekty neoprávneného podnikania na finančnom trhu. In *Biatec*, roč. 23, 2015, č. 6, s. 23-29.
4. BURGI, M. – EHLERS, D. – GRZESZICK, B. – GURLIT, E. – JESTAEDT, M. – MÖSTL, M. – PAPIER, H. J. – PÜNDER, H. – REMMERT, B. – RUFFERT, M. – SCHERZBERG, A.: *Allgemeines Verwaltungsrecht*. 13. Auflage. Berlin : De Gruyter, 2006. 983 s.
5. DVORSKÁ, O.: *Kontrolní řád. Poznámkové vydání zákona s úryvky důvodové zprávy, vzory a vybranou judikaturou*. Praha : Linde, 2013.
6. JEMELKA, L. – VETEŠNÍK, P. – LIBOSVÁR, O.: *Zákon o kontrole. Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2014. 269 s.
7. KAŠPAROVSKÁ, V. a kol.: *Řízení obchodních bank – vybrané kapitoly*. Praha : C. H. Beck, 2006. 339 s.
8. KNAPP, V.: *Teorie práva*. Praha : C. H. Beck, 1995. 247 s.
9. PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava : VO PraF UK Bratislava, 1995. 353 s.
10. ŠIMONOVÁ, J.: *Právna regulácia finančného trhu v Slovenskej republike*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012.
11. ŠTENGLOVÁ, I. – PLÍVA, S. – TOMSA, M. a kol.: *Obchodní zákonník. Komentář*. 13. vydání. Praha : C. H. Beck, 2010. 1375 s.

INTERNET VO SVETLE KONKURENCIE PRÁVNÝCH PORIADKOV: PRÍPAD TITUS ALEXANDER JOCHEN DONNER A OCHRANA AUTORSKÉHO PRÁVA TRESTNOPRÁVNÝMI PROSTRIEDKAMI PRI CEZHRAŇIČNÝCH SPOTREBITEĽSKÝCH ZMLUVÁCH

Mgr. Ján Šurkala

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva

Internet vo svetle konkurencie právnych poriadkov: Prípado Titus Alexander Jochen Donner a ochrana autorského práva trestnoprávnymi prostriedkami pri cezhraničných spotrebiteľských zmluvách

Článok analyzuje rozsudok Súdneho dvora EÚ v prípade kauzy T. A. J. Donnera (C-5/11) a nadväzujúce a predchádzajúce rozhodnutia vnútroštátnych súdov v Nemecku. Na tomto základe autor rozoberá problematiku ochrany autorských práv trestnoprávnymi prostriedkami v prípade, že ide o cezhraničný prechod tovaru z krajiny, kde sa autorskoprávna ochrana neposkytuje (Taliansko), do krajiny, kde naopak poskytnutá je (Nemecko). V analyzovanom prípade vystupuje niekoľko právnoaplikačných problémov, menovite obmedzenie voľného pohybu tovaru v rámci EÚ, vysvetlenie pojmu „voľné šírenie predajom“ z hľadiska súkromnoprávných a európskych perspektív. Nemenej zásadná je aj otázka posúdenia primeranosti použitia trestnoprávnej sankcie z pohľadu zásady jej subsidiárneho použitia a princípu právnej istoty, ktorý vychádza z práva na spravodlivý proces. Autor sa tiež sústreďuje na problematiku prelínania sa právnych poriadkov a problém autority zodpovednej za výklad pojmov právneho poriadku, ku ktorému ho neviaže žiadna formálna väzba. Tu zdôrazňuje potrebu posilnenia personálnych schopností sudcov rozhodovať aj komplikované prípady so zahraničným prvkom správnym spôsobom, teda tak, aby rešpektovali vlastné princípy a zásady cudzích právnych poriadkov, ktoré práve vykladajú.

The internet in the context of concurrence of jurisdictions: The case of Titus Alexander Jochen Donnes and the protection of copyright by criminal means in cases of cross-border consumer contracts

The article is focused on CJEU case of T. A. J. Donner (No. C-5/11) as well as preceding and following national procedures of German courts. Based on

that the author analyses a problem of protection of copyright by means of criminal law in such cases, when there occurred cross-border transport of goods from the country, where they are not protected by copyright (Italy), to the country, where they are (Germany). Author finds several problems with application of legal norms in the current case, namely: restriction of the free movement goods within the internal market, explanation of the notion of „distribution to the public by sale“, the question of assessment of adequacy of criminal sanction and its potential collision with the principle of legal certainty and the principle of subsidiarity of criminal law. Author also deals with the problem of mutual penetration of different legal orders and different branches of law which finally flows to question, who is the final authority to should decide growing jurisdictional disputes. He finds out that some judicial authority has to always decide even questions beyond its own jurisdiction. Thus it is important to enhance personal abilities of judges to decide complicated cases with foreign elements in a proper manner, i.e. by following the authentic principles of legal system, which they construct.

Das Internet im Kontext von Jurisdiktionskonflikten: Das Judikat von Titus Alexander Jochen Donnes und der Schutz des Urheberrechts vor kriminelle Mittel in Fällen von grenzüberschreitenden Verbraucherverträgen

Der Artikel konzentriert sich auf das Judikat des CVRIA T. A. J. Donner (No. C-5/11) sowie die vorherige und spätere Instanzen desselben Verfahrens in Deutschland. Der Autor analysiert das Problem des Schutzes des Urheberrechts durch das Strafrecht in solchen Fällen, wenn Güter aus einem Land in dem sie nicht vom Urheberrecht geschützt sind (Italien) in ein Land transportiert werden in dem dies der Fall ist (Deutschland). Der Autor findet einige Probleme mit der Anwendung der Rechtsnormen im aktuellen Fall, nämlich: Beschränkung der freien Warenverkehr im Binnenmarkt, Erklärung des Begriffs der "Verbreitung an die Öffentlichkeit durch Verkauf", die Frage nach der Beurteilung der Angemessenheit der strafrechtlichen Sanktion und seine möglichen Kollision mit dem Grundsatz der Rechtssicherheit und dem Subsidiaritätsprinzip des Strafrechts. Er befasst sich weiterhin auch mit dem Problem der gegenseitigen Durchdringung der verschiedenen Rechtsordnungen und verschiedenen Zweigen des Rechts, die schließlich in die Frage münden, welches Gericht diese Fälle letztinstanzlich zu entscheiden hat. Er findet heraus, dass einige Gerichte immer auch Fragen mit Elementen fremder Jurisdiktionen wird entscheiden müssen. So ist es wichtig, persönliche Fähigkeiten der Richter zu verbessern komplizierten Fällen mit fremden Elementen in geeigneter Weise zu entscheiden, das heißt durch die authentischen Grundsätze der Rechtssysteme, aus denen sie stammen.

Kľúčové slová: autorskoprávna ochrana, jurisdikcia, prelínanie sa právnych poriadkov, kolízne normy, subsidiarita trestnej sankcie

Keywords: copyright, jurisdiction, mutual penetration of legal orders, collision norms, subsidiarity of a criminal sanction

Schlüsselbegriffe: Urheberrecht, Jurisdiction, der gegenseitigen Durchdringung von Rechtsordnungen, Kollisionsnormen, Subsidiarität einer strafrechtlichen Sanktion

Úvod

Pred časom sa nám dostal do pozornosti zaujímavý prípad: kauza T. A. J. Donnera, ktorý bol nemeckými súdmi odsúdený na trojročný podmienený trest odňatia slobody za trestný čin nepovoleného verejného šírenia diela chráneného autorským právom. Prípad vyvoláva viacero otázok. K skutku totiž došlo z veľkej časti na území Talianska, kde predmetné diela autorskoprávnu ochranu nepožívali. V prípade bola dotknutá aj sloboda voľného pohybu tovaru v rámci vnútorného trhu. Napokon autorskoprávna ochrana v danej veci vychádzala z medzinárodných záväzkov EÚ a dotknutých členských štátov (Nemecka a Talianska).

Vzhľadom na komplexitu prípadu a na množstvo a závažnosť potenciálne sporných otázok sme sa rozhodli, že tento prípad rozanalyzujeme dôkladnejšie. Ide pritom o zásadné prelomové rozhodnutie Súdneho dvora EÚ, ktorý nielenže potvrdil svoju doktrínu posudzovania príslušnosti vnútroštátnych súdov v otázke ochrany autorských práv pri cezhraničných obchodoch v rámci vnútorného trhu podľa zásady *target country principle*, ale prvýkrát uznal, že na ochranu týchto autorských práv môžu byť za určitých okolností použité aj prostriedky trestného práva.

V prvej časti článku v krátkosti opíšeme prípad z hľadiska jeho skutkových okolností, trestného konania pred nemeckými súdmi a konania o prejudiciálnej otázke pred Súdny dvorom EÚ. Cieľom tejto časti je priblížiť základné skutkové a právne okolnosti prípadu a vytvoriť si tak predpoklady pre jeho komplexnú analýzu. V druhej časti sa sústreďíme na kľúčové „trecie plochy“ tohto prípadu, teda situácie, kedy sa preskupovanie rozličných právnych poriadkov nezaobišlo bez konfliktov. Spôsob ich riešenia nás bude zaujímať v prvom rade. Z obsahového hľadiska sa budeme zaoberať najskôr súkromnoprávnymi aspektmi uzavretia kúpnej zmluvy a prevodu vlastníckeho práva, pretože túto otázku posúdili nemecké trestné sudy ako relevantnú pre aplikovanie príslušnej nemeckej trestnej normy na konanie T. A. J. Donnera. Ďalej rozanalyzujeme, aké zásady autorskoprávnej ochrany prameniacej z medzinárodného a európskeho práva sa v tomto prípade použili. Posúdenie obsahu týchto noriem a rozsah ich teritoriálneho pôsobenia v mieste „spáchania skutku“ je totiž kľúčový pre samotné trestné konanie. Dôležitou časťou nášho právneho rozboru je prienik medzi dvoma vyššie zmienenými právnymi systémami, ktoré sú vo svojej podstate autonómne, ale práve v tomto prípade je jasné, že sa navzájom bytostne ovplyvňujú. Následne posúdime otázku primeranosti použitej trestnej sankcie v danom prípade aj v kontexte ochrany ľudských práv a princípu subsidiarity použitia trestnej sankcie. V poslednej podkapitole druhej časti v krátkosti rozoberieme problematiku prestupovania právnych poriadkov vo všeobecnosti.

Článok si teda kladie za cieľ v prvom rade podrobne rozanalyzovať prípad, ktorý v sebe zhmotňuje mnohé výzvy, pred ktorými súčasné postmo-

derné právo v našom geografickom priestore stojí. Preto na základe zistení, ku ktorým v našom právnom rozbere dospejeme, sa pokúsime formulovať niektoré významné zlomové línie a popríklad navrhnuť ich riešenia.

1. Stručný opis prípadu

1.1. Skutkové okolnosti

Nemecký občan Titus Alexander Jochen Donner bol v rozhodnom čase, teda od 1. januára 2005 do 15. januára 2008, konateľom prepravnej spoločnosti In.Sp.Em. Srl. (ďalej len „Inspem“), sídliacej v talianskej Bologni. Spoločnosť Inspem zabezpečovala prepravu tovaru predávaného talianskou spoločnosťou Dimensione Direct Sales Srl. (ďalej len „Dimensione“). Spoločnosť Dimensione ponúkala prostredníctvom letákov a internetovej stránky v nemeckom jazyku svoj tovar – nábytok v štýle Bauhaus, chránený v Nemecku autorským právom ako diela úžitkového umenia – nemeckým zákazníkom. Išlo o napodobeniny diel, ktoré v Taliansku neboli v rozhodujúcom období chránené autorským právom, resp. ich ochrana nebola podľa talianskej judikatúry vymožitelná.¹

Po uzavretí kúpnej zmluvy prostredníctvom internetu si podľa všeobecných obchodných podmienok nemeckí zákazníci spoločnosti Dimensione mohli vyzdvihnúť predmetný tovar buď osobne v sklade spoločnosti v Sterzingu (Taliansko), alebo sami určiť prepravcu. Dimensione odporúčala nemeckým zákazníkom služby prepravnej spoločnosti Inspem, s ktorou mala dohodnutý špecifický obchodnoprávny vzťah. Vodiči Inspemu vyzdvihli tovar v sklade a zaplatili zaň spoločnosti Dimensione kúpnu cenu. Následne dodali tovar zákazníkom na územie Nemecka, ktorí pri jeho prevzatí uhradili Inspemu kúpnu cenu spolu s prepravným poplatkom. V prípade, že zákazníci tovar neprevzali alebo zaň nezaplatili, Inspem vrátila Dimensione tento tovar, a tá jej vrátila kúpnu cenu a uhradila prepravné náklady.²

1.2. Trestné konanie proti Donnerovi v Nemecku

Podľa mníchovského súdu (Landgericht München II) bol T. A. J. Donner trestne zodpovedný za napomáhanie nezákonnému komerčnému využívaniu diel chránených nemeckým autorským právom, v rozpore s ustanovením § 106 v spojení s § 108a³ zákona o autorskom práve (Urheberrechtsgesetz –

¹ Rozsudok Súdneho dvora EÚ zo dňa 21. júna 2012 (C 5/11), ďalej len „C 5/11“, bod 11 – 13. Rozumej, že niektoré kusy nábytku nepoživali v Taliansku žiadnu autorskoprávnu ochranu, iné sice chránené boli, ale ich ochrana bola nevykonateľná.

² Porovnaj: C 5/11, bod 14.

³ Podľa § 106 možno šírenie chránených diel bez súhlasu držiteľa súvisiaceho práva potrestať odňatím slobody až na tri roky alebo peňažnou pokutou. Podľa § 108b pri rovnakej skutkovej podstate ale

UrHG), ako aj § 27⁴ nemeckého Trestného zákonníka (Strafgesetzbuch).⁵ Donnera teda v Nemecku stíhali za napomáhanie trestnému činu šírenia rozmnoženiny chráneného diela, ktorého sa mala dopustiť spoločnosť Dimensione.

Pod šírením nemecká právna úprava rozumie jednak prevod vlastníckeho práva k predmetu kúpy (ktorý sa v tomto prípade odohral v Taliansku podľa talianskeho práva na základe dohody a konkretizovania predmetu kúpy v sklade v Sterzingu) a zároveň zmenu dispozičného práva, ku ktorej došlo v Nemecku za pomoci Donnera. Preto mníchovský trestný súd nepovažoval za relevantné, do akej miery bol predmetný úžitkový nábytok chránený autorským právom v Taliansku. Súd tiež konštatoval, že obmedzenie voľného pohybu tovaru, ktoré je v tomto prípade očividné, je ospravedlniteľné ochranou priemyselného a obchodného vlastníctva.⁶

Donner sa proti tomuto rozhodnutiu odvolal na Spolkový súd (Bundesgerichtshof) a argumentoval tým, že na naplnenie skutkovej podstaty „verejného šírenia diela“ nemecký zákon o autorskom práve v § 17 (vychádzajúc z článku 4 ods. 1 smernice 2001/29 – ďalej len „smernica“) predpokladá prevod vlastníckeho práva a k tomu došlo už na území Talianska. Obyčajná „zmena dispozície“ teda na „šírenie“ v zmysle požiadaviek nemeckého trestného práva podľa Donnera nestačila.⁷ Navyše poukázal na to, že prvostupňové rozhodnutie je v rozpore s článkom 34 Zmluvy o fungovaní Európskej únie (ZFEÚ), pretože vedie k neodôvodniteľným a zrejým prekážkam na vnútornom trhu. Po tretie na svoju obranu uviedol, že aj k prechodu dispozičného práva k predmetným veciam došlo na území Talianska, pretože on ako prepravca prevzal od predávajúceho tovar na účet zákazníka – teda celý skutok „šírenia“ diel spočívajúci v prechode vlastníckeho práva a zmene dispozície sa odohral na území Talianska. Nemecko v danom prípade teda podľa Donnera nemalo jurisdikciu.⁸

Spolkový trestný súd sa stotožnil s výkladom pojmu „verejné šírenie“, tak ako bol urobený prvostupňovým súdom, pretože na „šírenie“ v zmysle čl. 4 ods. 1 vyššie citovanej smernice sa vyžaduje nielen prevod vlastníckeho práva k veci, ale aj „právo skutočne ňou disponovať“. Aby mohla byť rozmnoženina považovaná za sprístupnenú verejnosti, musí opustiť podnikovú sféru výrobcu a dostať sa na verejnosť alebo do obchodných kruhov.⁹ Donnerova prepravná spoločnosť bola podľa všetkého súčasťou vnútornej

s použitím na obchodné účely možno udeliť trest odňatia slobody až na päť rokov alebo peňažnú pokutu.

⁴ V § 27 Trestného zákona je upravená „pomoc“ pri trestnom čine. Ako pomocník je potrestaný ten, kto úmyselne pomáhal inej osobe pri protiprávnom konaní, ktorého sa táto osoba úmyselne dopustila.

⁵ Porovnaj: C 5/11, bod 15.

⁶ Porovnaj: C 5/11, bod 16.

⁷ Porovnaj: C 5/11, bod 17.

⁸ Tamtiež.

⁹ Porovnaj: C 5/11, bod 18.

obchodnej siete, a Donner bol teda prvý, kto „pustil rozmnoženiny do obehu“. Nemecký Spolkový súd teda s konečnou platnosťou rozhodol spor o teritoriálnu pôsobnosť nemeckého práva v tejto situácii vo svoj prospech.

Naopak, čo sa týka námietky obmedzenia voľného pohybu tovaru v rámci vnútorného trhu súd považoval za potrebné prerušiť konanie¹⁰ a položiť Súdnemu dvoru EÚ nasledovnú prejudiciálnu otázku:

„Majú sa články 34 ZFEÚ a 36 ZFEÚ, ktoré upravujú voľný pohyb tovaru, vykladať tak, že bránia trestnosti napomáhania nezákonného šírenia diel chránených autorským právom vyplývajúcej z vnútroštátnych právnych predpisov v prípade, ak pri cezhraničnom predaji diela, ktoré je v Nemecku chránené autorským právom:

- je toto dielo privezené do Nemecka z iného členského štátu Európskej únie a k právu nakladať s týmto dielom de facto dochádza v Nemecku,
- k prechodu vlastníckeho práva však dochádza v inom členskom štáte, v ktorom dielo nie je chránené autorským právom, resp. táto ochrana nie je vymožitelná?¹¹

1.3. Konanie o predbežnej otázke

Keďže existencia „verejného šírenia predajom“ v zmysle čl. 4 ods. 1 smernice 2001/29 je smerodajnou pre prípadné trestné stíhanie podľa nemeckého trestného práva, Súdny dvor EÚ jednak považoval za potrebné vyjadriť sa k výkladu tohto pojmu, a zároveň zaujať stanovisko k otázke, či prípadné trestné stíhanie je alebo nie je v rozpore s voľným pohybom tovaru v rámci vnútorného trhu podľa čl. 34 a 36 ZFEÚ.¹²

Vo vzťahu k prvej časti prieskumu Súdny dvor konštatoval, že vzhľadom na fakt, že predmetná smernica slúži na implementovanie záväzkov Európskej únie zo Zmluvy Svetovej organizácie duševného vlastníctva (WIPO) o autorskom práve (ďalej len „WCT“),¹³ je potrebné tento pojem vykladať v súlade s čl. 6 ods. 1 tejto zmluvy.¹⁴ Súd sa teda stotožnil s názorom generálneho advokáta Niiloa Jääskinena, že pojem „verejné šírenie predajom“ podľa čl. 4 ods. 1 smernice treba vykladať tak isto ako výraz „sprístupnenie verejnosti predajom“ podľa čl. 6 ods. 1 WTC.¹⁵ Súdny dvor sa zároveň priklonil k „autonomistickej“ koncepcii výkladu pojmu „šírenie“ podanom

¹⁰ Porovnaj: C 5/11, bod 19.

¹¹ Porovnaj: C 5/11, bod 20.

¹² Porovnaj: C 5/11, bod 21-22.

¹³ Zmluva Svetovej organizácie duševného vlastníctva (WIPO) o autorskom práve (ďalej len „WCT“), prijatá 20. decembra 1996 v Ženeve, bola schválená v mene Európskeho spoločenstva rozhodnutím Rady 2000/278/ES zo 16. marca 2000 (Ú. v. ES L 89, s. 6; Mim. vyd. 11/003, s. 208)

¹⁴ Porovnaj: C 5/11, bod 23.

¹⁵ Porovnaj: C 5/11, bod 24; Porovnaj aj body 44-46 návrhu generálneho advokáta.

generálnym advokátom,¹⁶ ktorý napriek názoru nemeckých súdov nemôže závisieť od práva členských štátov, ale má sa interpretovať výlučne podľa práva EÚ (s prihliadnutím na už spomínané záväzky EÚ z medzinárodného práva).¹⁷

Súd, nevysporiadajúc sa s otázkou, podľa ktorého práva sa má posudzovať pojem vzniku „šírenia“, od ktorého sa odvíja autorskoprávna ochrana chránených diel, konštatoval, že „obchodník je teda zodpovedný za akúkoľvek operáciu... na základe ktorej dôjde k „verejnému šíreniu“ v členskom štáte, kde je šírenie tovaru chránené autorským právom.“¹⁸ Súd sa zároveň „domnieva“, že existujú nepriame dôkazy o tom, že spoločnosti Dimensione a Inspem sa špecificky sústredili na nemecký trh, kde predmetná autorskoprávna ochrana bráni takémuto nepovolenému šíreniu chránených diel.¹⁹

Súd preto v prvej časti položenej prejudiciálnej otázky dospel k záveru, že obchodník cieliaci svoju reklamu na verejnosť v určitom štáte, a tvoriaci osobitný systém distribúcie a spôsobu úhrady prostredníctvom zapojenia tretej osoby, umiestňujú tak rozmnoženiny chránených diel na trh v predmetnom štáte, uskutočňuje v členskom štáte, kde došlo k dodaniu, „verejné šírenie“ v zmysle čl. 4 ods. 1 smernice.²⁰

Čo sa týka druhej časti prejudiciálneho konania, súd v súlade s líniou nemeckých súdov považoval aplikáciu trestného práva v tomto prípade za obmedzenie voľného pohybu tovaru, ktoré je v zásade v rozpore s čl. 34 ZFEÚ. Zároveň však konštatoval, že ochrana priemyselného a obchodného vlastníctva je podľa čl. 36 ZFEÚ oprávneným dôvodom na takéto obmedzenie.²¹ V ďalšom postupe sa teda súd sústredil na posúdenie prípadu z hľadiska vhodnosti a prípustnosti aplikácie trestného práva.

Súd konštatoval, že v prípade, ak je dielo chránené autorským právom uvedené na trh členského štátu držiteľom tohto práva alebo s jeho súhlasom, vnútroštátne právo nesmie brániť voľnému pohybu takého tovaru na vnútornom trhu. Takáto situácia ale nenastane v prípade skončenia platnosti práva v konkrétnom členskom štáte. V rozsahu rozdielu medzi vnútroštátnymi právnymi predpismi vzťahujúcimi sa na trvanie autorskoprávnej ochrany je teda v zmysle čl. 36 ZFEÚ odôvodnené prijať určité obmedzenia voľného pohybu tovaru.²² Súd túto doktrínu formuloval ešte v roku 1989 v prípade EMI Electrola.²³

¹⁶ Návrhy generálneho advokáta prednesené 22. marca 2012 vo veci C-5/11. (ďalej len C-5/11 GA), bod 51.

¹⁷ Porovnaj: C 5/11, bod 25.

¹⁸ Tamtiež.

¹⁹ Porovnaj: C 5/11, bod 28-29.

²⁰ Porovnaj: C 5/11, bod 30.

²¹ Porovnaj: C 5/11, bod 31-32.

²² Porovnaj: C 5/11, bod 33.

²³ Porovnaj: Rozsudok z 24. januára 1989, EMI Electrola, 341/87, Zb. s. 79, bod 12.

Odôvodnenosť uplatnenia trestných sankcií v tomto prípade vyplýva z už spomínaných „indícií“ o tom, že „obvinený úmyselne alebo prinajmenšom vedome sa zapojil do operácií, ktoré viedli k verejnému šíreniu diel chránených na území členského štátu, v ktorom autor požíva plnú ochranu, čím došlo k zásahu do výhradného práva držiteľa tohto práva.“²⁴ Preto Súdny dvor v odpovedi na druhú časť otázky uviedol, že čl. 34 a 36 ZFEÚ treba vykladať tak, že nebránia tomu, aby členský štát trestne stíhal napomáhanie nedovoleného šírenia rozmnoženín chránených diel na základe vnútroštátneho trestného práva v prípade, že sú tieto šírené s „osobitným zameraním“ na verejnosť predmetného štátu, napriek tomu, že časť operácie (v skutočnosti celá) prebehla v inom členskom štáte, kde tieto diela nie sú chránené autorským právom, alebo kde táto ochrana nie je vymožitelná voči tretím osobám.²⁵

2. Analýza rozhodnutia

2.1. Súkromnoprávne aspekty predaja tvaru

Podľa názoru generálneho advokáta, s ktorým sa stotožnil aj Súdny dvor,²⁶ kúpna zmluva medzi spoločnosťou Dimensione a „nemeckým zákazníkom“, ktorej predmetom bol nábytok v Nemecku chránený autorským právom, bola uzavretá podľa talianskeho práva.²⁷ Navyše, podľa talianskeho práva prešlo na kupujúceho vlastnícke právo k veci po individualizácii predmetu predaného konkrétnemu zákazníkovi v sklade v Sterzingu, teda rovnať na území Talianska.²⁸

Podľa nemeckého práva však dochádza k prevodu vlastníctva v okamihu, keď sa tovar dostane do dispozičnej sféry kupujúceho.²⁹ Na prevod vlastníctva je teda potrebná tradícia, ktorou kupujúci nadobudne okrem obligačného práva k veci aj vecné oprávnenia v rozsahu vlastníckeho práva. Keďže k tomuto prevodu „dispozičných oprávnení“ došlo až na území Nemecka (aj to obhajoba spochybňovala), nemecké súdy neposudzovali vlastnícky transfer podľa talianskej, ale podľa nemeckej súkromnoprávnej úpravy.

Túto skutočnosť považujeme za zásadnú pre celý prípad, predovšetkým pre nasledujúce trestné konanie pred nemeckými súdmi. Pojem „šírenie diela uvádzaním na trh“ je totiž úzko spätý s výkladom pojmov kúpa a zmena vlastníctva (respektíve zmena dispozície s vecou). Bez zmluvy, násled-

²⁴ Porovnaj: C 5/11, bod 36.

²⁵ Porovnaj: C 5/11, bod 37.

²⁶ Porovnaj: C 5/11, bod 16.

²⁷ Porovnaj: C-5/11 GA, bod 13.

²⁸ Tamtiež.

²⁹ Porovnaj: C-5/11 GA, bod 14.

ného vlastníckeho prevodu a zmeny dispozície totiž nemožno hovoriť o šírení diela v tom zmysle, ako ho chápali nemecké súdy.³⁰

2.2. Autorskoprávna ochrana v európskom priestore a zásada teritoriality

Autorské právo v EÚ podobne ako všade na svete, je vybudované predovšetkým na vnútroštátnom práve. Alexander Peukert uvádza, že vo svete existuje popri sebe viac ako 150 teritoriálnych systémov autorského práva či už vnútroštátnej, alebo regionálnej povahy.³¹ Harmonizácia v tejto oblasti prebehla v rámci EÚ iba čiastočne, najmä vo vzťahu k tretím krajinám. Pre náš prípad je teda relevantné predovšetkým vnútroštátne právo. Podľa názoru generálneho advokáta bolo v prejednávanej veci aplikovateľné výlučne nemecké právo, podľa ktorého dané predmety boli na teritóriu Nemecka chránené autorským právom. Odvoláva sa na čl. 8 nariadenia (ES) č. 864/2007 (Rím II) a čl. 5 Bernského dohovoru, podľa ktorých sa kolízne normy riadia zásadou *lex loci protectionis*.³² Výklad pojmu „šírenie“ však musí byť v súlade s čl. 4 ods. 1 smernice o autorskom práve.³³

V prípade *Lagardère Active Broadcast* Súdny dvor vyslovil názor, že ochrana autorských práv uznaná medzinárodným aj európskym právom má teritoriálny charakter a vnútroštátne právo môže postihovať len konania, ku ktorým došlo na území tohto štátu.³⁴ A. Perkeut túto doktrínu rozvádza ďalej a konštatuje, že činnosť a jej vplyv na trh sa uskutočňuje na území daného štátu.³⁵ V našom prípade dochádza v súlade so zásadou *lex loci protectionis* k aplikácii nemeckého práva pred nemeckými súdmi pre porušenie práva, ktoré sa malo udiať na území Nemecka. V rámci posudzovania postupu jednotlivých aktérov, „môžu byť zohľadnené aj činnosti, ku ktorým čiastočne alebo úplne došlo za hranicami štátu (Nemecka)“.³⁶

Nezanedbateľným aspektom Donnerovho prípadu bola skutočnosť, že k čiastočne extrateritoriálnej aplikácii nemeckého práva došlo v súvislosti s internetom (spoločnosť Dimensionine propagovala svoje výrobky prostredníctvom internetovej stránky v nemčine, kúpna zmluva sa tiež uzavrela na diaľku – najčastejšie prostredníctvom internetu, a pod.). Súdny dvor sa otázkami ochrany duševného vlastníctva pri cezhraničnom predaji cez internet zaoberal v dvoch predchádzajúcich prípadoch.

³⁰ Porovnaj: C-5/11, bod 18.

³¹ Pozri: PEUKERT, Alexander: Territoriality and Extraterritoriality in Intellectual Property Law. In HANDL, Gunther – ZEKOLL, Joachim. (ed.). *Beyond Territoriality: Transnational Legal Authority in an Age of Globalization*. Queen Mary Studies in International Law, Leiden – Boston : Brill Academic Publishing, 2011, s. 2.

³² Porovnaj: C-5/11 GA, bod 30.

³³ Porovnaj: C-5/11 GA, 28.

³⁴ Rozsudok zo 14. júla 2005, *Lagardère Active Broadcast* (C 192/04, Zb. s.1 7199, bod 46).

³⁵ Pozri pozn. 31, s. 7 a 13.

³⁶ Porovnaj: C-5/11 GA, 33.

Prípád *L'Oréal a i.*³⁷ sa týkal ochrany ochranných znáмок, pokiaľ ide o ponuku na predaj pochádzajúce z územia mimo Európskeho hospodárskeho priestoru, ktoré však boli v rámci neho dostupné prostredníctvom internetového obchodu. Súdny dvor judikoval, že je v kompetencii vnútroštátneho súdu určiť, či je ponuka na predaj alebo reklama zobrazená v internetovom obchode a prístupná z územia, na ktoré sa vzťahuje ochranná známka EÚ, za všetkých okolností zameraná na spotrebiteľov na tomto území.³⁸

K aplikácii princípu *lex loci protectionis* sa priklonil Súdny dvor aj v prípade *Stichting de Thuiskopie*.³⁹ Vec sa týkala výkladu čl. 5 ods. 2 písm. b) a čl. 5 ods. 5 smernice o autorskom práve. Spoločnosť sídliaca v Nemecku vykonávala svoju činnosť na území Holandska, pričom dochádzalo k rozmnoženiu chránených diel na súkromné použitie. Citovaná smernica takéto operácie dovoľuje za predpokladu, že autori získajú primeranú kompenzáciu.⁴⁰ Súdny dvor judikoval, že vnútroštátny súd musí v prípade, že túto kompenzáciu nie je možné zabezpečiť od kupujúcich, poskytnúť výklad vnútroštátneho práva tak, aby sa táto kompenzácia mohla vybrať od dlžníka vykonávajúceho podnikateľskú činnosť.⁴¹

Generálny advokát Jääskinen poznamenal, že zmluvy o predaji v prípade *Stichting de Thuiskopie* vykazovali podobné znaky ako v prípade *Jochena Donnera* v tom zmysle, že sa realizovali na území členského štátu, kde predmetným dielam nebola poskytovaná ochrana, a distribuovali sa do štátu, kde boli chránené, čím sa táto ochrana obchádzala.⁴² Jääskinen si však ale uvedomuje, že „je dôležité stanoviť hranicu medzi dostupnosťou ochrany autorských práv pri cezhraničných transakciách v občianskoprávných veciach a uplatniteľnosť trestných sankcií za porušenie autorských práv.“⁴³

2.3 Prienik autorskoprávnej ochrany a výkladu určitých súkromnoprávných pojmov

Ako sme už spomenuli vyššie, výklad pojmu „šírenie predajom“ je v tejto veci kľúčový. Obe strany konania o predbežnej otázke vychádzali z občianskoprávneho chápania prevodu vlastníctva.⁴⁴ Donner tvrdil, že k šíreniu nedošlo v Nemecku, pretože k predaju a k prechodu vlastníctva došlo na území Talianska. Bundesgerichtshof za podstatnejšiu skutočnosť pre výklad pojmu „šírenie predajom“ považuje reálny prechod dispozičných oprávnení

³⁷ Rozsudok z 12. júla 2011, *L'Oréal a i.* (C 324/09).

³⁸ Porovnaj: C-5/11 GA, bod 35.

³⁹ Rozsudok zo 16. júna 2011, *Stichting de Thuiskopie* (C 462/09).

⁴⁰ Porovnaj: C-5/11 GA, 36.

⁴¹ Rozsudok zo 16. júna 2011, *Stichting de Thuiskopie* (C 462/09).bod 41.

⁴² Porovnaj: C-5/11 GA, bod 37.

⁴³ Porovnaj: C-5/11 GA, bod 38.

⁴⁴ Porovnaj: C-5/11 GA, bod 50.

k predmetom na konečných zákazníkovi, ku ktorému došlo Donnerovým pričinením až na území Nemecka. Európska komisia, ktorá k prípadu podala pripomienky ale tvrdila, že nemeckú jurisdikciu v danej veci nezakladá „prevod skutočného práva nakladať s predmetmi“, ale všima si „moment dostupnosti“ daných predmetov verejnosti, ktorý nastal až zaplatením kúpnej ceny a prepravných poplatkov vodičom T. Donnera v Nemecku.⁴⁵

Práve k poslednému stanovisku sa priklonili generálny advokát a Súdny dvor. Generálny advokát poznamenal, že „*čl. 8 ods. 3 nariadenia Rím II stanovuje, že strany si nemôžu zvolit' uplatniteľné právo na mimozmluvné záväzky týkajúce sa práv duševného vlastníctva.*“⁴⁶ Ak by to možné bolo, strany by mohli obchádzať autorskoprávnu ochranu, čo by ju neprimerane oslabilo. Pojem „šírenie predajom“ teda treba vykladať tak, aby bola autorom poskytnutá praktická kontrola nad obchodovaním s rozmnoženinami, a to až do vyčerpania autorského práva.⁴⁷

Jääskinen tieto úvahy rozvádza ďalej tým, že chápe pod pojmom „šírenie predajom“ reťazec rozličných činností počínajúc reklamou, predkladaním ponuky na predaj až po uzatvorenie kúpnych zmlúv a ich realizáciu.⁴⁸ Ak predávajúci vytvára pre spotrebiteľov bývajúcich v štáte ochrany osobitné kanály na realizáciu cezhraničných transakcií; ako napr. spôsob doručenia, spôsob platby, atď.; potom dochádza k šíreniu predajom na území štátu ochrany.⁴⁹ Hlavným diferenciačným kritériom pre posúdenie „miesta verejného šírenia“ je existencia „špecifického kanálu“ pre kupujúceho v členskom štáte ochrany, bez ktorého by k nepovolenému šíreniu nemohlo dochádzať.⁵⁰ Ako *rationalle* tohto postoja uvádza generálny advokát, že „*pri neexistencii vnútroštátnych colných konaní, ktoré by zabránili obchodu s nezákonnými rozmnoženinami tovaru chráneného autorským právom v rámci Únie, je jediným spôsobom, ako zabezpečiť, aby Únia a jej členské štáty dodržiavali svoje povinnosti v zmysle medzinárodného autorského práva len, aby sa harmonizácia opatrení v rámci EÚ vykladala v súlade s týmito pravidlami.*“⁵¹

2.4. Primeranosť trestnej sankcie

K primeranosti trestných sankcií sa generálny advokát vyjadril len okrajovo a súd sa touto otázkou vo svojom rozsudku nezaoberal vôbec. Jääskinen konštatoval, že „*právo EÚ nebráni členským štátom v tom, aby*

⁴⁵ Tamtiež.

⁴⁶ Porovnaj: C-5/11 GA, bod 51.

⁴⁷ Porovnaj: C-5/11 GA, bod 53.

⁴⁸ Porovnaj: C-5/11 GA, bod 54.

⁴⁹ Porovnaj: C-5/11 GA, bod 55. K pojmu „cielené správanie“ pozri Rozsudok Súdneho dvora EÚ zo 7. decembra 2010, Pammer (C-585/08 a C-144/09).

⁵⁰ Porovnaj: C-5/11 GA, bod 57.

⁵¹ Porovnaj: C-5/11 GA, bod 58.

stanovili primerané trestné sankcie na účely boja proti cielenému správaniu takého druhu, ku ktorému došlo v prejednávanej veci.⁵² Naopak, „vo vhodných prípadoch predstavujú aj trestnoprávne sankcie prostriedky na zabezpečenie vymožitelnosti práv duševného vlastníctva.“⁵³ Navyše čl. 8 ods. 1 smernice o autorskom práve určuje, že tieto sankcie musia byť „účinné, primerané a musia mať odrádzajúci účinok“.

Nič to však nemení na tom, že posudzovanie primeranosti sankcie náleží vnútroštátnemu súdu, ktorý tu však musí zohľadňovať požiadavky Charty základných práv EÚ (ďalej len „charta“) tak pokiaľ ide o ochranu duševného vlastníctva (čl. 17 ods. 2), ako aj do primeranosti trestov (čl. 49). Jääskinen tiež pripomenul, že aplikovanie zásady *nulla poena sine lege* vyjadrená v čl. 49 charty, môže viesť k tomu, že konanie, ktoré by podliehalo sankciám a opravným prostriedkom občianskoprávnej povahy, „môže zostať mimo dosah trestného práva“.⁵⁴

Napriek uvedenému považujeme posúdenie primeranosti použitia trestnoprávnej sankcie v tomto prípade zo strany Súdneho dvora za krajne neuspokojivé. Generálny advokát vo svojom návrhu naznačil, že konečné použitie trestnoprávnej sankcie môže byť v tomto prípade obmedzené aplikovaním príslušných ustanovení charty. Tiež sa nazdával, že toto posúdenie „súladnosti“ spadá pod jurisdikciu nemeckých súdov. Mlčanie Súdneho dvora je však viac ako významné. Súdny dvor je totiž konečnou autoritou pokiaľ ide o výklad ľudskoprávnej ochrany zo strany EÚ a táto jeho kompetencia sa prijatím charty len posilnila. Súdny dvor teda v situácii, keď mal pred sebou všetky relevantné skutkové okolnosti prípadu, a mal predstavu o tom, aký je náhľad nemeckých súdov na aplikovanie konkrétnej trestnoprávnej sankcie, „cudne“ mlčal o „potenciáli“ charty zamedziť použitiu konkrétnej sankcie v konkrétnom prípade. Súd sa nevyjadril, či princíp *nulla poena sine lege* v tomto konkrétnom prípade môže brániť použitiu podmieneného trestu odňatia slobody v rozsahu troch rokov, ako to už pred konaním o predbežnej otázke rozhodol mníchovský súd, a ako to po prejudiciálnom konaní potvrdil súd federálny.

2.5. Ľudskoprávna ochrana a princíp subsidiárneho pôsobenia trestného práva

Niekoľko by mohol namietat', že v danom prípade nemôže byť ani reči o aplikácii zásady *nullum crimen sine lege*, *nulla poena sine lege*, pretože tak trestnosť skutku, ako aj pričítateľnosť konkrétnej sankcie bola podľa nemeckého práva v čase skutku jasne daná. Uznávame, že v tomto prípade

⁵² Porovnaj: C-5/11 GA, bod 74.

⁵³ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2004/48/ES z 29. apríla 2004 o vymožitelnosti práv duševného vlastníctva (Ú. v. EÚ L 157, s. 45; Mim. vyd. 17/002, s. 32); odôvodnenie 28.

⁵⁴ Porovnaj: C-5/11 GA, bod 76.

nejde o „bežnú“ aplikáciu tejto zásady, ale prípad si zasluhuje osobitnú analýzu z hľadiska neurčitosti vychádzajúcej z obsahu pojmov, ktoré boli pre trestnosť skutku rozhodujúce.

Nemecké trestné právo vyžadovalo na naplnenie skutkovej podstaty trestného činu „šírenia rozmnoženiny chráneného diela“, jednak prevod vlastníctva, ako aj zmenu dispozície a smerovanie skutku k „verejnosti“. Pre naplnenie tejto skutkovej podstaty je však dôležité, ako vyložiť obsah jeho jednotlivých pojmových znakov. Nemecké súdy sa priklonili ku „konvenčnému“ výkladu pojmov, teda k výkladu, k akému sa dlhodobo vo svojej judikatúre prikláňali – a teda k totožnosti týchto pojmov so súkromnoprávnymi inštitútmi. Samozrejme, nemeckého práva. A tu nemecké súdy pochybili zásadným spôsobom – minimálne jeden pojmový znak (prevod vlastníctva) sa totiž uskutočnil v Taliansku a podľa kolíznych noriem medzinárodného práva súkromného bola pre posúdenie uskutočnenia kúpy a prevodu vlastníctva relevantná talianska právna úprava.

Ak by teda chceli nemecké súdy postupovať *lege artis* podľa relevantných kolíznych noriem a svojej ustálenej judikatúry vo vzťahu k ostatným pojmovým znakom predmetného trestného činu, museli by žalobu proti Donnerovi zamietnuť. Nemecké súdy mali plné právo posudzovať trestnosť skutku podľa nemeckého práva, pretože pri autorskoprávnej ochrane platia iné kolízne normy ako v prípade prevodu vlastníctva. V zmysle zásady *lex loci protectionis* mali teda aplikovať nemecké právo, čo aj urobili. Pri výklade pojmu „prevod vlastníctva“ však v zmysle súkromnoprávných kolíznych noriem mali postupovať v súlade s talianskou úpravou. Podľa talianskeho práva dochádza k dokonalému prevodu vlastníctva (tento pojem obsahuje v sebe aj prechod dispozičných oprávnení na kupujúceho) konkretizovaním predmetu kúpy. K tomu došlo tiež v Taliansku, čím je kľúčový argument nemeckých súdov v prospech vlastnej trestnej jurisdikcie v tejto veci spochybnený. Ak by teda nemecké súdy postupovali pri výklade daných pojmov ako mali, nikdy by ich trestnoprávna jurisdikcia nebola založená. Navyše by v takej situácii ani nepodali návrh na začatie konania o predbežnej otázke a Súdny dvor by nekorigoval ich chybu pri výklade pojmu „šírenie“.

Zaujímavú rolu tu zohral Súdny dvor EÚ. Ten pojem „verejné šírenie predajom“ vyložil autonómne od súkromnoprávnej úpravy a jeho zdôvodnenie malo svoje rácie. Možno preto konštatovať, že z hľadiska „objektívneho práva“ chybu nemeckých súdov napravil. *De facto* však „redefinoval“ obsah skutkovej podstaty trestného činu „šírenia rozmnoženiny chráneného diela“, tak ako ho dlhodobo a konštantne vykladali nemecké súdy, ktorý pred zásahom Súdneho dvora bol založený na naplnení súkromnoprávných skutočností, a po ňom získal značne pozmenený charakter, keď sa koncentroval výhradne na „miesto konečného vstupu predmetu autorskoprávnej ochrany do obehu“.

Možno preto pochybovať, či je spravodlivé na skutok „páchateľa“, ktorý možno v nie najlepšej vôli kalkuloval s „medzerami“ v autorskoprávnej ochrane daných diel pri prechode hraníc členských štátov EÚ, aplikovať trestnoprávnu normu, ktorej obsah bol v priebehu samotného konania značne zmenený. Máme za to, že právna istota bola v tomto prípade narušená takým spôsobom, ktorý si vyžaduje zo strany „koncových“ súdov aspoň snahu zmierniť nepriaznivé následky, ktorým je účastník konania bez svojej viny vystavený.

Konkrétne si myslíme, že aj keď nemecké súdy museli v záujme generálnej prevencie posúdiť predmetný skutok ako trestný čin, mali pri určovaní trestu zohľadniť špecifiká daného prípadu. Sústredili sa však iba na to, že Donner sa už v minulosti podobného skutku dopustil,⁵⁵ a udelená pokuta zjavne nevedla k jeho „polepšeniu“. Preto mu tentoraz súd vymeral trest na hornej hranici trestnej sadzby. Predchádzajúci takmer totožný delikt určite nevrhá na páchatel'a dobré svetlo, avšak mohol si byť v tomto druhom prípade istý, že jeho činy sú v Nemecku trestné? Máme za to, že aj z nášho výkladu je jasné, že posúdenie otázky trestnosti v tomto prípade je vzhľadom na neprehľadnosť právneho prostredia, v ktorom „sa prestupujú“ viaceré konkurujúce si právne poriadky či už národného, nadnárodného či medzinárodného charakteru, je mimoriadne zložitá.⁵⁶ Preto by bremeno tohto posúdenia nemalo byť ponechané iba na pleciah páchatel'a, ale malo by byť rozložené rovnomernejšie.

2.6. K ľudskoprávnej jurisdikcii

Prípad vo svojom závere prináša aj zaujímavú situáciu z hľadiska posúdenia toho, ktorý systém ochrany ľudských práv by bol v prípade jeho použitia relevantný pre danú právnu vec. Podľa vyššie uvedeného názoru generálneho advokáta je posúdenie trestnosti skutku plne v kompetencii nemeckých trestných súdov, ale súčasne musia zohľadniť ľudské práva obsiahnuté v charte (a to jednak vo vzťahu k poškodeným, ako aj voči páchatel'ovi). Jääskinen tento názor oprel o tvrdenie, že predmetná trestná norma, ktorá zakladá trestnosť daného skutku, bola do nemeckého právneho poriadku zaradená v záujme zabezpečenia ochrany práv obsiahnutých v smernici o autorskom práve. Keďže čl. 51 ods. 1 charty zakladá jej pôsobnosť *inter alia* aj vo veciach, „kedy členské štáty vykonávajú európske právo“, argument generálneho advokáta sa zdá byť nepriestrelný.

⁵⁵ Porovnaj: C-5/11 GA, bod 10.

⁵⁶ V tejto súvislosti dávame do pozornosti čitateľa zaujímavú úvahu o právnom pluralizme: KASINEC, R.: Právny pluralizmus a pramene práva v súčasnosti = Legal pluralism and sources of law today. In *Hodnotový základ práva*, Bratislava : PraF UK, 2011, s. 215-219; KASINEC, R.: Postavenie prameňov práva v postmoderných štátoch. In *Bratislavské právnické fórum 2013*, Bratislava : PraF UK, 2013, s. 1891-1897.

Je to však skutočne tak? Predovšetkým tvrdenie o „európskom“ pôvode (alebo aspoň o európskej „inšpirácii“) predmetnej nemeckej trestnej normy považujeme za sporné z niekoľkých dôvodov.

Po prvé, aj Nemecko ako suverénny štát je signatárom dohody WCT – tej istej dohody, ktorú podpísala aj EÚ, a z ktorej záväzky vykonáva už spomínaná smernica o autorskom práve.⁵⁷ Nemci teda mali poskytnúť ochranu autorským právam jednak priamo podľa dohody WCT, ako aj sprostredkovane podľa smernice o autorskom práve, ktorá v EÚ implementovala presne tú istú dohodu.

Nemci môžu argumentovať aj tým, že je absurdné tvrdiť, že ich trestnoprávna úprava iba „kopíruje“ záväzky zo smernice, keď súčasne malo Taliansko z danej smernice rovnaké záväzky, a úroveň ochrany autorských práv je neporovnateľne nižšia (žiadne trestnoprávne sankcie).⁵⁸ Vysoká ochrana autorských práv odrážajúca sa aj v trestnom práve je teda minimálne v určitom rozsahu „nemeckého pôvodu“.

Na základe oboch týchto argumentov (priamy vplyv dohody WCT a nemecký pôvod trestnoprávnej ochrany) môže byť založená jurisdikcia nemeckého ústavného súdu, ktorý by mohol prípadne posudzovať súlad postupu nemeckých trestných súdov s ľudskými právami obsiahnutými v nemeckej ústave. Ak by Donner podal podnet na nemecký ústavný súd z dôvodu porušenia jeho ľudských práv, ten by s najväčšou pravdepodobnosťou jeho sťažnosť nezamietol z dôvodu svojej nepríslušnosti vo veci. Mohlo by teda dôjsť ku kompetenčnému konfliktu medzi nemeckým ústavným súdom a Súdny dvorom EÚ. Vzhľadom na laxnosť, s akou sa súdny dvor postavil v tomto prípade k posúdeniu aplikácie konkrétnej trestnej normy údajne vyplývajúcej z európskeho práva a jej súladu s ľudskými právami podľa charty, by nás vôbec neprekvapilo, keby tento prípad oživil „spiaci“ spor o „najvyššiu ľudskoprávnu autoritu“, a potenciálne by mohlo dôjsť aj k prelomeniu doktríny Solange II.,⁵⁹ čo by malo ďalekosiahle dosahy nielen na dotknuté „strany sporu“.⁶⁰

2.7. K prestupovaniu právnych poriadkov a jurisdikcií

Tento prípad je pozoruhodný aj z pohľadu nevídaného množstva prienikov medzi samostatnými právnymi poriadkami a právnymi odvetviami či už súkromnoprávnej alebo verejnoprávnej povahy.

⁵⁷ Porovnaj: WIPO. Notification of WCT Treaty.

⁵⁸ Už len na dôvažok dodávame, že Taliansko je aj signatárom dohody WCT, dokonca jedným z prvých.

⁵⁹ Podľa tejto doktríny nemeckého ústavného súdu, sa tento dočasne „zrieka“ predbežnej kontroly súladnosti aktov Únie s ľudskými právami podľa nemeckej ústavy dovtedy (SOLANGE), pokiaľ budú európske súdy zabezpečovať „adekvátnu“ ochranu ľudských práv. V našom prípade by teda mohla nastať situácia, že by nemecký ústavný súd konštatoval „neadekvátnosť“ ochrany ľudských práv a znovu sa ujal predbežnej kontroly súladnosti aktov EÚ.

⁶⁰ Viac o vzťahu medzi prameňmi práva EÚ a vnútroštátnym právom pozri: KASINEC, R.: Vzťah medzi prameňmi práva Európskej únie a právom vnútroštátnym v Slovenskej republike. In *Rozhodovacie procesy EÚ a ich dopad na vnútroštátne právo*, Bratislava : PraF UK, 2010, s. 105-110.

V prípade vystupuje medzinárodné právo verejné (v rámci WIPO), medzinárodné právo súkromné a procesné (posúdenie rozhodného práva pre vlastnícky prevod a posúdenie rozhodného práva pre autorskú ochranu), európske právo (autorská ochrana, voľný pohyb tovarov a služieb na vnútornom trhu, ochrana ľudských práv chartou), nemecké právo (súkromné právo, trestné právo, ústavná ochrana ľudských práv) a talianske právo (posúdenie prevodu vlastníctva). Každý z týchto právnych poriadkov má svoje zásady a medzi nimi sú kolíznymi a inými normami zakotvené určité vzájomné vzťahy.

Pre medzinárodné právo platí základný princíp *pacta sunt servanda*, teda princíp viazanosti kontraktujúcich štátov vlastnými prejavmi vôle. V našom prípade to znamenalo, že Nemecko, Taliansko a EÚ sa zaviazali, že zabezpečia adekvátnu ochranu určitým autorským právam.

EÚ chcela svojmu medzinárodnoprávnemu záväzku urobiť zadost' tým, že prijala smernicu o autorskom práve, kde rámcovo vymedzila obsah tejto ochrany pre všetky členské štáty ako aj pre orgány EÚ.

Nemecko a Taliansko mali z oboch vyššie uvedených právnych poriadkov určité povinnosti, s ktorými sa však vysporiadali rôzne. Oba štáty postupovali v zmysle svojich vlastných východísk a právnych tradícií a oba dospeli k diametrálne odlišným výsledkom. Kým Nemecko ochraňovalo autorské práva aj pomerne prísnymi trestnoprávnymi sankciami, v Taliansku sa v rozhodnom čase nemohli autori domôcť ani základnej občianskoprávnej ochrany. V tomto zásadnom rozpore medzi nemeckou a talianskou autorskoprávnou ochranou vidíme koreň sporu vo veci samej.

Spúšťačom problému boli aj diametrálne odlišné odvetvové východiska a odchylné upravené kolízne normy. Posúdenie otázok vzniku kúpnej zmluvy a realizácie prechodu vlastníctva k veciam podliehajúcim v jednom z dotknutých štátov autorskoprávej ochrane prostriedkami trestného práva, sa javilo byť relevantné pre posúdenie určenia miesta „spáchania skutku“, teda na vyriešenie otázky dôležitej pre ďalšie smerovanie tejto kauzy. Ako sme už uviedli, práve chyba nemeckých súdov pri aplikácii rozhodného práva pre posúdenie súkromnoprávnej transakcie viedla k tomu, že sa k prípadu dostal Súdny dvor EÚ.

Ten, objektívne nadaný právomocou rozsúdiť spory vzniknuté z voľného pohybu tovarov v rámci vnútorného trhu, posúdil vec zo svojho hľadiska racionálne, lebo pomerne jasne určil hranice medzi dovoleným a nedovoleným konaním. Avšak ani Súdny dvor EÚ nemal v danom prípade „plnú jurisdikciu“, pretože pre posúdenie obsahu európskeho práva si musel urobiť názor (právne nezáväzný) o obsahu medzinárodného a národného práva. Vylúčenie otázok súkromnoprávneho charakteru, ku ktorým došlo „redefinovaní“ pojmu „verejné šírenie predajom“ však neodstránilo jurisdikčný spor, ale presunulo ho na iné miesto.

Ten sa vrátil nástupom ľudských práv na scénu. Vzhľadom na prepletenosť právnych poriadkov nemožno konštatovať, že v prípade ide iba o pri-

márny záväzok členského štátu z práva EÚ adekvátne chrániť autorské práva účinnými prostriedkami vnútroštátneho práva. Preto výlučná právomoc EÚ vo vzťahu k posúdeniu ľudskoprávnej súladnosti predmetnej sankcie v danom prípade nemôže byť založená. Preto sa spor dostáva na „najvyššiu úroveň“ – teda do nevyjasneného priestoru spiaceho jurisdikčného konfliktu medzi nemeckým ústavným súdom a Súdny dvorom EÚ. Sme presvedčení, že tento spor nemá primárne právne riešenie, naopak, ide o výsostne politickú otázku citlivého charakteru.

Zhrnúc závery tejto kapitoly konštatujeme, že komplexicita určitých právnych problémov, ako je predmetný prípad, vyžaduje od súdov na všetkých úrovniach značnú dávku pokory. Každý jeden súd, ktorý v prípade vystupoval, alebo ktorý by hypoteticky v prípade vystupovať mohol, si musel vytvoriť právny názor o otázkach presahujúcich jeho jurisdikciu. Ak si taký názor vytvoril podľa vlastných východísk a neaplikoval plne prístup aplikovaný v jurisdikcii pôvodu danej právnej normy, dopustil sa chyby, ktorá mala za následok, že jeho rozhodnutie bude spochybniteľné a vec bude znovu otvorená pred iným súdom na inom právnom základe, ktorý môže znamenať aj diametrálne odlišný konečný výsledok.

Záver

Na úvod tohto záverečného vstupu musíme konštatovať, že nás samých prekvapil stupeň „zamotanosti“ prípadu, ktorý sme v tejto práci analyzovali. K zlomovým líniam, o ktorých sme tušili, pribudli aj ďalšie, nijako menej závažné.

V prvom rade chceme poukázať na zaujímavý fenomén, ktorý je z predmetného prípadu zrejмый, a ktorý sa v našom právnom priestore objavuje a bude objavovať čoraz častejšie. Ide o vzájomné sa prepletanie právnych poriadkov, ktoré sú budované na rozdielnych princípoch, ale v dnešnom globalizujúcom a integrujúcom sa svete dochádza k ich čoraz častejším stykom a konfliktom. To isté platí aj pre jednotlivé odvetvia právnych poriadkov. Ako sa totiž ukázalo aj v tomto prípade, kolízne normy nie vždy dostatočne jasne vymedzia rozsah pôsobnosti konkrétnych právnych poriadkov. Alebo, aby sme boli presnejší, kolízne normy riešia iba strety právnych poriadkov v konkrétnych právnych oblastiach alebo za konkrétnych modelových situácií. Život však prináša neporovnateľne väčšiu variabilitu možných scenárov, pri ktorých si s mechanickým aplikovaním kolíznych noriem súdy nevystačia.

V tejto situácii sú súdy nútené aplikovať okrem právneho poriadku svojho štátu aj právo iných štátov, medzinárodné právo rôznej proveniencie, ako aj právo EÚ. Vo všeobecnosti existujú funkčné mechanizmy na to, aby sa súdy aplikujúce cudzie právo mohli obrátiť na cudzie orgány disponujúce

právomocou vykladať tieto sporné javy z neho prameniace. Avšak, ako je zjavné aj z Donnerovho prípadu, môžu nastať také okolnosti, ktoré by zakladali právomoc veľkého počtu rozličných autorít (súdneho aj mimosúdneho charakteru), ktoré by sa vyjadrovali iba k čiastkovým veciam prípadu. Výsledok by v konečnom dôsledku nemusel byť súladný a konzistentný, a už vôbec by sa to nezaobišlo bez značných prieťahov.

Preto v konečnom dôsledku musí jedna z kompetentných autorít zobrať na seba zodpovednosť aj za výklad cudzieho práva. Ide však o to, aby pri tom v „dobrej viere“ súd aplikoval presne to právo, ktoré je za daných okolností aplikovateľné. Nejde pritom o jednoduchú úlohu. Cudzie právo totiž nie je obsiahnuté len v texte konkrétnej právnej normy, ale pre adekvátne posúdenie veci je rovnako dôležité normu správne vyložiť z hľadiska jej zaradenia v právnom systéme, z hľadiska konštantnej judikatúry ako aj právnej doktríny, ktorá je relevantná.

Tieto výzvy vytvárajú tlak na odbornú kompetenciu sudcov, ktorí by mali nielen perfektne ovládať domáce právo, ktoré dennodenne používajú vo svojej činnosti, ale mali by mať veľmi slušný prehľad aj o medzinárodnom práve a najmä o kolíznych normách v oblastiach, v ktorých pôsobia. Je nepochybné, že význam teoretických poznatkov je tu kľúčový. Nemalo by však ísť o „starý dogmatický prístup“, ale o teóriu, ktorá systematicky zaraďuje do svojho repertoára podmety z okolia, a tým cizeluje svoje operačné prostriedky. Vo svete, v ktorom neexistuje „finálna autorita“ kompetentná rozhodnúť akýkoľvek spor s konečnou platnosťou, leží bremeno nejasností jednoznačne na pleciah sudcov. Nemusí sa nám to páčiť, ale je to tak.

Použité zdroje

Medzinárodné právo a judikatúra

1. Zmluva Svetovej organizácie duševného vlastníctva (WIPO) o autorskom práve, prijatá 20. decembra 1996 v Ženeve. (Ú. v. ES L 89, s. 6; Mim. vyd. 11/003, s. 208).
2. Bernský dohovor o ochrane literárnych a umeleckých diel z 9. septembra 1886.

Európske právo a judikatúra

3. Zmluva o Európskej únii.
4. Zmluva o fungovaní Európskej únie.
5. Charta základných práv Európskej únie.
6. Nariadenie (ES) č. 864/2007 (Rím II).
7. Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2004/48/ES z 29. apríla 2004 o vymožitelnosti práv duševného vlastníctva (Ú. v. EÚ L 157, s. 45; Mim. vyd. 17/002, s. 32)
8. Smernica 2001/29/ES Európskeho parlamentu a Rady z 22. mája 2001 o zosúladiení niektorých aspektov autorských práv a s nimi súvisiacich

práv v informačnej spoločnosti (Ú. v. EÚ L 167, s. 10; Mim. vyd. 17/001, s. 230)

9. Rozsudok Súdneho dvora EÚ zo dňa 21. júna 2012 (C-5/11).
10. Návrhy generálneho advokáta prednesené 22. marca 2012 vo veci C-5/11.
11. Rozsudok zo 16. júna 2011, Stichting de Thuiskopie (C-462/09).
12. Rozsudok z 12. júla 2011, L'Oréal a i. (C-324/09).
13. Rozsudok zo 7. Decembra 2010, Pammer (C-585/08 a C-144/09).
14. Rozsudok zo 14. júla 2005, Lagardère Active Broadcast (C-192/04, Zb. s. I-7199).
15. Rozsudok z 24. januára 1989, EMI Electrola (341/87, Zb. s. 79).

Nemecké právo a judikatúra

16. Zákon z 9. septembra 1965 o autorskom práve a s ním súvisiacich právach (Urheberrechtsgesetz, BGBl. I, s. 1273)
17. Trestný zákonník z 15. mája 1871 (Strafgesetzbuch).
18. Solange II – Wünsche Handelsgesellschaft, BVerfGE 73, 339, 2 BvR 197/83, Europäische Grundrechte-Zeitschrift, 1987, 1, [1987] 3 CMLR 225, noted by Frowein (1988) 25 CMLRev 201.

Literatúra a ostatné zdroje

19. PEUKERT, A.: Territoriality and Extraterritoriality in Intellectual Property Law. In HANDL, G., ZEKOLL, J. (eds): *Beyond Territoriality: Transnational Legal Authority in an Age of Globalization*. Queen Mary Studies in International Law, Leiden – Boston : Brill Academic Publishing, 2011, s. 2. Dostupné na SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1592263>
20. KASINEC, R.: Postavenie prameňov práva v postmoderných štátoch. In *Bratislavské právnické fórum 2013*, Bratislava : PraF UK, 2013, s. 1891-1897.
21. KASINEC, R.: Právny pluralizmus a pramene práva v súčasnosti = Legal pluralism and sources of law today. In *Hodnotový základ práva*, Bratislava : PraF UK, 2011, s. 215-219.
22. KASINEC, R.: Vzťah medzi prameňmi práva Európskej únie a právom vnútroštátnym v Slovenskej republike. In *Rozhodovacie procesy EÚ a ich dopad na vnútroštátne právo*, Bratislava : PraF UK, 2010, s. 105-110.
23. WIPO. Notification of WCT Treaty. Dostupné na: http://www.wipo.int/treaties/en/notifications/wct/treaty_wct_2.html

RECENZIE

ZUPANČIČ, Boštjan M.: *The Owl of Minerva: Essays on Human Rights*. Utrecht : Eleven Publishing, 2008. 448 s.

Dlhší čas som sa snažil získať knihu od dlhoročného sudcu slovinského Ústavného súdu ako aj ESLP Prof. Boštjana M. Zupančiča – *The Owl of Minerva*. Až nedávno sa mi to podarilo. Túto knihu považujem za veľmi originálnu a podnetnú v mnohých smeroch, a preto som sa rozhodol ju recenzovať s nádejou, že v odbornej verejnosti vzbudí záujem.

Pre spresnenie Prof. Zupančič sa celú svoju kariéru venuje filozofii práva a osobitne filozofii trestného práva, čo je u nás pojem takmer neznámy. Práve preto je kniha rozdelená do troch sekcií, z ktorých prvé dve sa týkajú problematiky trestného práva. Tretia časť pojednáva o judikatúre ESLP a ústavného súdnictva. Spoločnou črtou všetkých troch sekcií knihy je problematika ľudských práv.

Prvá sekcia knihy rozoberá a analyzuje ľudské práva a slobody v kontexte ústavno-trestného procesu. V úvode autor poukazuje na význam právneho štátu, ktorý v jeho ponímaní znamená prechod od primitívneho riešenia konfliktov silou, na riešenie konfliktov prostredníctvom logiky = práva (s. 8). Štát chápe ako neutralizátora a zároveň jediného uzurpátora všetkého násillia v spoločnosti. Teda vzniká istý paradox: aby štát mohol byť právnym (sila logiky), musí byť založený na logike sily. Centrálnu úlohu v právnom štáte hrajú súdy a súdny proces, ktorý bol, podľa autora, skôr ako matéria (obsah rozhodnutia) a proces je voči rozhodnutiu primárny.

Autor ďalej rozoberá povahu a charakter trestného procesu, ktorý nechápe ako sporové konanie, pretože v trestnom konaní: (i) nestoja oproti sebe dve konfliktné strany (štát vo väčšine prípadov nie je trestným činom poškodený); (ii) strany nie sú rovné ani nikdy neboli (štát je na rozdiel od jednotlivca onnipotentný); (iii) ide o polycentrickú situáciu, keď sa v tomto konaní nerozhoduje o predmete sporu a o náhrade, ale rozhoduje sa, čo sa spraví s páchatelom trestného činu a (iv) rozhodnutie súdu nie je retrospektívne.

Prof. Zupančič ďalej rozoberá nerovnosť strán v trestnom práve. Trestné právo hmotné ako aj procesné vníma ako prekážky výkonu verejnej moci.

Práve ich garancie vyvažujú nerovnaké postavenie medzi štátom a obžalovaným, čím sa hľadanie pravdy dostáva do subordinácie voči procesným (a hmotnoprávnym) garanciam obvineného/obžalovaného. Povedané inými slovami, práve nerovnosť procesných strán, ktorú kompenzujú garancie spravodlivého procesu a rovnosť zbrání, posúvajú hľadanie pravdy do sekundárnej pozície v trestnom práve (s. 60). Samotný trestný proces je preto podľa neho dôležitejší ako pravda.

Esenciálnou súčasťou trestného procesu je osoba sudcu, ktorý je nestranný a ktorý musí testovať hypotézu prokuratúry. Predtým je však kľúčová predsúdna fáza trestného konania, kde prichádza často k najzávažnejším zásahom do práv a slobôd obvineného, pretože ten je zakaždým najlepším zdrojom informácií o priebehu udalostí. Kľúčovú úlohu tu hrá pravidlo zákazu sebaobviňovania, resp. zákazu fyzického nútenia obviňovať samého seba, ako aj pravidlo vylúčenia dôkazov získaných v rozpore so zákazom sebaobviňovania či v rozpore so zákonom. Tu sa Prof. Zupančič odvoláva na povahu práva, ktoré je negáciou (akejkoľvek) reality, čo by v prípade nerešpektovania zákazu sebaobviňovania znamenalo, že vinní by boli vinnými prostriedkami sily. Zákaz nútenia k sebaobviňovaniu a vylúčenie nezákonne získaných dôkazov spolu s nestranným sudcom legitimizujú trestný proces, ktorý sa činnosťou ústavných súdov a ESLP čím ďalej, tým viac stáva pevnou súčasťou ústavného práva. Ďalšími procesnými garanciami sú podľa autora prezumpcia nevinoty a zásada *ne bis in idem*.

Inštitút dohody o vine a treste je predmetom kritiky autora kvôli tomu, že sa týka iba rôznych pravdepodobností (dokázania viny, dôkaznej núdze, nižšieho trestu), ktoré v trestnom práve hmotnom neexistujú (vinný-nevinný). Ide tak podľa neho o procesné riešenie hmotnoprávnej otázky.

V závere prvej časti autor konštatuje, že pre systém kontinentálneho trestného práva je typické primárne hľadanie pravdy, pričom procesné garancie či nestrannosť sudcu sú len sekundárne. To má za následok obetovanie ľudských práv v prospech nájdenia pravdy. Avšak akej pravdy? koho pravdy? a či vôbec stojí (akákoľvek) pravda za porušenie ľudských práv? to všetko sú otázky, ktoré kladie Prof. Zupančič v samom závere.

Druhá časť knihy pojednáva o ľudských právach v kontexte trestného práva hmotného. Najprv autor rozoberá teórie trestu a právny formalizmus. Trest, podľa Zupančiča, musí byť uvalený čo možno najskôr od spáchania trestného činu a pravdepodobnosť jeho uvalenia je dôležitejšia ako jeho tvrdosť (s. 188).¹ Pri odôvodňovaní trestu sa zmieňuje o troch koncepciách: (i) talionistickej (odplatnej); (ii) pragmatickej (odstrašenie, náprava, liečenie) a (iii) kategorickej (odmietanie zločinu). Avšak ani jedna koncepcia neodpovedá na otázku, prečo je potrebné trestať. Autor vidí význam trestu

¹ Tu je zaujímavá štatistika, ktorá sa uvádza v knihe, že viac ako 50% trestných činov vo vyspelých krajinách nie je nikdy objasnených.

predovšetkým v normatívnej integrácii ostatnej časti populácie. Aj keď sa trest dnes zdôvodňuje represiou voči páchatel'ovi, snahou o jeho nápravu, prevenciou či odstrašením, ani jedna teória nezodpovedá pravde a empirickým dôkazom. Význam trestu je najdôležitejší pre tých, ktorí dodržiavajú právo, pretože trest je signál úspešnej internalizácie morálnych pravidiel pre zvyšok spoločnosti a trest tak vplýva na kolektívne city (E. Durkheim), resp. je správnym sebavnímáním občana, ktorý dodržiava právo (s. 212).² Spáchanie zločinu či miera kriminality sú tak irelevantné. Čo sa počíta, je výlučne trest. Táto časť končí paradoxom, že je to práve systém trestného práva, ktorý doslova vytvára zločin a páchatel'ov trestných činov. Vedľajším produktom ich vytvorenia je však vytvorenie identity dodržiavania práva, čím je existencia trestného práva odôvodnená.

Dalšiu časť jeho knihy predstavuje dekonštrukcia silne zakorenených princípov trestného práva: formalizmu a legality. Funkcia pozitívneho práva a právnych pravidiel je dvojaká: retrospektívna a zároveň prospektívna. Retrospektivita pozitívneho práva má za cieľ reagovať na určitú (neželanú) sociálnu realitu, prospektívna funkcia smeruje k budúcej zmene tejto reality popisom ideálneho budúceho správania sa. Teda pozitívne právo osciluje v napätí toho, čo je a čo má byť. Pozitívne právo je tak nástrojom sociálnej kontroly a vyžaduje konformitu hodnôt, pretože keby existovala konformita hodnôt medzi ľuďmi, písané právo by bolo zbytočné. Parafrázujúc Roberta Ungara Zupančič spomína tzv. paradox formalizmu: menšia intenzita zdieľaných hodnôt v spoločnosti, zvyšuje nielen potrebu spoliehania sa na neosobné právne normy, ale zároveň znamená nepravdepodobnosť, že toto spoliehanie sa bude účinné.

Zásada legality v trestnom práve sa tradične spája s právnou istotou, predvídateľnosťou následkov svojho konania a zásadou *lex retro non agit*. Autor v tejto časti poukazuje na výnimky z tejto zásady, a to: (i) vylúčenie trestnej zodpovednosti (nutná obrana, krajná núdza, omyl vo faktickom vnímaní, intoxikácia, duševná choroba); (ii) zákony prijímané *ex post facto*; (iii) vágne ustanovenia zákona a (iv) analógia *lato sensu* a *inter legem*. Z týchto výnimiek autor vyvodzuje nutnosť teleologickej interpretácie v trestnom práve tak hlavnej (právna norma), ako aj vedľajšej premisy (skutkové okolnosti prípadu). Sylogizmus, aj v trestnom práve, zostáva ilúziou. Hlavné premisy v pozitívnom práve nepozostávajú zo samotných právnych konceptov (napr. vina, úmysel), ale z ich kombinácií. Otázky úmyslu, nedbanlivosti, duševnej poruchy sú súčasťou definície každého trestného činu, hoci v osobitnej časti trestných zákonov sa zvyčajne nenačádzajú. Prof. Zupančič zaujímavo matematicky preukazuje, že trestný zákon s 362 paragrafmi obsahuje 50 miliárd takýchto kombinácií, čo je asi

² Opätovne zaujímavá kriminalistická štatistika preukazuje, že len minimálne množstvo občanov sa nikdy nedopustilo trestného činu počas svojho života (s. 230).

500.000 rôznych trestných činov. Podobné je to aj s vedľajšími premisami (okolnosti prípadu), ktoré sa menia jednak podľa toho, ako sa na ne pozeráme cez hlavnú premisu a jednak závisia od osoby, ktorá ich má vyhodnocovať. Uvedené vedie k trom fikciám v kontinentálnom trestnom práve: (i) stručná a logicky konzistentná trestná legislatíva; (ii) neexistencia potreby vytvorenia osobitných pravidiel pre rôzne kombinácie hlavnej a vedľajšej premisy (absencia záväznosti judikatúry) a (iii) sudca je počítač alebo stroj. Autor preto konštatuje, že oblasť trestného práva v kontinentálnej Európe nie je pre právnikov intelektuálnou výzvou, ovládanie trestného práva vyžaduje menej inteligencie ako aj menšiu mieru myslenia a práce v tejto oblasti (s. 341).

Posledná sekcia knihy sa týka medzinárodného a ústavného práva. Autor si všíma úlohu ústavného súdництва, ktoré abstraktnou a konkrétnou kontrolou ústavnosti narúša tradične vnímaný koncept del'by moci a medzinárodné súdy (najmä ESLP) sa konfrontujú so suverenitou štátov. Autor kritizuje karteziánsky postulát myslenia, ktorý rozdeľuje uvažovanie na abstraktné (prijímanie všeobecnej právnej úpravy) a konkrétne (aplikácia všeobecných noriem na konkrétne fakty), čím sa vytvoril aj osvietený koncept del'by moci v štáte. Práve tento typ uvažovania je príčinou úpadku sudcovského práva a schopnosti kontinentálnej Európy učiť sa z vlastných skúsenosti (súdnych rozhodnutí) posledných viac ako 200 rokov. Avšak karta sa vďaka ústavnému súdnictvu a európsky ústavným súdom začína obracať.

Autor ďalej zdôrazňuje nevyhnutnosť ústavného súdництва ako kontrolného mechanizmu pred politickými mocami v štáte. Ústavné súdy predstavujú miesto, kde sa dáva priestor námietkam voči politike štátu. Je to práve výkonná moc, ktorá je viac náchylná na korupciu, svojvôľu a zneužitie moci (s. 361). Ústava preto musí zostať najvyšším sociálnym, politickým a právnym predpisom. To sa prejavuje aj v možnosti jednotlivca žalovať štát na vnútroštátnej, ale aj na medzinárodnej úrovni. Len tak sa môže stať z ústavy živý dokument, keď sa jednotlivec, aspoň právne, stane rovnocenným štátu (s. 384). Prof. Zupančič končí knihu analýzou judikatúry ESLP k právu na prístup k súdu.

Celá kniha je doplnená stovkami odkazov, osobitne na rímske právo a klasickú filozofiu (Hegel, Nietzsche), popretkávaná precedensmi Najvyššieho súdu USA, britských súdov a ESLP, ako aj ustanoveniami rôznych európskych trestných kódexov. To znej robí významnú publikáciu teoretického a filozofického charakteru o trestnom práve, ale poskytuje inšpiráciu pre reálne napĺňanie mnohých odkazov aj do praxe. Verím, že aj slovenská odborná verejnosť sa s touto publikáciou európskeho významu zapozná.

Tomáš Lalík³

³ JUDr. Tomáš Lalík, PhD. – Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra ústavného práva

VEČEŘA, M. – HURDÍK, J. – HAPLA, M.: *Nové trendy v soudcovské tvorbě práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2015. 343 s. ISBN 978-80-21-8074-4.

Predkladaná publikácia sa pohybuje na pomedzí problematiky právnej interpretácie, tvorby práva a prameňov práva. Autori sa venujú téme, ktorá je v našom geografickom priestore čoraz aktuálnejšou a zaslúži si pozornosť odbornej právnickej verejnosti i študentov právnických fakúlt. Publikácia je tematicky rozdelená do šiestich kapitol.

V prvej kapitole sa autori venujú základným východiskám sudcovskej tvorby práva. Rozoberajú tu samotný pojem sudcovskej tvorby práva, postavenie judikatúry medzi prameňmi práva a význam súdnej interpretácie práva. Osobitnú pozornosť venujú sudcovskej tvorbe práva v kontexte post-moderny a tiež komparácii súdnej a výkonnej moci (možno tu naraziť na otázku, či medzi oboma zložkami moci vôbec existuje nejaký podstatný rozdiel). Prvú kapitolu uzatvára stať venovaná trendom poňatia spravodlivosti v súkromnom hmotnom práve a v civilnom procese.

Druhá kapitola je venovaná aplikácii judiciálnych testov v rozhodovacej činnosti súdov. Nemalý priestor tu autori venujú princípu proporcionality. Zaoberajú sa delením judiciálnych testov, ich dogmatizáciou a tiež vzťahom testov k hermeneutickej slobode interpreta.

Tretia kapitola je miniatúrna, no v publikácii má svoje logické umiestnenie. Venuje sa problematike súdneho dotvárania práva a predstavuje akési premostenie medzi druhou a štvrtou kapitolou, ktorá je venovaná problematike zmeny judikatúry.

V štvrtej kapitole možno naraziť na tému predvídateľnosti súdnych rozhodnutí, procedúry zjednocovania súdnych rozhodnutí a pod.

Piata kapitola sa zaoberá faktormi ovplyvňujúcimi sudcovskú tvorbu práva. Objavuje sa tu napríklad téma empirického výskumu v metodológii právnej interpretácie využívanej súdmi, téma rozlíšenia medzi nutnou a dobrovoľnou sudcovskou tvorbou práva, ekonomických teórií sudcovskej normotvorby a téma kritiky súdneho aktivizmu. Pozornosť je venovaná aj vplyvu médií na súdne rozhodovanie.

Posledná (šiesta) kapitola sa zaoberá problematikou sudcovskej tvorby práva v aplikačnej praxi. Charakteristická je najmä analýzou niektorých praktických problémov, ako je dotváranie nadačného práva súdmi či dotváranie európskeho práva Súdnym dvorom EÚ.

Publikácia je teda obsahovo pestrá a dotýka sa rôznych aspektov problematiky sudcovskej tvorby práva v súčasnosti. Považujem ju za kvalitné dielo, ktoré môže zaujať nejedného právneho teoretika i praktika a poslúžiť ako užitočný zdroj informácií i myšlienkových konceptov.

*Martin Turčan*⁴

⁴ JUDr. Mgr. Martin Turčan, PhD. – Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra teórie práva a sociálnych vied

Z VEDECKÉHO ŽIVOTA

Medzinárodný vedecký seminár na Katedre trestného práva

Stalo sa dobrým zvykom, že vedecký život na Právnickej fakulte UK nezastrešuje výlučne dekanát a jednotlivé riadiace orgány fakulty, ale že katedry samostatne preberajú iniciatívu pri organizovaní vedeckých podujatí, seminárov a konferencií, či výjazdových zasadnutí a spoločných stretnutí katedier a odborníkov z danej oblasti.

Jedným z najčerstvejších vedeckých podujatí organizovaných na pôde Právnickej fakulty UK bol aj medzinárodný vedecký seminár organizovaný Katedrou trestného práva, kriminológie a kriminalistiky (ďalej aj ako „KTPKK“), ktorý sa konal dňa **4.4.2016** s názvom „**Sankcie – trestno-právne a kriminologické podnety pre trestnú politiku**“. Vzhľadom na organizačné a kapacitné obmedzenia boli na tento seminár pozvaní najmä hostia z Českej a Slovenskej republiky, avšak nielen z prostredia vysokých škôl, ale aj z prostredia odbornej praxe. Podujatie bolo otvorené príhovorom dekana Právnickej fakulty UK, doc. JUDr. Eduarda Burdu, PhD. a následne príhovorom vedúceho KTPKK, prof. JUDr. Jozefa Čentéša, PhD.

Na seminári sa zúčastnilo do 35 účastníkov, z ktorých až 26 prispelo do programu svojim vedeckým článkom alebo aktívnym osobným vystúpením. Najvýznamnejšími hosťami seminára boli zástupcovia z českého Institutu pro kriminologii a sociální prevenci z Prahy (ďalej aj ako „Institut“), pričom pozvanie prijal aj samotný riaditeľ Institutu, významná osobnosť českej kriminológie, PhDr. Miroslav Scheinost. Jeho osobná účasť na seminári bola zároveň zužitkovaná aj na prehĺbenie ďalšej spolupráce s Právnickou fakultou UK, pretože okrem účasti na vedeckom seminári riaditeľ Institutu pristúpil aj k podpisu zmluvy o spolupráci medzi Institutom a Právnickou fakultou UK. Táto zmluva je významným krokom k budúcemu rozvoju vzájomných vzťahov SR a ČR v oblasti kriminológie a vytvára priestor na realizáciu ďalších spoločných projektov, výmenných stáží, konferencií, vedeckých a odborných podujatí.

Ďalšími významnými hosťami na tomto podujatí boli zástupcovia Zboru väzenskej a justičnej stráže (ďalej aj ako „ZVJS“), pričom delegáciu zástupcov ZVJS viedol pplk. PaedDr. Peter Kriška, PhD. – vedúci úseku vý-

konu trestu a aplikovaného penologického výskumu odboru výkonu väzby a výkonu trestu Generálneho riaditeľstva ZVJS. Aj zástupcovia ZVJS prišli len nedávno k podpisu zmluvy o spolupráci s Právnickou fakultou UK, pričom za pomerne krátku dobu jej trvania sa stihla realizovať už veľmi intenzívna spolupráca so ZVJS. Zástupcovia ZVJS nielen prijali pozvanie na medzinárodný vedecký seminár, ale stihli už spolupôsobiť aj pri podávaní vedeckých a grantových projektov, spoluorganizovať vzdelávacie podujatia, exkurzie a naplánovať program vzájomných prednášok, ktorými si budú pracovníci ZVJS rozširovať znalosti trestného práva a na druhej strane sa pracovníci ale aj študenti Právnickej fakulty UK môžu oboznámiť bližšie so systémom fungovania výkonu trestu odňatia slobody a ďalšími aspektmi práce pracovníkov ZVJS.

Zo slovenských významných zástupcov mimo univerzitného prostredia nemožno zabúdať ani na reprezentantov prokuratúry Slovenskej republiky, ktorí svojimi odbornými názormi prispeli do diskusie. Osobne sa zúčastnil vedeckého seminára JUDr. Ján Šanta, PhD., ktorý svojimi praktickými poznatkami obohatil náplň podujatia. Právnické fakulty zo Slovenskej republiky boli zastúpené takmer v kompletnej zostave, pretože až 5 zo šiestich slovenských fakúlt malo na seminári svojich reprezentantov. Okrem domácej fakulty bola zastúpená aj Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Univerzita Mateja Bela Banská Bystrica, Trnavská univerzita a Paneurópska vysoká škola Bratislava. Z akademického prostredia sa zišla pestrá zostava zástupcov všetkých akademických hodností, zúčastnili sa ako docenti a profesori, tak aj odborní asistenti, vedeckí a pedagogickí pracovníci s hodnosťou PhD. a tiež doktorandi. Za vysoko pozitívne možno hodnotiť, že na podujatie si našli cestu aj študenti Právnickej fakulty UK, aby tak rozšírili svoje akademické vedomosti nadobudnuté štúdium na fakulte.

Autori príspevkov sa venovali rôznej problematike, diskusia sa rozvíjala o alternatívnych trestoch a restoratívnej justícii (trest domáceho väzenia, trest zákazu účasti na verejných podujatiach a iné), kriminologických problémoch, treste odňatia slobody a s ním súvisiacich aspektoch (podmieňnečné prepustenie, premena trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia a pod.) a ďalších zaujímavých témach z oblasti sankcií (monitoring odsúdených, budovanie detenčného ústavu, či sankcie ukladané právnickým osobám).

Po prednesení príspevkov v jednotlivých blokoch prebiehala živá diskusia a účastníci prejavili veľký záujem o prejednávanú problematiku. Pre udržanie pozornosti a aktivity účastníkov nechýbala ani prestávka na malé občerstvenie a obed, pričom sa rokovalo v jednotlivých blokoch až do 15.00 h popoludní, čo svedčí o tom, že podujatie bolo účastníkmi pozitívne vnímané a všetci účastníci mu venovali patričnú dôležitosť. Príspevky z vedeckého seminára budú publikované aj v tlačenej podobe, aby bol zabezpečený prístup širšej odbornej verejnosti k výstupom z tohto podujatia.

Záverom možno konštatovať, že podujatia uvedeného charakteru sú mimoriadne prínosné pre akademický a vedecký život jednotlivých fakúlt a preto dúfam, že takýto trend sa na Právnickej fakulte UK a na jej katedrách zachová aj do budúcnosti.

Radovan Blažek⁵

Konferencia COFOLA 2016

V dňoch 28. až 30. apríla 2016 sa v obci Lednice, Česká republika, uskutočnil ďalší ročník populárnej konferencie pre doktorandov a mladých právnych vedcov **COFOLA 2016**, ktorá je organizovaná Právnickou fakultou Masarykovej Univerzity v Brne. Konferencia sa teší veľkému záujmu medzi doktorandmi a mladými vedeckými pracovníkmi, čoho dôkazom je aj fakt, že na tohtoročnom jubilejnom desiatom ročníku konferencie sa zúčastnilo až 186 aktívnych účastníkov, čo je podľa organizátorov najväčší počet zo všetkých doterajších ročníkov. Účastníci mohli v priebehu dvoch dní participovať na rokovaníach v trinástich sekciách venovaných rôznym právnym oblastiam, so zameraním na aktuálne problematické otázky v daných odvetviach.

Právnickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave na konferencii úspešne reprezentovali Mgr. Martin Dufala, PhD. (odborný asistent na Katedre správneho a environmentálneho práva), Mgr. Soňa Ondrášiková (študentka tretieho ročníka doktorandského štúdia na Katedre medzinárodného práva a medzinárodných vzťahov) a Mgr. Mária Havelková (študentka prvého ročníka doktorandského štúdia na Katedre správneho a environmentálneho práva).

Zaujímavosťou tohto jubilejného ročníka konferencie je, že v každej sekcii mohli odborní garanti sekcie nominovať príspevky prednášajúcich na cenu za najlepší príspevok sekcie. Autori ocenených príspevkov sa mohli tešiť na lákavé publikácie od sponzora konferencie. Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave môže pokojne tvrdiť, že na tejto konferencii bola veľmi pozitívne reprezentovaná. Príspevky všetkých troch vyššie uvedených účastníkov konferencie z našej fakulty boli totiž ocenené ako najlepšie v rámci svojej sekcie.

Martin Dufala predniesol podnetný príspevok na tému Verejné obstarávanie v Slovenskej republike podľa nového zákona o verejnom obstarávaní v sekcii Verejné zákazky. Vo svojom príspevku sa zameril na tri oblasti, ktoré mení alebo zavádza nová právna úprava. Prvou zmenou je doplnenie nového princípu proporcionality do procesu verejného obstarávania. Druhou novinkou je zavedenie elektronickej komunikácie v procese verejného ob-

⁵ JUDR. Radovan Blažek, PhD. – Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky

starávania, ktorá dostala prednosť pred listinnou formou komunikácie. Treťou spracovaná oblasť sa týka zmien pri prijímaní a podpisovaní dodatkov k zmluvám s úspešnými uchádzačmi.

Soňa Ondrášiková sa aktívne zúčastnila medzinárodnej sekcii s názvom *Public Law in the Context of Current Immigration Crisis* s témou príspevku *Expulsion Policies in the Light of Protection Granted under Article 8 of the European Convention on Human Rights*. Venovala sa tak páľčivej otázke vyhostenia cudzincov a skúmaniu do akej miery môže právo na súkromný a rodinný život obmedzovať diskrečiu štátov vo veciach vyhostenia. Okrem iného príspevok skúmal aj to, ako sú relevantné ľudskoprávne normy aplikované administratívnymi orgánmi a súdmi v Slovenskej republike a v Českej republike. Podstatná časť príspevku bola následne zameraná na skúmanie, ako EŠLP v Štrasburgu vykladá právo na súkromný a rodinný život vo veciach vyhostenia cudzincov, pričom priestor bol venovaný pomerne nedávnomu rozsudku Veľkej komory Jeunesse proti Holandskému kráľovstvu.

Mária Havelková vystúpila v sekcii *Zodpovednosť vo verejnej správe* s príspevkom na tému *Bezplatná právna pomoc v konaní o správnych deliktach*. Inšpiráciou autorky pre napísanie článku na túto tému bolo aktuálne a prelomové rozhodnutie EŠLP vo veci *Mikhaylova v. Rusko* z novembra 2015. Hlavným cieľom príspevku bolo zistiť, či je právna úprava v Slovenskej republike v súlade s požiadavkami Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd a relevantnou judikatúrou EŠLP. Nakoľko autorka zistila nedostatky v slovenskej právnej úprave, v závere navrhla dva varianty riešenia *de lege ferenda*.

V prípade, ak Vás témy príspevkov zaujali, elektronický zborník z konferencie by mal byť na stránkach Právnickej fakulty Masarykovej Univerzity v Brne zverejnený v júli 2016.

Touto cestou by sme ešte raz chceli vyjadriť naše poďakovanie organizačnému tímu konferencie, ktorý svojou tvrdou prácou zabezpečil, aby účastníkom konferencie počas celého jej trvania nič nechýbalo. Okrem vysokého odborného štandardu konferencie, dôkazom ktorého sú aj veľmi podnetné diskusie, ktoré prebiehali po prednesení príspevkov v jednotlivých sekciiach, si účastníci mohli vychutnať aj príjemný spoločenský program (napríklad slávnostnú recepciu pri príležitosti desiateho výročia konferencie hneď prvý večer) a organizované obhliadky unikátnych historických priestorov Lednického zámku. Túto výnimočnú akademickú konferenciu jednoznačne odporúčame absolvovať.

Martin Dufala, Soňa Ondrášiková, Mária Havelková⁶

⁶ Mgr. Martin Dufala, PhD. – Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra správneho a environmentálneho práva; Mgr. Soňa Ondrášiková – Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra medzinárodného práva a medzinárodných vzťahov; Mgr. Mária Havelková – Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra správneho a environmentálneho práva

